ION VLASIU

DRUM SPRE OAMENI

CASA NEBUNILOR • RITMURI •

OMUL PRINTRE ARBORI

ION VLASIU

DRUM SPRE OAMENI

Vol. II

Coperta: Vasile Baboe

ION VLASIU

DRUM SPRE OAMENI

Vol. II

CASA NEBUNILOR • RITMURI • OMUL PRINTRE ARBORI

1970

EDITURA EMINESCU

CARTEA A TREIA

CASA NEBUNILOR

AI GRIJĂ CUM UMBLI !

Altădată călătoream în clasa a treia sau chiar pe acoperiş, pe unde se nimerea, acum îmi cumpărasem bilet de clasa a doua. Dacă ar fi ştiut Moşu că plătisem mai mult cu douăzeci de lei, s-ar fi mirat. Dar el rămăsese în Ogra, cioplind acolo în şopru, ştergîndu-şi din cînd în cînd sudoarea de pe frunte, bucuros că scăpase de mine.

— Ai grijă cum umbli, îmi spusese el la despărţire. Aşază-te şi tu undeva, găseşte-ţi locul, că nu mai eşti copil.

Trenul gonea ca un balaur, lăsînd în urmă hotarul plin încă de tulei şi dovleci, numai Mureşul curgea lin, ocolind pînă departe, sau apropiindu-se, trecînd uneori pe sub tren, ca şi cînd ar fi vrut să-l oprească. Putea să treacă, acum eu eram mai tare. El trebuia să rămînă cu satul, eu mă duceam înainte, cu sculptura, în lumea largă. Clujul era numai o etapă. Ce ştia Moşu ? Lumea lui se mărginea la hotarele satului, unde trebuia să-ţi lucrezi peticul de pămînt, să creşti copii şi să mori, să ajungi apoi în iad sau în rai, lumi care în mintea lui erau aidoma cu două gospodării : una îngrijită, iar alta plină de bălării.

Lumea întrevăzută de Bunica era mai deasupra. Ea visa punţi între stele, fîntîni cu apă vie, în care, dacă te lăsai, ajungeai pe tărîmul necunoscut, unde oamenilor nu le mai era nici frig, nici sete, nici foame. Lumea basmului. Mi se părea c-o văd lîngă Mureş, privind în urma mea...

— În oraş tu n-ai pe nimeni, te-ai înstrăinat. Poartă-te frumos, să fii plăcut oamenilor...

Privind colinele împletite ale peisajului, îmi aminteam toate plecările, dar acum aveam o căldură nouă în suflet, una mare, pe care n-am mai avut-o niciodată. Făcusem o expoziţie de sculptură, iar în buzunar aveam două fotografii cu chipul unei fete blonde, minunată. Pe una dintre ele ea scrisese cu litere mici : *să-ţi aminteşti de expoziţia ta din Tîrgu-Mureş.*

Într-una din întîlnirile noastre la expoziţie, ea îmi recitase poezia lui Eminescu *Iubind în taină.* Parcă o auzeam rostind cuvintele încet, cu respiraţia reţinută :

Iubind în taină am păstrat tăcere,
Gîndind că astfel o să-ţi placă ţie,
Căci în priviri citeam o veşnicie...

Scrisesem şi eu nişte versuri pentru ea, dar n-am îndrăznit să i le citesc. Le-aveam în buzunar, lîngă fotografiile ei, şi le-am recitit. Erau prea naive. Eram gata să scriu altele, ajunsesem însă la Războieni, unde trebuia să schimb trenul. M-aş fi simţit bine să tot merg, privind peisajul cu pomi şi case care întorc ochii spre tine.

În gară la Războieni se întîlnesc trenurile, coboară mulţi călători, fluieră locomotive, e fum greu. Simţi că te apropii de oraş. Omul cu steguleţ păşeşte grăbit, gara stă cu streaşina pe ochi, nu vede, n-aude. Chiar dacă nu eşti poet te simţi stînjenit. Cauţi un loc să stai, dar toate sînt ocupate, şi trenul tău întîrzie. Dacă ai avea aripi, ar fi mai bine...

Sufla un vînt aspru şi mi-am ridicat gulerul. Mi se părea că lumea se făcuse dintr-o dată mai rece. Simţeam un frig lăuntric şi m-am aşezat pe o bancă, lîngă un ţăran care avea alături o desagă. Privea, clipind rar din gene, ca şi cînd ar fi vrut să ştie dacă dincolo de fum şi ceaţă mai puteau fi orizonturi curate. Văzut din profil, obrazul lui, ars de soare, cu dungi osoase, avea ceva din frumuseţea luturilor arse.

Se însera şi mie-mi era tot mai frig. Aş fi dormit undeva într-o iesle, să vorbesc prin somn, să-mi fie cald.

La Cluj am ajuns tîrziu și m-am dus la un hotel. Era rece camera și m-am culcat. Mi-a fost frig toată noaptea. Cînd m-am trezit, afară ploua și m-am gîndit la diminețile mele din grădinița cu stupi, luminoase. „Trebuie să uiți, îmi spuneam, satul e poetic în vacanță, are și orașul poezia lui, trebuie s-o cauți, s-o înțelegi..."

Fără îndoială, dar deocamdată îmi trebuia un atelier, în care să pot lucra. Îmi rămăseseră bani pentru o chirie, însă era greu de găsit un atelier. M-aș fi mulțumit cu o cameră luminoasă și am pornit să caut lîngă Someș, pe unde mai locuisem cîndva într-o mansardă.

Mi-am adus aminte că plecasem din Cluj cu gîndul să nu mă mai întorc. Mi se părea pustiu, deși nu era nici o stradă pe care să n-o cunosc. Anii petrecuți acolo îmi trecură repede prin fața ochilor, ca niște străini. Nu-mi venea să-i număr, dar ei întorceau capul spre mine. În fiecare mă oglindeam altfel. Tîmplar la Căile Ferate, student la Arte Frumoase, soldat la artilerie... Acum eram sculptor. Aș fi putut să rămîn în Tîrgu-Mureș. Lulu mă rugase să rămîn acolo. Ne-am fi întîlnit, aș fi fost aproape de Ogra, lîngă Mureș. Nu, nu... Trebuie să te vindeci de nostalgie, îmi spuneam, acum ești sculptor, nu mai ești legat de nici un hotar, oriunde sînt oameni, te poți simți acasă. Te poți opri la Cluj sau în alt oraș... Oriunde, oriunde ți-e deschisă lumea.

Vorbele astea mi se părea că se ridicau din valurile Someșului.

Ajunsesem aproape de podul mic de lîngă parcul în care se afla Academia de Arte Frumoase și am uitat că pornisem să-mi caut un atelier. Mi se părea că mă trezesc dintr-un vis ciudat.

Nu trecuse nici un an de cînd plecasem, și mă simțeam alt om. Cinci luni negre în București, înfruntînd foamea, și altele cinci în sat, luminoase, gîndul morții, apoi sculptura, ca o punte spre viață... Da, da, eram alt om.

Pășeam încet pe aleea parcului bătrîn. Din frunzișul galben se ridica un abur ca o respirație. Arborii își înălțau trunchiurile negre, puternice în simpla lor nuditate, îndemnîndu-te să fii și tu simplu. Îmi venea să-i sărut pe rînd și să le spun la ureche : Am făcut expoziție, auziți,

arborilor ? Am făcut expoziţie de sculptură. Da, uite ce haine frumoase mi-am cumpărat...

Printre crengi se vedea clădirea academiei, vopsită galben. Se vedeau pe terasă colegii în halate albe. Apropiindu-mă, îmi ziceam că pentru ei timpul a stat pe loc. Între ieri şi azi viaţa lor s-a depănat între pereţii academiei. În vremea asta, pe mine m-au bătut toate vînturile...

INCONŞTIENT, ORI NEBUN ?

În atelier era cald. O ţigancă neagră sta tolănită pe o saltea de sac. Studenţii o priveau, măsurînd-o cu firul de cărbune. Maestrul nu era în atelier, era numai Wan, care-i ţinea locul. Sta pe lada de lemne cu Jurcan. Cînd m-au văzut, nu le venea să creadă. Eu eram ăsta cu palton nou, cu un fular scoţian, cu mănuşi de piele, cu o pălărie întoarsă în sus ?

Auziseră despre expoziţia mea, dar nu se aşteptau să mă vadă la Cluj. E drept că nici eu nu mă aşteptam să-i văd. Wan ar fi trebuit să fie profesor, că-şi luase diploma, el însă îşi prelungea studenţia, simţindu-se bine în atmosfera de boemă, a academiei. Fusese învăţător, mai demult, şi nu-l mai atrăgea catedra. Se înţelegea bine cu maestrul de sculptură şi făceau chefuri împreună. Acum era şeful atelierului, titlu care i se potrivea de minune. Ştia să fie grav, aproape solemn, deşi era un om cald şi chiar glumeţ din fire. Cînd m-a văzut, a strigat :

— Uite-l ! Ehe, dar s-a schimbat boierul !

S-au strîns în jurul meu mai mulţi, îmi puneau întrebări, dar nu puteam să le răspund fiindcă toţi mă întrebau deodată.

Jurcan fusese la Paris, nici nu ştiam că se întorsese ; mă certa că nu i-am răspuns la scrisori.

— Nu-l ierta, Jurcane, striga Wan, trebuie să plătească un aldămaş pentru succes, altfel cum ?

— Ce te tot uiţi la model ?! întrebă Jurcan, să-mi caute pricină. Ai grijă, că te înnegreşti şi tu. Jur că nu

ştii ce deosebire este între model şi sobă ! Vezi, dac-ai făcut expoziţie ? ! Te-ai prostit. Soba-i neagră pe dinăuntru, iar modelul, pe dinafară...

Era veche gluma şi n-am rîs.

— Mă, se răsti Jurcan, nu mai ştii să rîzi ? Ţi s-o urcat succesul la cap ? Mai bine te-ai înscrie la academie, să-ţi iei diploma.

— Cum să se înscrie, sări o studentă ca trezită din somn, acum e artist, trebuie să-i spunem „maestre" !

Mă luau peste picior, dar fără răutate.

Atunci a intrat maestrul de sculptură şi m-am mirat că între timp albise. Şi-a aruncat pălăria în cui, a venit spre noi şi mi-a întins mîna, vorbind cu nesilită familiaritate, arhaizînd cuvintele ca prin Banat :

— Uice ! Uice ! Lume nouă ! Am audzit că ai făcut expoziţie ! Tare eşci pripit ! Am audzit că ai lucrări interesance. Io nu şciu, nu le-am vădzut !

— Aş vrea să le vedeţi. Dacă-mi găsesc un atelier, vă chem să vi le arăt.

— Nu le-ai vîndut pe toace ?

— Am vîndut vreo cinci.

— Bugăt ! Eşci un om avut ?

— Am cheltuit banii. Mai am de-o chirie, şi gata.

— Ţi i-or tocat mîndrele ? Acum ce-ai de gînd să faci ?

I-am spus că voiam să mai fac cîteva lucrări şi, cu acelea pe care le aveam, să fac o expoziţie la Cluj, împreună cu Jurcan sau chiar singur.

Se vedea cît de colo că noutatea asta nu i-a plăcut. Privea în jos. Cînd a ridicat capul, a mai zis :

— Faceţi ! Nu vă opreşce nimeni !

Vorbele astea poate că nu ascundeau nimic rău, dar mie mi s-au părut cam repezite. Am aşteptat să mai zică ceva, dar el s-a întors şi a plecat.

Ăsta era felul lui de a fi. Arunca două-trei cuvinte şi-ţi întorcea spatele. Părea veşnic nemulţumit. Cînd eram elev, îmi venea să-l întreb cîte ceva şi nu îndrăzneam. Aşteptam, tot aşteptam să se oprească asupra lucrării mele, să-mi facă o corectură, iar cînd se oprea, mă năucea cu cîteva cuvinte aruncate în silă, de parcă i-ar fi fost greaţă de nepriceperea mea.

Lucra şi el în atelierul elevilor, fiindcă nu avea alt loc, şi îl urmăream în ascuns, încercînd să înţeleg taina sculpturii. Lucra cu gesturi ferme, se apropia, se depărta de lucrare, parcă se înfrunta cu chipul pe care-l modela, cioplindu-l cu asprime. Lucra o oră, două, apoi arunca o cîrpă udă pe lucrare, cu ciudă, cum ai arunca o plasă în capul unui duşman, îşi lua pălăria din cuier şi pleca supărat. Rămîneam singuri şi, treptat, atmosfera se destindea. O dată am îndrăznit să lucrez cu eboşoarul lui, crezînd că în eboşoarul acela era taina sculpturii, dar atunci maestrul a intrat în atelier şi s-a supărat pe mine atît de tare, încît săptămîni întregi nu mi-a mai făcut corectură. I-aş fi cerut iertare, dar nu-mi dam seama de greşeala mea. Lucram fără corectură, silindu-mă să învăţ din ceea ce făcea el şi, la sfîrşitul anului, mi-a dat mie premiul de sculptură. Aşadar se putea crede că mă iertase.

Era încă destul de tînăr, îşi făcuse studiile la Paris şi lucra cu mare îndrăzneală. Lucrările lui mă obsedau ca nişte stranii viziuni. Nu le înţelegeam, îmi plăceau cum îţi plac stîncile, pentru puterea şi gravitatea închise în ele.

Între timp mă gîndisem mult la el şi voiam să-l revăd, aveam să-i pun multe întrebări în legătură cu sculptura, îmi era plin sufletul de ele.

Aş fi vrut să-i povestesc pe îndelete tot ce văzusem prin Bucureşti, iar el să-mi spună că voia să ne mai întîlnim, să fie şi cu mine prietenos, cum era cu Wan şi cu alţi colegi. A dori prietenia nu-i un păcat...

Ştiu că în timp ce coboram scările cu Jurcan mi-am spus că n-ar fi trebuit să mă duc la atelier.

— Ai văzut, spuse el, ca şi cînd mi-ar fi ascultat gîndurile, de la el nu mai avem ce aştepta. Cînd a aflat de expoziţia ta, zicea că ori eşti inconştient, ori nebun, altfel n-ai fi îndrăznit s-o faci.

Cuvîntul nebun, aşa cum îl rostea Jurcan, mi s-a părut că-mi arde faţa. M-am făcut că nu-l aud, însă el avea să-l mai repete.

— Nu-i nimic, Jurcane, să zică ! Mai facem una ! Totul este să găsesc un atelier. Nu că aş fi nebun, dar... Nici nu ştiu ce să zic. Poate are dreptate.

— Ce dreptate ? Nebun sau nu, ai avut mai mare curaj ca noi toţi. Tu eşti întîiul care a îndrăznit să facă expoziţie

personală. Ciupe te-a lăudat. Știi tu cum vorbește el. Zicea că ai viziune, că interpretezi cu îndrăzneală.

Ciupe îmi fusese profesor de desen, dar între timp plecase la Tîrgu-Mureș, unde înfiinţase o școală de pictură. Îl găsisem acolo. El mă ajutase să-mi găsesc o sală. A vorbit apoi cu consilierul cultural al orașului, să mi se cumpere o lucrare pentru muzeu, m-a vorbit de bine în dreapta și în stînga, și s-au găsit oameni care l-au crezut. Îi rămîneam îndatorat. Cît despre viziune sau despre îndrăzneala cu care interpretam, puteau fi simple vorbe de încurajare. Îmi spusese și mie altele, tot atît de frumoase, și l-am crezut. Vorbele bune ajung la inima unui tînăr pe drumul cel mai drept.

— Știu că nu-ţi place, vrei tu să te stăpînești, dar îţi cade greu. Eu nu mai dau doi bani pe vorbele lor! Vreau să uit să am fost student.

L-am întrebat pe Jurcan dacă nu știe un atelier undeva.

— Cum să nu?! Și încă unul pentru care nu trebuie să plătești chirie. Vii cu mine la nebuni? întrebă el rîzînd. Tot ţi-a spus Ladea că ești nebun.

Rîdea cu hohote și am început să rîd și eu, ce era să fac?

— Te iei și tu după Ladea, mă brînzarule, ce să fac la nebuni?

— Ai modele pe ales: generali, prinţese, oameni de sticlă, cîţi și mai cîţi! E drept că uneori scot limba la tine, dar ce-are a face? Tu-i faci cu limba în gură. Zău, nu glumesc. Are portarul o cameră goală, mergem acum și vorbesc cu el să ţi-o dea fără să plătești un ban. Poate că nici nu ai, și dacă ai, ţine-i cu dinţii, că alte sculpturi nu mai vinzi. În Cluj se vinde numai pudră și parfum. Pute Clujul a drogherie ca și Parisul.

Gîndul că aș fi putut găsi un atelier, și încă fără chirie, era ademenitor și, dacă într-adevăr el nu glumea, eram gata să primesc.

L-am rugat să-mi povestească ceva despre Paris.

— Ce să-ţi povestesc? Ai să te duci și tu și ai să vezi.

Trebuia să-l iau cu încetul, să aștept.

Purta o bască mică și o pelerină neagră de cauciuc, nu-i sta rău. Era subţirel și vioi în mișcări. Îl duceam de braţ, bucuros de întîlnire.

Ajungînd la clinică, mi-a făcut cunoştinţă cu portarul, un băiat cu mişcări stîngace, care voia parcă să-mi ceară iertare că nu-mi putea da o cameră mai bună. Ce-i drept, bună nu era, dar era greu să găseşti un atelier după toate cerinţele.

— Mă bucur, spunea portarul, că n-am să mai fiu singur şi poate învăţ şi eu să sculptez.

Avea pe pereţi nişte peisaje făcute de el şi mi-a spus că absolvise o şcoală de meserii, ca şi mine, dar nu găsise de lucru şi deocamdată sta portar la clinică, aşteptînd vremuri mai bune.

Erau două clinici acolo, una neurologică, la stradă, în care aveam să stau eu, iar în curte, ceva mai în fund, era clinica psihiatrică, unde era Jurcan desenator.

I-am spus portarului că aveam să mă mut la el încă de a doua zi, apoi am plecat, să-mi arate Jurcan lucrările făcute la Paris.

— E un atelier minunat, zicea Jurcan, izolat, poţi bate cu ciocanul zi şi noapte, că nu te-aude nimeni.

Spusese şi portarul că puteam să mă simt ca la mine acasă. Cum aveam să mă simt, rămînea de văzut, deocamdată eram bucuros că puteam să-mi scot lucrările de la gară.

Cînd ne-am apropiat de camera lui Jurcan, am auzit nişte strigăte, apoi o uşă trîntită cu zgomot.

Din fundul coridorului venea înspre noi un pacient cu capul înfăşurat într-un ştergar.

— Ăsta-i Sultanul ! Ţi-l prezint, spuse Jurcan. Dacă-i cîştigi prietenia, te invită în harem. Ce faci, Sultane ?

Sultanul trecu mai departe, privindu-ne dispreţuitor.

— Cum poţi trăi tu aici, mă Jurcane ?

— Cum să trăiesc ? M-am obişnuit.

Intrînd în cameră, a desfăcut un sul de pînze pictate şi mi le arăta pe rînd. Avea multe peisaje cu poduri şi case afumate, desenate cu migală. Păreau prea reci şi l-am întrebat :

— E atît de afumat Parisul ?

— Oraş vechi !

Înainte de a fi plecat la Paris, fiind încă la academie, pictase nişte compoziţii mici, cu ţărani încovoiaţi, uimitor de expresive. Mă miram că la Paris făcuse numai peisaj.

— N-ai făcut un nud şi tu, mă Jurcane, te-ai uitat numai la ziduri şi poduri negre ? Aş fi vrut să ştiu cum vede un mocan frumuseţea unei franţuzoaice. Te pomeneşti că ţi-a fost ruşine !

— Te las pe tine să le sculptezi, cînd te duci. Nu mi-am pierdut vremea cu muierile. Muieri sînt şi pe aici destule.

— Vorbeşte puţin franţuzeşte, să văd cum ţi se mişcă limba ! Ai învăţat să zici *bonjour ?*

— Taci odată cu prostiile ! Spune-mi, cum a fost expoziţia ta ? Eram gata să viu la Tîrgu-Mureş s-o văd, dar mă înnebuneşte profesorul, cu microscopul şi cu bacteriile lui. M-aş duce oriunde, numai să scap de el.

— De ce nu te duci ?

— Unde să mă duc, profesor de caligrafie la Gherla ? Eu vreau să pictez, mă ! Îşi coborî ochelarii şi-i şterse, adăugînd : Mă ustură ochii, de parc-am mîncat ceapă. Nu mai văd culorile. Hai, lasă-le acum, le mai vezi tu altă dată. Le-aş pune rame, şi nu am bani. Hai să mergem, să mîncăm ceva.

Pe drum i-am pus şi alte întrebări în legătură cu Parisul şi am înţeles, în cele din urmă, că Jurcan nu s-a simţit bine acolo. Era fericit că s-a întors în ţară, dar nu-i plăcea că a ajuns desenator. Zicea că-l dureau ochii, că profesorul îl hărţuia, că nu-i rămînea timp să picteze.

— Nu i-ai arătat lucrările ?

— Nu se pricepe. Medicii ăştia nu înţeleg arta. Îmi tot bate capul cu anatomia. Zice că nu respect natura, şi tot vorbeşte de Rafael. Ce am io cu Rafael ? Treaba lui, i-am spus, eu nu-s Rafael ! Tu zici să facem expoziţie, dar Clujul e plin de profesori ca ăsta. La ce te poţi aştepta ?

Într-un fel, Jurcan avea dreptate. Clujenii aveau despre artă opinii prea rigide ca să poată privi cu îngăduinţă încercările tinereşti.

Deşi încă nu era seară, cerul era întunecat, greu, parcă te apăsa.

— Aşa-i Parisul, mai ales toamna şi iarna, spunea Jurcan. Ceaţă, ploaie, fum, miros de benzină şi pictori pe toate drumurile. Mă simţeam bine numai cînd ieşeam la peisaj. Să ştii tu, mă Vlas, că nicăieri nu-i mai frumos ca la noi ! Acolo nu ninge niciodată.

— Foarte bine !

— Cum foarte bine ? Iarna fără zăpadă ?
Oftă scurt, ca şi cînd nu l-aş fi înţeles.
— Nu te-a schimbat Parisul de loc, mă ciobane, încercam să-l zgîndăr, să mai aflu cîte ceva.
— Ba m-a schimbat. Am plecat măgar şi m-am întors catîr. Ei, îţi place ? Ce mă tot sîcîi cu Parisul ăsta ? ! A fost bine că am putut lucra. Aici nu pot !
Am intrat la un restaurant, am mîncat, am beut şi o sticlă de vin, vorbind tot mai aprins.
— Nu-i o nebunie să faci o expoziţie, auzi, Jurcane ? Tinereţea nu e o ruşine. Facem cît ştim. Spune drept, a zis Ladea că sînt nebun ? Nu mă supăr, dar vreau să ştiu...
— Nu te superi, dar îţi ard urechile. Era pe terasă cînd a venit Ciupe. Să-l fi văzut pe Wan Gomboş cum rîdea şi el ! Şi ceilalţi rîdeau !
— Şi tu nu rîdeai ?
— Nu, fiindcă eu ştiu că nu eşti nebun. Tu numai faci pe nebunul !
Cu vorba asta îmi trase o palmă peste ceafă, izbucnind în rîs. I-am tras şi eu una, apoi am plătit vinul şi am plecat spre casă. Ne încălzisem şi, cum urcam în pantă pe strada Babeş, cîntam încet, ţinîndu-ne de umeri.
Am dormit la el în noaptea aceea, apoi a doua zi mi-am scos lucrările de la gară şi m-am mutat la casa de nebuni, unde credeam eu că nu voi sta mult, două-trei luni, să-mi pregătesc expoziţia. Pe urmă... Nu mai ştiam pe urmă ce avea să mai fie, acum însă trebuia să lucrez, să lucrez cu îndîrjire. Trebuia să fac nişte lucrări serioase, să vadă maestrul meu că nu eram nebun. În dimineaţa aceea, mergînd spre gară, mi se părea că sînt în stare să fac orice. Din păcate, starea asta a ţinut prea puţin.

SÎNTEM LIBERI

Ca să ajung în camera mea urcam o scară, apoi coboram alta, treceam printr-un coridor mic şi întunecos, coteam puţin la dreapta, puţin la stînga şi ajungeam într-o spălătorie umedă, prin care treceam cu buzele strînse. Pînă aici

intrarea avea un pitoresc cu care nu eram obişnuit. Mă înseninam cînd ajungeam în spaţiul dintre spălătorie şi camera lui Trifan, unde era o colivie cu două turturele, aduse de Trifan. Deasupra lor era un gemuleţ cu gratii, prin care cădea peste colivie o lumină galbenă. De aici coboram încă trei trepte şi intram în camera portarului, largă şi joasă, mobilată cu un pat de fier, un cuier prins în perete şi un scaun. Ajuns aici, respiram adînc, aruncam o privire spre cele două ferestre tăiate de caldarîmul străzii, şi-apoi intram în atelierul meu minunat. Nu era larg şi nici înalt, dar sub plafon, erau cinci ţevi groase de calorifer, din care cădeau rar picături de apă ruginie.

Dormeam pe o ladă mare, pe care salteaua de paie o acoperea de jumătate. Pe marginea goală a scîndurii îmi aşezam hainele şi cărţile. În colţul de lîngă fereastră, aveam o masă pentru modelaj şi cîteva cocoloaşe de pămînt. Din cînd în cînd, muiam o cîrpă şi o storceam deasupra pămîntului. Şiroaiele se prelingeau de-a lungul camerei, treceau pe sub pat, pe sub uşă, prelingîndu-se în camera lui Trifan. Cînd deschideam fereastra, se holbau nebunii la mine ca la o minune. O închideam, şi-atunci îşi lipeau nasul de geam, iscodind ore întregi. Am pus o hîrtie pe fereastră, şi camera s-a întunecat. Parcă eram într-o bortă de păianjen. Dacă citeam, mi se îngreunau pleoapele şi adormeam îmbrăcat ; mă trezea pocnetul ţevilor de la calorifer. Îmi rezemam perna de perete şi stam aşa, nici treaz, nici adormit. A doua zi eram abătut, îmi venea greu să mă apuc de lucru. Muiam o cîrpă şi udam iar pămîntul, gîndindu-mă să încep ceva după ce s-o înmuia, dar uitam de el şi se usca iar.

Lucrările aduse din Ogra le-am înşirat pe lîngă perete. Nu-mi plăceau. În lumina unde le făcusem, păreau mai omeneşti. Sub lumina electrică, păreau fioroase. Mă lăsam în genunchi, privindu-le pe rînd, cu mare îndoială. Ce rost mai avea să fac altfel ?

Cam în vremea aceea a venit şi maestrul meu. Voia să pară glumeţ, dar mie nu-mi ardea de glumă. Mă întreba

de ce m-am ascuns în văgăuna aceea, unde, zicea el, cîntă turturelele, baş ! ca în rai !...

Aş fi fost mai bucuros dacă m-ar fi chemat să lucrez în atelierul luminat al academiei, dar una ca asta nu i-a trecut prin minte. Cine ştie de ce ? !

S-a aplecat să vadă lucrările şi, răsucindu-le încoace şi încolo, se uita la ele, dar nu zicea nimic. În cele din urmă a ridicat de jos piatra aceea găsită pe marginea Mureşului, a aşezat-o împotriva luminii şi, pipăind-o îndoielnic, zicea că formele erau bine înţelese. Îmi venea să-i spun că piatra aceea m-a scăpat de la moarte, dar şi aşa el credea că sînt nebun, şi am tăcut.

Apoi a plecat. Mi-am spus că pentru atîta lucru putea să nu mai vină, şi amărăciunea mea a crescut. M-aş fi rezemat de cineva, şi n-aveam de cine.

Sînt singur şi mă duce-un gînd
Spre locuinţele lacustre...

Repetam în gînd versuri de Bacovia şi mă gîndeam la fata blondă, în a cărei iubire nu mai credeam. Mi se părea că n-a fost decît o poveste. M-am întins pe pat şi, închizînd ochii, m-am lăsat în voia gîndului, purtat spre lumea copilăriei. Şi ca întotdeauna, acolo l-am găsit pe Bacu, ale cărui poveşti mă urmăreau, al cărui chip se desprindea din ceaţa trecutului, cu blîndeţe, cu bunătatea lui de neuitat. M-a cuprins o duioşie mare, bolnăvicioasă şi, cum priveam prin genele întredeschise, mi se părea că-l văd cum deschide uşa încet, cum se aşază pe marginea patului. Mi se părea că-l aud vorbind.

Mă văd în acel început de viaţă nouă, de departe, îmi aud paşii dibuitori prin oraşul neînţeles încă şi neprimitor. Ca într-un desen încîlcit, se desprind oameni şi întîmplări care mă strigă toate deodată.

Că ajunsesem să locuiesc în subsolul unei case de nebuni, nu era lucrul cel mai rău, dar, crescut în lumina peisajului sătesc, întunericul mă apăsa. Lumina pentru un sculptor e ca sunetul pentru un pianist. O lumină bună

cade pe materie și-i dă viață, formele prind relief, ritmurile se împletesc și te atrag în jocul lor. Nu-mi dam seama bine de toate astea, poate erau și alte cauze, destul că nu puteam lucra. Mă tot gîndeam la grădina cu stupi din Ogra și mi se așeza o ceață pe ochi. Mă trînteam pe patul acela și citeam cît citeam, apoi adormeam. Cînd mă trezeam, îmi vedeam lucrările și îmi dam seama că sînt viu, în lume. O lume pe care n-o cunoșteam, o simțeam numai, lumea orașului, imensă, frămîntată, în veșnică luptă și creștere.

Uitam foamea și uneori scriam poeme, pe care azi, recitindu-le, pot crede mai ușor că, întorcîndu-mă în trecut, nu devin robul închipuirii.

Poezia mă tulbura. Pierdeam cu totul înțelesurile simple ale vieții. Aveam momente cînd mă cuprindea spaima că nu mai puteam face deosebire între viață și neviață. Visam temple pe creste de munți, cu sculpturi uriașe care vorbeau. Balauri de piatră se mișcau încet, acoperind orizontul. Auzeam pocnetele caloriferului și mi se părea că sînt în copilărie, iar popa din Lechința pușcă după mine. Mă trezeam și, ca să alung amintirile grotești, îmi udam mîna și-mi frecam multă vreme tîmplele asudate. Cînd nu mai puteam răbda, săream din pat, mă îmbrăcam, cu un fel de spaimă, și plecam în oraș.

Oamenii văzuți pe drum păreau că umblă încolo și încoace, fără țintă. În Ogra, aveau coase, furci și greble pe umeri. Umbletul lor avea un înțeles, al orășenilor era ascuns. Intram la cinematograf și vedeam filme străine. Parcă priveam în fundul unei ape adînci, cînd limpede, cînd tulbure, niște vietăți cu totul ciudate. Cînd ieșeam, Clujul mi se părea o apă ce sta pe loc. Mă întorceam acasă, tremurînd de frig, și mă culcam.

Cînd mă sculam, îmi ziceam : „Trebuie să lucrezi, trece timpul și nu faci nimic, ce aștepți ? Te gîndeai să faci o expoziție, ai uitat ?"

Nu uitasem, dar nu-i mai înțelegeam rostul. La Tîrgu-Mureș, o făcusem fără să mă întreb, acum simțeam nevoia să știu de ce. Moșu spusese că trebuia să-mi fac un rost. Ce alt rost puteam găsi decît acela de a lucra ?

Într-o dimineață, am început. Luam lut și-l băteam pe scheletul de lemn cu o bucurie ce-mi intra prin mădulare, dureros. Parcă eram în Ogra, în grădiniță, îl auzeam pe Moșu spunînd: „Să faci chipuri cioplite? La dracu! În casa mea nu pot răbda toate rușinile!" Numai Bacu mă înțelege pe mine... Pămîntul crește pe scheletul de lemn, mă urc pe un scaun, lemnul se acoperă, în timp ce gîndurile se deapănă...

Am rupt hîrtia de pe geam.

Privită de departe, forma prindea conture pe zidul alb, luneca în sus, învolburată. „Seamănă cu sufletul meu de acum, mi-am zis, dar ce puțin seamănă cu tot ce știu despre sculptură! Unde e începutul acestui fel de lucru, unde-i sînt marginile? Poate omul să facă orice din materie, oricum?"

Îmi jucau ochii, furați de linii care se unduiau șerpuitor. Era o dungă mai tare, care pleca de jos, descria o curbă țîșnită brusc, apoi se înălța drept, se înclina puțin la dreapta, contopindu-se neașteptat într-o formă absorbantă... „Văzduhul, da! Văzduhul e un moft!"

Hi, calule năzdrăvanule,
Scoate-mă din țara focului,
Du-mă în lumea norocului!....

Recitam cuvintele Bacului, atras adînc în vraja lucrului...

Dar e destul de greu să-ți amintești gîndurile ce-ți trec prin minte în astfel de clipe; te dezlegi de tine, cel știut, orele trec fără să prinzi de veste. Se deschid în adîncul tău niște lumini, se aprinde un foc, e cald, e frig, îndrăznești, te miri...

În timp ce mîinile se mișcau în spațiu, auzi voci și îndemnuri care se îmbulzesc spre ochi și spre degete, încît nu știi ce s-alegi, cum să le pui laolaltă. Te oprești, te depărtezi, îți dai seama că din tot tumultul tău nu s-a prins de materie aproape nimic, ai o clipă de îndoială și începi din nou pe un fir oarecare. Ți-e sete și uiți să bei apă, îți aprinzi o țigară și ți se stinge între buze. Întrevezi un luminiș care se mișcă, se depărtează, ademenitor. Nu mai simți oboseala, lucrezi ca o apă care bate la țăr-

muri. Ai vrea să nu te oprești veac, dar îți curge sudoarea pe frunte, ți se înțepenesc picioarele sub genunchi, ți se uscă buzele, trebuie să te oprești. Mult, bine, rău, cît și cum ai făcut, cu atîta rămîi. Cît măsori munca ta cu truda depusă, zici că e bine, ești mulțumit, dar conștiința judecă altfel. E nemiloasă conștiința. Vine cu un compas din afară, măsoară, potrivește, elimină și uneori nu mai rămîne nimic. Uneori ți-e milă de tine, îți vine să plîngi...

Ieșisem din atelier, mergeam spre Jurcan, fără să văd nimic. Mă urmăreau imagini care-mi trecuseră prin minte și încercam să le compar cu imaginea făcută. Făcusem un sul ondulat care de la mijloc în sus avea o zvîcnire, dar partea de jos parcă se înșuruba în pămînt.

ÎNDOIELI

Pe o pînză de o șchioapă Jurcan pictase cîțiva țărani sub un cer întunecat. M-am uitat la ochelarii lui, apoi la geam, la culorile închise din tablou și i-am spus :

— E cam întunecat ogorul tău, mă Jurcane.

— Las' să fie, ogoarele nu-s luminate cu electrică !

— Nu, dar nici afumate ca podurile din Paris, bagă de seamă !

— Nu-ți bate capul cu asta ! Mai bine apucă-te de sculptură. N-ai lucrat nimic ?

I-am spus că am lucrat.

S-a sculat și a început să-și spele pensulele. Eu mă plimbam prin cameră, ocolind colțul dulapului, care-mi tăia drumul.

— Viu să văd, spuse el, aruncîndu-și paltonul pe umeri.

Ieșim în curte și străbatem cărările, tăcuți. Curtea e plină de nebuni...

— Te-ai mai obișnuit cu ei ? mă întrebă el.

— Nu. Vreau să mă duc de aici.

— Unde să te duci ?

N-am răspuns.

Sub scări, uguiau turturelele. Jurcan începu să rîdă :

— Să fiu al dracului, aici poţi înnebuni fără să-ţi dai seama. Unde să ne ştim duce ?

Ajuns în faţa lucrării, îşi coborî ochelarii, se depărtă, se apropie.

— Ai curaj ! spuse el. Dac-ai fi la Paris, ai avea succes, aici ai să vezi ce păţeşti. Te-ai mai gîndit ? Cînd facem expoziţia ?

— Ar trebui să cerem sala Prefecturii.

— O să ne-o dea, dar cu ce-o plătim. De unde găsesc eu rame ? Trebuie să facem un afiş, cataloage ! Tu zici că trebuie să arătăm lumii ce facem, să nu ne temem, dar asta cere cheltuială şi, dacă nu vinzi nimic, te faci de rîs.

Fire practică, Jurcan se gîndea la toate. Cînd vorbeam cu el, cădeam şi eu pe pămînt.

Am stat puţin în atelier, apoi am ieşit să cinăm. Cîteva studente şi studenţi, cu obrajii îmbujoraţi de frig, se băteau cu bruşi de zăpadă.

— Mă, bine-i să fii student, zicea Jurcan. Stau aici cîţiva ani şi pe urmă se fac medici, avocaţi ! Cine ne pune pe noi să facem pictură ?

Cotim în jos pe lîngă Biblioteca Universităţii, trecem pe strada Iorga şi ajungem în Piaţa Unirii. Cît vezi cu ochii, e plin de studenţi şi studente. Cînd intri printre ei, te simţi ca într-o pădure tînără.

Jurcan îşi continuă gîndul, vorbind ca pentru sine :

— Se plimbă. Eu trebuie să desenez creieri de nebuni. Se ţine scai de mine profesorul, anafora lui şi-a cui l-o făcut ! Îmbătrînim şi nu ştim ce-i viaţa. Trăim ca urşii în bîrlog.

Mai încolo, colţ cu strada Corcheş, o fată sulemenită pînă la urechi ne strigă :

— Unde mergeţi, dragă ? Puişorilor !

Jurcan alungă ispita, glumind :

— Sîntem urşi, dar nu ne place bîrlogul...

Se înnopta. Catedrala lui Matia, neagră şi mare, părea o cetate sinistră. Pe calul de bronz, Craiul Matei, învelit în platoşă, sta ţeapăn, înfruntînd întunericul. *Lupoaica*, mamă patetică, îi alăpta pe Romulus şi pe Remus.

„Aici, pe locul *Lupoaicei,* mă gîndeam eu, ar trebui ridicată statuia lui Horia. Poate am s-o fac eu..."

Am intrat la o lăptărie şi am cinat, apoi ne-am întors acasă. Cînd ne-am despărţit, Jurcan a strigat în urmă:

— Vezi, mă Vlas, să nu-ţi pierzi optimismul!

În zilele care-au urmat am făcut o seamă de lucrări mici în lut, pe care le lăsam să se usuce. Lucram ziua şi noaptea, şi treceau săptămînile. Jurcan era abonat la un restaurant şi uneori îmi aducea cîte ceva. Se uita apoi la lucrări şi-mi tot spunea că, nedormit şi nemîncat, nu-i bine să lucri.

— Şi ce vrei tu să fac? Dacă n-ai fi desenator, ai putea plăti un abonament?

Tăcea şi parcă era trist că el avea abonament, iar eu nu.

— Lasă, că-ţi aduc azi o friptură, spunea el, în cele din urmă. Să-ţi aduc şi nişte ouă?

— Să-mi aduci. Am să ţi le dau înapoi cînd oi avea şi eu o găină ouătoare.

— Îţi vine să mai şi rîzi, faci pe grozavul: să ştii că nu-ţi aduc. Eşti galben ca păpădia! Dracu să te ia cu caii tăi năzdraveni cu tot. Ţi-o trebuit expoziţie! Rabdă!

Ieşea trîntind uşa, iar eu rămîneam să aştept ouăle şi friptura, însă el se ţinea supărat, nu-mi aducea nimic.

Cu timpul am început să înţeleg că Jurcan nu prea ştia de glumă. Felul lui de a vorbi, fără ocol, te făcea să rîzi şi puteai crede că are umor. Avea, dar nu era umorul unui om vesel. Rîsul lui era mai mult o descărcare, un fel de-a lovi cu praştia nişte corbi care-i năluceau vederea. Nici generos nu era, dimpotrivă. Cînd avea un ban, îl ţinea ascuns. El semăna dinspre partea asta cu Moşu meu din Ogra. Era harnic şi strîngător. Hîrtii, creioane, pensule, costume vechi, el nu le împrăştia, le ţinea pentru zile negre, şi în felul acesta nu se întîmpla să rămîie el nemîncat sau fără un ban în buzunar. Adusese din sat frica de ziua de mîine. Din pricina acestei frici nu se încumeta să trăiască fără slujbă. Răbda poruncile profesorului, căruia

nu-i păsa că pictorul tînăr își obosea ochii nopți întregi la microscop.

Nu știa de glumă Jurcan, dar era, în felul lui, nespus de cinstit. Era și el orfan de tată și a învățat cum a putut. Îi ducea mamă-sa mîncare în desagă și, după spusa lui, mînca săptămîni la rînd pită uscată cu ridichi.

Avea o ură neagră împotriva ciocoilor. Cuvîntul ciocoi avea un înțeles foarte larg, era ca un harapnic cu care îi biciuia la un loc pe bogați, pe politicieni, pe profesori și chiar pe colegii care nu-i plăceau. Numai ce-l auzeai :

— Ciocoiul dracului, își dă cu briliantină pe păr ; am să-i trag una după ceafă, să-i sară mucii din nas. Face pe marele desenator, și umblă cu albumul lui Dürer în geantă. Ce am io cu albumele ? Desenul se face cu suflet. Dacă ai ceva, spui, dacă nu, du-te dracului, la ciocoii tăi, și lasă desenul în pace !

Franchețea lui Jurcan, aspră, usturătoare și brutală uneori, îi făcea mai mulți dușmani decît prieteni, dar el era gata și pentru dușmănie.

Îmi aduc aminte că într-una din zilele acelea, vorbind despre vremurile studenției noastre, mă miram că nici un coleg nu vine pe la noi. Jurcan a sărit ca ars :

— Cum să vie, dacă profesorii zic despre tine că ești nebun, iar despre mine că sînt prost ? Nici nu vreau să știu de ei. Mi-am luat diploma, gata ! Sîntem liberi să lucrăm cum vrem, cum știm și cum putem. Le dăm bună ziua, și mai mult nimic. O să vadă ei cine-i prost și nebun. Cît eram la școală, adu-ți aminte cine erau talentații... Nu puteai scoate o vorbă în fața lui cutare și cutare. Unde-s acum ? Își dau cu briliantină pe păr, se ciocoiesc !

Înjura, blestema, gata să se bată orbește cu cine încerca să-i stea în drum, și-i dam dreptate. Eram alături de revolta lui, respectam dorința lui de a-și urma drumul cu orice preț. Ceea ce nu băgam de seamă era că morala voinței nu era de ajuns pentru a găsi drumul drept al vieții. Ni se puneau întrebări mari la care nu găseam decît răspunsuri mici.

Că era multă invidie, răutate şi prostie, fără îndoială, simţeam şi eu, şi Jurcan. Simţeam toţi că este ceva, un rău ascuns care împiedica viaţa. O dezordine socială pe care puţini o înţelegeau.

Ajunsesem la oraş şi eram ai nimănui. Copii de ţărani săraci, goniţi peste hotarul satului, iar oraşul n-avea lipsă de noi şi eram mulţi şi nimeni nu se gîndea să ne facă loc. Trebuia să ni-l facem singuri şi nu cunoşteam cărările. Un an mai înainte, cînd plecasem din Cluj la Bucureşti, crezusem că voi găsi un loc în care să mă simt mai la larg, acum nu mai aveam nici speranţa asta. Şi totuşi lucram. Nu trebuie să te dai bătut, îmi spuneam. La urma urmei, mai rău decît moartea nu e nimic. Foamea se uită, bolile se vindecă, nu te lăsa.

Eram gata să rabd de foame, dar îmi lipseau altele multe. Aş fi cioplit o piatră, un lemn, şi n-aveam, n-aveam ghips să-mi torn lucrările.

Mi-am adus aminte că nici în Ogra nu avusesem piatră şi a trebuit să fur pietrele kilometrice de pe drumul ţării. Umblam prin oraş iscodind, dar pietrele erau zidite. Am găsit, în cele din urmă, în curtea olarului la care ardeam lucrările, două bucăţele de marmoră. Una mai tare, de Ruschiţa, şi alta mai moale, şi le-am cioplit. Am făcut un cap de copil cu ochi holbaţi, buzat, cum eram eu copil, iar din cealaltă, un tors de femeie. Într-un lemn de foc am cioplit tot atunci un alt cap de copil, cu aceeaşi expresie lunatică ; l-am cioplit pe genunchi, fiindcă nu aveam tejghea. A fost destul însă ca să învie în mine dorinţa de a ciopli şi am avut norocul să întîlnesc un prieten de la Atelierele Căilor Ferate care m-a îndreptat la un tîmplar al cărui atelier era destul de încăpător şi avea tejghele mai multe. Era un mic patron evreu, în atelierul căruia mai lucrau cîteva calfe, şi el se arăta bucuros să-mi facă loc în atelierul său, cerîndu-mi în schimb să-i sculptez nişte ornamente pentru mobile.

Mă sculam de dimineaţă şi porneam prin aerul reavăn, respirînd larg, ca un om ce iese de sub pămînt. Pe drum

întîlneam muncitori care mergeau la lucru şi mă năpădea un sentiment de linişte.

Clujul e un oraş destul de mare şi are chiar faimă de oraş frumos. Mie nu mi s-a prea legat de inimă poate fiindcă din frumuseţea lui nu mă alegeam cu nimic. Ani de zile, destul de mulţi, am locuit mereu pe margini. Cînd lucram la C.F.R., locuisem dincolo de gară, sub vii, unde erau cîteva case răzleţe, nişte colibe, cum era şi a gazdei mele, un ungur fierar, care-mi făcuse loc sub o fereastră în aceeaşi cameră unde trăia cu soţia şi cu copilul său. După ce ieşeam din ateliere, porneam pe deal cu o carte în mînă şi mă întorceam cînd răsăreau stelele.

Mai tîrziu, ca student, m-am mutat dincoace de gară, înspre fabrica Dermata, cartier pe care se lăsa fumul locomotivelor, greu, şi tuşeam toată noaptea. Apoi m-am mutat în partea cealaltă, înspre pădurea Hoia, crezînd că aerul putea fi mai curat, dar acolo erau alte pricini. M-am mutat lîngă fabrica de bere, aproape de Mănăştur, să cunosc un sat de ţărani şi mai necăjiţi decît cei din Ogra.

Bătusem toate marginile Clujului, nu e de mirare că nu mai aveam ochi să gust frumuseţea centrului, din ferestrele cărora ţi se aruncau priviri cameleoneşti, dispreţuitoare. Acum locuiam în centru, dar sub pămînt. Eu, care crescusem pe marginea Mureşului, în livezi cu fîn înflorit, prin care zburau fluturi...

La toate astea mă gîndeam dimineţile cînd mergeam spre atelierul de tîmplărie, undeva într-un cartier locuit de ţigani, care făceau foc în mijlocul casei, pe jos, iar fumul ieşea prin ferestre ca într-o tabără de ciumaţi. Copii bolnăvicioşi, desculţi în miezul iernii, în zdrenţe îţi ieşeau în drum şi-ţi întindeau mîna fără un cuvînt, să-i miluieşti, şi mă durea că trebuia să trec pe lîngă ei ca un nesimţit.

Ajunsesem să nu-i mai văd ca pe fiinţe cu un gînd şi un suflet al lor, ci în întreg, ca pe un ogor buruienos pe care nu-l poţi curăţa decît cu foc. Poate că astfel de locuri erau multe în ţară şi eu nu le ştiam. Cum să nu înnebunească oamenii? Era o întrebare pe care nu şi-o punea ni-

meni. Căutam un vinovat pe care să-l pot întîlni, un primar, un prefect la care să mă duc într-o zi și să-i spun:

— Ascultă, mă domnule, eu locuiesc într-un beci la casa de nebuni, înțelegi? De săptămîni și luni stau acolo și lucrez sub pămînt ca sobolii, acum a trebuit să ies, că n-am tejghea, dar afară e mai urît ca acolo. Ar trebui să-ți fie rușine, mai cu seamă dumitale; da, da, apăsam eu pe cuvinte, să-ți fie rușine pentru că, în vreme ce copiii ăștia umblă desculți și plini de bube, tu dormi pe-o ureche. Auzi, mă căpcăunule, nesimțitule! Am să te întîlnesc într-o zi și te iau de ureche...

Vorbeam singur, mă cătrăneam, înfiorîndu-mă de curajul meu naiv, dar ajungeam repede la atelier și-l uitam pe domnul primar.

— Bună dimineața! strigam eu. Gata-i dulapul?

— Îl gătăm la paștile cailor! răspundeau calfele rîzînd, iar i-am tras pielea de pe el!

Era o poveste cu dulapul ăsta. Patronul era un încurcălume: luase o comandă și n-o putea scoate la cap. Cucoana care-l comandase a cerut să fie dat jos furnirul, că n-avea ape frumoase, auzi vorbă, ca și cînd dulapul ar fi o bluză pe care s-o coși și s-o descoși, una-două.

Calfele mîrîiau, dar patronul avea filozofia lui. El zicea:

— Clientul are banii lui, trebuie să-i dai marfa pe care o cere. Punem alt furnir, și așa, n-are încotro, trebuie să plătească!

Era copil de negustor, pe care, cine știe cum, părinții l-au îndreptat spre meserie, ale cărei rosturi nu le prea înțelegea.

— Bine, bine, i-am spus și eu o dată, felul dumitale de a te purta se potrivește în prăvălie, dar aici, bagă de seamă, dai faliment.

— Ei, și ce dacă dau, ce-ți pasă dumitale, atunci am să deschid o prăvălie, cine mă oprește?

— Nu te oprește nimeni, dar calfele cine le plătește?

— Cine să le plătească, dacă nu clienții? Io nu am mașină de făcut bani; dac-aș avea, aș plăti șase luni înainte, nu șase înapoi. Crezi dumneata că sînt om fără inimă? Am cinci copii, ce crezi, cine le dă să mînce, cine-i îmbracă, cine-i trimite la școală?

Avea cinci copii şi o nevastă grozav de arţăgoasă. Venea în atelier de două sau chiar de trei ori pe săptămînă, intra mînioasă şi striga :

— Dă-mi bani, auzi ? Ce, ai uitat să-mi aduci ? Trebuie să viu pînă aici, şi acasă copiii sparg ferestile !

În loc de răspuns, patronul începea să mormăie şi spunea că n-are bani, iar nevastă-sa pleca blestemînd.

— Dă-i, domnule, cît de puţin, strigam eu, luîndu-i apărarea, să aibă ceva pentru piaţă.

Patronul lăsa lucrul şi ieşea după ea.

— Săraca femeie ! mă înduioşam eu.

— Ia las-o încolo, săreau calfele, teatru ăsta îl cunoaştem noi. Sînt înţeleşi, vor să ne-arunce praf în ochi. Parcă noi nu ştim ce lucru iese din mîinile noastre ?

— Atunci, de ce nu vă plăteşte ?

— Vrea să ne aibă în mînă. Să cerem, să ne milogim şi să nu putem pleca în altă parte. Într-o zi îi dăm una cu ciocanul în cap.

Îşi făceau curaj calfele, cît nu era de faţă patronul, dar cînd intra tăceau chitic ; băteau cu ciocanele mai tare, hîrşîiau cu ferăstrăul mai smîncit, dar atît.

Patronul începea să chiţăie ·

— Cee ? Cîţi bani să-i dau ei ? Îi spun că n-am, ea zice să-i dau ! De unde să-i dau, dacă n-am ? Mă las de meserie ! Are dreptate dumnealui : furnirul, dacă-l schimbi o dată, de două ori, se duce la dracu tot cîştigul ! În prăvălie, dacă nu-i place un ciorap de bumbac, cumpără unul de mătasă ! Nu-i place rochie de lînă, cumpără una de crepdeşin ! Clientul se duce cu marfa, şi tu rămîi cu banii !

Urma o tăcere, iar calfele pricepeau ameninţarea.

Erau timpuri grele pentru muncitori. Patronii plăteau un impozit oarecare statului, şi de aici încolo erau liberi să folosească munca oamenilor după bunul lor plac. Dacă vreun muncitor îndrăznea să crîcnească, era dat afară. Trebuia să rabzi toanele patronului, n-aveai încotro. Îmi aduceam aminte încercările mele de tîmplar. Nu mă simţeam bine, totuşi lucram acolo fiindcă îmi lipsea tejgheaua, nu puteam ţine lemnul pe genunchi.

Erau şi zile mai senine, zilele în care patronul făcea plata. Atunci calfele se încălzeau cu cîte un rachiu şi aveau ţigări. Fluierau şi treceau orele fără să luăm seama.

Cînd lăsam lucrul, mîncam împreună. Spre seară ei se duceau la casele lor. Eu mai întîrziam. Aveam astfel douătrei ore de linişte. Venea apoi paznicul atelierului, un bătrîn reumatic, care-şi plătea păcatele vînzînd gazete. Fusese cîndva negustor de vază, a avut chiar o moşie, crescătorie de porci şi o moară, undeva pe valea Someşului, dar căzuse la patima cărţilor, apoi, după cum îmi povestea el, într-una din acele zile a dat peste el un blestemat de „tifus“ şi n-a mai fost în stare să-şi vadă de afaceri.

— Şi ce să-ţi spun ? Că dumneata eşti om cu învăţătură, eşti om fain, cu viitor, şi poţi înţelege singur cum îi atunci cînd nu ştii ce să mai faci...

Era vorbăreţ şi cunoştea multe întîmplări din trecuta viaţă a Clujului.

— Hei, dumneata eşti tînăr, n-ai de unde să ştii. Altă viaţă a fost pe-aici, n-ai de unde să ştii, dar îţi spui, uite că-ţi spui şi să nu te superi : cînd nu era Rumânia Mare era mult mai bine şi mai frumos. Puteai să cîştigi bani buni. Dacă aveai noroc, puteai să cîştigi într-o noapte la cărţi chiar o moşie.

— Puteai să le şi pierzi, cum le-ai pierdut dumneata, îl oţăram eu, neluînd seama că trăgea focul la oala trecutului grofesc.

— Ei, dac-am fost prost ?! Dar ia gîndeşte dumneata : dacă nu venea Rumânia Mare, nu se luau moşiile, şi atunci avea cine să le piardă, şi poate cîştigam alta ! Ce, nu se poate să vie norocul de două ori ?

Îi spuneam că eu nu cred în noroc.

— Dumneata ai talent. Şi ce, ăsta nu-i un noroc ? Ai să faci acum o expoziţie minunată şi ai să cîştigi atîţia bani, că n-ai să ştii ce să faci cu ei.

— Să ştii că-ţi cumpăr toate ziarele pe-o lună înainte, să ai şi dumneata o vacanţă.

— Bine-ar fi să am şi io o vacanţă. Am „reumă“ la genunchi, au ! cum mă doare ! Îţi spun io, mai bine-i să nu fii bătrîn niciodată. Să am io încă o dată anii dumitale ! Ei, ei !...

— Ce-ai face ?

— M-aş apuca de negoţ, ce să fac ?!

— Şi-ai pierde iar banii la cărţi !

— Nu, asta n-aş mai face. Aş pune banii la bancă, în Elveţia, şi la bătrîneţe m-aş duce şi io după ei, să trăiesc într-o ţară „ţivilizată“, n-aş mai sta aici, să vînd gazete la oameni care n-au milă de-un bătrîn cumsecade.

Îmi povestea adeseori despre grofi şi despre viaţa lor.

— Groful n-avea grijă decît să fie el fericit. Am avut şi io parte, ce să zic, nu-i frumos să minţesc. Cu banii faci ce-ţi place. Bei vinuri alese, şampanie ! Ştii dumneata ce-i şampania ? Poţi să spui că ai beut vreodată, să vezi viaţa în culori frumoase ? Te întreb io, acum să-mi spui !

— Nu, ce-i drept îi drept, şampanie n-am beut.

— Nu-i nimic, ai să bei ! Îţi spun io că ai să bei, dar nu ca un grof ! Ai să bei şi dumneata, o dată la un ospăţ, dar un grof bea şampanie şi vin de Tokai cum bei dumneata apă. Eei !

— Au beut cîndva, acum s-a isprăvit !

— Să crezi dumneata ! Mai beau şi-acuma, dar nu ca mai demult. Nu ştii dumneata nimic, dar eşti om fain. Îmi place să stau de vorbă, că înţelegi. Şi să ştii, iacă îţi spun, de la un bătrîn multe poţi învăţa...

CUVINTELE

Învăţam ceva : să cred că viaţa pedepseşte lăcomia şi dezmăţul. Decăzuţi ca el mai erau prin Cluj mulţi. Îi vedeai pe la uşa cafenelei, cu priviri tulburi, îmbrăcaţi în haine de vînătoare, vechi, cu cîte un muc de ţigară groasă în gură, uneori întorcînd în mînă un baston cu cap de argint, singurul semn al blazonului pierdut. Din păcate, statul le mai lăsase acestor strigoi medievali un ciot de moşie în jurul curţilor, dar ospeţe cu şampanie nu se mai făceau în palatele lor. Apăruseră un nou soi de grofi, ridicaţi după războiul mondial, care storceau banii din exploatări de tot felul. Se intitulau mari industriaşi, bancheri.

Nu erau bine aşezate în mintea mea toate iţele vieţii de atunci, simţeam doar că nedreptatea se leagă de lăcomie, de instincte, care, dacă nu sînt strunite, urîţesc viaţa, şi într-o seară, după ce m-am întors în pivniţa mea, am

modelat un monstru ridicat pe două picioare scurte, încovoiat spre pradă.

Îl priveam şi încercam să înţeleg cum fusesem în stare să fac o imagine atît de desgustătoare. Îl puneam alăturea de alte lucrări, cu care nu se asemăna de loc. Formele erau moi, dezarticulate, aerul din jurul lor parcă duhnea. Scîrbit, într-una din zile l-am aruncat pe fereastră, într-un morman de zăpadă. Trifan l-a ridicat de acolo şi l-a pus în camera lui unde, tot privindu-l şi eu, m-am obişnuit ca şi cu celelalte lucrări ; nu mă mir că aveam să-l pun la expoziţie. De altfel, rostul unei expoziţii era pentru mine ceva tot atît de neînţeles ca şi sculptura.

La Tîrgu-Mureş am scăpat uşor, deşi, în afară de cîţiva oameni care mă cunoşteau, cei mai mulţi s-au uitat cam chiorîş la lucrări. Preşedintele căminului mi-a spus-o verde în ochi că el nu înţelegea, dar îi spusese fratele lui că am talent. Profesorul meu de desen de la Şcoala de meserii privise şi el lucrările, zîmbind cu îngăduinţă :

— Nu-i nimic, nu-i nimic, zicea el, eşti tînăr, încă nu înţelegi multe lucruri, dar ai sentiment. Îţi cumpăr şi eu un portret, îl pun la muzeu...

Îngăduinţa lor mi-a mers la inimă, dar nu mi se dăduse pentru lucrări în sine, ci mai ales pentru legăturile pe care le aveam cu ei din trecut. Recunoşteau că am talent, dar asta nu-mi era de ajuns. Voiam să ştiu cum se mişcă talentul, să ştiu ce stă şi ce nu stă în puterea lui. Răspunsurile pe care mi le dam singur nu-mi ajungeau. Nu-mi era de ajuns să simt că aşa sau altfel putea fi bine, trebuia să ştiu de ce. La expoziţie, mă gîndeam, vor veni oameni, mai mulţi ca la Tîrgu-Mureş, voi putea vorbi cu ei, să aflu ce nu ştiu.

TREBUIE SĂ FII SINCER

Am început să-mi privesc pe rînd lucrările, corectînd unele, dar cînd nu ştii ce vrei, adeseori strici, şi stricam şi eu. Îi spuneam lui Jurcan :

— Cînd mă uit la lucrări, îmi vine să fug din Cluj.
— Asta-ţi trebuie! Tu ai să fii în stare să mă laşi singur. Aşa de repede ţi-ai pierdut optimismul?
— Lasă-mă cu optimismul, mi s-a urît de pivniţa asta. Aş vrea să fie vară.
— Tu eşti ca vremea. Stai, că nici Crăciunul n-a trecut. Asculţi turturelele şi mai faci un cal năzdrăvăn. O să ai doi cai, ca sfîntul Ilie!
— Dacă n-ar fi cai, la ce-ar fi bune podurile tale? îi întorceam gluma, şi nu-i plăcea.
Dacă după asta îi ceream zece lei împrumut, nu-mi da. Zicea să aştept pînă-şi vinde podurile.
Glumeam deschis, aruncîndu-ne săgeţi, dar fără răutate. Fiecare lucrare nouă ne prilejuia discuţii, cînd mai aşezate, cînd mai aprinse. Ieşeam deasupra Clujului înspre Mănăştur, unde Jurcan picta case sărace, în lumina mohorîtă a iernii. Îl întrebam:
— De ce nu pictezi oraşul?
Şi el răspundea:
— Nu mai vreau să pictez case de ciocoi!
Într-un astfel de răspuns se trădau o concepţie, un mod şi o atitudine socială, pe care el le lega de temă. Tonalitatea închisă a tablourilor, tristeţea mocnită, aspră în care erau învăluite, în toate se simţea ecoul nemulţumirilor lui mari şi mici.
— Aşa simt eu, zicea el, şi nu mai avea nevoie de alte explicaţii.
— Încearcă şi tu alte acorduri, luminează-ţi paleta, îi spuneam mereu, încît îl scoteam din sărite.
— Taci tu cu teoriile tale, nu mă îmbăta de cap, ţi-am spus că aşa simt eu!
Privind în urmă, înţeleg că frămîntarea noastră era de neocolit. Arta este şi ea, pînă la un punct, o meserie pe care trebuie s-o înveţi, să ştii cum se face şi de ce trebuie făcută.
Mai demult oamenii credeau că arta se face din inspiraţie, aşa credea şi Jurcan, aşa credeam şi eu, totuşi conştiinţa nu-mi da pace.
Cînd mă întrebase Moşu la ce erau bune sculpturile mele, îi spusesem că le cumpără domnii şi le pun în casă cum pun ţăranii icoanele.

„Mă, nu fi prost, îmi spusese el supărat. Icoanele le punem în casă că sînt sfinte, dar sperietorile tale la ce pot fi bune ?“

Deci Moşu avea o credinţă. Întrebarea lui într-acolo bătea, nu e de mirare că răspunsul meu nu-l mulţumise. Icoanele erau sfinte, pocite sau nu, dar în ele era scrisă credinţa. Ale mele erau simple sperietori. De ce trebuiau puse în casă nişte lucrări în care nu era nici o credinţă ?

Trebuia să învăţ să răspund, să ştiu la ce era bun un *Viţel de aur*, un *Cal năzdrăvan*, o *Lebădă*, o *Vioară*.

Dacă unele erau destul de decorative pentru a putea fi puse în casă ca lucruri frumoase în sine, altele nu erau. Atunci, de ce le făceam ? Erau bune la ceva, sau erau într-adevăr sperietori, şi nimic mai mult ?

În cele cîteva luni petrecute la Bucureşti, văzusem o seamă de lucrări prin expoziţii şi prin muzee, puţine, şi nu le înţelesesem nici pe acelea. Unele îmi plăcuseră, altele nu. Privind *Himerele* lui Paciurea, ştiu că mi-am spus : „Anatomia nu e o lege a frumosului“. În faţa lucrărilor mele de acum, îmi spuneam acelaşi lucru, dar mai departe nu puteam merge.

E greu să povesteşti cum se mişcă sufletul unui artist tînăr. Simţi că ai ceva de spus, şi nu găseşti forma potrivită. O cauţi şi uneori o găseşti, dar nu-ţi dai seama. Şi căutarea asta e cu atît mai grea, cu cît ai mai mult de spus. Sufletul te trage în toate părţile, şi spre rău, şi spre bine. Nu-ţi dai seama dintr-o dată pe ce lume trăieşti, care e rostul tău.

„Ai grijă cum umbli“, îmi spusese Moşu. Cu alte cuvinte, să mă gîndesc la ceea ce fac, să nu merg împotriva vieţii, ci să umblu ca un om de omenie... Acum eram gata să ies între oameni cu nişte lucrări pe care nu le înţelegeam, iar unele mi se păreau de-a dreptul urîte. Încercam să-mi împac sufletul zicînd : „Sînt expresioniste, nu sînt frumoase prin forma exterioară, cum sînt cele greceşti, sînt ca ale lui Paciurea, interesante prin conţinut. Frumosul poate fi de mai multe feluri...“

Îmi priveam lucrările şi mă cuprindea un sentiment de mîndrie. Visam că-mi creşte barbă şi mustăţi, iar admiratorii îmi spuneau *maestre*. Dar nu adormeam totdeauna, şi-atunci nu ştiu din ce colţ tainic porneau gînduri care-mi

stricau bucuria: „he, he, tinere, ai scăpat de pompierism, dar ești un simplu imitator. Un sculptor trebuie să găsească un stil original..."

În felul ăsta mîndria mea nu ținea mult. Luam lucrările pe rînd, le duceam în fața ferestrei, privindu-le cu încordare. Da, unele semănau cu ale lui Paciurea! *Calul, Vițelul, Sufletul dansului,* erau tot un fel de himere, ceva mai grotești. Era în ele o scrîșnire, o tristețe. Tristețea mea, cu răceala și cu căldura ei neîmpăcate, care nu-și găseau forma proprie. Cîteva lucrări semănau cu sculpturile văzute prin albume, erau senzuale, cu mîngîiere pe forme, plăcute. Un cap în piatră stilizat semăna cu lucrările lui Brâncuși. *Moise,* cu forme colțuroase, putea aminti unele lucrări ale maestrului meu... Ce fel de stil original putea fi ăsta?

Forma originală este marea obsesie a artistului tînăr, el simte că ceea ce se repetă e obositor și că opera de artă are menirea de a da prospețime spirituală vieții.

A înțelege dinamica interioară a măiestriei, adică modul ei de a face lucruri în spațiu, cere, pe lîngă intuiție, și spirit de discernămînt critic, care se formează încet. Și despre toate acestea mie nu-mi vorbise nimeni. Știam doar că arta nu trebuie să imite natura, dar unde și cum trebuia să facă tangență cu legile ei, nu bănuiam.

Circula un cuvînt: interpretare, cuvînt pe care-l vedeam adeseori pus în paranteză lîngă titlul unei sculpturi. Asta însemna că fizionomia unei persoane a fost schimbată în direcția unui conținut esențial, care însă prea adeseori rămînea confuz, neexpresiv, rece. Din tot ce văzusem, numai lucrările lui Paciurea și ale lui Brâncuși îmi sugerau viața și uneori, gîndindu-mă la lucrările lor, mi se părea că mă apropiu de marele înțeles al sculpturii, de modul ei de a învia materia, și aveam zile de optimism.

Prins în mreaja acestor frămîntări, nici n-am băgat de seamă că se făcuse iarnă, și încă iarnă grea. Se așternuse zăpadă mare peste oraș și era frig, dar eu nu-l simțeam. Aveam ghete, palton nou, iar în atelier era cald, chiar prea cald. Dinspre partea asta mă simțeam bine, n-am ce

zice, dar nu aveam bani. Primisem un onorar modest de la redacţia revistei *Societatea de mîine* pentru o poveste scrisă la Tîrgu-Mureş, şi-i împărţeam cu socoteală. Ca să-mi rămînă pentru cheltuieli de atelier, mîncam mai puţin. Noroc că eram dedat cu foamea. O bucată de pîne cu puţină sare, uneori un ou, nişte cartofi fierţi îmi erau de ajuns ca s-o duc de pe-o zi pe alta. Mă chinuia mai mult amintirea fetei din Tîrgu-Mureş. Îi trimisesem cîteva scrisori, la care nu primisem răspuns.

M-am plîns lui Jurcan şi el s-a răstit la mine :

— Apucă-te şi toarnă-ţi lucrările, că n-ai vreme de pierdut. Ce, acum e timp de iubit ?

Îmi aduc aminte că în acele zile mi-a fost de mare folos cartea de poeme scrisă de Walt Whitman, acel poet american care a cîntat libertatea şi iubirea de oameni în cuvinte simple, ce ţi se prind de inimă ca nişte lacrimi fierbinţi. Pe măsură ce citeam, un ciudat sentiment de putere punea stăpînire pe mine şi parcă-mi era ruşine de tristeţile mele. „Dorul după sat, îmi spuneam, şi dragostea sînt nimicuri."

Am început să lucrez ca să uit. Am spart o lucrare pe care o credeam prea decorativă, o fată cu un porumbel, şi am făcut-o a doua oară. Am făcut portretul lui Jurcan şi încă o variantă după Eminescu. Lucram pînă noaptea tîrziu, să amorţesc în mine gîndul dragostei şi dorul de sat, fără să-mi dau seama că şi ăsta era un fel de a iubi.

ÎNTRE DOUĂ LUMI

În ajunul Crăciunului mi se părea că aud colindătorii în sat şi, lucrînd, colindam încet.

O colindam pe Lulu şi priveam pe fereastră, crezînd că ea mă aude. Cădeau fulgi mari de zăpadă, se lipeau o clipă de geamul aburit şi se topeau.

Turnasem peste zi un portret al ei şi trebuia scos din forme, şi am lucrat pînă tîrziu. Cînd am isprăvit, mă durea mijlocul şi, lăsîndu-mă pe pat, am adormit, dar nu-

mai pe jumătate. Mi se părea că intrase cineva în atelier și nu-l vedeam. Sta ascuns într-un colț și de acolo întinsese o mînă mare cu care-mi apăsa pieptul. Respiram greu și se făcea tot mai întuneric. Atunci m-am sculat și am plecat, gata să mă duc oriunde.

„Grîîîu... Grîîîu..."

Se treziseră turturelele și cîntau

Afară era o liniște cum rareori întîlnești în oraș. M-am gîndit că trebuie să fie destul de tîrziu după miezul nopții. Apucasem pe strada Hasdeu, singuratică. Mergeam încet, negîndindu-mă la nimic, învăluit de frig și de noapte, simțindu-mă ca pe alt tărîm. Am ajuns repede în Strada Moților. Dacă aș fi mers înainte, aș fi ajuns în Mănăștur. Locuisem cîndva pe aici, laolaltă cu Miron și cu Aurel. Citeam în fiecare zi o carte nouă, scriam un caiet de poezii într-o lună și pierdeam nopți întregi vorbind despre „nemurirea sufletului" și despre dragoste. Atunci am citit cărțile lui Dostoevski, tulburătoare. Tot atunci am scris trei caiete intitulate *Frămîntări*. Pe unul din aceste caiete, Miron scrisese : „Tot te mai frămînți ?"

Îmi veneau în minte toate astea, ca niște întîmplări dintr-o altă viață.

Am ajuns în parc. Băncile pline de zăpadă păreau sicrie albe. M-am lungit pe una din ele și stam acolo întrebîndu-mă dacă moartea nu e mai frumoasă decît viața. Gîndurile mi se părea că vin din adîncul arborelui negru.

— Ești romantic, un romantic întîrziat, îmi spunea arborele.

– De săptămîni de zile nu dorm, nu mănînc și nu beau, mă auzi, arbore bătrîn ? Nu mi-e somn, nu mi-e foame, nu mi-e sete ! Mi-e sete și foame de oameni buni. Asta înseamnă să fii romantic ?

M-am sculat de pe bancă și pășeam apăsat, să nu mai aud ce spuneau arborii. Am trecut peste Someșul înghețat, prin strada Drăgălina, pe lîngă mansarda mea de student și n-am luat aminte. Îmi ascultam pașii sub care zăpada se văita strivită și, ca să n-o mai aud, călcam mai ușor, ca și cînd aș fi vrut să mă ridic de pe pămînt. O nevă-

zută ființă se străduia să-mi prindă aripi de umeri, să mă ridice sus, în cerul cu stele reci, unde nu mai erau nici sentimente, nici dorințe calde.

Ajunsesem la capătul de sus al străzii cu nume romantic, *Strada Fericirii.* Cînd locuiam aici, la numărul 17, citeam biografii de oameni mari. Lucram în atelier unsprezece ore pe zi și pierdeam nopțile citind cărți despre oameni care nu s-au lăsat îngenuncheați, oameni care au dat lumii o nouă conștiință și aripi sufletului, iar a doua zi dormitam lîngă mașina de geluit...

Apoi am ajuns la numărul 4, unde m-am mutat cînd am ieșit din sanatoriu. Mi-am lipit obrazul de geamul rece și am privit înăuntru, dar tabloul era pustiu, un pustiu de casă mare, pe care gazdele încercau să-l alunge cu muzica. Aș fi intrat în curte. Era acolo căsuța mea, unde voiam să scriu o piesă de teatru cu Baciu. Umbra poetică a lui *Narcis* se oglindea în sufletul meu și parcă-l auzeam pe Baciu întrebîndu-mă :

— Tu n-ai vreo idee ?

Nu-l văzusem de mult pe Baciu ; întîlnisem alți tovarăși de atelier, dar pe el nu, și mă miram. Dacă ar fi reușit să intre la Conservator, acum am fi fost împreună, cine știe ? Ar fi umblat cu dramele lui Shakespeare în buzunar, obsedat de umbra lui Hamlet. La ce bun ?

Fumul din preajma gării mi-a adus aminte diminețile de demult, cînd mă duceam la lucru. Suna sirena și intram pe poarta neagră de fier, pierzîndu-mă în rîndul negru al muncitorilor. Apoi m-am despărțit de el. Îmi ziceam că poate era un făcut să mă despart mereu de toți și de toate. Nu mă puteam opri nicăieri, nu-mi puteam găsi așezare, nici liniște.

În timp ce treceam podul peste linii, unul cîte unul mi-au coborît în minte alți tovarăși de lucru. Mi se părea că-i văd pășind grăbiți, cu gulerele ridicate ca în cea dintîi dimineață, atunci demult, cînd am fost primit în slujbă. Și erau mulți. Treceau pe lîngă mine, ca și atunci, fără să mă vadă.

Hei, mă fraților, tovarăși ! Stați puțin, vreau să vă văd, să vorbim. De cînd am plecat din atelier, sînt tot mai singur, parcă nu mai sînt oameni pe lume. Și mi-e urît, tare mi-e urît. Voi nici nu știți, am făcut o expoziție, sînt

sculptor, nu mai sînt tîmplar, dar mi-e dor de voi, de toți tîmplarii din lume mi-e dor...

La capătul de dincolo al podului m-am oprit, privind printre șirurile de vagoane. Mi s-a părut că ei se furișau stingheriți. Un vînt rece dinspre vii îmi ardea obrajii ; mi-am ridicat gulerul mai sus, privind departe, monologînd gînduri răscolite de fumul greu, fum înăbușitor de cărbune, care mă îmbolnăvise altădată. Veneau spre mine zilele mohorîte, ca niște umbre lungi, și se așterneau peste șirurile de vagoane, dar nu puteam pleca. Mă simțeam ca între două lumi. Una neagră și dură, dar adevărată, din care fugisem căutînd una mai bună, spre care mă îndreptam dibuind.

Bine c-ai scăpat de-aici, îmi șoptea o voce sumbră, ai avut curaj, nu ți-l pierde. În lumea artei toate sînt altfel.

Cum altfel, care e adevărul acestei lumi, în care eu nu văd decît semne de întrebare, pe care trebuie să le luminez cu neștiința mea ?! Și sufletul mă cheamă înapoi. Cum poți merge înainte, dacă te uiți înapoi ?

Merg mai departe, împotriva vîntului. În dreapta și în stînga, căsuțe mici acoperite de zăpadă mă privesc neclintite. Calc la întîmplare. Mai sus, în stînga, se văd luminile sanatoriului. Acolo sînt ceferiștii mei, îmbolnăviți de fum și de praf, de oboseală și de muncă peste puteri. Au insomnii...

Drumul urcă tot mai în pantă. Îl cunosc bine. Sub nucul acela bătrîn citeam, după ce ieșeam din atelier, *Cartea ceaiului* de Ocacura Cacuzo, lectură despre artă și frumusețe, care mă făcea să uit mașina de geluit, asurzitoare. Tot acolo am citit *R.U.R.*, piesa lui Karel Čapek, pe care n-am înțeles-o...

M-am oprit. Clujul se vedea, de sus, alb, luminos ca un oraș din povești. Orașul încercărilor mele... Mă întrebam de ce nu-l iubesc. Pentru că am suferit prea mult în el și nu mi-a dat nimic în schimb, am răspuns și, întorcîndu-i spatele, m-am dus mai departe. Mă duceam înainte cu privirea larg deschisă, pășind apăsat, tot mai apăsat, ca și cînd sus pe creastă m-ar fi așteptat cineva.

Nu mă aștepta nimeni, dar era în mine o neliniște pe care încercam s-o înăbuș, căutînd imaginea altor ani.

Trecusem şi altă dată prin astfel de stări. Erau de neocolit, dar ele mă ajutau să înţeleg că trebuia să merg înainte, cît de încet, dar înainte.

Cînd am coborît, mă durea spatele de frig şi am intrat în gară, să mă încălzesc. Sala de aşteptare era luminată slab de două becuri, în jurul cărora foiau un roi de musculiţe.

MATEI

Pe o bancă dormea un soldat cu puşca în braţe. Alături, un tînăr, cu un ochi vînăt, îmbrăcat în zdrenţe, mînca seminţe, scuipînd cojile cu dispreţ. Îl cunoşteam. I-am dat mîna şi el mi-a întins-o pe a lui, cu încetineala unui om pentru care gesturile sînt fără rost. M-am aşezat alături. Trebuia să zic ceva şi parcă-mi îngheţase limba. Era Matei, coleg de la Şcoala de meserii. Aşteptam să vorbească, dar tăcea.

— Cine te-a bătut, mă Matei, ce-i cu tine ?

— Nevasta.

Răspunsul ăsta scurt îl însoţi un un fel de rîs sec din gît, se răsuci către mine şi mă întrebă :

— Tu nu eşti însurat ?

— Încă nu.

— Atunci nu ştii nimic, bobocule !

Prinse o sămînţă zvîrlită prin aer, o dezghiocă scurt şi o scuipă ca pe o săgeată. Apoi tăcu iar.

„Poate e nebun", m-am gîndit o clipă, privind iuţeala cu care împroşca printre dinţi cojile de seminţe. Parcă ar fi voit să-mi arate ce ştia el.

— Nu ştii nimic, bobocule ! repetă el, ca un ecou al unor gînduri tainice.

Cuvîntul boboc era o vorbă veche a lui. Venise la şcoala noastră după ce studiase trei ani la Şcoala de meserii din Petroşani. Fusese eliminat de-acolo pentru purtare, dar el avea să ne uimească. Dalta şi ciocanul se miş-

cau în mînile lui de ţi se împăienjeneau ochii privindu-l. Maestrul de sculptură zicea că Matei e un artist. Cuvîntul ăsta eu încă nu-l înţelegeam, deşi se lega de numele şcolii. Acum venise între noi un artist, căruia îi înflorea lemnul sub degete. Noi abia făceam în lut un crin cu linii drepte, iar el scotea din daltă trandafiri cu petale răsucite. Ne adunam împrejurul lui, privindu-l ca pe un vrăjitor. Întorcea din cînd în cînd capul spre noi, rămînea o clipă cu dalta în aer, ochii negri i se întorceau în orbite aprinşi, învăluindu-ne pe toţi într-o privire, apoi iar nu mai vedeam decît ciocanul şi dalta, de sub care aşchiile săreau împrejur ca din praştie... Cum săreau acum seminţele.

Amintirile acestea mi-au trecut prin minte într-o clipă, dar el a simţit. În timp ce scoase iar cîteva seminţe din buzunar, spuse :

— Era gata să nu mă cunoşti. M-am schimbat puţin, nu-i aşa ? He, he, bobocule, dacă nu eşti însurat, tu nu ştii ce-i viaţa. Unde călătoreşti ? Tu eşti tîmplar, nu ? Lucrezi la C.F.R. ?

— Nu mai sînt tîmplar, sînt sculptor, am răspuns cu o mîndrie pe care nu mi-am putut-o ascunde.

A tresărit. Mi s-a părut chiar că o clipă i s-a deschis şi ochiul cel vînăt.

— Ce spui, sculptor ?

— Da, am făcut o expoziţie la Tîrgu-Mureş, a venit şi maestrul tău. M-a întrebat de tine şi n-am ştiut ce să-i spun. Pe unde ai umblat atîţia ani, ce-ai făcut de n-am auzit nimic de tine ?

— Am prins muşte ! Sculptura nu mai are căutare. Tu cîştigi ?

— Ce să cîştig ?

— Bani ! Din ce trăieşti ?

— Trăiesc de pe-o zi pe alta. Vreau să mai fac o expoziţie.

— Vrei să te faci artist ? E greu, băiete, aici la Cluj. Cu burta goală îţi amorţeşte mîna pe daltă. Uită-te la mine cum arăt. Nu mă mir că nu m-ai cunoscut. Ai atelier ? Am să viu o dată să văd ce faci.

— Vino acum, poţi să stai la mine pînă te împaci cu nevasta, e cald şi am un pat mare, dormim împreună.

— Nu, acum nu pot, uite !

A scos o telegramă din buzunar. Murise mama lui şi se ducea la înmormîntare. Nici n-a trecut mult, şi am ieşit împreună pe peron. Cînd a trecut locomotiva prin faţa noastră m-a prins de mînă şi m-a strîns tare. Eu m-am uitat la el întrebător.

— Dă-mi o ţigară, a spus el ca şi cînd ar fi cerut un cuţit.

I-am aprins o ţigară. A tras un fum şi a început să tuşească. A lăsat-o jos, apoi a strivit-o sub talpa piciorului.

— Nimic nu-mi face bine. Mă duc ; dacă mai viu la Cluj, te caut.

L-am îmbrăţişat, spunîndu-i :

— Să vii, auzi, Matei, să sculptăm împreună. Găsesc eu de lucru, n-avea grijă, am mulţi cunoscuţi aici. Auzi ? Să ştii că te aştept !

— Viu, a strigat, pierzîndu-se între oamenii care se înghesuiau la uşa vagonului.

Mă gîndeam adeseori la colegi şi aflam veşti despre unul şi altul. Rareori aflam veşti bune. Doi-trei reuşiseră să se înscrie la Şcoala tehnică şi ajunseseră maiştri. Unii, după încercări numai de ei ştiute, se întorseseră în sat şi lucrau pămîntul. Grădinaru se făcuse aviator şi a căzut într-o pădure. Potcoavă înnebunise, după ce făcuse mari încercări să-şi urmeze studiile şi nu izbutise să intre la Şcoala tehnică. El ar fi vrut să ajungă inginer. Zăhan, cel mai silitor şi mai inteligent din toată clasa, ajunsese funcţionar la Uioara. Apoi auzisem că s-a călugărit. Cînd am auzit, mi-a venit să rîd, dar nu era de rîs. La şcoală fusese cel dintîi care n-a mai vrut să se spovedească. El îndrăznea încă atunci să spună că lumea nu s-a putut face în şase zile. Urma un curs de electricitate, iar la fizică era neîntrecut. Cum ajunsese el să se călugărească era o taină. Într-o zi am aflat că s-a aruncat în fîntîna mînăstirii, cu capul în jos.

Ştefan Ruţa era mecanic la Fabrica de chibrituri din Cluj. Il întîlnisem uneori, pe stradă, mereu singur. Subţire, înalt, cu ceva întunecat în priviri, părea un ţăran la

marginea unui ogor uscat de secetă. Era de pe Cîmpie, din Pogăceaua, copil sărac, orfan de război, cum eram aproape toţi.

— Nu te însori, Ştefane ? îl întrebam.

— Mă însor cu moartea, răspundea el, liniştit.

Eu credeam că glumea, dar, cîţiva ani mai tîrziu, gîndul lui trist s-a împlinit. A murit de cancer...

„Matei va muri şi el. O să-şi tragă un glonţ de revolver în cap. Timpul nu e pe placul absolvenţilor de la Meserii. Timpul este împotriva noastră. Eu vreau să mă fac sculptor, să fac opere nemuritoare, şi mor de foame. Zăhan a vrut să ajungă în cer, cine ştie cînd şi cum a înţeles că cerul e prea departe. Poate şi el a vrut să se întoarcă în sat, în Sîngerul de Cîmpie, la turma lui... Zăhane, tu ai vrut să fii sfînt ! Eu aş fi mulţumit să pot fi om, la un loc cu oamenii, şi nu reuşesc. Bat la poarta oraşului, şi ea nu se deschide..."

CÎNTECUL

A doua zi a venit Jurcan la mine. Era ziua de Crăciun şi eram tare amărît. Stam ghemuit în pat, ca un bolnav, şi nu mă prindea somnul. Cînd m-a văzut aşa, s-a întristat. Ar fi vrut să facă ceva pentru mine, dar nu ştia ce. A plecat în cele din urmă, lăsîndu-mă singur. De sus, de la etaj, unde locuia medicul-şef, se auzea un patefon. Vocea artistei avea o tristeţe sfîşietoare, dar cîntecul se revărsa cu fericire.

Tristeţea şi fericirea, unite într-un ton duios, aveau pentru mine în ziua aceea o rezonanţă cu totul nouă. Mi s-a părut că văd prin aer lumini ciudate care se întrupau într-o imagine albă. Imaginea aceasta semăna aidoma cu viziunea pe care am avut-o sculptînd *Lebăda,* şi dintr-o dată am înţeles că sculptura mea nu era altceva decît un cîntec.

Nu aveam glas frumos, dar degetele mele vibrau şi puteau da viaţă materiei. Între mine şi artista care cîntase

nu era mare deosebire, atît numai, că sufletul ei se exprima în sunete, iar al meu în forme.

M-am sculat şi, ridicînd *Vioara*, am pus-o pe soclu, sub fereastră. Am ridicat apoi şi *Lebăda*, căutîndu-le asemănarea.

Ce putea fi acest ceva care face să semene o vioară cu o lebădă ? Răspunsul a venit singur : cîntecul.

Aşadar nu eram nebun, dinspre partea asta puteam să mă liniştesc. Profesorul meu de la Şcoala de meserii zicea că lucrările au sentiment. Oare nu era destul ? „Ce anume zicea el că nu înţeleg“ ?

Am pus lucrările la loc şi am ridicat altele ; îmi puneam urechea pe ele, să le ascult cîntecul lăuntric, dar nu toate erau muzicale. Erau unele care ţipau, altele bombăneau, iar unele erau cu totul tăcute, forme reci.

Mă gîndeam că n-ar trebui să le duc la expoziţie, dar erau multe din astea, nu mai puteau fi date la o parte.

„Nu-i nimic, mi-am spus, să le vadă şi oamenii, să le judece, n-am nimic de ascuns.“

Luată această hotărîre, m-am simţit uşurat. Bătuse peste mine un vînt aspru şi trecuse. Mi-am adus aminte că-mi era foame tare şi, coborînd în oraş, am intrat la un restaurant şi m-am ospătat, cheltuindu-mi toţi banii. Eram atît de flămînd, încît mi se părea că n-am mîncat de-un an.

VERNISAJ

Mai erau puţine zile pînă la deschiderea expoziţiei, zile pe care le-am pierdut patinînd unele lucrări.

În ziua de Bobotează, dimineaţa, am dus lucrările şi le-am aşezat. Erau prea multe : Jurcan avea şaptezeci de tablouri, iar eu douăzeci şi opt de sculpturi, şi toate astea într-o sală destul de mică.

După ce le-am rînduit, Jurcan a pus mîna pe o cîrpă udă şi a spălat parchetul, apoi a plecat să se radă, lăsîndu-mă singur.

Mi-am aprins o ţigară, încercînd să le văd cum stau, dar nu le mai simţeam. Păreau nişte obiecte străine şi iar a început să bată peste mine vîntul îndoielii. Poate Jurcan plecase de frica acestei clipe, nu ştiu, destul că nu mă simţeam în largul meu. „Prea multe, prea multe lucrări ai pus, îmi spuneam. Ajungeau zece, de ce le-ai adus pe toate?" N-am avut timp să mai răspund. Am auzit voci multe şi deodată au început să intre vizitatori. Intrau vorbind şi rîzînd ca într-o sală de aşteptare. Şi după ce-au intrat, s-a făcut o tăcere ciudată. Erau doamne şi domni din Cluj, pe care-i puteai vedea la anumite ore plimbîndu-se, salutîndu-se între ei cu plecăciuni, arătîndu-şi parcă unul altuia că sînt cineva. Dar ce aveau ei cu mine şi cu Jurcan? Prea veniseră toţi deodată. Ei nu ştiau că Jurcan plecase să se radă, să se îmbrace, să aibă o ţinută demnă de un vernisaj? Mă frămîntam pe loc. Mi se părea că sînt în mijlocul unui tîrg, înconjurat de o mulţime care pornise în căutarea unui vinovat. Eram şi obosit peste măsură, vedeam inform şi crescut, dar în cazul de faţă nu mă înşelam prea tare.

Vin în viaţa unui om momente în care, orice ai face, nu poţi scăpa de sentimentul că eşti ridicol şi te miri că cei dimprejur nu izbucnesc în rîs. Mai ales tăcerea ciudată care se prelungea în sală n-o puteam înţelege. Vorbeau în şoaptă, ca şi cînd n-ar fi vrut să ştiu şi eu ce puneau la cale. Parcă eram specii diferite într-o grădină zoologică, despărţite cu sîrmă ghimpată. Eu eram un fel de broscoi, iar ei nişte dinosauri, a căror linişte venisem s-o tulbur cu orăcăitul meu.

Distanţa asta o mai simţisem şi altă dată, dar nu ca acum. Îmi venea să mă urc pe scaun, să le fac un semn şi să le spun: Am făcut expoziţia ca să vă cunosc, să ne cunoaştem, şi voi mă priviţi chiorîş. Nu am nimic de ascuns. E drept, urăsc cameleonii. Sînteţi cameleoni?

Cîte unul întorcea capul spre mine, măsurîndu-mă cu o privire fugară, ca şi cînd ar fi întrebat: Unde e nebunul care a pus drăcoveniile astea aici, în drumul nostru?... „Jurcane, Jurcane! M-ai lăsat singur, să-mi pierd optimismul chiar acum, cînd n-ar trebui."

N-aş putea spune cît a durat starea asta, cîteva minute, nu mai mult, însă mie mi s-au părut lungi.

Au început pe urmă să vină alţi vizitatori, tot atît de neaşteptaţi, dar care aveau să-mi facă o bucurie de nepovestit. A intrat un grup de tineri poeţi pe care îi cunoscusem mai demult la un cenaclu literar.

— Uite-l pe Vlasiu, a strigat unul mai înalt. Ne-ai păcălit, sculptore!

Mi-a arătat ceasul, zicînd că ei voiau să fie primii la vernisaj.

— Ăsta e Vlasiu? întrebă cu glas tare o fată care era cu ei. Eu credeam că are barbă. Nu-i aşa că un sculptor trebuie să aibă barbă?

Au urmat hohote de rîs şi am rîs şi eu. Rîdeam ca un copil care se trezeşte din somn.

Au trecut mulţi ani de atunci şi am făcut multe expoziţii, dar niciodată nu mi-a fost dat să retrăiesc emoţii atît de contradictorii şi intense ca la acel vernisaj. Dacă aş căuta o comparaţie, m-aş gîndi la acei naufragiaţi care, purtaţi de vînturi săptămîni şi luni pe o plută, ajung pe neaşteptate lîngă o insulă. Insula asta pentru mine se numea prietenie, încredere.

Tinerii care glumeau, poate fără să-şi dea seama, îmi aduceau acest nepreţuit dar, a cărui căldură era scrisă în cuvinte spuse la întîmplare, în rîsete, ca şi în tăcerea lor. Acum, domnii şi doamnele cu blănuri puteau să plece ori să stea, să facă orice, să mă laude, ori să mă hulească; îmi găsisem dintr-o dată lăuntrica aşezare, simţindu-mă în stare să primesc şi binele, şi răul cu stăpînire de sine, cu înţelegere.

Coroiu a venit la mine şi mi-a cerut voie să schimbe titlul unei lucrări, intitulată *Dansatoare*. I-am dat voie şi el s-a apucat numaidecît să corecteze cele cîteva cataloage ce se aflau pe masă. Am luat unul, să văd titlul nou, dar el scrisese franţuzeşte: *L'âme de la danse*. I-am spus că nu cunoşteam limba franceză.

Coroiu era din Moldova, student la Medicină. Buzele subţiri, bărbia împinsă înainte, ochii traşi sub frunte îi dădeau aerul încordat al unui vînător de păsări. Cînd rîdea îşi proptea bărbia în piept, ca şi cînd ar fi vrut să se bucure în ascuns de glumele lui. Într-un poem despre care am să vorbesc mai tîrziu, el se definea astfel:

„...Am ajuns la senzaţia călcării pe urme proprii. Îndeplinesc ceva, şi abia tîrziu aflu că am îndeplinit, Cînd? Cum? Unde? Mă descopăr întîmplător şi mă culeg de icicolo, sumar. Am ajuns existenţa fără oglindă şi aflu de la trecători: sînt brun, înalt, privesc mai mult cu un ochi şi cu nasul. Am crezut că mă întîlnesc şi m-am urmărit în pomi, în ape, în stînci, în crepuscul, şi am rămas mereu deasupra sau dedesubt, niciodată la nivel...“

În clipa aceea, Tamara cu Alecu s-au apropiat de mine şi, luîndu-mă de braţ, într-un triunghi, mi-au spus în şoaptă că soţia primarului vrea să mă cunoască. Ca să mă introducă în temă, Tamara se simţi datoare să-mi dea unele amănunte:

— E încrezută ca un plutonier-major şi a fost primadonă! Nu uita să-i săruţi mîna pe degetul mic, să creadă că eşti monden, şi să n-o contrazici, fiindcă e obişnuită să i se vorbească numai în genunchi. Nu te duce acum, să nu simtă că am rîs de ea, deşi ar merita să ştie tot ce-am spus, să mai slăbească cel puţin zece kilograme. Să nu crezi că a venit la expoziţie să te admire, a fost la Someş unde s-a aruncat crucea şi, trecînd pe-aici, au intrat cu toţii... Să se încălzească!

Se vede că am făcut ochi mari, şi Alecu a simţit mirarea mea. A izbucnit în rîs, întrebînd:

— Tu credeai că toţi ăştia au venit să onoreze vernisajul?

— Nu poate fi atît de credul, a răspuns Tamara în locul meu. Ăştia se duc numai la Operă, fiindcă stau în loje şi spectatorii se uită la ei; se fac că ascultă pierduţi, de fapt au crampe.

Îmi vorbea foarte de aproape şi puţin aplecată fiindcă era înaltă. Ar fi trebuit să vorbească ceva mai încet, dar avea o voce nesupusă la şoaptă. Ea spunea despre sine că nu poate gîndi decît cu voce tare.

Tonul şi ţinuta cu care vorbea erau ale unei eleve încrezute, care-şi spune în grabă lecţia. Studiase în Anglia. Rîdea cu întîrziere, exploziv şi spunea că nu are reflexul umorului.

Alecu era îndrăgostit de ea. Era înalt şi sfios, cu sincerităţi care-l făceau ridicol. Se temea de limba ascuţită a lui Coroiu, de întreruperile lui şi lua cuvîntul cu prudenţă.

Nu suporta ironia. Era admirator al lui Racine și Corneille.

— Hai, sculptore, că pleacă doamna primar. Lăsați-l, mă, să-și primească oaspeții !

Ăsta era Neagoe, copil de țăran din Munții Apuseni, deșirat și osos ca un cioban, student la Filozofie, conștient de sine și mîndru că era urmaș al lui Horia, cu care de altfel nu semăna de loc. Avea ochi cu riduri și un năsuc de copil. Umbla fără pălărie, cu părul căzut pe frunte, haiducește.

— Ce să-i spun primăriței ?

— Spune-i să-l roage pe primar să-ți cumpere ceva pentru primărie, de exemplu...

— *Calul năzdrăvăn!* încheie fraza Andrei, prietenul cel mai bun al lui Neagoe, fiul unui cunoscut profesor universitar, coleg la Medicină cu Coroiu, poet și chitarist pasionat. Cînd vorbea, desena cuvintele în aer cu mîna, ca și cînd ar fi vrut să-și netezească ideile.

— Ai o expoziție interesantă, îmi spunea el. Abordezi probleme. Ce importanță are că clujenii vor face migrene ?

Andrei era jumătate francez, dar mama lui murise de mult. Se simțea străin în familie. Amabil și prețios în societate, sincer și generos cu prietenii. Tamara spunea că este inteligent și are stil.

Voiam să le urmez îndemnul, s-o salut pe primăriță, dar atunci am dat cu ochii de Sandi, un pianist cu care făcusem armata împreună. Era corepetitor la Operă, fiul unui vînzător din Cluj. Blonziu, cu ochi de culoarea cicoarei, ieșiți din orbite cu mirare, părea un personaj coborît din panopticul unui teatru de păpuși. Ne-am îmbrățișat.

— Bravo, artileristule, spuse el, mirîndu-se de afluența din sală, te felicit. Am citit afișul, altfel n-aș fi aflat. E o surpriză ! Dă-mi voie să-ți prezint pe cel mai talentat bariton al Clujului : Leon Popovici.

Acest bariton era un vlăjgan de doi metri, cu părul căzut pe frunte, cu gîtul încordat, privind pe sub frunte ca și cînd ar fi avut grijă să nu ridice ochii mai sus de înălțimea omului. Mi-a strîns mîna, privindu-mă fără să spună nimic.

— Ascultă, Vlasiu, îmi spuse Sandi, apropiindu-se de urechea mea. N-am bani, dar am credit la un croitor.

Reţin o lucrare şi în schimb îţi faci un costum de haine după gustul tău. Primeşti ?

— Primesc, dar tu nici n-ai văzut lucrările.

— Am ales de la prima privire. Uite-o ! Te rog să pui „reţinut".

Alesese *Sufletul dansului*.

Tot Sandi mi-a prezentat un tînăr cu ochelari, care spunea :

— Nici eu n-am bani, dar sînt candidatul unei moşteniri. Aş vrea să cumpăr *Calul năzdrăvan*. Aş plăti în rate de 200 de lei săptămînal, adică toţi banii mei de buzunar.

Îl chema Paul şi era fiul unuia dintre primii compozitori din Ardeal. Se întorsese de curînd din Italia, unde începuse studii la Facultatea de drept, pe care le continua acum, la Cluj. Cultivînd amintirea tatălui său, cînta la pian.

Leon a scos o tabacheră de argint şi mi-a oferit o ţigară, pe care tot el mi-a aprins-o. Îmi tremurau degetele, şi el a văzut.

— Ai trac, mi-a spus el. Bine că nu eşti cîntăreţ. Şi eu am !

Rînd pe rînd, au venit apoi alţi tineri, între care şi cîţiva prieteni mai vechi. Era poetul Tehaş, cu care fusesem într-o iarnă pe valea Bîrgăului, apoi Sandu şi Dinu Ilea, cel care mă îndrumase să intru la academie. El continua să studieze încă. Sandu se întorsese din Bucureşti şi juca roluri comice la teatrul din Cluj.

— Unde ai văzut tu astfel de cai ? mă întrebă el, se vede că nu eşti cavalerist.

— Taci, mă, se răsti Dinu, aici nu eşti la teatru. Ăsta-i cal năzdrăvan ! Viziune de artist, nu de cavalerist !

Era un fel al lor de a glumi, cu care eram familiarizat.

Am fost prezentat doamnei primar şi stam de vorbă cu ea. Spunea despre lucrări că sînt groteşti, că ea se miră cum se face că un sculptor tînăr n-a făcut nici un nud graţios.

— Ştii, spunea ea, femeia a fost întotdeauna un prilej de inspiraţie. Fără inspiraţie nu este artă. Inspiraţia este ceva divin. Dumneata preferi monştrii !

Făcea gropiţe în obraji şi i se ascuţea bărbia ca o nucă.

— Îmi pare rău că nu vă plac lucrările mele. Eu tocmai mă gîndeam că aţi putea să puneţi o vorbă bună pe lîngă domnul primar, să-mi cumpere *Calul năzdrăvan*. Prietenul Neagoe zicea că ar sta bine pe frontispiciul primăriei...

— Vaai ! Nici prin gînd nu-mi trece. Vrei să-şi piardă slujba, tinere ?

Suita doamnei primar a izbucnit în rîs. Îşi descărcau evlavia pe spinarea mea, privind-o admirativ.

I-am lăsat să rîdă, am rîs chiar şi eu, să nu le stric cheful.

— Probabil vă gîndiţi la un vultur care să ţină o baionetă în cioc, sau aşa ceva. (Se făceau astfel de monumente pe vremea aceea.)

— Da' de unde ! Nu mă gîndesc la nimic. Ce fantezie au artiştii ăştia ! Auziţi, un vultur cu baionetă ! Ha, ha, ha !

Rîsetele s-au repetat ca la comandă. Am rîs şi eu încă o dată. Primăriţa, lingîndu-şi mereu buza de jos (o cochetărie vizibilă), luă iar cuvîntul :

— Să-ţi spun drept, fanteziile dumitale sînt îngrozitoare.

Asta era un cuvînt spus aşa, în treacăt, pentru a înţelege că nu trebuia să iau parte prea deschis la rîsul lor. Mi-am luat un aer serios.

— Înţeleg, aş vrea să cred totuşi că nu v-aţi speriat prea tare.

— O, de loc, sînt tare de înger, dar ştii, eu cred că sculptura trebuie să fie, cum să zic, am văzut şi eu sculpturi, am călătorit mult, am văzut muzeele din Italia, chiar vara trecută am văzut Vaticanul. Ah, cu ce entuziasm ! Italienii sînt cei mai mari artişti, adevăraţi maeştri ! Ce linie, ce perfecţiune, ce graţie infinită ! Am stat în faţa unei sculpturi de Canova, fără să mă mişc, o jumătate de oră...

— Cu domnul primar ? am întrebat, smerit.

— Da, cu el. Deşi este om de ştiinţă, este un mare admirator al frumosului, se emoţionează ca un copil ! Mai ales cînd am văzut *Primavera* lui Boticelli, ce să mai spun ? O încîntare !

A vorbit mult, sărind de la un tablou la altul, din oraş în oraş, urmărită cu tot mai mare admiraţie de grupul cu

care venise. Se strînseseră în jurul nostru şi-i sorbeau cuvintele.

„Trebue să fi fost frumoasă cîndva", îmi spuneam. Acum, însă, avea guşă. Buzele îi erau răsfrînte, cu o stăruinţă de salivă la colţuri. Şi era roşie.

— Dumneata cunoşti *Primavera*? mă întrebă neaşteptat.

— Din albume, am răspuns.

— De ce nu faci o astfel de sculptură?

— V-aş spune că n-am avut un model care să mă inspire. Dacă aţi vrea să-mi pozaţi dumneavoastră...

Mi-am înclinat puţin capul.

— Crezi într-adevăr că sînt caracteristică?

Era greu să ştiu dacă era proastă ori se făcea.

— Mai ales cînd vorbiţi, obrazul dumneavoastră e plin de graţie.

— Nu-i aşa? Graţia nu poate lipsi unei sculpturi. De exemplu...

A început să vorbească iarăşi despre voiajul ei prin Italia şi despre operele cu Canova.

— Dacă le-ai fi văzut şi dumneata, sigur te-ai fi inspirat.

E locul să spun că despre artă şi despre iubire nu poţi vorbi frumos dacă nu eşti onest şi curat sufleteşte. Un cuvînt simplu, un surîs, un gest schiţat sau chiar o tăcere simţită pot dovedi uneori prezenţa unui suflet sensibil. Cele mai frumoase cuvinte rostite de ea sunau fals.

— Pot să mă inspir privindu-vă pe dumneavoastră...

— Şi cum mă vezi? insistă ea.

— V-aş face cu genele lăsate în jos, cu buzele întredeschise, în extaz, ceva mai voluptuoasă decît *Primavera*. În genul Julietei, iar alături pe domnul primar, în formă de Romeo, am adăugat, zîmbind.

N-a îndrăznit nimeni să rîdă şi nici nu era cazul, dar doamna primărească, simţind că ajunsese pe un teren lunecos, a pus punct convorbirii în mod distins. Privindu-şi ceasul cu cel mai ingenuu ton, a spus:

— Ah, am stat prea mult! E ora mesei.

Mi-a întins mîna, gata să-mi întoarcă spatele.

În loc să-i sărut mîna şi s-o las să plece, i-am ţinut-o încă puţin (fără îngăduinţă), să-i mai spun ceva.

— De ce vă grăbiţi? Aş fi vrut să vă mai întreb: ce lucrare credeţi că i-ar place domnului primar?

— Nu ştiu, nu ştiu, el are gusturile lui. Dacă vrei să-l inviţi, n-ai decît, dar să ştii că e ocupat pînă peste cap, n-are timp nici să mănînce. Şi primărie, şi catedră... Are prea multe pe capul lui!

Ajunsesem lîngă uşă.

— Dacă l-aţi convinge să-mi pozeze, s-ar mai odihni. Vă implor!

— Ah, cum sînt artiştii ăştia fanatici! Am glumit, tinere! Credeam că ştii de glumă.

Am lăsat-o să aibă ultimul cuvînt, înclinîndu-mă respectuos, înţelegînd abia acum că o jignisem, şi poate n-ar fi trebuit. Nu-mi dam seama, dar pe nesimţite împrumutasem felul de a fi al Tamarei. M-am întors la prietenii mei şi am fost uimit că ei erau aproape încîntaţi.

— Sculptore, în veci n-o să-ţi ierte gluma asta, spuse Alecu. Pusi e adorata Clujului monden. Nu ştiu dacă ţi-ai dat seama. Primarul e mic şi slab ca un ţîr. Asemănarea cu Romeo e dură. Ai fost prea rău cu ea.

— A fost rău cu Romeo şi cu Julieta, strigă Neagoe. Bine i-ai făcut! Să-şi vadă de ceaiuri şi de sindrofii doamna primărească!

O dată cu primăreasa au plecat aproape toţi cei care veniseră de la botez. Am rămas noi şi ne simţeam bine. Neagoe spunea că viaţa în Cluj lîncezeşte, că nu se petrece nimic deosebit, că el admiră curajul meu, fără rezervă. Fiecare ţinea să-mi spună cîte ceva, în felul său, dar n-aveam timp să le răspund la toţi. Mi se părea că mă întorsesem atunci de undeva de departe, că ajunsesem cu mare întîrziere, iar ei erau miraţi şi surprinşi ca şi cînd m-aş fi întors pe alt drum decît cel pe care eram aşteptat.

Mi-am amintit că avuseseră de gînd să scoată o revistă şi i-am întrebat:

— Ce-i cu revista, cînd apare?

— N-avem bani, au răspuns deodată.

— Dar dacă eu voi cîştiga bani, atunci o scoatem?

— Aplaudăm intenţia, au răspuns ei.

Aşadar, noi am luat o hotărîre fără multă tîrguială: în două cuvinte.

Îi cunoscusem un an mai înainte, în casa profesorului Papilian, autorul pe atunci al unui roman şi al unui volum de nuvele, în casa căruia se întruneau o seamă de tineri într-un cenaclu literar. Am fost o singură dată, împreună cu Sandu Ilea şi cu Ion Th. Ilea, poeţi amîndoi şi studenţi la Conservator, şi cu un funcţionar tînăr, care scria proză. Profesorul avea o casă destul de încăpătoare, împodobită cu lucrări făcute de maeştrii mei. Avea şi o bibliotecă mare, astfel că pereţii nu se mai vedeau.

Cînd am intrat noi, casa era plină. Unii stăteau pe scaune, alţii pe cîteva fotolii, iar pe una din somiere erau mai multe fete. În mijlocul camerei era profesorul Papilian, la masa lui de scris, plină de cărţi şi de manuscrise. Se citea un studiu despre poezie. L-am ascultat cu încordare, cu mare uimire. Eram uimit şi-mi părea rău că aflasem atît de tîrziu de acest cenaclu, în care problemele literare erau dezbătute cu multă îndrăzneală.

Seara aceea avea să se încheie cu lecturi făcute de noi. A citit întîi poetul Ion Th. Ilea cîteva poezii din volumul pe care îl avea sub tipar. Lui îi datoram invitaţia la cenaclu. Îl cunoştea pe profesor şi ceruse învoirea de a lua parte cu cîţiva prieteni. Eram aşteptaţi, dar apariţia noastră stîrnise oarecare neîncredere. Nu eram tocmai arătoşi. Îmbrăcămintea noastră mai ales lăsa de dorit, ceea ce, bineînţeles, nu ne împiedica să avem talent ; pînă la proba contrarie, cei de faţă se sileau să fie binevoitori, totuşi eu am simţit că păşisem, cum se zice, cu stîngul. Îi şoptisem lui Ion Th. Ilea că ar fi mai bine să nu citim deocamdată, dar el nici n-a vrut s-audă. Avea deplină încredere în valoarea poeziei lui, dar mai ales în ştiinţa declamării. S-a sculat de lîngă noi, a făcut un pas înspre mijlocul camerei, s-a oprit, a scos din buzunar poeziile, şi-a scuturat părul de pe frunte cu o mişcare de cerb care se apără de muşte, apoi a aşteptat să se facă linişte, şi s-a făcut. Dar el tot nu începea.

— Poftim, domnule Ilea, citește, te rog, îl îndemnă profesorul, cu aceeași blîndețe pe care i-o cunoșteam de la cursul de anatomie.

Poetul și-a lăsat pleoapele peste ochi, colțurile gurii în jos, într-un suprem dispreț, apoi, deschizînd ochii, a silabisit titlul poeziei : *Au-tum-nală !*

Minunat. S-a făcut o tăcere în care tînărul actor își întrecea talentul poetic. Poezia era scurtă, cu versuri împerecheate, poezie de atmosferă cu vagi ecouri bacoviene, ruralizate.

Lectura a decurs, pînă spre sfîrșit, urmărită cu mare atenție, aș zice chiar cu surprindere. La sfîrșit, însă, poetul a scrîntit-o din pricina unei rime defectuoase pe care actorul n-a reușit s-o camufleze. Citez :

Pe la răspîntii,
Fumul bate mătănii !

Efectul a fost dezastruos. Coroiu, care între timp se urcase pe scara bibliotecii, spunînd că el reprezintă galeria, tocmai cînd erau așteptate aplauzele a parodiat versul, plasînd o ironie urmată de un hohot de rîs prelungit, rîs tineresc, molipsitor, de la care nu ne-am putut sustrage nici noi, prietenii poetului rural, uitînd o clipă admirația pe care i-o purtam. Coroiu, cu drăcescul lui instinct al momentului, cu o mimică și cu surîsul celei mai sincere păreri de rău, a ritmat versurile din urmă cu tonul apăsat al unui actor care dă o replică grea :

Pe la răspîntii,
Fumul face... prostii !

Sensul ritmic al versurilor era reparat, însă prestigiul poetului, grav compromis. Și-a pus în buzunar celelalte poezii, aruncîndu-și încă o dată părul peste cap, de astă dată ca un vițel plouat, dezolat mai ales că și noi rîdeam.

— Domnilor ! Domnilor, vă rog ! Poezia a fost foarte frumoasă. Da, are imagini ! În sfîrșit... Domnule Ilea, te rog să nu te superi, nu se rîde cu răutate. Așa-i că nu te superi ? Bineînțeles, citești foarte frumos ! Domnul Coroiu, — nu-l cunoști încă —, e cam ironic, în sfîrșit ! Galeria !...

încerca profesorul să restabilească atmosfera academică, dar îi venea şi lui să rîdă. Cine mai citeşte, domnilor ? Dumneata, domnule Vlasiu ! Mi-ai fost student, nu-i aşa ? Mă bucur că ai venit. Ce scrii, ce ne citeşti ?

Îmi venea să-i spun că sînt mut, să citească oricine ! Eram în stare să ascult chiar *Infernul* lui Dante, numai să nu citesc eu. Îmi dam seama însă că, în atmosfera creată de „răspîntia“ lui Tehaş, orice codire putea să-mi fie fatală. Trebuia să citesc. Mi-am scos hîrtiile din buzunar încet, ca din gura unui şarpe. Le-am desfăcut, şi parcă nu vedeam literele. Citeam încet, cu pauze între cuvinte, să pot respira :

IDOLUL

Am crezut cîndva că aş putea iubi,
Să mă dărui întreg,
Sclav supus, ochilor verzi...
În genunchi, cu capul aplecat,
Am cerşit mîna ei rece pe frunte.
Nu sînt în rîuri pietre,
Nici gheţari în ocean,
Nici zăpezi mai reci ca mîinile ei.
Vreau să fii idolul meu, i-am spus,
Auzi, fruntea mea arde...
Ne aflam undeva sus,
Deasupra oraşului, lîngă o veche cetate,
Unde munţii încep să crească...
Dar idolul cu ochi verzi nu ştia să iubească.

— Foarte frumos, foarte frumos, domnule Vlasiu ! Nu ? Eu cred că e frumos... În sfîrşit, dumneavoastră ce spuneţi ? Nu ia nimeni cuvîntul ?

Nu lua nimeni cuvîntul. Nici *pro,* nici *contra.*

— S-auzim mai departe, domnule Vlasiu. Ne mai citeşti ceva ?

Prinsesem oarecare curaj. Am aruncat o privire înspre Coroiu. Parcă spunea : ai scăpat ca prin urechile acului.

A doua poezie avea o formă mai organizată, dar n-o mai am, şi-mi amintesc numai sfîrşitul. Era intitulată *Scrisoare de dragoste.* Îi scriam iubitei de undeva de departe, de pe alt tărîm. Însă întoarcerea asta era plină de greu-

tăţi. În final, îndrăgostitul reuşeşte totuşi, aducîndu-şi aminte ultima ei sărutare :

Voi ajunge într-un roşu asfinţit...
Să nu te miri de obrazul meu trudit.
Glasul să-ţi fie cald, privirea sfioasă,
Să pot crede că mi-ai fost credincioasă.

. . . .

— Foarte riscant ! mormăi Coroiu.

Profesorul interveni :

— Vă rog, domnilor, vă rog ! Să nu exagerăm ! Citeşte, domnule Vlasiu ! Mai ai ceva ?

Nu mai aveam.

— Vrem proză ! a intervenit Coroiu, insidios.

— Este ! a răspuns amabil Cristea, scoţînd dintr-o geantă un manuscris cît toate zilele. (Cristea venise cu noi.)

Profesorul s-a uitat la ceas, spunînd :

— Mai avem timp.

— Citesc un fragment scurt, începu Cristea, asupra căruia am îndoieli. Sînt curios să ştiu dacă are ecou literar.

Cristea a citit într-o deplină tăcere şi ascultare trei sferturi de oră, cînd în mijlocul unei fraze se opri :

— Aici ar trebui să scriu cuvîntul *muscă,* însă...

Cristea se opri la mijlocul frazei. Profesorul ezita. Şi în tăcerea aceea, cînd fiecare îşi exersa spiritul de pătrundere, căutîndu-şi distanţa potrivită, Alecu cel sfios şi naiv, cu cel mai candid glas, întrebă :

— Da' de ce nu scrieţi *muscă ?*

— Nu ştiu, răspunse Cristea cu simulată candoare. Aş vrea un cuvînt cu altă rezonanţă, mai ştiinţific...

Aha ! Blondul ăsta cu ochi ceţoşi i-a prins în cursă pe toţi deodată. Minunat !

A început apoi să citească mai departe, cum ai citi ştirile dintr-o gazetă, pentru sine. Într-un tîrziu se opri la mijlocul unei pagini, închise manuscrisul şi, în timp ce-l aşeza în geantă, zise :

— Aş fi putut să mă opresc mai repede ; mi-a făcut, însă, plăcere să pun la încercare răbdarea poeţilor.

A întors capul spre Coroiu, privindu-l cu coada ochiului, însă Coroiu de mult nu mai asculta. Citea titluri pe cotoarele cărţilor din bibliotecă.

Ar fi fost bine să ne oprim aici, dar Sandu Ilea nu citise nimic, şi doar avea şi el un caiet de versuri intitulat *În tovărăşia lui Lucifer*. În seara cu pricina, hotărîse să citească o romanţă din acest caiet. Nu mi-a rămas în memorie decît sfîrşitul, şi-mi pare rău. După ce poetul pune mîna pe chitară, iese sub lumina lunii şi-i cîntă iubitei o serenadă. Mi se pare că ăsta era şi titlul poeziei. Cum şi el era actor, e de la sine înţeles că declama frumos. Atîta doar, că poetul nu avea de loc alura unui trubadur. Era cam mărunţel, cu ochi mici ca două bobiţe, însă ştie toată lumea că talentul n-are nici o legătură cu statura poetului, ca probă că au fost mulţi poeţi mici-mari şi poeţi mari-mici. Dacă şi-ar fi citit poezia simplu, fără gesturi, ar fi putut evita comicul, fiindcă ideile şi forma poeziei, chiar dacă nu erau prea originale, aveau un conţinut decent. Din păcate, poezia avea un refren onomatopeic, repetat cu prea accentuată emfază :

Dă-mi chitara !
Seara pe lună,
Exhibiţii vreau să fac !
Clac ! Clac ! Clac !

Cînd a terminat, toţi cei de faţă au început să scandeze : Clac ! Clac ! Clac ! Profesorul, cu toată străduinţa lui, n-a mai fost în stare să restabilească spiritul academic al cenaclului. Cei prezenţi au rupt rîndurile, cum se spune, întrecîndu-se să găsească alte asociaţii şi rime în „clac“ :

Clac ! Clac ! Clac !
Pupăză peste colac !...

Maac ! Maac ! Maac !
Dă-mi chitara că-s sărac !

Poezia merge strună,
Mai ales seara pe lună...
Clac ! Clac ! Clac !

Parcă erau la un miting împotriva poeziei romantice. Bineînţeles că rîdeam şi noi.

— Ăştia ar fi buni la teatru, spuse Sandu. Dacă aş avea acolo aşa succes, aş fi cineva.

Cînd s-a mai astîmpărat veselia, profesorul i-a pus poetului inima la loc, spunîndu-i că, în afară de refren, poezia era în definitiv foarte avîntată, cu imagini plastice...

— Refrenul însă, ştii, domnule Ilea, re-free-nul într-o poezie trebuie să fie ca un ecou pierdut... Da ! Un ecou pianissimo... Cred că nu te superi... Bineînţeles, rîsul e şi el un fel de critică, altă dată ai să rîzi şi dumneata. Ia să vedem : cine mai citeşte, domnilor ?

Tăcere.

— Nimeni ? Mai avem timp, domnilor. Timpul e bani ! Ia să vedem, sexul frumos !...

— Pardon ?

Întreruperea venea din vîrful scării, unde Coroiu se cuibărise din nou, păsărilă cu arcul întins, gata să prindă din zbor orice abatere de la expresie şi stil.

Sexul frumos era reprezentat în seara aceea nu numai de poete, era şi o prozatoare care tipărise de curînd o carte cu amintirile sale din liceu. Prozatoarea avea însă un frate poet. Tînăr, cu părul cîrlionţat ca un amoraş, se vede că era hotărît să debuteze şi el în aceeaşi seară, care nouă ne fusese fatală. Pentru mai multă siguranţă, poate, talentaţii fraţi au venit împreună cu tatăl lor, un respectat profesor universitar. După lectură, se vedea cît de colo că ascultătorii erau dezolaţi. Nu se ivise nici un prilej de rîs. Neagoe, Andrei şi Alecu au luat cuvîntul, cu vădită îngăduinţă, ca şi cînd ar fi vorbit cu profesorul-tată, felicitîndu-l pentru nişte copii atît de silitori. Profesorul surîdea aproape mulţumit, atunci însă Tamara, ca un copil care sparge un balon de săpun, să se amuze, porni la atac :

— N-am ştiut că avem printre noi nişte critici formaţi la grădiniţa de copii. Eu ţin să spun deschis şi fără nici un ocol că pelteaua nu-mi place nici în borcan, nici în literatură. Ştiu că nu-i frumos şi nici bine să nu fii solidară cu genul... adiacent (am ţinut să evit expresia curentă, pentru a nu-i da prilej lui Coroiu să facă un spirit deplasat, şi mă felicit că am reuşit), daţi-mi voie să-mi

continui ideea şi vă rog să scuzaţi paranteza, de altfel nu mai am de spus decît puţine cuvinte şi în special că prefer sinceritatea proletarilor (proletarii eram noi), care cu voie sau fără voie ne-au făcut să rîdem, şi în definitiv şi la urma urmei n-are importanţă... De fapt, cu totul altceva voiam să spun. Am urmărit cu atenţie pe cei trei vorbitori, care ar fi fost patru cu mine, dacă şi eu aş fi evanghelică în ton şi idei, ceea ce îmi repugnă... Numai tonul a fost evanghelic, fiindcă idei n-au avut de loc. De mirare, mai ales, în cazul lui Neagoe, student în filozofie; scuzabil însă nu este nici unul, şi eu sînt foarte supărată fiindcă, ascultîndu-i, a trebuit să calc eticheta de trei ori... Da, mi-a venit să casc şi m-am reţinut.

— Poftiţi acum, nu e tîrziu ! o invită Coroiu.

— Ba e tîrziu, fiindcă toate lucrurile trebuie făcute în timp propriu, chiar glumele bune, dacă se repetă, îşi pierd efectul. Nu mai am să vă spun nimic : bună seara !

Tamara şi-a pus fularul şi a pornit spre uşă, urmată de hohote de rîs.

S-au sculat toţi. Toţi vorbeau, toţi rîdeau. Rîdea şi profesorul, dar nimeni nu ştia exact de cine şi de ce se rîdea.

În stradă ne-am răzleţit în grupuri. Pe cer, luna mare parcă se oferea tuturor cu dărnicie să fie cîntată. În seara asta, însă, a trebuit să-şi acopere obrazul, să nu mai audă onomatopeicele asociaţii cu refrenul : Clac ! Clac ! Clac ! repetat de poeţi cu glas tare în liniştea nopţii.

UN COLECŢIONAR PRICEPUT

Jurcan nu venise. De ce să vină ? Decît să ţi se spună verde în ochi că urîţeşti oamenii, mai bine să stai în faţa oglinzii şi să te razi.

Un vizitator a crezut că eu eram pictorul şi, fără nici un înconjur, îmi întinse mîna, prezentîndu-se, apoi vorbi aşa:

— Să vă spun drept, la Cluj n-am văzut nici o expoziţie atît de reuşită. Aveţi ceva în culori, ceva ce nu se poate spune în cuvinte. Se vede că dumneavoastră aţi studiat la Paris. Am fost şi eu un an, mai demult, în tinereţe.

Acolo e țara pictorilor ! Am văzut acolo un tablou de toată frumusețea. Aș fi vrut să-l cumpăr, dar nu mă răbda inima să dau atîția bani, și-acum îmi pare rău.

— Era scump tare ? îl întreb eu.

— Cerea o avere pe el. Spunea că trebuie să fie de Rembrandt, dar se ștersese iscălitura.

— Se întîmplă uneori.

— Ce ți-e, domnule, și cu destinul ! Cît trăiesc artiștii, lucrările lor se vînd pe nimic, și abia după ce mor cresc în preț. Îmi dau seama că dumneata ai foarte mult talent. Îți spun fără nici un interes, sînt impresionat. E drept că aveți cam prea multe poduri, ar fi frumos să aveți mai multe subiecte românești, care impresionează foarte plăcut. Ce credeți ?

— Sînt convins. Îmi pare rău că nu e aici colegul meu de expoziție, să-l cunoașteți, eu...

Voiam să-i spun că nu eu eram pictorul, dar el mă întrerupse.

— Să vă spun drept, despre sculptură nu am aceeași impresie. Nu știu ce aș putea să vorbesc cu dînsul. Cred că nu ne-am înțelege. Are curaj, n-am ce zice, dar o cam scrîntește. De ce zîmbiți ? Asta e părerea generală.

— Mă bucur că nu e aici colegul meu. Vă închipuiți cum s-ar simți. A plecat să se radă și încă n-a venit. Zicea că nu e frumos să primească vizitatori așa, neras.

Colecționarul a dat din umeri, apoi, deschizînd catalogul, făcu doi pași, apropiindu-se de lucrarea intitulată *Vițelul de aur*.

— Cine a mai văzut vițel cu cap de om ? Adică nu zic ba, se întîmplă din cînd în cînd ca o vacă să fete monștri, dar trebuie oare luați model pentru artă ?

Nu mi-ar fi fost prea greu să-l lămuresc cît de larg putea fi orizontul formal al unei opere cu caracter satiric, însă după discuția avută cu primăreasa m-am gîndit că e zadarnic. Mă lăsam amuzat de confuzia lui.

Îmi trecu prin minte convorbirea avută cu un medic în atelierul meu, înainte cu vreo lună, cînd îi făceam un portret, și, lăsîndu-l să creadă că eu eram pictorul, i-am spus :

— Eram chiar în atelierul colegului cînd făcea portretul unui medic. Poate-l cunoașteți, e medic la Institutul de psihiatrie. Îi spunea și dînsul colegului meu că are talent,

dar n-ar trebui să-și irosească fantezia cu lucrări pe care nu le înțelege nimeni. Îl sfătuia să facă statuete pentru decorat interiorul, că publicul le-ar cumpăra și ar putea să cîștige bani frumoși, să aibă o locuință frumoasă, să mănînce bine și așa mai departe.

— Doctorul avea dreptate. Ar trebui să-l asculte. E încăpățînat ?

— Dacă vine, vi-l prezint, să-l cunoașteți.

— Mi-am spus numai o părere, așa, între noi ; în față nu i-aș fi spus-o. Știți, e o chestie de obraz.

— Înțeleg. Sînteți un om cu bun-simț. Îi întind mîna și spun : Mi-a părut bine de cunoștință.

— Și mie nu mai puțin, răspunse vizitatorul, plec cu o impresie foarte plăcută și am să revin. Știți, n-am prea mulți bani, sînt un umil avocat, aș vrea totuși să cumpăr un tablou.

— E o promisiune pe care n-am s-o uit, i-am spus, strîngîndu-i mîna foarte tare. Aș vrea să fiți primul cumpărător.

— Am chiar o mică colecție, modestă, după veniturile mele, adăugă zîmbitor domnul avocat, în timp ce ne despărțeam.

Atunci a intrat Jurcan, cu obrazul înroșit de frig și de brici.

— Bine că vii ! Unde ai întîrziat atîta ? Te caută admiratorii... Domnule avocat, el este pictorul ! Vă rog să faceți cunoștință. Aveți ocazia să cunoașteți un pictor ras, tuns și frezat. Și să știți că opiniile dumneavoastră despre sculptura mea, deși m-au întristat, au meritul că sînt sincere.

Vizitatorul a înțeles repede încurcătura și zicea să-l iert, fiindcă nu era familiarizat cu sculptura modernă.

I-a cumpărat lui Jurcan un peisaj și, înainte de a pleca, a venit la mine, rugîndu-mă încă o dată să-l iert că a făcut o confuzie.

— Nu e prea gravă, i-am spus, nu sînt supărat de loc.

— N-ai știut cum să-l iei, zicea Jurcan, după ce a plecat. E un colecționar priceput, ai pierdut un cumpărător.

De la sine înțeles că nu eram bucuros. E drept că avocatul era un om cu vederi cam înguste, dar cu bune in-

tenții. Cînd s-a despărțit, a încercat să-mi pună inima la loc spunînd că, după ce a mai privit o dată lucrările mele, își dă seama că s-a cam pripit, că aveam și lucrări frumoase. M-aș fi simțit mai bine fără acest compliment. Dacă era adevărat, însemna că între lucrările mele erau și lucrări pe gustul acestui colecționar obsedat că, după moartea artiștilor, lucrările lor creșteau în preț. Acest mic spirit burghez mi l-a făcut de la început odios ca și pe primăreasa în ale cărei ifose de cultură se simțea snobismul cel mai insipid. În felul ei de a vorbi, ca și în al avocatului se simțea setea frumosului confortabil, gustativ și senzual, frumosul naturalist, adresat simțurilor: nuduri, fazani, naturi moarte, statuete. Aveam și eu statuete, și chiar grațioase, cum era *Sufletul dansului* sau *Fata cu porumbelul*, de ce nu s-au oprit asupra lor? Aveam și un *Tors* cu forme senzuale, cioplit în marmoră. Aveam niște portrete, între care unele destul de cuminți. De ce văzuseră numai lucrările grotești? Era grea întrebarea asta, fiindcă de ea se lega și problema frumosului, care nici în conștiința mea nu era încă bine limpezită.

M-am apropiat de lucrările cu pricina, încercînd să le privesc ca un străin, ca și cînd ar fi fost ale altuia, și dintr-o dată mi-a venit să rîd. Erau în ele o sfidare nerușinată, o goliciune inconștientă, vulgară, prostească și îngîmfată. Mi se făcu o lumină în cap, mare. „Aici sînt ei, mi-am spus. E clar ca bună ziua! Și ei, au simțit! He, he, doamnelor și domnilor, acum înțeleg cum stăm cu grația. V-am făcut portretul fără model, chiar cu neștiință. Poate asta se numește *intuiție!* Ah, ce multe cuvinte sînt pe care eu nu le înțeleg bine!"

CUVINTE CU ALT ÎNȚELES

A doua zi, Coroiu a scris în ziarul *Patria* o cronică foarte entuziastă, ceea ce însemna că o scrisese într-o suflare, după ce plecase din expoziție. Știu că, citind-o, am simțit că se întoarce pămîntul cu mine. Parcă cineva de

pe altă lume, o lume cu oameni buni şi inteligenţi, îmi trimisese o scrisoare, prin care mă declarau cetăţean de onoare. Nu era vorba dacă aveam sau nu aveam talent, era vorba de cu totul altceva. Mi se da o dragoste mare, scrisă mai mult printre rînduri, o încredere fără umbre şi fără îndoieli.

Ştiu că, intrînd în expoziţie, am început dintr-o dată să-mi privesc lucrările cu alţi ochi. Parcă cineva făcuse un gest şi căzuse de pe ele un voal cenuşiu. Năpădise un aer proaspăt în sală, o căldură necunoscută.

Au început să vină vizitatori cu duiumul. Intrau respectuoşi, salutînd, apoi porneau de la o lucrare la alta cu un fel de sfială.

„Au citit cronica, îmi spuneam eu. Acum n-o să mai îndrăznească nimeni să rîdă. He, he, nu mai sînt singur. De ieri pînă azi a trecut o veşnicie. Primăriţa şi colecţionarul vor înghiţi în sec. Graţie, inspiraţie divină ? Cuvinte vechi ! Omul cu condei, acest Coroiu, tot atît de necunoscut ca şi mine, a găsit alte cuvinte : materie, ritm, elan, expresie ! Da, da ! Cuvinte cu alt înţeles. Cuvinte care mi se potrivesc mie, rădăcina lor e aici, în lucrări. Coroiu le-a simţit. El vrea să le simtă şi alţii."

Stam pe scaun, privind vizitatorii cum se mişcau încet de la o lucrare la alta, încercînd să citesc în mişcările lor dacă înţelegeau sau nu, că aici nu era vorba de graţie, de asemănare, ci de cu totul altceva : „dinamism", „elan", „expresie" şi încă ceva, ceva grozav : „pulsaţia materiei", „setea de spaţiu". Erau în cronica lui Coroiu şi alte fraze cu sunet nou, pe care nu mi le mai amintesc. Destul că, citind-o, îmi găsisem dintr-o dată un sprijin, nişte pîrghii care-mi lipseau. Acum mă simţeam în stare să mă apăr. Mă simţeam tare şi simţeam chiar un îndemn de a mă război.

Maestrul meu nu venise. „Va veni, îmi spuneam. Poate va zice că formele nu sînt bine înţelese." Am să-i răspund : Aici e vorba de altceva, e vorba de expresie, de ritm, de pulsaţie a materiei...

Mă lăsam furat de contradicţia mea cu maestrul, fără să simt că-mi îngheţau picioarele. Jurcan întîrzia şi mă miram. Mă miram, dar eram şi îngrijorat. Coroiu nu po-

menise nici un cuvînt despre el. „O să-l doară pe Jurcan, îmi ziceam, dar eu nu sînt de vină. Pe mine nu trebuie să se supere. Nici eu nu m-am supărat din pricina colecţionarului"...

Totuşi, Jurcan vedea altfel lucrurile. A venit şi, chiar fără să fi spus ceva, l-am simţit : era o fierbere în el, o durere. Privea în lături, ca un berbec întărîtat. A dat mîna cu mine, rece ca un străin.

— E frig aici, a spus în cele din urmă, ca şi cînd eu aş fi fost de vină. E mai frig ca afară. Tu ai venit de mult ?

Astea erau întrebări de mîntuială.

A pipăit soba cu mîinile şi s-a strîmbat de parcă ar fi atins un duşman.

— O să îngheţăm aici, spuse el cu o convingere totală, de ce plătim noi Prefecturii mii de lei ? N-ai vorbit cu intendentul ?

— Ce să vorbesc ?

— Să facă foc !

— Păi, tu nu vezi că este foc ?

Foc era, dar soba nu încălzea. Era o sobă de tablă smălţuită, înaltă şi frumoasă, în care lemnele ardeau încet, poetic.

— Ai citit articolul ? mă întrebă neaşteptat.

— L-am citit.

— Despre mine de ce n-a scris nimic ?

Era uşor să răspund că nu ştiu, dar un astfel de răspuns nu putea fi liniştitor şi nici adevărat. Simţeam că tinerii cenaclişti priviseră cu îndoială pictura. Neagoe îmi spusese că Jurcan nu pune probleme. Coroiu spusese că aşa ceva s-a mai văzut, adică acelaşi lucru.

— Are sentiment, le-am spus eu, dar se vede că asta nu fusese destul.

— Eu cred că vor scrie, am să-l întreb pe Coroiu.

— N-am nevoie, răspunse scurt Jurcan şi, fără să mai zică ceva, ieşi din sală trîntind uşa.

Mă simţeam nevinovat, dar liniştit nu eram.

Abia a ieşit Jurcan, şi a venit maestrul meu.

L-am întîmpinat, salutîndu-l respectuos. El mi-a strîns mîna, zicînd :

— Ia să vedgem ce fantasmagorii ai mai făcut dumneata..

Cuvîntul fantasmagorii nu mi-a plăcut. Nici tonul.

— Să vă dau un catalog ? l-am întrebat.

— Ce să fac cu el ?! mi-a răspuns atît de răstit, de parcă i-aş fi oferit cutia Pandorei. Eu credeam că mă onorezi cu o invitaţie.

Intraseră în expoziţie Tamara cu Lila. Văzute împreună în chenarul uşii, erau ca două infante într-un tablou intitulat *Ziua şi noaptea.* Amîndouă înalte, puternice, dar una brună şi alta blondă. Amîndouă poete cunoscute, conştiente de talentul lor, prietene din obişnuinţă şi rivale nedeclarate. Tamara, încă de la uşă, a început să strige :

— Expoziţia ta face scandal ! Mi-a spus Paul că ministrul Vaida i-a dat telefon şi l-a întrebat cine eşti. Vaida este tutorele lui Paul şi să ştii că se crede un om foarte cult, dar habar n-are de artă, de altfel ca toţi miniştrii din guvern, care sînt nişte agramaţi ! Aş vrea grozav să fiu aici cînd vine, să văd ce mutră va face cînd o să vadă *Viţelul de aur,* cu care seamănă leit, atîta numai, că viţelul n-are mustăţi. Ha, ha ! Ce-ar fi să-i pui şi viţelului nişte mustăţi ? Ai citit critica lui Coroiu ?

— Am citit-o.

— Nu e o critică, e un manifest ! Trebuie să fii flatat ! Coroiu e cel mai mare zeflemist al epocii, încă n-a lăudat pe nimeni pînă acum, dar e foarte deştept şi pare cult. Eu nu-l iubesc şi nici el nu mă iubeşte pe mine, dar asta n-are importanţă. Ne urîm reciproc, dar nu ne dispreţuim, şi asta e foarte important. Ura e un sentiment tot atît de valoros ca şi iubirea, poate chiar mult mai valoros, fiindcă te împinge la luptă, şi lupta cere curaj. Tu ce părere ai ?

N-aveam timp să-i spun părerea mea, fiindcă doream să vorbesc cu maestrul meu.

— Îţi răspund mai tîrziu, i-am spus, nu te supăra, Tamara, e aici maestrul meu şi poate că nu rămîne mult.

— Nici eu nu rămîn, am intrat în fugă, fiindcă mă duc la curs. Rămîn totuşi să fumez o ţigară. Dă-mi un foc !

I-am dat foc şi m-am dus lîngă maestru.

— Ai multă imaginaţie dumneata, mi-a spus el. Cînd le-ai făcut pe toace ?

Întrebarea lui mi s-a părut ironică, prea rece şi, fără să mă gîndesc, am răspuns cu aceeaşi răceală :

— Ziua şi noaptea !

— Se pare că mai mult noapcea !

Era vădit că maestrul meu era nemulţumit. Mai mult chiar, voia să mă jignească.

— Nu lucrez cu deşteptătorul, am răspuns cu pauze între cuvinte, încercînd să zîmbesc, fără să reuşesc.

A urmat o tăcere în care el a înţeles că eram gata să mă apăr, şi poate mai mult : că pierduse autoritatea asupra fostului său elev.

— Face fiştecare cum poace... Am să mai viu, a adăugat el într-un tîrziu, întinzîndu-mi mîna.

Era limpede că, între mine şi el, punţile de înţelegere erau rupte pentru multă vreme. Pierdere de care nu-mi puteam da seama atunci.

NU BANII HOTĂRĂSC ACŢIUNILE NOASTRE

Înspre seară a venit şi Teo, cel mai vechi prieten intelectual din Cluj, şi, după ce-a văzut lucrările, m-a invitat să luăm cina împreună. El ajunsese director al Camerei de muncă, slujbă bine retribuită. Îşi cumpărase multe cărţi, pe care spunea că n-are timp să le citească.

Teo era fiul unui pantofar, origine cu care se mîndrea ; studiase economia politică la Bucureşti şi era foarte cult. Pe vremea cînd lucram la Căile Ferate, el îmi dăduse cîteva lecţii de franceză şi-mi împrumuta multe cărţi de citit.

M-a întrebat cine era Coroiu şi i-am spus.

— Are un condei foarte sprinten. Ceilalţi or fi tot atît de talentaţi ? se întreba el.

— Eu cred că sînt. E vorba să scoatem o revistă, dar n-avem bani.

— Nu banii hotărăsc acţiunile noastre, a spus el. Dacă într-adevăr sînteţi hotărîţi să faceţi ceva, eu vă plătesc ti-

parul primului număr. Înseamnă că nu mai cumpăr cărţi două-trei luni. Am şi aşa destule pe care nu le-am citit încă. Poţi să le spui.

— Bine, dar cu un număr n-am făcut nimic.

— O revistă bună vă va aduce bani. Trebuie să aveţi curaj.

Le-am spus prietenilor şi nu le venea să creadă. Vestea că am găsit bani a trecut printre ei ca un fulger, iar revista a început să fluture în visul nostru.

Stam în expoziţie cu picioarele îngheţate şi ne încălzeam inimile visînd succese literare. O bombă trebuia să fie revista noastră şi nimic mai mult, dar nu găseam un titlu. Şi dacă nu găseam titlul, nu puteam trece la lucru. A venit atunci Neagoe, cu părul în vînt, şi, deschizînd uşa, a strigat :

— Apare *Herald !*

— *Herald ?* (Eu nu ştiam ce înseamnă.) Am întrebat : Un titlu mai pe înţăles nu s-ar putea ?

Ei au rîs, spunîndu-mi că asta înseamnă tot un fel de cal năzdrăvăn. A rămas aşa.

În zilele următoare am adunat material şi l-am dat la tipar. Scrisesem şi eu cîteva pagini, pe care ei le-au găsit foarte îndrăzneţe şi au hotărît să fie tipărite pe pagina întîi. Deci revista avea să se deschidă cu proza unui sculptor. *Deschidere la un banchet*, astfel intitulasem îndrăzneala mea literară. Scrisesem acest discurs cu resentimentele de la vernisaj şi într-o oarecare măsură impresionat de lectura unor poeme de Maiakovski, de la care împrutam tonul combativ.

Andrei scrisese o cronică despre expoziţie, două poezii şi un horoscop 1933, în care prevedea, între altele : „instituirea unui premiu pentru cea mai expresivă formă a mizeriei."

Coroiu a venit într-o dimineaţă foarte palid în expoziţie şi-mi spuse că n-a dormit toată noaptea : scrisese un poem care avea să umple cea mai frumoasă pagină a revistei, un dialog între el şi Ana, tineri care-şi împărtăşeau focul şi arderea lăuntrică, lucizi şi extatici, luptînd cu porniri tinereşti pe care voiau să le împace.

Coroiu a mai scris şi un eseu despre teatru, făcînd un succint istoric, foarte corosiv în concluzii, asupra momentului. Alecu îi închinase Tamarei o poezie, despre care ea avea să spună că ar fi putut lipsi, mai ales versul cu *delir divin*... Nu-i plăcea Tamarei să fie divinizată.

Printre noi era şi un sas din Sibiu, Erik, pianist şi poet. El a scris un eseu despre muzica modernă, cu concluzia finală că rivalul hotărîtor al muzicii clasice se află în muzica primitivă a popoarelor.

Cam ăsta era materialul, completat cu nişte poeme în proză, intitulate *Poveşti fără degete,* scrise de mine în zilele de vagabondaj prin Bucureşti, obsedat de gîndul morţii.

Toate acestea au fost citite acolo, lîngă soba de tuci amorţită, şi au fost primite fără nici o critică. Ei, care în cenaclu se certaseră atît de tare încît profesorul a întrerupt tipărirea revistei, desfiinţînd şi cenaclul, acum se admirau unii pe alţii fără rezerve. Mă miram, dar, fără să mă laud, eu eram de vină (ca să fac un paradox). Eram atît de încîntat de felul lor de a scrie şi-i lăudam cu atîta aprindere, încît se molipsiseră şi ei.

În afară de Neagoe, toţi erau orăşeni şi întrebuinţau foarte des cuvinte pe care eu le întîlnisem numai prin cărţi, mai ales cuvinte cu iz franţuzesc, al căror sens îmi rămînea adeseori ascuns. Citiseră mult şi vorbeau despre lecturile lor cu căldură. Îi ascultam cu neprefăcută admiraţie.

Cînd spuneam şi eu cîte ceva, vorbeam cu grijă, temîndu-mă să nu spun prostii. Ei ziceau despre mine că am o inteligenţă nediformată de teorii, că pe ei cărţile i-au falsificat, ceea ce credeam eu că sînt simple vorbe binevoitoare. În sinea mea îi invidiam pentru cultura lor. Toţi cunoşteau limbi străine, mai ales limba franceză o vorbeau curent.

Acum totul era gata. Mai lipseau nişte poze pentru reproduceri şi un titlu, pe care începusem să-l cioplesc în lemn. Rămăseseră însă cîteva întrebări în legătură cu locul şi timpul apariţiei : cînd, de cîte ori, unde ? Răspunsul la aceste întrebări era totuşi legat de bani, şi n-am răspuns. Am uitat chiar să dăm un număr de ordine revistei. Am scris doar atît : *Herald — 1933.* Era de ajuns.

Într-una din aceste seri, ieşind din expoziţie, Andrei ne-a invitat la el. Erau de faţă Neagoe, Coroiu şi Erik. Locuia deasupra Grădinii botanice, într-o casă mare, în care spunea Andrei că familia i-a dat şi lui un degetar, însă camera lui avea două geamuri (cu perdele), pat adevărat, o somieră, masă, scaune, bibliotecă şi chiar un aparat de radio. Mă întrebam ce va spune cînd va veni el la mine...

— Vaai, se minuna Erik, ce interior „purchez“ are Andrei! Ce căldură, ce foc! Şi tablouri! Numai pianul lipseşte... De ce? (Toate frazele lui sfîrşeau cu „de ce“). Eu cred că mobilarea unei camere trebuie să înceapă cu pianul, asta nu pentru că eu sînt pianist, să nu credeţi că sînt subiectiv. De ce să fiu? Adică sînt, nu vreau să mă laud, poate că nici nu m-aţi crede. De ce să nu credeţi? A! Dar văd o chitară! Cer scuze! M-am grăbit, ca întotdeauna, şi asta nu e frumos. Nu ştiu de ce nu pot să mă stăpînesc niciodată... Sînt copilăros, aşa cred, nu pot deveni adult, şi eu vreau!

Se simţea în felul lui de a vorbi influenţa Tamarei, dar la un mod minor şi romantic.

Cînd vorbea despre poezie sau despre muzică uita să afecteze şi-l puteai asculta cu interes. Cînd îl invitasem să scrie ceva pentru *Herald* (îl întîlnisem pe stradă), m-a întrebat de la început dacă avea să fie o revistă de stînga sau de dreapta. I-am spus că redacţia nu pune deocamdată nici o condiţie, fiindcă de fapt nu există. Erau numai doi redactori locţiitori, care aveau sarcina de a controla tipărirea fidelă a materialului citit împreună cu toţi colaboratorii.

— Asta e minunat şi ceva nou, să ştiţi că mă interesează foarte mult şi am să scriu cu plăcere. Singura formulă de viaţă pe care o pot admite este independenţa.

Aşadar, Erik era un independent. Dăduse chiar o definiţie a independenţei, care nu trebuia să fie romantică şi Rousseau-istă, nici literară şi nici didactică. Erik visa un soi de independenţă a spiritelor alese. Era un platonician

de modă mai nouă. Repeta mereu cuvintele *neant, evadare*. Se pare că în acest punct el se întîlnea filozofic cu Neagoe şi mă tem chiar că apropierea de filozofia germană a acestuia să fi început o dată cu prietenia lui pentru Erik. Nu mică a fost mirarea lui Erik ceva mai tîrziu, cînd Neagoe ne-a citit o recenzie a revistei *La Nouvelle Revue Française*, în care, subliniind un articol despre tineretul rus, semnat de cunoscutul scriitor sovietic Ilya Ehrenburg, reuşea să fixeze linia politică a viitorul *Herald* mai mult decît tot materialul poetic dat de noi. Vorbea de cîntecul muncii îngemănate cu dialectica maşinii, de frumuseţea tragică a unei lumi în creştere, iluminată de zelul biruinţei finale.

— Vaai ! sări ca ars Erik, asta sună prea frumos ca să fie adevărat. N-am ştiut că eşti un atît de înfocat adept al revoluţiei comuniste. Dac-ai fi în Germania, acum ţi-ar fi frică de Hitler... Am ascultat un discurs violent din care n-am înţeles nimic, de frică. Am simţit că pielea pe mine se încreţeşte, ca pe găină.

Într-adevăr, cam la începutul lunii, în Germania venise Hitler la putere şi ţinea seară de seară cîte un discurs.

— Am să trec în horoscopul anului perspectiva unui nou Mărăşeşti, spuse Andrei, cu un ton distant, ridicîndu-şi genele de pe chitara lui frumoasă, pe care începuse s-o pişte cu două degete, ca şi cînd s-ar fi îndoit de sensibilitatea ei muzicală.

Coroiu, ascultînd acest început de discuţie, încerca să-şi camufleze suspiciunea răsucindu-şi o rezervă de ţigări.

Începuse Neagoe să vorbească, atacînd capitolul cel mai nevralgic al istoriei politice moderne, anume Tratatul de la Versailles, despre care spunea că în curînd va deveni un simplu petic de hîrtie, şi asta numai şi numai din vina englezilor, ale căror interese materiale erau prea mici în sud-estul Europei şi aveau îndreptată întreaga atenţie înspre colonii.

Andrei l-a întrerupt, spunîndu-i :

— Rechinismul capitalist e valabil cînd vrem să explicăm atitudinea politică engleză, dar în ce-i priveşte pe germani, teoria spaţiului vital, pe care bat monedă naziştii,

nu e decît un camuflaj tactic. Ei vor să se răzbune. Văd în zare catacombe de cadavre.

— Vaai, ce stranie viziune, apocaliptică! sări Erik. Dacă aş avea cît de cît mîndrie naţională, m-aş simţit jignit. De fapt, am! Dar cuceritorii cu arme de foc nu mă interesează. Mi se pare ciudat că e pictor...

— Vă rog să nu degradaţi această nobilă înclinare a geniului uman: să ţinem cont că avem printre noi un plastician adevărat.

Apelul era al lui Coroiu. Între cuvinte, smulgea cu buzele cîte un fir de tutun, pe care îl scuipa jos, dispreţuitor.

Andrei pusese pe masă o sticlă de vin auriu, din care ne serveam singuri. Neagoe se plimba prin cameră cu paharul în mînă, încercînd să readucă discuţia la recenzia lui. Vorbea despre duritatea caldă şi învăluitoare a unui poem publicat în *La Nouvelle Reuve Française* de Saures, despre care spunea că este un Walt Whitman al cosmosului contemporan, cosmos al problematicii timpului nostru. Vorbea ca la catedră. Cred că dacă n-ar fi fost cine să-l întrerupă, ar fi fost în stare să vorbească singur pînă dimineaţă. Cam sentenţios şi didactic, totuşi eu îl ascultam, bucuros că-l puteam înţelege uşor. Mai greu era să-l urmăresc pe Andrei, care, în frica lui de a nu întrebuinţa expresii şi cuvinte prea uzuale, se exprima cu ocoluri, în care nu o dată se pierdea cu totul firul ideilor. Trebuia să intervină Coroiu pentru a simplifica expunerea, deformînd ideile lui Andrei, satiric.

Venind vorba despre revistă, Neagoe spunea că nu trebuia să facem zarvă, trebuia să facem un simplu anunţ, cîteva zile mai înainte de apariţie, altfel o să înceapă să curgă manuscrise şi presiuni de care nu ne vom putea apăra.

A venit vorba despre expoziţie, şi ei nu-şi ascundeau admiraţia pentru curajul meu. Neagoe sublinia mereu că numai astfel de manifestări tari vor putea să mişte Clujul din lîncezeală, că revista va trebui să răscolească şi mai mult spiritele amorţite de mîncare şi politică proastă ale burghezilor din Cluj.

I-am spus lui Coroiu că Jurcan era supărat fiindcă nu scrisese nimic despre expoziţia sa.

— Nu mă interesează, a răspuns el. N-a înţeles nimic din Paris. Ar fi putut să înţeleagă cel puţin imperativul culorii.

— Nu vreau să vă conving pe voi într-un fel sau altul. Eu admir sinceritatea lui Jurcan. Pictează cu temperament.

Coroiu mă întrerupse :

— Temperamentul în artă nu mai e la modă. E plină ţara de temperamentoşi care nu gîndesc.

— Mă tem că voi priviţi talentul numai cu un ochi, dintr-o latură. Jurcan are meritul că vrea să picteze ţăranii aşa cum sînt. Viziunea lui nu mai e semănătoristă. Peisajele de asemenea au un conţinut nou, un lirism tragic. S-ar putea scrie ceva. Eu mă simt stînjenit. Dacă nu vreţi să creadă despre voi că sînteţi ciocoi, trebuie să scrieţi, altfel nu va accepta să colaboreze la *Herald*.

— Ne-am putea lipsi, răspunse Coroiu, dar fie, am să scriu.

S-a şi ţinut de cuvînt, iar Jurcan avea să se însenineze ; totuşi poeţii nu-i plăceau. Cînd i-am spus că voiam să scoatem o revistă, a stat puţin, privindu-mă mirat, apoi a spus :

— Tu n-ai ce mînca, şi-ţi stă gîndul la reviste.

Andrei a mai scos dintr-un sipet o sticlă de vin, din care tot gustînd, spiritele noastre s-au încălzit mai mult, eu însă nu mă avîntam în discuţie, fiind mai bucuros să-i ascult, simţind că erau mai culţi decît mine. Erau nemulţumiţi şi setoşi de o schimbare socială şi politică, purtînd fiecare în spinare balastul unui individualism precoce, sursă a conflictelor mici şi mari care pînă la urmă aveau să ne împiedice să facem un grup omogen. Trebuiau să mai treacă ani mulţi pentru a găsi calmul şi aşezarea lăuntrică matură, să putem avea în faţa vieţii şi a problemelor ei o stabilitate.

Ajungînd acasă, mă străduiam să recapitulez discuţiile noastre, mirîndu-mă cum reuşisem să-i unesc în gîndul de a scoate o revistă, fiind atît de diferiţi ? Sentimental, mă simţeam mai apropiat de Andrei. Poate fiindcă era mai

trist. Recitam în gînd o strofă din poezia lui dată pentru *Herald* :

> Am regăsit un sens în canta unui cub
> abstract sărut
> de plan
> cu gura linii frînte ideal.
> Şi gol de gînd, sfîrşit.

Mai mult poetul, decît poezia, îmi inspira încredere. Era cel mai tînăr dintre noi. Obrazul lui încă nu fusese biciuit de amărăciuni ca ale noastre.

O seară mai tîrziu am fost invitat la Sandi, unde erau adunaţi artişti şi artiste de la Opera din Cluj. Sandi m-a prins pe după mijloc, frăţeşte, şi m-a prezentat.

O foarte cunoscută cîntăreaţă, întîia cu care am dat mîna, mi-a spus :

— Am văzut şi eu expoziţia dumitale. *Sufletul dansului,* pe care l-a reţinut Sandi, poate fi şi sufletul muzicii, nu-i aşa ?

I-am spus că rareori un titlu acoperă în întregime conţinutul unei sculpturi.

Am dat mîna cu cei de faţă, apoi am revenit lîngă cîntăreaţă.

— Aş vrea să am şi eu un lemn cioplit de dumneata. Cum să fac, m-a întrebat ea şi, fiindcă eu n-am răspuns numaidecît, a mai adăugat : Muzica dintr-o sculptură nu tace niciodată. E minunat s-o poţi simţi, ca pe ceva concret, prin degete.

Îmi aducea o laudă care m-a făcut să mă gîndesc la seara cînd am ascultat muzică.

— Ştiţi, eu locuiesc într-o pivniţă, şi uneori se aude muzică de la etaj. Închid ochii şi mi se pare că sînt într-un palat. N-am cultură muzicală, nu am nici un fel de cultură, însă muzica mă ajută să cred că avem suflet.

— Cîntă ceva pentru el, a spus Sandi.

Să cînte pentru mine ? M-a cuprins o bunăstare lăuntrică pe care cîntecul avea să picure o fericire de neuitat.

— Cîntă Grieg ! a mai adăugat Sandi, deschizînd pianul. Ion mi-a spus că are de gînd să facă o sculptură intitulată *Solveig !*

A cîntat aria lui Solveig. Glasul ei avea ceva din căldura amiezelor de vară de pe marginea Mureşului, o aromă de ierburi înflorite.

Cînd a încetat, mă gîndeam că ar trebui să spun ceva, dar eram emoţionat tare şi mă temeam să nu spun o prostie. I-am prins mîna şi i-am sărutat-o, zicînd :

— Să ştiţi că vă fac o statuie de fildeş. Adică aş vrea.

— Eşti foarte drăguţ că te gîndeşti, m-aş mulţumi să-mi faci şi mie un *Suflet al muzicii.*

I-am făgăduit, spunîndu-i că voi încerca să găsesc linii mai calde, să se simtă vocea ei acolo.

În mod foarte amical, drept mulţumire, ea m-a sărutat pe obraz.

Oare ce dar mai mare puteau să-mi dea oamenii, în schimbul unei expoziţii pregătite în casa de nebuni ?

— Ivan, ia seama ! a strigat Leon, apropiindu-se de mine. Sărutul unei primadone e primejdios ! Mai ales dacă ai trac...

A izbucnit în rîs, şi eu am simţit că mă înroşesc.

Sandi a redeschis pianul şi a început să cînte un fragment dintr-o simfonie la care lucra atunci. O lumină crepusculară, de oranjuri şi violeturi calde, îi lumina profilul şi-l înfrumuseţa. Degetele lui subţiri şi osoase se mişcau cu zvîcniri scurte, cu opriri lungi şi păreau transparente.

Leon, ca şi cînd ar fi voit să se apere, arunca înspre Sandi colaci mari de fum. M-a prins apoi de braţ şi mi-a şoptit :

— Aici începe nebunia.

N-am înţeles ce voia să spună.

Cînd a încetat Sandi, Leon mi-a întins un pahar.

— Ivan, vreau să beau cu tine. Să nu te superi că-ţi spun tu. Vreau să fim prieteni !

Am beut vinul şi ne-am îmbrăţişat.

— Ivan, îmi place sculptura ta. Ivan, auzi tu ? Eşti foarte îndrăzneţ, vreau să fim prieteni, sînt sătul de oameni fricoşi. Ivan, ştii cine e femeia care te-a sărutat ? Cea mai genială soprană din lume !

Nici vorbă, se putea altfel ? Eu eram cel mai talentat sculptor al generaţiei tinere, el cel mai mare bas după

Şaliapin, iar Sandi, pur şi simplu un geniu. Asta era felul de a se vorbi, nu puteai să te superi. A fi încercat să fii modest într-o atmosferă ca aceea ar fi însemnat să nu te laşi zborului tinereţii, să vrei să fii bătrîn înainte de vreme.

Leon a cîntat, ceva mai tîrziu, aria lui Mefisto şi, ascultîndu-l, am simţit că vom fi prieteni. Era înalt, puternic, cu o frunte dreaptă, umbrită de şuviţe negre, care-i dădeau o semeţie bărbătească, puternică şi simplă ca un vînt de munte. Stam într-un fotoliu, pe braţele căruia mi se sprijineau mîinile nesilit, iar alături, pe o măsuţă, paharul meu cu vin se golea şi se umplea fără să simt. Ştiu că mi-am spus : „Acesta e paradisul, da ! Să simţi că cei dimprejur te iubesc şi să-i iubeşti şi tu fără umbre şi îndoieli."

Nu aveam nici o îndoială şi nu-mi lipsea nimic, dar dacă un spiriduş, să zicem, ar fi venit lîngă mine şi mi-ar fi şoptit :

— Ţi-ai dorit prieteni şi ţi i-am adus pe cei mai aleşi, spune, ce-ţi mai doreşti ? Cere încă ceva.

Aş fi răspuns :

— Pe Lulu.

Din păcate, spiriduşul n-a venit, iar Lulu avea să rămînă multă, prea multă vreme, departe de mine.

CHEF LA „AZIL"

Se schimba viaţa mea cu fiecare zi. Întîmplări şi bucurii se îmbulzeau şi-mi încărcau sufletul de fericire. Dimineaţa, cînd plecam spre expoziţie, îmi venea să ridic mîinile în aer şi să strig : Acum te-am găsit, lume largă, ce minunată eşti !

Cînd ajungeam la expoziţie, mă aşteaptau prietenii. Fugeau între orele de cursuri, ca şi cînd nici o clipă din acele zile nu trebuia pierdută, ca şi cînd ceea ce ne puteam spune atunci, numai atunci trebuia spus, şi nu altă

dată. Veneau fel de fel de oameni cu care stam de vorbă. Unii mă lăudau, alţii plecau nedumeriţi, mă vorbeau de rău şi de bine prin oraş, se ducea vestea despre expoziţie şi veneau mereu alţi vizitatori. Cunoscuţi vechi care mă uitaseră îşi aduceau aminte şi mă căutau.

Într-o zi a venit un funcţionar de la Fabrica de chibrituri, cu care locuisem împreună pe cînd lucram la Căile Ferate, dar cu care nu mă înţelesesem de loc. Se supăra mereu că ţineam lumina aprinsă după miezul nopţii. Între timp mă iertase şi, îmbrăţişîndu-mă, surîdea fericit.

— Auzi, Ionel, să mă scuzi că te-am necăjit mai demult, să ştii că-mi bate inima de bucurie că te-am întîlnit. Să ştii că m-am însurat ; dacă vii la mine, o să fie fericită nevasta mea şi o să-ţi facă o tocăniţă de pui cu smîntînă, să-ţi lingi buzele, nu alte.

M-am dus şi m-am simţit ca la un frate mai mare. Şi el, şi soţia lui se întreceau să-mi facă pe plac, ca unui oaspe aşteptat ani de zile.

Au venit şi gazdele mele din strada Fericirii şi mă certau că am lăsat să treacă anii şi nu m-am mai dus pe acolo. A venit apoi fata popii din Ogra cu soţul ei, acei oameni buni care mă găzduiseră cînd am poposit întîiaşi dată la Cluj, ajutîndu-mă să fiu primit în Atelierele C.F.R. Mă îmbrăţişau, mirîndu-se că trăiesc, că sînt sculptor, că eram îmbrăcat frumos şi altele. Veneau chiar şi colegii de la academie, şi unii dintre ei mă luau peste picior :

— Asta-i artă modernă ? întrebau ei cu o uşoară undă dispreţuitoare în glas.

Aş fi putut să le răspund cu acelaşi ton, dar le răspundeam glumind.

Chiar Wan Gomboş n-a găsit nici un cuvînt prietenesc, nici pentru mine, nici pentru Jurcan. E drept, nici rău n-a spus, aşa că, pînă una-alta, aveam să rămînem prieteni. Singurul student care a ştiut să întîmpine îndrăzneala mea cu tinerească sinceritate şi cu căldură a fost Dinu Ilea, care, deşi intrase înaintea mea la academie, continua să studieze. El spunea că nu e nimic mai bine decît să fii în veci student şi să nu-ţi baţi capul cu nimic. Nici nu şi-l bătea. Urma doar cursurile practice, iar teoria zicea el că are să şi-o însuşească din experienţă.

— Dacă nu te întîlneam eu, şi azi ai bate cuie în vagoane, zicea el, glumind. Bine-am făcut că te-am scos deacolo, dar să nu-ţi iei nasul la purtare. Vreau să rămînem prieteni.

Nici nu puteam fi cu el decît prietenos. Nu pentru că m-a scos de la vagoane, cum zicea el, ci fiindcă făcea parte din acei oameni a căror bunătate se dăruia simplu, pe care o simţi într-o strîngere de mînă.

Ca să mă cinstească în acele zile, a pus la cale un chef.

Într-o seară, puţin înainte de închiderea expoziţiei, s-a deschis uşa şi au intrat trei inşi cu trei căciuli albite de zăpadă. În mîini aveau cîte o sticlă de vin.

— E aici scluptorul ?! strigă Sandu, fratele lui Dinu, care păşea înaintea lor.

— Mă nătărăule, de cîte ori să-ţi spun că nu se zice scluptor ?! Se zice sculptor ! Zi după mine : sculp-tor !

Sandu nu-l lua în seamă. Se apropie şi începu un discurs :

— Frate Vlasiu, totul e pregătit ! Sus la *Azil* e sărbătoare ! S-au tăiat curcanii, s-au deschis butoaiele, zboară fazanii prin aer ! Cucuveaua fericirii cîntă pe casă ! Bramante, ilustrul nostru tată (inamicul meu numărul unu), va fi încîntat să cunoască un sculp-tor din Ogra de Mureş !

În vremea asta, Tehaş (nume prescurtat al lui Ion Th. Ilea) s-a apropiat de bustul lui Eminescu şi a început să vorbească cu marele poet în versuri, spunîndu-i confrate.

— Confratele meu :

Că sînt poet mai mic ca tine,
Lumea şi ţara o ştiu bine.
Coboară de pe-al tău soclu, lin,
Vino cu noi la azilul de noapte...
Avem acolo sticle de vin,
Vreo nouă,
Şi-o fată frumoasă, ca un bob de rouă...

Dinu ridică braţul, dîndu-l la o parte pe Tehaş. Îşi luă căciula din cap, lipi călcîiele milităreşte în faţa bustului şi începu să declame :

Tu, rege al poeziei româneşti,
Poetul Tehaş nu ştie cine eşti !
Nici sticla în mînă nu ştie s-o ţie,
A căzut poetul rural în neagră beţie !
Afară ninge, ninge ca la Iaş,
Iartă-l, Eminescule, pe bietul Tehaş !

Mi-a întins apoi sticla.

— Unde dracu ai fost şi ce ţi-o venit să faci expoziţie, că s-a aprins academia de lacrimi şi invidie ?! Să bem în cinstea lui Eminescu, să te ierte că l-ai *scluptat !*

— Taci odată, mă căpcăunule, se repezi Sandu la el, nu te bîlbîi.

Vizitatorii, cîţi se aflau la acea oră în expoziţie, înţelegînd despre ce este vorba, au plecat unul cîte unul, apoi nu mult mai tîrziu am plecat şi noi.

Afară ningea uşor, pluteau fulgi albi peste oraş şi-l înfrumuseţau.

— Hai, ceferistule ! striga Sandu, luîndu-mă de braţ.

— El nu e numai ceferist, el e şi tunar, din Felecvar ! A tras cu tunul două expoziţii. Mă poeţilor ! Voi puşcaţi rimele... la o parte cu infanteriştii ! Hai, tunarule !

Drum bun, drum bun, doba bate...

A început să cînte un marş vechi, apoi mi-a întins iar sticla.

— Una şi bună : cu infanteriştii nu facem război, bem singuri !

— Taci, mă nebunule, că te dau pe mîna poliţiei ! striga Sandu.

— El vrea să fie ca Lucifer, dar nu înţelege *Calul năzdravăn.* E drept că nici eu... Îmi şopti la ureche : Spune-mi drept ce-i : cal ori iapă ?

Sandu îi îndesa căciula pe ochi, strigînd :

— Taci, mă nebunule, că ne faci neamul de rîs !

Am ajuns sus, spre calea Feleacului. Se vedea Clujul luminat şi, cum ningea peste el, părea un oraş de basm.

Ne treceam sticlele unul altuia, iar vinul ne creştea veselia. Am început să cîntăm :

Nu-mi trebuie boi, nici vacă,
Numa mîndruţa să-mi placă.
Nu-mi trebuie nici avere,
Numa mîndră pe plăcere...

Se părea că uitasem cu totul de oraş şi ne duceam în peţit, undeva prin ţara largă, căutîndu-ne mîndrele. Tehaş chiui năprasnic şi începu alt cîntec, de pe la ei :

Cîtu-i Bîrgăul de lung,
Nu poci la mîndra s-ajung.
Alte fete mă opresc,
Mă strigă să le iubesc !
Mîndrele, mîndrele,
Mi-au mîncat zile-le...

Mai chiui o dată la sfîrşit, apoi ridică sticla spre cer, sorbi vinul pînă la fund şi o aruncă departe, scrîşnind din măsele. Sandu mîrîia şi el nişte versuri :

Hei, că mîndruţa-mi aducea
Lapte dulce-ntr-o mărgea
Şi mîncam şi eu cu ea
Şi tot ne mai rămînea
Să mînce şi-o păsărea !

În cele din urmă am ajuns. Ne auzise Bramante şi a ieşit să ne deschidă poarta.

— Tată, a strigat Dinu, noaptea asta aprindem casa : praf şi pulbere s-alege de ea !

— Aprindeţi-o, copiii mei, că fac alta, a răspuns bătrînul, deschizînd poarta de lemn.

Aruncase două vorbe la întîmplare, dar noi ştiam că nu se lăuda. Casa în care intram era făcută de mîna lui, din temelie pînă la acoperiş. Şi ce casă ?! Nu era alta să-i semene. Chiar arhitectul oraşului, după ce-i făcuse multe mizerii cu sistematizarea şi altele, i-a spus :

— Să trăieşti, moşule, dă-i înainte. Faci o casă, că şi Bramante te-ar invidia.

De aici i se trăgea porecla.

— „Arhitectul îmi tot cerea plan pe hîrtie. Io am planul în cap, domnule arhitect, i-am spus, dar el nu credea. Apăi o văzut el că io nu glumesc. Trebuia să lucru hoțește, noaptea, să nu mă vadă arhitectul, dar ziua nici n-aveam vreme, că duceam cărți la învățații ăia mari!" (Avea serviciu la Biblioteca Universității).

Ducea cărți, și în vremea asta făcea planuri în gînd pentru alte camere, pe care din an în an le adăuga, ajungînd la o arhitectură ca o mînăstire florentină, spre mirarea arhitectului orășenesc, care în cele din urmă s-a dat bătut.

Atîta i-a trebuit lui Bramante. A început să zidească și în sus, și înspre margini nenumărate camere, încît să fie loc destul nu numai pentru ei și copii, ci și pentru prietenii copiilor, care, neavînd unde dormi, trăgeau acolo ca la un azil, spre bucuria acestui Bramante-țăran, gata să înceapă munca din nou, numai să nu le strice voia copiilor.

— Tată, uite-aici! Să faci cunoștință cu un sculptor din Ogra, care a făcut un cal năzdravăn! Roagă-l să ni-l dea nouă, să-l punem la poartă. Să te facă și pe dumneata călare, ca pe Făt-Frumos!

— Apoi, să mă facă, dacă știe, că io nu l-oi opri, a răspuns bătrînul, întinzîndu-mi o mînă aspră, în timp ce cu cealaltă deschidea ușa casei, din care ieșea un miros dulce, de ceapă prăjită.

— Mamă, gata-s curcanii? a întrebat Sandu.

— Gata, cum să nu, poftiți sus, dragii mei.

— Sus, ceferistule, sus, mă înghionti Dinu. Aici e bucătăria populară, sala de ospețe e la etaj...

— Cu fața spre stele, ca un panteon din lut străbun! adăugă teatral poetul Tehaș.

De după ușă, un copil cu ochi de cărbune tot striga:

— Nene Sandu, nene Sandu! Mi-ai adus un cheion?

O fetiță cu părul răsfirat sări din pat, strigînd și ea:

— Și io veau un cheion!

— Ce creioane vreți, mă, se răsti Sandu, pășind în urma noastră pe scara întunecoasă, spre vestita sală a ospețelor, în care, ca să intri, trebuia mai întîi să ajungi pe dealul din spatele casei, unde era un petic de loc, cu o grădină suspendată, apoi o altă scară mai mică și o ușiță, prin care trebuia să te apleci, ca să poți intra teafăr.

Ajungeai astfel cu respirația tăiată într-o cămăruță de patru picioare, cu un gemuleț pătrat, prin care zicea Dinu că intrau stafiile, să-și numere păduchii. Pereții erau din cărămizi de lut și din chirpici făcut cu pleavă, dar pe jos era podit cu scînduri. De aici i se trăgea numele de sală de recepție. Pe pereți erau tablourile lui Dinu, cele mai multe începute numai. Erau figuri cu un ochi, cu cîte o jumătate de obraz, cu mîini fără degete, fără un picior, dezbrăcate și îmbrăcate, iar între acestea, o floarea-soarelui în mărime naturală, niște tufe de garoafe, un sfînt jupuit, niște cai și un autoportret care semăna mai mult cu soldatul Švejk.

Cheful, după cum se vedea, era început. Lîngă o măsuță cu picioare scurte, Cristea sta cu picioarele rășchirate, vorbind aprins despre teatrul lui Shakespeare. Pe un pătucean de scînduri acoperit cu o cergă de lînă sta fata pe care Tehaș o comparase cu un bob de rouă.

— Bine c-ați venit, spuse ea, că m-a înnebunit Cristea cu teoriile lui despre teatru.

Cînd am făcut cunoștință cu ea, și-a spus numele: Nora.

— Despre dumneata spunea Tehaș că ești ca un bob de rouă ? am întrebat-o.

— De ce să nu spună ?

Semăna totuși mai mult cu o gheișă somnoroasă, cam prea dolofană, dar nu lipsită de farmecul femeilor cu ochi oblici.

Pe masă erau cîteva sticle cu vin roșu, o pită rotundă, slănină afumată, brînză albă și ridichi negre.

— Sfintele bucate românești și sîngele Domnului, iată-le, frate Vlasiu ! Să începem ospățul, vorbi Tehaș ironic, apoi, trecîndu-și o mînă prin păr, cu dreapta ridică o sticlă și mi-o dete. Să închinăm pentru artă și pentru Nora ! Nora o să cînte o doină din Muntenegru, iar tu ai să-i faci o statuie ca zeiței Minerva ! Cu coroana dragostei pe cap !

— Mă incultule, strigă Dinu, Minerva e zeița artelor, nici atîta nu știi ! Zeița iubirii se numește Venus !

— Artele și dragostea sînt din aceeași familie. Zugravule, nu te amesteca în mitologie. Așa-i Nora ? Cîntă ceva,

cu glasul tău suav. I-am spus confratelui Eminescu că ești aici, dar a rămas *nemuritor și rece...*

Nora surîdea, arătîndu-și dinții albi, cu strungăreață. A beut apoi un pahar de vin și a început să cînte sîrbește. Nu înțelegeam cuvintele, dar se simțea dragostea în ele.

Era bun vinul și ne-am încălzit repede. Doinele Norei ne-au încălzit și mai tare. Cînd rîdea, i se închideau ochii cu totul, nu ne mai putea vedea, iar noi o prindeam în brațe.

— Lăsați-mă, că plec, se apăra rîzînd, dar îi plăcea.

Fusese invitat și Baciu, pe care nu-l văzusem de cînd venisem la Cluj, dar ei nu-mi spuseseră.

— Măi, măi, și tu ești aici, strigă el intrînd, pe unde-ai umblat ?

Ne-am îmbrățișat, apoi a dat mîna cu Nora și cu toți ceilalți.

Într-o mînă avea un cocoloș de zăpadă. L-a pus pe masă, zicînd :

— Ninge afară, de parcă vrea să îngroape Clujul. Deschideți un pic fereastra. Vă înaburiți aici de fum.

De cînd nu-l văzusem, se mai împlinise. Pe vremuri era slab. Se temea că o să moară de tuberculoză. Nici acum nu era gras, dar părea mai îndesat. Cum nu mai erau scaune, Dinu îi oferi un butuc din lemnele de foc, glumind :

— Ție, ca reprezentant al ceferiștilor, îți oferim un fotoliu !

— Îi fac loc lîngă mine, spuse Nora. Șezi, aici, ceferistule.

Tehaș i-a pus și lui o sticlă de vin în față.

— Scuzați, înălțimea-voastră, dar noi, după obiceiul casei, bem din sticle.

— Frate Baciule, și voi toți cinstiți meseni, luă Sandu cuvîntul, ca un staroste aburit de beutură, să ridicăm cupele și să bem pentru libertate !

— Taci, mă actorule, îl opri Dinu, că nu știi să toastezi. Libertatea e lucru mare. Nu-i așa, Baciule ? Pentru libertate trebuie să bem în picioare. Sus !

Ne-am ridicat toți, afară de Cristea.

— Eu nu mă scol, spunea el. Libertatea-i o vorbă goală.

— Iartă-l, Doamne, că nu ştie ce spune! Libertatea, să ştii tu, mă prozatorule, că e poezie, nu proză. Să bem, fraţilor!

Am beut, apoi Dinu ne-a sărutat pe rînd. Cînd a ajuns la Nora, a ridicat sticla în sus, declarînd:

— Nora, tu eşti libertatea în persoană. Am să te pictez cu aripi mari, albe! Te sărut de două ori!

— Aici ai vrut tu să ajungi, căpcăunule?! strigă Sandu. Pentru asta puteai să te scoli singur în picioare.

Luă cocoloşul de zăpadă şi îl frecă pe obraz.

Cristea găsise la fereastră caietul de versuri al lui Sandu şi începu să citească, silabisind. Sandu-i luă caietul din mînă, apostrofîndu-l:

— Profanule! Poezia mea se citeşte cu înflăcărare.

— Nu-l lăsaţi să citească, se repezi Dinu, că nu se mai opreşte. Are idei ateiste! Am să-l văd pe lumea ailaltă în furca lui Satan.

— Stai jos, mă berbecule, acum vorbim serios. Ascultaţi: cine îndrăzneşte să spună că a mai scris o astfel de poezie? Începu să citească:

> În astă clipă,
> Cel mai păgîn între oameni sînt eu.
> Mă-ngîn cu Dumnezeu
> Şi-n faţă-i arunc cuvinte de ocară
> Ca unui ipocrit de rînd.
> În văzduh înalţ o scară...
> C-un gest de ameninţare,
> Rîzînd, mă urc spre cer!
> Ţine-mi scara, frate Lucifer,
> Ţine-mi scara,
> Dreptate vom face noi
> Lumilor născute-n zări...

Poate am mai lăsat vreun vers pe dinafară, dar nu multe: în orice caz, ideea cred că este neştirbită.

— E faustiană, spunea Cristea, idee veche.

— Veche ori nouă, îl apostrofă Dinu, vă spun eu că ajunge în iad. Îi urez drum bun!

— Prostii! strigă Sandu. Voi credeţi că mă joc cu poezia?

A început să citească altele, e greu să mi le amintesc, totuşi pînă la urmă ne-am convins că el nu era ateu de dragul distrugerii, cum susţinea Cristea. Îmi amintesc dintr-o poezie strofa din urmă :

...Grija zilei de mîne
Pe nimeni nu-l munceşte mai mult ca pe mine.
Aş vrea în loc de piept să am un coş de fabrică,
Prin el să răsune glasul celor oropsiţi.

Avea şi accente de revoltă, cu previziuni de viitor. Una dintre poezii se încheia astfel :

Timpu-i necruţător cu îngîmfaţii,
Plîng la uşa lui şi împăraţii.
Timpul pe toţi ne va răzbuna !

Fără îndoială că cei doi ani trecuţi de la întîlnirea noastră la cenaclul profesorului Papilian îl ajutaseră pe Sandu să-şi lărgească orizontul poetic, dar Cristea părea tot mai nemulţumit. Spunea că versurile lui Sandu nu erau muzicale.

— Nici nu trebuie să fie, spuse Baciu. Muzica o fac muzicanţii. Poezia e altceva. Eu cred că Sandu e pe drum bun.

S-a încins o discuţie despre *artă pentru artă* şi *artă cu tendinţă*. Baciu scria şi el poezii, dar zicea că nu le ştie pe dinafară. Cristea era un admirator al lui Ion Barbu, din poeziile căruia a recitat una, pentru a demonstra teza în legătură cu muzicalitatea poeziei.

— Muzică are, spunea Baciu, dar ideile sînt confuze. Poezia trebuie să fie înţeleasă de toată lumea. Şi Eminescu e mare poet, şi nu e greu de înţeles.

— Mai trebuie mult, zicea Cristea, pînă îl înţelegem pe Eminescu.

Baciu a făcut un gest cu mîna, ca şi cînd ar fi spus : ăsta e un fel de a vorbi. De altfel, de la început mi s-a părut schimbat. Avea ceva de călător, cu gîndul întors acasă.

— Tu nu prea eşti în apele tale, i-am spus.

— Nu ca voi. Se vede ?

— Se vede, cum să nu. De ce nu bei ? Nu-ţi place vinul ? Tot cafea bei, ca pe vremea cînd scriam piese ?

M-a bătut cu mîna pe umăr şi mai mult de formă a pus mîna pe sticlă şi am ciocnit.

— Beau şi pe dracu, spuse el. Mi-a fost dor de tine, avem multe de vorbit.

— Vino într-o zi la expoziţie, să vorbim aşezat.

— Dragnea mi-a spus că ţi-a văzut expoziţia din Tîrgu-Mureş. Am să vin.

— De ce n-ai venit la vernisaj ?

— Nu pot face tot ce vreau, dar vin. Seara e bine ? De ce n-ai rămas la Bucureşti ?

Nu mai puteam vorbi, fiindcă Dinu se îmbătase şi cerea sus şi tare că vrea şi el să declame.

— Lăsaţi-l să declame, zicea Baciu, eu şi aşa trebuie să plec. Am vrut să vin mai repede, dar n-am putut, şi mîne la robotă, fraţilor !

L-a condus Sandu.

— Nu sînt de acord cu punctul lui de vedere, spuse Cristea.

— Nu-i fi tu, ripostă Tehaş, dar Baciu e cineva.

— Ce vrei să spui ?

— Spun ce ştiu.

Urmă o tăcere pe care Dinu o alungă, întrebînd :

— Ce fel de poezie vreţi ? Sentimentalo-filozofică, patriotică, balade, ghicitori sau vorbe de clacă ?

— Sentimentalo-filozofică, am strigat cu toţii, iar Dinu a început :

Am iubit şi eu o dată,
Ce iubire minunată !
Luna de pe cer vedea,
Nime-n lume nu ştia...

— Bravo ! Bravo ! strigarăm noi.

— Nu mă întrerupeţi, că sînt inspirat, se apăra Dinu.

Şi cînd ne iubeam mai bine
Lucifer lîngă mine vine...

— Acuma l-aţi pornit, îl întrerupse Sandu, nu se mai opreşte pînă dimineaţa.

— Lasă-l, se ruga Cristea, că are umor. Zi, zi, Dinule ! Una patriotică !

— Zic, numai să nu mă mai întrerupeţi.

— Ai grijă, mă nebunule, se înfurie Sandu, că trînteşti lampa jos!

Era o lampă atîrnată de plafon cu o sîrmă pe care Dinu, inspirat cum era, o lovise cu mîna.

Ne-a spus şi ghicitori, şi balade, şi vorbe de clacă, de toate ştia. Nora, ca să întrerupă acest val de inspiraţie, a pus o placă şi l-a luat pe Cristea la dans.

Dinu era însă pornit, nu-l mai putea opri nimeni. S-au făcut astfel două partide. Una de dansatori, condusă de Nora, şi una de ascultători, condusă de poet, a cărui fantezie îmbrăţişa tematica cea mai variată.

Nora rîdea şi schimba dansatorii. Mi-a venit şi mie rîndul. Cînd m-am ridicat de pe scaun, mi s-a părut că-mi fuge pămîntul de sub picioare, apoi, cînd am început să dansez, nici nu mai ştiam pe ce lume mă aflu. Cum nu era spaţiu, dansul era mai mult un prilej de îmbrăţişare.

— Mă strîngi prea tare, mi-a spus Nora, nu sînt de piatră.

„Nu, îmi venea să-i spun, eşti de foc. Fetele pe care le-am cunoscut pînă acum toate au fost mai frumoase de cum eşti tu, dar tu arzi." Ochi-Verzi, Anicuţa, Lulu mi-au trecut prin faţa ochilor ca nişte năluci şi am înţeles dintr-o dată că nu le iubisem cu adevărat pe nici una, parcă cineva mi-ar fi luat o mască de pe obraz, şi masca rîdea cu hohote.

— Cînţi frumos, i-am spus Norei, îmi pare rău că nu te-am cunoscut mai de mult. Simt că mă îndrăgostesc de tine.

— I-auziţi, strigă amuzată, vrea sculptorul să se îndrăgostească de mine.

Cristea opri gramofonul.

— Vrem s-auzim o declaraţie de dragoste!

— Şi eu! mă îndemna Nora. Spune, de ce vrei să te îndrăgosteşti?

— Vreau să iubesc o fată urîtă... nu-i nimic că-i urîtă. Cîntă frumos. E o privighetoare, da! O să stăm împreună sub lumina lunii, şi ea o să cînte. Ea să cînte, eu să plîng...

— Minunat început, mă încurajă Cristea. Spune tot ce ai pe inimă.

— Voi rîdeţi, dar mie nu mi-e ruşine. Nu sînt sentimental, nici beat, sînt lucid...

— Taci, mă sculptore, tot striga Dinu, nu mai spune prostii, că rîd actorii de tine!

— M-aţi atras aici, rîdeţi de mine; Nora nu rîde. Nora, pune-mi mîna pe inimă! Simţi că nu mint? Jur că nu ştiu să mint. Sînt serios, totdeauna am fost serios.

Nora mi-a pus mîna pe inimă. Avea pe degete un briliant mic, cu o lumină ascuţită ca un vîrf de ac.

Am căzut în genunchi.

— Vreau să mă umilesc, vă dau voie să rîdeţi, vă rog chiar! Nu sînt beat! Mi-e milă de mine! Nora, ştiu că asta nu e o declaraţie onorabilă, e chiar jignitoare, dacă ţinem cont că am spus că eşti urîtă. Vreau să fiu sincer. Dacă mă poţi iubi cum sînt, voi fi fericit, dacă nu, mă duc acasă! Acasă la nebuni! Acolo pot rîde, pot plînge...

Ca să dovedesc că nu eram beat, stam într-un picior pe scaun. Totuşi eram beat. Beat şi trist. Am început să dansăm iar. Un tango, care de mult nu se mai cîntă, un aşa-zis tango-ţigan. Nora fredona încet cuvintele:

...Ţigăncile pe loc
Cu cărţi şi cu ghioc
În drum au poposit...

Era îmbrăcată cu o rochie de catifea neagră, destul de scurtă, cu pantofi de antilopă, cu tocuri înalte. Mişcările ei pe loc, uşor ritmate, îmi dădeau senzaţia că am în braţe un ghem care se face şi se desface.

Dinu începuse să tragă linii cu un cărbune pe spatele unui carton pictat, iar Sandu cu Cristea vorbeau aprins despre poezie. Îi vedeam ca prin ceaţă. O ceaţă mare învăluia lumea şi pe mine. O nelinişte caldă, o nelămurire...

— Vino, să plecăm de-aici, i-am spus Norei, afară ninge, e frumos ca în basm.

— Vrei să mă încînţi, dar eu nu sînt romantică.

— Nu crezi că te iubesc?

Nu credea.

Am lăsat-o, mi-am luat paltonul şi m-am făcut nevăzut.

Afară ningea într-una, crescuse zăpada pînă la genunchi şi mergeam greu. Mă întrebam : oare o iubesc pe fata asta, ori ea îmi place numai fiindcă Lulu nu-i aici ? Pe care o iubesc ?

NĂLUCA IUBIRII

A doua zi, înspre seară, Nora a venit la expoziţie. Avea un palton bleumarin, care-o strîngea. De sub beretă, părul involt îi cădea pe umeri, stufos. Avea subsuoară nişte caiete. Cînd mi-a întins mîna, mi s-a părut că avea un zîmbet de femeie care se ştie iubită.

Am rugat-o să mă ierte dac-am jignit-o seara trecută, dar ea zicea că bărbaţii numai la beţie sînt sinceri. Mă întrebă dacă întotdeauna eram atît de patetic.

— Nu ştiu cum sînt. Ştiu că ţi-am făcut declaraţii caraghioase, toţi eram caraghioşi. Ţi-am spus că eşti urîtă, dar nu eşti de loc.

— Lasă, nu-ţi cere scuze. Voi sculptorii sînteţi afurisiţi. De ce-ai plecat ?

— Îmi pare bine că ai venit la expoziţie, i-am spus. schimbînd vorba.

— Şi mie, dar aici mă intimidezi. N-am văzut niciodată o expoziţie, deşi la noi, în Iugoslavia, este un sculptor foarte mare : Mestrovici, ai auzit de el ?

— Am auzit. Aş vrea să-i cunosc lucrările.

— Să vii la vară în satul nostru, să vezi Dunărea, să-i cunoşti pe bănăţeni. Sînt oameni de viaţă, nu ca voi, ardelenii, nişte papă-lapte, care se îmbată şi se duc singuri acasă. O să mergem şi la Beograd ; am o soră acolo şi o să te găzduim să-ţi placă.

— După vorbă nu pari bănăţeancă, voi vorbiţi ca după ceaslov.

— Te rog să nu rîzi de noi ; sciu şi io să vorbiesc bănăţeneşce, dar mi-s studientă la Conservator şi mă fac rafinată cum sînteţi voi argelenii. Vedzi să sciu ?

I-am făcut cunoştinţă cu prietenii şi i-am dat un scaun. Ea mi-a cerut o ţigară, apoi am lăsat-o, fiindcă intra un cunoscut şi m-am dus să-l primesc. Ei au început să glumească, şi ea rîdea.

Avea rîsul ei o sonoritate ademenitoare, încît m-am grăbit să mă întorc.

— Prietenii tăi rîd de mine. Au zis că, dacă vrei să sculptezi o *Venus Năzdrăvănă*, aş fi un bun model. Lăsaţi numai, că fac eu cură de slăbire şi mă fac ca un ţîr de subţire.

Ştia să glumească, dar dinspre partea slăbitului, era greu să-ţi faci iluzii.

Ceva mai tîrziu am ieşit cu toţii din expoziţie. La colţul Prefecturii, Nora ne-a întins mîna, spunînd că se duce acasă ; eram gata să ne despărţim, dar ea s-a întors şi, cu multă ingenuitate, a întrebat :

— Cum, din atîţia cavaleri, nici unul nu se alege să mă conducă acasă ? Mă lăsaţi singurică ?

Poate datorită strungăreţei pe care o avea, i-urile din cuvintele sale aveau nişte accente care te făceau să simţi fiecare cuvînt în parte.

Am prins-o de braţ, iar ea s-a lipit de mine, spunînd :

— Prinde-mă tare, să nu mă prindă frigul !

Am prins-o de talie, neştiind totuşi dacă vorbea sincer sau făcea un simplu joc de cuvinte. Mi-a dat mîna la o parte.

— Nu aşa de tare, că nu-mi stă bine, io mi-s studentă.

O clipă mai tîrziu întoarse capul şi, privindu-mă ca şi cînd ar fi voit să vadă ce cred eu, a adăugat :

— Îmi place, dar nu-mi stă bine.

— Eşti foarte simpatică, Nora, dar să te piepteni, auzi, şi să-ţi perii paltonul. Eşti ca o mîţă ieşită din cuptor. Io vreau să te iubesc pe tine.

— Lasă-mă, că m-am încălzit destul. Să-ţi fie ruşine ! M-a împins scurt şi păşea repede înainte.

Pe gardul de sîrmă de lîngă Biblioteca Universităţii, zăpada îngheţată era ca o dantelă şi, oprindu-mă acolo, scriam cu degetul arătător, una după alta, literele : r-u-ş-i-n-e. Ea s-a întors şi, ştergînd literele, zise :

— Să mă duci acasă, că-mi îngheaţă picioarele! Io mi-s fragilă. N-am un palton ca tine, e subţire al meu! Ar trebui să mă salţi în braţe şi să mă încălzeşci.

Nu era greu să vezi că se alintă conştient, dar în felul acesta înţelegea ea să-şi joace rolul în seara aceea.

Mă strîngea de braţ şi mă lăsa iar, depărtîndu-se şi apropiindu-se, încît era cu neputinţă să nu înţelegi dorinţa ei de dragoste.

Pe marginea Grădinii botanice, arborii, grei de zăpadă, păreau nişte ciobani în cojoace albe. Am lăsat strada în stînga, intrînd în grădină, fără să luăm seama că nu erau făcute cărări prin zăpadă. Cît cuprindeai cu ochii erau numai nămeţi albi, peste care se desenau, ici-colo, umbre violete. Aşteptam să întrebe de ce-am schimbat drumul, dar ea înfrunta nămeţii, cu obrajii îmbujoraţi de frig, respirînd larg, ca şi cînd ar fi voit să-mi arate că, la urma urmei, se lasă dusă oriîncotro.

I-am spus, într-un tîrziu:

— Dacă acum ne-am scoate inimile şi le-am pune pe zăpada albă, ni s-ar arăta zîna zăpezilor. Aş ruga-o să ne treacă pe alt tărîm...

— I-aş cere un cojoc, a răspuns ea, zîmbind pe jumătate. Zău, mi-e frig, unde mă tot duci?

Voiam s-o atrag în lumea închipuirii mele, dar ea tremura de frig.

Ne-am întîlnit în serile care-au urmat şi, de fiecare dată, îmi părea tot mai frumoasă şi, încet-încet, am uitat de Lulu. Nora mă atrăgea în viaţa ei, spre simţuri.

Nu-mi puteam da seama, dar începeam un capitol nou ale cărui întîmplări aveau să se împletească în viaţa mea şi să rămînă ţesute în ea pentru totdeauna.

Ea spunea că sînt sălbatic şi rău, dar că ea o să mă îmblînzească.

— O să-ţi fie milă de mine şi ai să mă iubeşti ca pe o soră. N-am să te supăr şi fac tot ce zici tu. Vreau să fii stăpînul meu şi să-mi porunceşti, dar să nu mă baţi. Tata m-a bătut o dată şi nu pot să-l uit. A bătut-o şi pe mama şi-l urîm amîndouă. Mama e ca o floare ofilită, plînge mereu şi lucrează prea mult, iar tata e puternic şi înfricoşător. Dacă n-ar fi mama cu el, n-aş vrea să-l mai

văd niciodată. Pe mama ai s-o iubeşti şi tu, şi ea o să te iubească. Ea iubeşte tot ce iubesc eu. Cînd voi fi profesoară, am s-o iau la mine, să trăim amîndouă, să nu mai lucreze, că o doare mijlocul, şi nimeni nu are grijă de ea.

Mă înduioşa cu astfel de poveşti. Cînd trecea o zi fără s-o văd îmi lipsea, apoi cînd ne vedeam, mă cuprindea o linişte mare.

A venit într-o zi la atelierul meu cu totul pe neaşteptate şi parcă nu se putea dumeri.

— Cred că nimeni din cei ce văd expoziţia ta nu-şi închipuie că cineva se poate gîndi la lucruri frumoase în văgăuna asta întunecoasă, cu nebuni la fereastră. Trebuie să te muţi de aici !

— Trebuie, e uşor de zis. Ai văzut cît de greu se vînd sculpturile ? Nu am bani.

— Am să-ţi dau eu. Zău, nu rîde, şi să nu fii mîndru. Sînt bani pe care-i cîştig eu din meditaţii, fac ce vreau cu ei. Nu e ruşine să ţi-i dau ţie, fiindcă tu eşti artist. Cînd ai să cîştigi, îmi dai şi tu mie. Vreau să fim prieteni, că de iubit, nu ştii să iubeşti.

Astfel de vorbe şi întrebări mă puneau în încurcătură. Ea mă îmbrăţişa însă, rugîndu-mă să cred că tot ce spune este din inimă.

— Nu mi-s nici mincinoasă, nici linguşitoare, să nu crezi. Dacă zici să mă duc, mă duc, dacă zici să rămîn, rămîn. Numai să nu te superi. Iar dacă o fi să ne despărţim, să nu zici că am fost rea, că se zice mereu despre noi bănăţencele că sîntem fete stricate, dar nu-i aşa. Sîntem drăgăstoase şi ne place viaţa. Nu sîntem ipocrite, ca ardelencele voastre.

Încercam să cred că nu minte, dar cînd eram departe de ea mă îndoiam. Era doar studentă la Conservator, făcea studii de teatru, cu alte cuvinte se pregătea pentru cariera actoricească şi mă gîndeam că face exerciţii de amoreză cu mine ; din pricina asta îi spuneam mereu că nu are talent.

— Ba am, zicea ea, sînt ingenuă şi am multă graţie, aşa a spus maestrul meu, şi eu îl cred, fiindcă este un artist mare. Artiştii mari nu mint. Tu ai vrea numai tu să ai talent. Am şi eu !

Avea grație în felul ei, un fel de grație umorescă, pe care o răspîndea firesc ; nu-i era greu să creeze atmosferă de veselie în jurul ei.

— Ești bună pentru rolurile de comedie.

— Nu-i nimic, și comedia e artă, dar ai să vezi că voi putea să joc chiar în rolul Ofeliei, numai să slăbesc. Am să mă hrănesc numai cu ceaiuri, să slăbesc ca tine, încă și mai slabă mă fac, atunci ce-ai să mai zici ?

— Atunci am să te iubesc, îi spuneam, dar numai atunci.

— Nu-i adevărat, tu mă iubești și acum, dar nu-ți dai seama, nu vrei să recunoști, că ești mîndru. Ești mîndru că ai succes cu expoziția, dar și eu voi avea, ai să vezi tu. Va trebui să mă aplauzi chiar fără voie și să-mi aduci un buchet de flori.

Cred că o iubeam, deși Nora nu avea nimic din așa-zisa „femeie a visurilor noastre". De bine, de rău, puteam spune însă că mă iubește și pe mine cineva, cu trup și suflet. Ce avea să aducă viitorul, nimeni nu putea ști.

PROFESORII

Încă în prima săptămînă au început să vină la expoziție cei mai de vază intelectuali din Cluj. A venit într-o zi profesorul meu de istoria artelor, Coriolan Petran, om foarte plin de sine, cu care nu m-am prea înțeles în timpul studenției.

Îmi plăcea istoria artelor și mă duceam la cursuri cu tragere de inimă, dar profesorul vorbea atît de monoton, cu fraze atît de lungi, încît mă apuca somnul. Cădeau și alți colegi în păcatul ăsta și, cine știe, poate că profesorul își da seama, destul că uneori, ca să ne învioreze, ne spunea cîte-o anecdotă — cam în felul ăsta :

— Pictorul Goya, susțin unii biografi, era un mare afemeiat. Lua parte, fiind invitat, la banchete și recepții prin palatele nobililor spanioli, făcînd curte asiduă tinerelor doamne din societate. La una din aceste recepții isto-

rice, pictorul Goya, probabil afectat profund de soţia amfitrionului, a invitat-o în atelierul său chiar în aceeaşi noapte. Frumoasa doamnă a primit invitaţia însă amfitrionul a observat absenţa tinerei lui neveste şi, cînd s-a întors, bănuitor cum sînt toţi bărbaţii, i-a cerut explicaţii, probabil în termeni violenţi, astfel că doamna s-a văzut constrînsă a-i mărturisi gelosului ei soţ că i-a pozat genialului pictor, dar, desigur, îmbrăcată, ceea ce era neadevărat, fiindcă de fapt ea a pozat pictorului dezbrăcată şi se pare că amfitrionul, tot mai violent, a pretins să vadă cu ochii săi acest tablou pictat după miezul nopţii. Doamna, prudentă, cum sînt toate femeile în astfel de împrejurări, a avut prezenţa de spirit să-l informeze pe genialul Goya despre intenţia soţului gelos, drept care maestrul, probabil ca să evite un duel sîngeros, a pictat în aceeaşi noapte, din memorie, un al doilea tablou, reprezentînd pe această tînără şi frumoasă doamnă, de astă dată desigur îmbrăcată...

Profesorul se întrerupea şi, în timp ce-şi scutura un fir invizibil de pe reverul hainei, răsufla lung, apoi continua pe acelaşi ton :

— Acum am de gînd să proiectez ambele aceste două variante ale acestei celebre opere care a dat naştere la nenumărate comentarii şi interpretări, juste şi nejuste, pentru a vă da seama cîtă asemănare există între ele şi mai cu seamă ce efort uriaş a trebuit să facă pictorul într-o singură noapte...

Se aude în sală un rîs înfundat, pe care profesorul nu-l ia în seamă.

Se stinge lumina. Pe ecran, cele două variante ale Majei răspîndesc o vrajă provocatoare. Prin aer trece umbra invizibilă a lui Eros. Întunericul, tăcerea, dau momentului încordare. Elevii aşteaptă explicaţii. Profesorul întîrzie, prelungind clipa în căutarea tonului profesoral, sobru. Îşi potriveşte cravata, cu două degete, apoi, ridicînd bagheta, vorbeşte :

— Priviţi ! Aceasta este Maja, îmbrăcată, în ţinută foarte decentă, iar în cazul alăturat este Maja dezbrăcată...

— Mai puţin decentă ! strigă un elev.

Indignat, profesorul aprinde lumina şi întreabă :

— Care a fost măgarul ?

Măgarul nu se legitimează, clasa izbucnește în hohote de rîs. Profesorul face semn și imaginea dispare de pe ecran.

Cînd se întîmpla să nu dorm, rîdeam și eu, dar rîdeam prea tare și nu tocmai unde ar fi dorit profesorul. O dată s-a întrerupt în mijlocul unei fraze, m-a privit lung, apoi, apăsînd pe cuvinte, a zis :

— Eu vin bolnav la curs, și dumneata rîzi ?

— Vă rog să mă iertați, domnule profesor, n-am știut că sînteți bolnav.

— Și dacă n-aș fi bolnav, ar tre-bu-i să rîzi ? Un student tre-bu-ie să fie a-tent ! Te poftesc să ieși afară !

Avea dreptate să se supere profesorul, dar era greu să fii atent, luptînd și cu somnul, și cu rîsul. Din pricina asta a trebuit să las la o parte cursul de istorie, cu toată părerea mea de rău, iar ceva mai tîrziu am plecat la București.

Trecuse doar un an de atunci, dar profesorul mă uitase. Expoziția l-a făcut să-și aducă aminte. Cînd a intrat, eu cu Coroiu făceam corecturi pentru *Herald.* Profesorul s-a apropiat, spunînd grav :

— Sînt profesorul Coriolan Petran, de la Universitate.

Mi-a întins mîna.

— Vă cunosc, domnule profesor, v-am fost elevi, și eu, și Jurcan. Poate ați uitat ?

— Din nefericire, îl țin minte numai pe pictor. Unde se află acum ?

Aruncă ochii spre Coroiu, care, neavînd ce face, cioplea colțul mesei cu o lamă de ras.

— Dînsul este un prieten, student la Medicină.

Coroiu își spuse numele, apoi, cu cea mai bună credință, adăugă :

— Pictorul e bolnav de reumatism ! A plecat prin vecini, să se încălzească.

Într-adevăr, Jurcan venea dimineața, sta el ce sta, și deodată începea să-și frece genunchii, înjurînd Prefectura și pe toți prefecții din lume. Trîntea ușa în urma lui și se ducea în camera portarului, unde mai sta puțin, apoi pleca prin oraș.

Poate acest răspuns simplu i se va fi părut profesorului nerespectuos. A ridicat capul în sus, întrebînd ironic :

— Dumneata ești locțiitorul său ?
— Nu, eu sînt doctorul lui, a răspuns Coroiu, zîmbind ascuțit. De altfel, un artist, dumneavoastră știți, domnule profesor, nu poate fi înlocuit. (Minunată întorsătură.)
— Asta depinde, după cum e și artistul.
— Ne place să credem că nu sînt decît artiști mari.
— Foarte favorabil pentru prietenii dumitale, voi profesorul să pună punct, dar Coroiu se înclină respectuos și adăugă :
— În privința lor, așteptăm părerile dumneavoastră.
Provocat să-și spună părerea, profesorul făcu doi pași, apropiindu-se de *Vițelul de aur*, ca și cînd ar fi știut mai de mult că se afla acolo, apoi, îndreptîndu-și gulerul cămeșii, vorbi ca la curs :
— Eu am văzut nenumărate opere de artă, inedite și originale, și am învățat în lunga mea carieră că originalitatea, cînd nu are o bază estetică și filozofică, nu emoționează. Ce este acest monstru ? Rînjetul acesta e hidos !
— Am vrut să arăt că un monstru e hidos, cum spuneți.
— Foarte comodă explicație, dar nesatisfăcătoare.
— E și inutilă, completă Coroiu. Artistul nu trebuie să explice, el creează. Rolul explicațiilor revine criticilor.
— Dumneata, tinere, ești inteligent, dar ești prea agresiv, ca să nu zic obraznic.
Luat pe neașteptate, Coroiu s-a înroșit. Trebuia să-l apăr.
— Domnule profesor, noi vorbim aici ca la noi acasă, adică nu ne ascundem, nu mințim. Eu am uitat că m-ați dat afară de la curs și vă primim în expoziție cu dragoste, vă rog nu vă supărați că vă dăm explicații în felul nostru. Mi-ar părea rău să plecați supărat pe noi. Dacă vreți, am să vă răspund eu, ca la curs, vrem să vă simțiți bine !
— Sînt gata să ascult, decretă netulburat profesorul.
M-am îndepărtat doi pași de lucrare și, întinzînd mîna, am început să vorbesc cu tonul și aerul unui student care știe lecția :
— Știu și eu, domnule profesor, că opera de artă nu este un fenomen întîmplător, că viziunea și personalitatea unui artist se dezvoltă în strînsă legătură cu viața, de aceea trebuie să aibă un substrat filozofic. Eu încă nu am o filo-

zofie, poate de aceea viziunea mea oscilează. Cum s-ar zice, fac şi eu ce pot. Totuşi, întrebarea dumneavoastră are un răspuns foarte simplu: rînjetul acestui monstru exprimă psihologia egoistă şi cinică a iubitorilor de aur, conţinut care trebuie să inspire privitorilor repulsie. Este o lucrare cu caracter satiric.

Profesorul m-a întrerupt:

— Ei bine, am înţăles, dar dumneata trebuie să ştii că o operă de artă trebuie să fie şi frumoasă. Care este frumuseţea acestei opere? Fiindcă urîţenia am văzut-o.

— Coroiule, te rog să răspunzi tu, să nu creadă domnul profesor că eşti supărat.

Coroiu s-a înclinat din nou.

— Cu voia domnului profesor, am să răspund şi eu tot ca la curs, ca la un curs de estetică, dar ţin să precizez că eu sînt student la Medicină. Domnule profesor, frumuseţea unei opere de artă trebuie căutată în complexul formal al operei, în măiestria cu care este făcută.

— Tocmai, se răsti profesorul, ce fel de măiestrie vezi dumneata aici?

Coroiu a plecat capul în pămînt, a tăcut puţin, aşteptînd, dar profesorul se pare că nu mai avea nimic de spus, fiind gata să-i dea nota patru. Studentul şi-a regăsit însă echilibrul pierdut...

— Dumneavoastră, domnule profesor, ştiţi, de exemplu, că fiecare om are un cap, pe care şi-l poate vedea în oglindă, totuşi nu fiecare poate spune că are şi un portret. Ca să ajungi la un portret, îţi oferi capul unui sculptor, să zicem, şi el îi dă forma şi calitatea artistică. Pune de la el simţire şi măiestrie, dar capul e din afară. Frumuseţea artistică este adăugată de talent, afară numai dacă nu vrem să facem apologia naturalismului. Prietenul a mărturisit adineauri că *Viţelul de aur* este o operă cu caracter satiric. Asta înseamnă că subiectul a fost organizat în vederea unei expresii exagerate a conţinutului.

— Bine, bine, dar dumneata nu răspunzi la întrebarea pusă. De ce este atît de îngrozitor la vedere şi urît?!

— Sculptorul a urîţit acest animal fiindcă ideea care se leagă de el îi repugnă şi vrea să generalizeze acest sentiment de oroare. Dumneavoastră ştiţi că artistul poate să admire lumea, dar e liber s-o şi deteste. El detestă pe

adoratorii aurului, şi o face cu multă fantezie, cu simţ compoziţional îndrăzneţ. Aceasta este partea măiestrită a lucrării. Modelajul şi forma exprimă cu multă vervă plastică oroarea pe care artistul a simţit-o gîndindu-se la oamenii care trăiesc numai pentru cîştigul de bani. *Viţelul de aur* este de fapt icoana capitalismului lacom, care fură, ucide, exploatează, numai şi numai ca să adune comori de aur. Cu rînjetul acesta v-a indignat, şi vă rog să aflaţi că nu numai pe dumneavoastră, este o dovadă în plus că artistul şi-a atins scopul. Atît am avut de spus. Aş fi putut să mă exprim mai pe scurt, dar am vrut din toată inima să înţelegeţi....

— Cred că n-am înţăles, l-a întrerupt profesorul, cu un aer de vădită jignire.

— Ne pare bine că sînteţi sincer. Dacă vreţi, expozantul va continua să vă explice mai pe larg, dar eu vă rog să mă scuzaţi, trebuie să plec la curs.

— Mulţumesc pentru amabilitate, a spus profesorul. Vă rog să-mi daţi un catalog, am să încerc să mă orientez singur. Erudiţia dumneavoastră mă depăşeşte.

Nici vorbă, profesorul ne lua peste picior. Erudiţia noastră, destul de stîngace, dar mai ales modul ironic cu care se exprimase Coroiu l-au supărat pe profesor. I-am dat un catalog şi l-am lăsat să se descurce singur.

Atunci s-a deschis uşa şi a intrat directorul academiei. S-a apropiat de profesorul Petran, salutîndu-l cu deosebită reverenţă. În felul acesta, profesorul şi-a restabilit prestigiul într-o secundă şi, regăsindu-şi echilibrul profesoral, şi-a luat iarăşi acel aer de cancelar netulburat.

— Mi-a fost elev şi colaborator, zicea directorul. A pictat cu mine la o biserică din Deva. Are talent, dar e duşman înnăscut al anatomiei. Eşti prea romantic, mi se adresă mie, trebuie să-ţi stăpîneşti firea aprinsă, altfel nu se ştie unde te duce. Trebuie să arzi mai potolit.

Vorbea cu căldură, fără ifose, ca de la om la om.

Auzise vorbindu-se la cafenea despre expoziţie, citise unele dintre articolele apărute şi chiar avea în buzunar unul, pe care mi l-a dat, întrebîndu-mă dacă l-am citit.

— Să fii cu băgare de seamă, să nu te laşi furat de sforăitul gazetarilor. Azi te laudă, şi mîne te hulesc. De bună seamă, expoziţia ta e nouă din toate punctele de

vedere. Nu oricine o poate înţelege, poate nici tu nu ştii ce-ai făcut. Ce spuneţi, domnule profesor ?

— Sînt de aceeaşi părere, mă acomodez greu cu modernismul. Ştiţi că eu sînt un adept al Renaşterii. Mă gîndesc totuşi să scriu ceva. Sînt corespondentul unei foarte mari reviste americane, unde trimit din cînd în cînd dări de seamă despre mişcarea artistică din România, însoţite de fotografii. Ce crezi dumneata, mă întrebă cu un zîmbet ironic, care este cea mai caracteristică operă pentru personalitatea dumitale ?

— Domnule profesor, dacă mă ironizaţi, sînteţi nedrept cu mine. De la început aţi vrut să mă supăraţi, nu e de mirare că pînă la urmă v-am supărat noi pe dumneavoastră. Puteţi fi admiratorul Renaşterii italiene, şi eu sînt, dar îndrăznesc să cred că nu vă aşteptaţi să sculptăm la infinit sclavi muşchiuloşi. M-a jignit şi soţia primarului, dîndu-mi exemplu pe Canova, şi nu m-am supărat. De la dumneavoastră, chiar dacă nu e bine ce fac eu, aştept înţelegere.

— E foarte sincer, vorbi directorul. Asta e marea lui calitate, dar şi defectul lui. Trebuie să-i înţelegem pe tineri, să ne amintim că şi noi am fost ca ei. E drept, vine o vreme cînd îţi dai seama că sinceritatea e zadarnică. Auzi, Vlăsie ? E bine că ai început să cioplești lemn şi piatră, schimbă el vorba, tu ai un temperament care caută piedici. Îmi place curajul tău, dar ai să suferi mult, ţine minte. Trebuie să te pregăteşti sufleteşte. Ai vîndut ceva ?

— Am primit un costum de haine, în schimbul unei lucrări.

Directorul mă învălui cu o privire părintească şi, surîzînd, adăugă :

— Nu-i puţin, dar nici destul. Trebuie să trăieşti, să poţi lucra mai departe. Eşti prea slab. Ai grijă ! Artiştii tineri mor de tuberculoză.

Profesorul se depărtă de noi, fără un cuvînt. Am rămas cu directorul, care, voind să mă liniştească, mă sfătuia să fiu mai reţinut şi să nu contrazic vizitatorii, mai ales cînd sînt profesori.

— Între noi fie vorba, continuă directorul, n-ar fi stricat să mă chemi să văd lucrările înainte de a le expune.

Te-aş fi sfătuit să laşi la o parte cîteva. Societatea burgheză clujeană e foarte încuiată.

— Nu sculptez pentru ei, am răspuns, întrerupîndu-l, şi nu i-a plăcut.

— Vezi, nu ştii să te stăpîneşti, dar eu ţin la tine şi cred în talentul tău. Numai că una-i talentul, şi alta-i viaţa. Cele mai multe talente se pierd pe drum. Spune-mi, mai eşti îndrăgostit ?

— Nu mă iubesc fetele, domnule director.

— Nu te iubesc cum vrei tu ! În dragoste trebuie să aduci ceva, şi tu vrei să te inspiri. Nu toate femeile sînt făcute să fie muze. Ele vor să se amuze ! Bagă de seamă, uşor îţi pierzi capul, ţi-am spus mai demult.

— Cred că nu mai sînteţi supărat pe mine că v-am lăsat la Deva cu lucrarea neisprăvită. Mi-a părut rău, dar îmi pierdusem capul...

— Ţi-am purtat multă grijă, îmi era frică să nu te sinucizi. L-am rugat pe tatăl fetei s-o trimită pe ea să te cheme din munţi. Aşa-i că n-ai ştiut ?

— Dac-aş fi ştiut, aş fi rămas lîngă dumneavoastră, n-aş fi plecat, dar eu credeam că sînteţi supărat. Eram tare chinuit.

— Dragostea-i o boală de care te vindeci, şi iar te îmbolnăveşti. Nu sînt leacuri împotriva dragostei. Eu sînt trecut de şaizeci de ani şi sînt mai îndrăgostit ca la douăzeci. Îţi vine să rîzi ? E drept că nici neveste ca a mea nu mai sînt multe, ştii tu ! Ar trebui să vii s-o inviţi la expoziţie. Ea vorbeşte frumos despre tine.

I-am făgăduit.

Pe urmă el s-a apropiat de profesorul Petran şi vorbeau împreună.

Au intrat în expoziţie Tamara cu prietena ei. Îmi aduceau o prăjitură împachetată în hîrtie. Zicea Tamara s-o mănînc încet, că mă îngraş văzînd cu ochii.

Aflaseră că scoteam o revistă, şi veniseră să iscodească.

— Scoateţi o revistă, orgolioşilor, şi nu ne-aţi invitat şi pe noi.

Foarte încurcat, le-am răspuns că va fi o revistă de gen masculin.

— Orgolioşilor! Vă dispreţuiesc! Pariez că o să fie proastă. Nici n-am s-o citesc! În ziua în care apare, mă închid în casă, trag perdelele şi am să rîd cu hohote. Ştiu că ideea a fost a lui Coroiu, care e un ipocrit şi mă urăşte pentru că i-am spus o dată că are nasul ascuţit ca Strohschneider (un vestit dansator pe frînghie).

Nu se putea să nu rîzi. Îmi pare rău, vorbi mai departe cu iuţeală ameţitoare, că nu-i aici, să mă audă. Îl urăsc! Pe toţi îi urăsc, numai pe tine încă nu, dar ai să te strici şi tu, cum s-a stricat şi Andrei, care mai demult ştia să fie simplu şi cald. Acum şi-a ridicat şi el nasul în sus, fiindcă a citit dicţionarul *Larousse* şi s-a făcut tobă de carte. Parcă văd că o să publice o poezie pe care n-o vor înţelege nici vrăbiile. Hai, Lila, să plecăm! Îmi pare rău că ţi-am adus prăjitura. Să-ţi stea în gît, fiindcă te-ai solidarizat cu ei.

Profesorul Petran, care le cunoştea, le-a salutat. Tamara se repezi spre el.

— Vă rog să mă scuzaţi, domnule profesor, că nu v-am văzut. Cînd sînt indignată, nu mai văd pe nimeni, ceea ce nu se cuvine, dar dumneavoastră sînteţi înţelegător. Nu-i aşa că mă iertaţi? Vă rog să mă iertaţi. Sînt proastă şi nestăpînită, adică sînt numai nestăpînită, v-am spus şi altă dată... Nu-i frumos să te repeţi, ştiu.

— Sînt încîntat că vă văd, domnişoară, sînteţi, ca întotdeauna, foarte spirituală, răspunse profesorul, netulburat şi chiar surîzînd.

De altfel, fiind celibatar, îi plăcea să se pună în postura unui cavaler galant, mai mult de formă, bineînţeles, fiindcă în fapt era un misogin declarat, ceea ce ştia şi Tamara, astfel că nu se înşela asupra surîsului său.

Tamara a plecat, iar profesorul s-a întors în faţa lucrării pe care tocmai o examina. Era a doua lucrare cu conţinut satiric, mult mai hidoasă decît cea în discuţie: *Asasinul din Düsseldorf*, temă în care instinctul erotic lua proporţii groteşti, respingătoare.

Privind pieziş, cu o mînă ridicată la înălţimea ochilor, ca şi cînd s-ar fi apărat de violenţa imaginii, profesorul începu să vorbească, de astă dată cu alt ton. Îşi găsise un punct de sprijin în gravurile pictorului Goya şi, chiar dacă

nu era entuziasmat, era gata să recunoască originalitatea şi expresivitatea lucrării.

— Numai că, zicea el, publicul din zilele noastre nu agreează astfel de imagini.

Îmi cerea totuşi o fotografie pe care s-o reproducă alături de articolul pe care avea să-l pregătească pentru revista americană care-i făcuse cinstea să-l numească corespondent pentru România.

Directorul asculta, ca şi cînd nu-i venea să creadă. Albul obrazului său parcă se făcuse şi mai alb. Părea un apostol, sub privirea căruia se întîmpla o minune.

Minunea asta i-o datoram lui Coroiu, care izbutise să dea o neaşteptată explicaţie lucrării. Era greu de ştiut, totuşi, dacă profesorul era sincer sau numai convenţional. I-am spus că neîntîrziat voi face o fotografie.

— Sînt în fiecare zi la Universitate, unde pot fi găsit la cancelarie între orele 12 şi 13, mă lămuri profesorul, apoi îmi întinse mîna şi plecă împreună cu directorul, care, tot mai mirat, uită să-şi ia pălăria.

L-am ajuns la poartă şi i-am dat-o.

— Să-ţi mai spun ceva, zise el, aplecîndu-se puţin. M-am întîlnit cu primul-ministru Vaida-Voievod. M-a întrebat despre tine. I-am spus că eşti talentat şi că ar trebui să facă ceva, să-ţi dea ajutor, să-ţi urmezi studiile în străinătate. Ai grijă, cînd vine, fii mai puţin sincer. E un nepriceput, nu lua seama ce spune. Sînt foarte rari miniştrii care înţăleg arta. Tot la altele se gîndesc ei.

A plecat directorul, lăsîndu-mi în suflet mulţumirea pe care o ai cînd simţi bunătatea oamenilor.

Profesorul Papilian, agitat ca o apă în creştere, mi-a strîns mîna cu putere, spunînd că se bucură că i-am fost elev. Nu-şi amintea dacă eram silitor sau nu, dar asta nu avea importanţă, pentru că, în sfîrşit... Vorbea repede-repede, ca şi cînd n-ar fi avut timp să-ţi spună tot, ca şi cînd s-ar fi temut de sonerie. În lungii lui ani de profesorat intrase frica în el, nu se mai putea schimba.

Scrisul îi era ca şi vorba : grăbit, cu întreruperi, cu reveniri, cu paranteze, n-aveai timp să guşti pe îndelete lectura, te fura mereu, te atrăgea şi pe tine în întorsături, în fugi şi opriri. Între profesorii din Cluj, gravi şi greoi, el avea o supleţe tinerească. Îi şi plăcea să se înconjoare de

tineri, cu care era gata oricînd, oriunde să deschidă o convorbire despre orice subiect : estetică, filozofie, fizică, biologie, anatomie : despre toate știa destul să vorbească, fără întrerupere.

Tot așa de astă dată, intrînd în expoziție, chiar înainte de a fi văzut temeinic vreo lucrare, a început :

— Foarte frumos, foarte frumos, domnule Vlasiu ! Iartă-mă că n-am venit la vernisaj, dar sînt foarte ocupat, foarte, foarte ocupat ! Am terminat un volum de nuvele și transcriu un roman mare, un roman psihologic, am și o lucrare de specialitate, și toate astea trebuie să le fac între orele de curs. Te invidiez pe dumneata. Dumneata ești fericit, fiindcă te poți ocupa de artă liber ! Liber, domnule Vlasiu ! Nici nu știi dumneata ce lucru mare e libertatea. Să stai și să lucrezi, să faci lucruri frumoase. Da, foarte frumoase ! Ce titlu are lucrarea asta ?

— *Calul năzdrăvăn.*

— Ia să vedem. Foarte interesant, original, da ! Ești un meșter adevărat, cu vocație, viziune. Da, da, viziune, fantezie ! Ai lucrat mult, mult și frumos ! Te felicit din toată inima ! Îți doresc succes, îl meriți din plin, fiindcă ești un om de talent, ai mare viitor ! Sculptura e o meserie foarte, foarte grea, poate cea mai grea dintre toate. Cred că ești de părerea mea. Ce spui despre Ladea ? Sper că e mîndru că ai fost elevul său, fără îndoială ! El e mai dinamic, are robustețe, dumneata ești sensibil, ai lirism, da, da ! Îl admiri pe Brâncuși, se simte. Brâncuși e foarte interesant ! Vezi dumneata, sculptura trebuie să fie interesantă. Da, interesantă și originală ! Mai ales originală, fiindcă prin originalitate, numai prin originalitate se poate întrevedea personalitatea unui artist. Și dumneata ești original, da, da, foarte, foarte original ! Ai cioplit și lemn, ce frumos ! Spune, domnule Vlasiu, le vinzi ? Bineînțeles ! Dar vreau să te întreb, sînt scumpe ? Vreau să-ți cumpăr și eu una sau chiar două, dacă, bineînțeles, nu sînt prea scumpe...

Nu erau prea scumpe, și profesorul a cumpărat două reliefuri, despre care zicea că vor sta foarte bine în biblioteca sa, alături de alte lucrări de artă pe care le cumpărase din economiile lui, din pasiune pentru frumos.

Profesorul și-a amintit de timpul cînd citisem poezii la cenaclul literar pe care-l găzduia în casa lui, neuitînd să

întrebe dacă mai scriam. Nu i-am putut spune că eram pe cale să scoatem o revistă cu cenacliştii lui, fiindcă trebuia să respect consemnul tăcerii. *Herald* trebuia să se nască în taină, ca un copil din flori.

PRIMUL-MINISTRU

— Avem succes, îi spuneam lui Jurcan, mare succes, nu-ţi dai seama ?

— Ce succes, ăsta e succes ? Ai primit un costum de haine şi cîteva mii de lei, ăsta-i succes ? Stai toată ziua aici, în loc să te mişti şi tu. Vino să-l invităm pe Vaida. Am auzit că e la Cluj.

Vaida era prim-ministru, şi Jurcan pe bună dreptate se gîndea că el ar fi putut să cumpere nişte lucrări.

— Nu numai că nu vin, dar îţi poruncesc să nu-l inviţi nici tu. Am să pun un afiş pe uşă pe care voi scrie : Intrarea miniştrilor interzisă !

— Ai sictir, nu face pe grozavu, aici nu eşti singur. Fac ce vreau !

Era greu cu Jurcan. L-am luat cu blîndeţe, încercînd să-i explic de ce nu trebuia să-l invităm. I-am spus că Voievodul s-a dat de partea regelui ca să ajungă prim-ministru, că apără interesele bancherilor şi că nu ne puteam face iluzia că pricepe arta altfel decît primăreasa.

— Asta te priveşte pe tine. Lucrările tale fac scandal. Eu îl invit.

L-am lăsat în pace, crezînd totuşi că nu se va duce, dar el s-a dus şi l-a invitat, fără să-mi spună, iar Voievodul a venit.

Eram singur în expoziţie. Stam pe scaun, cu picioarele pe sobă, citind un ziar. Mi-am lăsat picioarele jos. El şi-a luat pălăria de pe cap, dar fără să salute. „Nu-i nimic, să nu salute, îmi ziceam, îndîrjindu-mă singur, nici eu nu-l salut. La urma urmei, nu-l cunosc. Să vie Jurcan, să-l salute el.“

Mi-am aprins o ţigară şi, fumînd, îl priveam pe deasupra ziarului, încercînd să ghicesc cum se simte. Se simţea destul de prost, nu era greu de înţeles. Mă gîndeam chiar că pînă la urmă era urît din partea mea şi, aducîndu-mi aminte de ceea ce-mi spusese Alexandru Pop, era gata-gata să mă ridic, să-i cer iertare că nu l-am recunoscut, dar atunci s-a apropiat el de mine, întrebînd unde este pictorul care îi făcuse onoarea să-l invite personal la expoziţie...

I-am spus că Jurcan stă puţin, fiindcă e frig şi nu se simte bine, fiind bolnav.

— Da, e cam frig aici ! Ar trebui să faceţi foc, spuse el, răsucindu-şi un colţ al mustăţii.

— Facem puţin, i-am răspuns, ridicîndu-mă în picioare, aduc prietenii cîte două-trei bucăţi de lemne sub palton, dar Jurcan are nevoie de cel puţin cincisprezece grade de căldură. Suferă de reumatism.

— Mda, mda ! răspunse rar ministrul. De reumatism ? Nu-i bine, însă artiştii sînt obişnuiţi. Ei se lasă încălziţi de muze, îşi încheie judecata, încercînd un fel de rîs generos.

Mie însă nu-mi venea să rîd. Atunci el s-a uitat în lături, răsucindu-şi iarăşi mustaţa, cu două degete. În vremea asta, un copil, cu care venise împreună, s-a apropiat şi-l trăgea de mînecă pe Voievod, zicînd :

— Vino, tată, să-ţi arăt o femeie fără mîini şi fără picioare.

Era un *Torso*, cioplit în marmoră, lucrare destul de realistă, dar, fiindcă n-avea cap şi picioare, domnul ministru i-a spus copilului că e o sculptură abstractă. Atunci a venit într-un suflet prietenul Paul şi, cu mari plecăciuni, îi cerea iertare excelenţei-sale că întîrziase, apoi, privindu-mă cu mirare, m-a chemat să mă prezint. Ministrul a dat mîna cu mine, întrebîndu-mă foarte de sus :

— Unde te-ai născut dumneata ?

— În Lechinţa, am răspuns dintr-o dată.

El păru că se gîndeşte o clipă, apoi vorbi ca pentru sine :

— Vlasiu... Vlasiu ? Numele ăsta are o rezonanţă latină : Blasius ! Blaise !

— Unii oameni de ştiinţă susţin că numele Vlas este de origine slavă, i-am răspuns simplu.

— Ei ! mai fac şi savanţii greşeli.

— Excelență ! Vlasiu are dreptate, voi Paul să netezească această contradicție, dar excelența-sa nu se simțea prea excelent. L-au prins niște strănuturi ca niște explozii de tun.

— Am să-i spun prefectului să vă dea lemne, se lăuda el, nu se poate să înghețați aici !

N-a stat mult în expoziție, că-i era frig. După ce-a făcut un rond printre lucrări, a mai strănutat de cîteva ori, apoi a plecat, spunîndu-mi rece :

— Te felicit !

Nu peste mult a venit Jurcan, care, aflînd că invitatul său de onoare plecase, mă întreba ce-a zis și dacă i-a plăcut ceva.

— Eu cred că i-a plăcut. A strănutat în fața fiecărei sculpturi o dată, iar în fața tablourilor de cîte două ori, semn că pictura l-a impresionat mai mult.

— Spune drept, ce i-a plăcut ? Nu face teorie !

— Nu înțelegi ? Nimic ! Zicea că un pictor bolnav de reumatism n-ar trebui să invite miniștri la expoziție, într-o sală înghețată, în care te apucă strănutul. Iar în ce mă privește, sînt gata să răstorn soba peste tine. Să te înveți minte, berbecule ! Să nu mai alergi după cai verzi ! Ți-am spus să nu te duci la el ?

— Lasă-mă tu cu teoriile tale, spune drept : nu mi-a cumpărat nimic ?

— Nu ! În schimb a fost aici profesorul Papilian, a venit neinvitat și, din economiile lui, mi-a cumpărat, mie, două sculpturi. Asta e ! Ești lămurit cum stăm ?

Jurcan se făcea că nu înțelege încotro băteau vorbele mele.

— N-a întrebat unde sînt eu ? Ce i-ai spus ?

— I-am spus că suferi de reumatism la creieri, că nu poți trăi fără o căldură de cincisprezece grade, așa cum mi-ai spus tu. Domnul ministru a zis că artiștii se lasă încălziți de muze. Îți place ?

Jurcan și-a pierdut răbdarea și a început să înjure.

— Mi-am pus speranța în el. Cu ce-mi plătesc datoriile ? N-am fost aici, că i-aș fi spus deschis să se lase de

politică. Ciocoiul dracului, a învățat la Budapesta să fie băcan! Papilian de ce n-a cumpărat și de la mine?

— Zicea că nu-i plac podurile de piatră. Voia un pod de lemn!

Supărat de-a binelea, Jurcan mi-a dat un ghiont, jurîndu-se că nu va mai face expoziție cu mine în veci! A trîntit ușa, de s-a cutremurat Prefectura, grăbindu-se ca și cînd ar fi vrut să-l ajungă pe Voievod, să-i arunce arcanul în gît.

A doua zi a venit directorul academiei și, cu primele vorbe, m-a întrebat dacă am fost în expoziție cînd a venit Vaida. I-am spus că am fost.

— Și cum l-ai primit?

— Nicicum. A intrat fără să dea bună ziua.

— Rău ai făcut. Trebuia să-l lingușești așa, de formă, miniștrii sînt vanitoși. Mi-a dat un telefon și mi-a spus să nu mai dăm drumul studenților nepregătiți!

— Aici s-a lăudat că va vorbi cu prefectul, să ne dea lemne de foc. Era mai bine să-i spuneți că studenții n-aveau paltoane și mergeau la cursuri îmbrăcați cu ziar pe sub cămașă, că mi-am întrerupt studiile fiindcă nu mi-am putut plăti taxele. Zicea că *Torsul* ăsta e abstract. E și prost, și rău. Vă rog să mă iertați, domnule director, nici n-am crezut altceva despre el și nu m-am așteptat la nimic. Voi continua să lucrez fără bursă de la Vaida.

— Da, da, te înțeleg, dar sînt în joc interesele academiei. Ți-am spus că trebuie să fii cumpănit...

— Cred că n-o să-mi cereți să închid expoziția, fiindcă excelența-sa v-a dat un telefon?!

— Nu, dar nu-i bine să fii provocator cu somitățile. Îți faci rău și ție, și nouă.

— N-am fost de loc provocator, și-mi pare rău. Asta cred că e greșeala mea. Ar fi trebuit să-i spun că nu are dreptul să ne critice. Poate s-o facă oricine, dar el nu. Studenții vin flămînzi și acum la cursuri, cum veneam și eu. Asta trebuia să-i spun. Da, că am lucrat în pivnița casei de nebuni, din mila unui portar, ca să fac o expoziție!

Bună, rea, vă spun încă o dată că fiecare cuvînt rostit de el este o obrăznicie...

Vorbeam foarte aprins, iar directorul, ca să mă liniștească, mi-a pus mîna pe umăr, vorbind aproape cu duioșie :

— Nimeni nu te înțelege ca mine. Tu știi cît m-am umilit pînă am înființat academia asta, și mă umilesc și acum, să n-o desființeze, că avem mulți dușmani. Numai dușmani avem și prieteni de loc, fiindcă n-avem printre noi pe cineva cu protecție politică. Dacă l-ați fi primit bine, ar fi fost mulțumit, pentru că expoziția voastră, chiar cu exagerări, e interesantă, și ar fi fost bine și pentru academie. Eu tocmai înaintasem un memoriu, să ne mărească bugetul, să putem da cîteva burse. Sîntem în mîinile lor, trebuie să înțelegi.

Îl ascultam cum vorbește și parcă-mi era milă de el. Era palid, slab și înalt, cu păr alb, aplecat de spinare, cu ochii obosiți. Fuma un muc de țigară de foi, pe care-l tot strîngea între degete, ca și cînd el ar fi fost vinovat că politicienii nu înțelegeau cît se trudise să înființeze academia, cu ce gînduri frumoase pornise la drum...

IMAGINEA VIITORULUI

În seara aceea m-am dus de-a dreptul acasă. Pivnița, fără lucrări, părea o văgăună sinistră. Se spărsese o conductă de la calorifer și picura apă într-un lighean, pe care-l pusese portarul.

Sus, în camera medicului-șef, vorbea Hitler la radio. Nu știam ce spune, dar se putea bănui, din răcnete scurte și prelungite, că se războia cu un dușman nevăzut care-i tulbura orizontul. Ascultîndu-l, mă cuprindea un fior. Mă temeam și nu știam de ce. Vorbea aproape în fiecare seară și l-am întrebat pe Trifu, ce plăcere-i face medicului-șef să-l asculte ?

— Îl studiază din punct de vedere psihanalitic. Vrea să facă un studiu despre dictatori, mi-a răspuns, rîzînd.

Nu știu la ce concluzii o fi ajuns cu Hitler, dar felul dictatorului de a vorbi, mai ales acolo în pivnița casei de nebuni, suna straniu. De obicei, cînd începea să vorbească, plecam. Acum simțeam nevoia să rămîn. Convorbirea cu directorul mă tulburase, mă încerca o remușcare de care se legau fel de fel de gînduri. Mă gîndeam la profesorii mei, îi vedeam discutînd și acuzîndu-ne pe mine și pe Jurcan că ne grăbisem să facem expoziție, ca să-i facem pe ei de rîs.

Mă trîntisem pe pat și încercam să-mi adun gîndurile, să văd în ce consta greșeala noastră, dar nu puteam prinde un fir.

M-am sculat să golesc ligheanul, fiindcă se umpluse și curgea apa pe jos. Apa era ruginie, mîzgoasă. Totul era urît în seara aceea, dar eu voiam să gîndesc, să înțeleg cum am greșit. Am pus ligheanul la loc, întrebîndu-mă cine-o să-l mai golească, dacă am să adorm ?

Hitler tăcuse, dar urletele lui parcă intraseră prin pereți, șiroiau cu apa ruginie și curgeau în lighean, de unde mi se părea că se înalță și crește forma lugubră a *Asasinului din Düsseldorf*, căruia îi dădusem acest titlu, dar nu-l găseam îndeajuns de potrivit. Acum mi se făcu lumină în cap, dar prea mare. Petran spusese să-i dau o fotografie după lucrare, dar nici el n-o înțelegea. „Ah, dacă ar fi martor clipei, îmi spuneam, poate ar înțelege că *Asasinul* este o imagine de care se leagă tot ce e hidos în univers, o imagine a viitorului întunecat... Nu, n-am greșit că l-am pus la expoziție ! Răspîndește groază, oroare. Asta e «frumusețea» lui... Ce greșeală ! Dacă aș fi intitulat lucrarea *Dictatorul*, toată lumea i-ar fi înțeles sensul..."

Se umpluse iar ligheanul și m-am sculat, să-l golesc. A venit și Trifu, aducînd un ciubăr. Zicea că mecanicul plecase în oraș, și trimisese să-l caute. Pînă avea să vină, puteam gîndi în voie. „La urma urmei, eu n-am nimic cu academia, nu le datorez nimic. Îmi deschid singur drum. Nici cu Vaida n-am nimic, nici cu Petran, nici cu primăreasa. Cînd va apărea *Herald*, or să se lămurească și mai bine că nu cerșim admirația lor. Sînt egoiști și vanitoși, cum a spus și directorul, maimuțăresc sentimentele. Cameleoni ipocriți !... E foarte bine, cum am scris în cuvîntul de deschidere : *«Fraților, schimbarea la față s-a făcut. Is-*

toria să însemne pe prima foaie numele lui Maiakovski. Uzinele vor fi transformate din spînzurători în biserici. Toţi cameleonii să fie împăiaţi şi depuşi pe hotare, în loc de sperietori! Copiii noştri vor învăţa după aceste semne că nu e frumos să fii cameleon. Banchetul nostru, la care am fost invitat să iau cuvîntul, este neîndoielnic un banchet mult mai normal, lucru pentru care ne felicităm, şi nu mă îndoiesc despre asta, nici un nebun nu va mai lua cuvîntul. Eu personal nu sînt de loc nebun. Sînt integru şi foarte lucid. Am numai o lacună: urăsc cameleonii!...»"

Îmi reaminteam sfîrşitul discursului scris pentru *Herald*. Îl vedeam tipărit pe întîia pagină a revistei, cu titlu mare: *Deschidere la un banchet.* „Cînd vor citi, îmi spuneam, vor pricepe, în sfîrşit, de ce sculptez monştri. Fiindcă trăiesc cu ei la un loc. Da, domnule profesor Petran, sînt, nu sînt frumoase, nu ştiu, încă nu ştiu bine ce e frumosul. Coroiu şi alţii ca el cred că sînt un artist revoluţionar. Da, da, revoluţie, domnule Vaida! Poţi să desfiinţezi academia, noi mergem înainte... !"

Prinsesem un fir şi mă încălzisem tare, ieşindu-mi din fire, dar a venit mecanicul, a adus o scară, o lampă de benzină şi a început să repare ţeava. În felul acesta m-am liniştit. Îl ascultam cum bodogănea, supărat că nu avea nici o clipă de răgaz, nici noaptea.

ALŢI PROFESORI

A venit şi profesorul Sextil Puşcariu. Mic de statură, cu un cap frumos cioplit, cu nasul uşor acvilin, cu o privire ascuţită, el da cuvintelor o fermitate fără asprimi şi accente căutate.

Mi-a spus că a mai fost la expoziţie, dar că era închisă şi a revenit, pentru că îl interesează pictura şi sculptura, arte care nu sînt destul de încurajate la noi.

— Am chiar o colecţie modestă, cu cîteva lucrări de artişti contemporani. Am şi nişte icoane ţărăneşti destul de

frumoase, zicea el, şi m-a invitat să văd această colecţie, apoi a început să vorbească despre lucrările mele : Se spune că eşti modern, dar în modernismul lucrărilor dumitale este un arhaism de o factură nouă, foarte expresiv. Depinde cum ai să evoluezi, fiindcă, de bună seamă, n-ai să te opreşti aici. Mie îmi plac mai mult lucrările cu caracter liric. Cele realiste sînt cam groteşti, în sensul că formele sînt prea exagerate...

A vorbit mult pe tonul ăsta şi l-am ascultat cu mare încordare şi modestie. Erudiţia lui nesilită mă ajuta să-mi găsesc stăpînirea de sine şi căldura pe care trebuie să le ai în faţa oamenilor de bun simţ.

A cumpărat *Lebăda*, lucrare cioplită în lemn, şi astfel şirul cumpărătorilor continua în lumea oamenilor pe care îi respectam. Nu era puţin lucru, şi eu îmi dădeam seama. Era frumos că, între atîţia intelectuali pe care îi avea Clujul, se puteau găsi şi astfel de oameni. Cei mai mulţi semănau cu Vaida-Voievod, a cărui vizită mi-a dat o amărăciune pe care n-o puteam uita, şi-i făceam zile fripte lui Jurcan.

— De ce l-ai invitat, mă mocane ? Ce-ai gîndit, c-o să-ţi cumpere un pod ? Te-ai tîrît la uşa lui ca o broască rîioasă. Nu era nevoie ! Venea el şi fără să-l fi chemat.

— Crezi tu că venea, de ce să vină, să-ţi vadă *Viţeii de aur ?*

— Da, *Viţeii !* Eşti un bou încălţat, nu înţelegi nimic nici tu. Te gîndeşti numai la bani !

— Mă gîndesc, ce vrei, să mînc răbdări prăjite ca tine ? Nu mi-e ruşine să-mi vînd lucrările, că io le-am făcut. Nu cer bani gratis.

Mă înfuriam :

— Mă Jurcane, nu fi încăpăţînat. Tu nu înţelegi că expoziţia noastră are un scop mult mai mare decît cîştigul ?

— Ce fel de scop ? Lasă-mă cu idealismul tău, nu mă ameţi de cap. L-am invitat, şi gata ! Fac ce vreau, să nu-mi dai tu lecţii ! Şi să ştii că altă dată nu mai fac expoziţii cu tine. Am să fac singur, iar tu fă ce ştii cu filozofia ta. Dracu să te ia cu *Caii năzdraveni* cu tot ! Tu crezi că ai succes, ţi s-o urcat la cap, dar eu ştiu ce ştiu.

— Ce ştii ? Spune, nu fi laş ! Tot vorbeşti de sinceritate, dar n-ai curajul să spui tot.

— Bine că ai tu. Ce să-ţi spun ? Doar ţi-au spus-o alţii verde în ochi. Ce faci tu nu-i artă ! Acum înţelegi ?

Trebuia să înţeleg. Mă dureau cuvintele lui, deşi erau spuse la mînie. Dar se zice că la mînie spunem adevărul.

Pînă la artă, fără îndoială, aveam încă un lung drum de încercări, pe care aş vrea să le pot povesti pe îndelete, aşa cum au fost. Cu căderi şi cu înălţări trecătoare, care încet-încet aveau să întărească în mine conştiinţa că nu e destul să fii sincer, ci mai ales adînc şi conştient, că artistul are o misiune : misiunea de a ajuta oamenii să iubească viaţa frumoasă şi dreaptă.

PICU PROCOPIE PETRUŢ

Din noianul de vizitatori, voi mai aminti despre un profesor universitar, Onisifor Ghibu, care, fără să fi avut erudiţia lui Sextil Puşcariu, nici talentul profesorului Papilian, avea prestigiul unui intelectual mîndru de atribuţiile lui didactice, pe care le îndeplinea, aş zice, cu zelul vechilor dascăli transilvăneni, convins că poporul român, ca să poată păşi în lume, trebuie să se cultive.

Intrînd în expoziţie, a venit la noi şi s-a prezentat cu onestitatea unui anonim, deşi era chiar mai cunoscut decît profesorul Petran.

— Sînt fericit că am prilejul să cunosc doi artişti tineri şi atît de talentaţi, încît vorbeşte tot oraşul. Eu am dragoste de frumos, dar n-am pretenţia că înţeleg arta. Ştiu numai că viaţa nu se poate lipsi de oameni ca dumneavoastră. Noi, românii, sîntem un popor tînăr în cultură, dar avem virtuţi pe care le putem fructifica în folosul nostru şi al omenirii. Ar fi bine să vă ajute statul, să puteţi să vă dezvoltaţi talentul. Desigur, aveţi greutăţi mari. Am auzit că sînteţi copii săraci, care v-aţi ridicat singuri.

Vorbea liniştit, aruncînd din cînd în cînd cîte o privire asupra lucrărilor, de departe, ca şi cînd i-ar fi fost de ajuns să constate că erau acolo. Ceea ce ne-a şi spus :

— Eu n-am venit să vă critic, întîi că n-am pricepere, dar mai ales pentru că artiştii tineri trebuie încurajaţi, nu criticaţi. Sînt bucuros să vă cunosc şi aş vrea să credeţi în prietenia mea. Nu am bani să vă cumpăr lucrări. Nu acum, dar am să fac eu rost de ceva bani, şi atunci cumpăr. Pînă atunci mi-ar face mare plăcere să-mi faceţi o vizită, într-o zi cînd veţi voi. Am să vă delectez cu nişte manuscrise vechi, foarte interesante, cu ilustraţii în acuarelă, făcute de un călugăr foarte isteţ şi talentat.

Atît mie, cît şi lui Jurcan ni s-a părut cam monotonă introducerea asta, din care redau numai o parte. După ce a plecat, nu prea ştiam ce să credem. Totuşi el ne făcuse cinstea să ne invite la el. Şi ne-am dus.

Profesorul ne-a primit într-o cameră ai cărei pereţi erau acoperiţi cu rafturi de cărţi de jos pînă sus. În mijloc era masa lui de scris, şi alături două scaune, aduse poate pentru noi.

Eu am iubit cărţile încă de mic, deşi în casa noastră nu se afla altă carte decît *Gromovnicul*, din care tata citea uneori despre mersul vremurilor. Mai tîrziu, cantorul satului mi-a dat şi mie o carte, mi-a dat-o de tot, fiindcă-i păzeam oile : *Genoveva de Brabant*, carte veche, care se citea pe la noi, pe care am citit-o şi eu de mai multe ori, pe cîmp, pe unde se nimerea să fiu. O purtam în traistă, învelită într-o cîrpă, şi mă mîndream cu ea. Mi-a aruncat-o în foc într-o zi un băiat mai mare, să-mi facă rău. Ştiu că, privind-o cum i se răsuceau foile în flăcări, mi se părea o fiinţă vie, şi plîngeam.

Mai tîrziu, ajungînd la oraş, am putut avea mai multe cărţi, dar nu atîtea cîte aş fi vrut să citesc, iată de ce, intrînd în casa profesorului, m-am simţit bine.

Îl vedeam pe profesor cumva în întreg, cu toate cărţile sale. El era inima lor, şi ele erau gata să se mişte şi să vorbească la un semn al lui. După un schimb de cuvinte de bun venit, profesorul s-a apropiat de un raft plin de la un cap la altul de manuscrise legate în piele.

— Sînt exemplare unice, spuse profesorul, scoţînd cu grijă un manuscris cu chirilice. Picu Petruţ e originar din

părţile Sibiului, de la Sălişte, unde s-a retras după ce a fost excomunicat din mînăstire. Se pare că nu era prea bisericos... V-am chemat să le vedeţi, fiindcă ilustraţiile au o mare valoare. Nu numai prin vechime — se împlinesc aproape o sută de ani de la moartea lui — poate fi socotit printre cei mai mari ilustratori români ai acelor vremuri. Mă gîndesc să fac o comunicare la Academie, deşi n-ar strica să mai aştept: bănuiesc că s-ar mai putea găsi şi alte manuscrise. Pînă acum se cunosc vreo şaptesprezece, din care cele mai multe sînt aici.

Profesorul s-a aşezat pe scaun şi, foarte încet, a început să întoarcă pagină după pagină, explicîndu-ne conţinutul ilustraţiilor, care pe noi nu ne interesa prea mult, mai ales că profesorul citea şi fragmente din versetele ilustrate. Ne spunea chiar şi glasul pe care se cîntau, totuşi noi ne sileam să fim respectuoşi. Am fi fost mai bucuroşi să răsfoim cărţile singuri, să ne oprim asupra ilustraţiilor care ne atrăgeau, dar profesorul avea metoda lui.

Se făcuse seară, şi noi încă nu văzusem în întregime nici două manuscrise. Jurcan mă privea cu îngrijorare, ca şi cînd ar fi cerut ajutor.

Mi-am luat inima-n dinţi şi l-am întrebat pe zelosul dascăl dacă n-am putea să venim altă dată, spunîndu-i că nu mai puteam întîrzia.

— Foarte bine, a spus el, veniţi şi mîine şi vom continua.

Jurcan făcu ochi mari, gata să spună cine ştie ce.

Atunci, însă, soţia domnului profesor, despre care ştiam că şi ea fusese mai demult cîntăreaţă la Operă, a intrat în bibliotecă şi ne-a spus bună seara cu ton de mare prietenie. Parcă nu-mi venea să cred că erau în Cluj şi astfel de doamne prietenoase. Ea nu văzuse încă expoziţia, dar îi spusese soţul ei că eram tineri talentaţi. Avea o naturaleţă, o căldură familiară care-o făceau simpatică. Auzind că aveam să venim şi a doua zi, ne-a spus că i-ar face plăcere să rămînem la cină.

— Dar să veniţi mai de timpuriu, adăugă profesorul, că mai e mult de văzut.

Soţia profesorului ne îndemna să luăm din aperitivele aduse, şi noi nu ne-am sfiit, am tot luat, în timp ce pro-

fesorul încă mai continua să ne explice cît de importante erau acele manuscrise pentru cultura românească din trecutele vremi.

— Sînt foarte frumoase şi instructive, adăugă Jurcan cu vădita dorinţă de a fi pe gustul profesorului.

— Mai lasă-i acum să respire, îl ruga soţia lui, umplînd încă un rînd de pahare de vin, cuvinte care l-au făcut pe profesor să înceteze.

Nu e de mirare deci că o priveam cu simpatie.

I-am mulţumit pentru bunătăţi şi am plecat. Cînd am ajuns în stradă, i-am spus lui Jurcan :

— Am păţit-o cu Petruţ ăsta. Mă cam doare capul !

— Şi pe mine, a răspuns el. Zău, mă, cum sînt profesorii ăştia... Noroc că nu trebuie să dăm examene. Tu ai fost răbdător ca niciodată, dar mie îmi venea să sar de pe scaun. Mîne, dacă venim, nu trebuie să mai tăcem. Să zicem şi noi ceva, să nu creadă că sîntem proşti.

A doua zi a început lectura celui de-al treilea volum.

— Aici, ne arăta profesorul, este vorba de alungarea Evei din rai.

— Sînt bine compuşi. Sînt în perspectivă, zise Jurcan, cu cel mai fals ton teoretic.

Mi-a venit să rîd.

— Aici e vorba de învierea lui Lazăr, continuă profesorul.

— Foarte sinistru, scăpă Jurcan iarăşi o apreciere deocheată. Influenţă bizantină !

— Da, pictorul e influenţat de pictura bizantină, dar nu schimonoseşte figurile, luă vorba profesorul. El este un artist popular, pe care îl socotesc vrednic de interesul dumneavoastră, întrucît aveţi aceeaşi origine ţărănească. În volumele pe care le-am colecţionat, sînt peste două mii de ilustraţii, încetul cu încetul o să vi le arăt pe toate...

Nu ştiu dacă avea într-adevăr gîndul ăsta, dar noi ne-am înspăimîntat de-a binelea şi căutam în gînd o scăpare.

Jurcan îmi aruncă o privire peste umerii profesorului.

— Am fumat prea mult, domnule profesor, ne îngăduiţi să deschidem puţin fereastra ?

Jurcan îmi ghici gîndul și-mi sări în ajutor, în felul lui.

— Mai bine ar fi să ne luăm paltoanele pe umeri și să ne plimbăm puțin prin grădină. Ar fi o idee bună.

Bună idee și curajoasă din partea lui Jurcan, dar profesorului îi era teamă să nu răcească. A început să vorbească despre poeziile lui Picu Petruț, spunînd că a fost influențat de Ion Barac, de Vasile Aron și chiar de Anton Pann.

Numai unul dintre volumele pe care-și sprijinea afirmațiile avea peste o mie patru sute de pagini.

Cînd s-a sculat profesorul să ni-l arate, Jurcan a început să se scarpine la ceafă, ca un țăran ajuns la ananghie. Ca să nu rîd, am început să vorbesc :

— E o muncă nemaipomenită, domnule profesor. E o lecție pentru noi, nu știm cum să vă mulțumim. Mai ales Jurcan, care are de gînd să facă pictură bisericească, are ce învăța.

— Mă bucur că vă interesează, răspunse profesorul, întorcîndu-se spre noi. Le vom cerceta împreună pe toate.

Jurcan a deschis gura să spună ceva, dar s-a oprit deodată, ca și cînd i s-ar fi pus un nod în gît. A întors capul spre fereastră, parcă numai într-acolo mai vedea o scăpare.

Au urmat încă două ceasuri de lectură și explicații, să mă ierte inimosul profesor, dar le-am uitat, fiindcă l-am ascultat pe sărite, apărîndu-mă de Jurcan, care, din cînd în cînd, îmi trăgea cîte un picior pe sub masă, spunînd la întîmplare :

— Are personalitate Petruț ăsta, păcat că nu mai trăiește.

La masă eram beți fără să ne fi atins de vin și am făcut cele mai grave abateri de la etichetă. Tăiam ochiurile cu cuțitul, făceam mămăliga cocoloș între degete și amestecam furculițele. Pahare n-am răsturnat, însă nu ne-am sfiit să luăm de două și de trei ori din toate mîncările, fumînd și țigaretele doamnei, fiindcă ale noastre se isprăviseră. După cină, soția profesorului a cîntat la pian, și cînta frumos. Renunțase la cariera artistică, după spusa ei, pentru a se dedica în întregime familiei.

— Bine a făcut, zicea Jurcan, după ce-am ieşit, că stă cam rău cu talentul. Îl prefer pe Petruţ. Dar fără explicaţii !

Vizita la profesorul Ghibu o ţin minte, nu numai fiindcă e legată de numele lui Picu Petruţ, care este într-adevăr un ilustrator de mare valoare, dar şi pentru omenia caldă cu care am fost primiţi în casa lor, într-o vreme cînd uşile celor înstăriţi se deschideau cu greu unor artişti al căror viitor, şi mai ales trecut, sta sub semnul întrebării. Se pare că acest profesor nu uitase că şi el era copil de ţăran, cum uitaseră cei mai mulţi.

Am lăsat să treacă timpul, fără să ne mai ducem, deşi profesorul ne invita de cîte ori ne întîlnea, cu multă căldură.

— Veniţi să vă arăt şi celelalte volume ale lui Picu Petruţ. Veniţi, că vă aştept.

Zicea că a mai găsit un exemplar nou, care avea vreo trei sute de ilustraţii.

BUCURIA DE A TRĂI

Între timp mai apăruseră două cronici scrise de doi profesori, articole în care o seamă de aprecieri se suprapuneau cu caldă simetrie aspiraţiilor mele, avînd meritul de a întări în conştiinţa vizitatorilor opinia că sculptura nu era numai o artă vizuală, că materia şi forma puteau fi supuse gîndirii noastre.

Acest principiu estetic, pe care eu abia îl dibuiam, iar autorii acestor cronici îl făceau cunoscut, avea să devină treptat firul conducător al muncii mele viitoare.

Articolele au reaprins interesul vizitatorilor. Mai ales intelectuali care lăsaseră să treacă timpul fără să ne viziteze, actori, cîntăreţi, poeţi şi muzicieni veneau unul cîte

unul, dîndu-mi prilejul să-i cunosc şi să stau de vorbă cu ei.

Artiştii de la Operă erau aduşi de Sandi şi de Leon. Ei îmi arătau o dragoste şi o admiraţie neprecupeţită, ca şi tinerii literaţi cu care pregăteam revista. Gîndurile pe care le schimbam în acele zile cu vizitatorii răscoleau în sufletul meu aspiraţii noi, dîndu-mi o nelinişte caldă, întărind în mine convingerea că drumul pe care pornisem era cel bun.

Îmi amintesc de poetul Emil Isac, fostul meu profesor de estetică ; a venit însoţit de două artiste de la Teatrul maghiar, cu care mi-a făcut cunoştinţă, dar ele n-au stat mult. A rămas el şi, cu multă răbdare, a privit fiecare lucrare, vorbind fără întrerupere. Parcă făcea o repetiţie a cursului său de estetică. Vorbea frumos, dar cam sărea de la o idee la alta, referindu-se mereu la experienţa lui.

— Societatea din Cluj, spunea el, nu e pregătită pentru astfel de manifestări, dar vouă să nu vă pese. Sînteţi tineri. Nici pe mine nu mă înţelege nimeni, eu însă nu-mi bat capul cu toţi proştii din lume. N-au decît să se cultive. Un poet nu e la cheremul oricui. Îşi scrie durerile şi bucuriile cu sinceritate atît de mare, încît se oglindeşte în ea universul întreg... Cred că cunoşti poeziile mele !

Le cunoşteam.

Nu pot reda felul lui de a vorbi. Saltul de la o idee la alta, revenirile şi mai ales intonaţia, cu pauze lungi la mijlocul frazelor, pentru a căuta o metaforă, un cuvînt rar sau un accent satiric, îţi cereau multă răbdare ca să-l asculţi. Nu-i plăcea să fie întrerupt şi nu răspundea decît arareori la întrebări directe, dimpotrivă, te lăsa să crezi că nici nu te-a auzit. Îi plăcea să fie ascultat ca un oracol. Uneori avea expresii tari şi chiar vorbe de ocară, mai ales cînd biciuia prostia şi arivismul social. Dreptul ultim de a judeca opera cuiva îl acorda numai posterităţii.

M-a invitat să-i fac o vizită chiar în aceeaşi zi, şi m-am dus. Locuia într-o cameră destul de mică, ghiftuită de cărţi, puse la întîmplare peste tot, chiar şi pe cele două fotolii pe care le avea, astfel că vizitatorii nepoftiţi trebuiau să stea în picioare. Dacă se hotăra să ia cărţile de pe

unul dintre ele și te poftea să șezi, ținea să-ți spună că era cea mai mare cinste pe care o făcea cuiva.

— Pe scaunele mele nu dau voie să stea decît oameni de bun-simț. Proștii îmi dau migrene, și sînt mulți, nu te poți scăpa de ei. Ei cred că un poet e un oarecare, că oricine îl poate trage de mînecă... Să-ți citesc ultimul meu poem, încă nu l-am citit nimănui, nici nu-mi place să citesc tare. Poezia trebuie șoptită. Cu voce tare, orice poezie pare prozaică...

Uita să-mi citească și se întorcea iar la fotolii, spunînd că le moștenise de la tatăl său și că uneori i se părea că-l simte acolo, mai ales cînd compunea.

Am fost impresionat de voința lui de a rămîne poet, și nimic altceva, într-un timp în care goana după situații și averi devenise mai mult decît o boală, un morb care părea de nevindecat și care urîțea viața ca o pecingine.

Peste ani s-a întîmplat să-mi găsesc un atelier în aceeași curte în care sta și el și aveam să învăț de la acest poet un lucru simplu : că nu poți fi cu totul în asentimentul oamenilor, fără o totală dăruire.

— Dar, zicea el, un poet, un artist, un creator care cade pe panta lingușirii ratează de la început, pentru că lingușirea e minciună, iar poezia este adevăr.

Era un mare cunoscător al literaturii maghiare și avea un respect fără seamăn pentru poezia lui Ady Endre și a lui József Attila.

— Aceștia sînt zeii literaturii maghiare, zicea el, care au biciuit mocirla vieții grofești, așezînd poezia în drepturile ei umane. Să știi de la mine, Vlasiu, că nu vor muri niciodată, pentru că ei n-au lingușit nici oameni, nici instituții, nici idei ipocrite. Au biciuit silnicia, răutatea și prostia, cu neîntrecut simț poetic, tot atît de adînc și original ca și Eminescu al nostru. Astfel de poeți fac cinste nu numai țării lor, ci tuturor popoarelor.

Venea serile în atelier și uneori rămînea mai mult, vorbind cu înflăcărare crescîndă, alte dăți pleca repede, ca și cînd ar fi căutat ceva ce nu găsea. Uneori mă chema să ne plimbăm împreună. Umblam un ceas, două prin parcul de lîngă Someș și vorbea fără oprire. Chipul lui, cu un frumos profil bărbătesc, părea săpat într-un lemn albit de

ploi și de lumină. Am vrut de multe ori să-i fac un portret, însă el amîna mereu.

— După ce mor, îți pozez mai liniștit, zicea el, o să ai atunci distanța cuvenită pentru a face o sculptură care să se vadă de departe.

Într-una din aceste seri mi-a adus puțină miere într-un pahar și doi biscuiți. Întîi n-am înțeles, dar el a început să vorbească, spunînd că-mi aduce mie cina lui din ziua aceea, să mă învețe să mănînc miere, fiindcă este cel mai sănătos aliment.

— Dimineața un ou, iar seara puțină miere cu unt, și o conștiință curată, e de ajuns pentru a trăi fericit.

— Și cîte o sticlă de vin, am adăugat eu.

— Asta e glasul tinereții, n-am nimic împotrivă, dar vinul te împinge spre vorbe și fapte de care-ți pare rău.

Paul l-a adus într-o zi pe Szolnay, cel mai cunoscut pictor maghiar din Cluj, care venise acolo de la Baia-Mare. Vorbea greu românește, însă destul de bine ca să înțeleg ce suflet cald avea. După ce a privit pe îndelete lucrările, m-a întrebat :

— Nu înțeleg : ziare maghiare de ce nu scris nimic despre acest expoziție interesant și tineresc ?

Am dat din umeri. Era și pentru mine o întrebare.

Szolnay a dat el o explicație :

— Vezi, între noi nu trebuie să fie șovinism. Noi lucrăm pentru întreg omenire. Să ajutăm sufletul și conștiința oamenilor să fie mai drept și mai generos. Nu supărat, Vlasiu, este mult unguri care gîndește frumos prietenie. Artist, trebuie fii om, el arta face prin iubire și simțire. Arta nu joc de cărți, să facem glumă din el și răutate.

O bunătate caldă și gravă învăluia cuvintele lui. Semăna cu directorul meu, care, ca și Szolnay, știa că nu e destul să spui un adevăr, ci mai cu seamă să-l rostești cu căldură, cu modestie și convingere.

Ne-a invitat să ne ducem pe la el, și ne-am dus. Avea un atelier mic, plin de peisaje în pastel. El reușea să dea poezie cromatică zidurilor galbene cu acoperișuri de tinichea, ale Clujului. Avea multe studii după un cadavru, din care mi-a dat și mie unul, în semn de prietenie, zicea

el. I-am dat şi eu un cap de pămînt ars. Din păcate, viaţa lui era îngreunată de boală şi se plîngea mereu că nu poate lucra destul de mult.

— Greu meserie, zicea el. Nu putem face pictură bun, dacă nu lucrăm mult.

El a lucrat totuşi foarte mult şi a făcut pictură bună, în înţelesul mare al cuvîntului, iar timpul nostru îl cinsteşte pe bună dreptate, situîndu-l între clasici, unde este locul lui.

Szolnay studiase ingineria şi învăţase că nici o lucrare a omului nu trebuie făcută de mîntuială. Într-o zi se afla în atelierul lui un medic tînăr, care se oprise în faţa lucrării de pe şevalet, spunînd că ar vrea s-o cumpere.

— Nu putem vinde, a răspuns Szolnay, surîzînd ca şi cum s-ar fi scuzat, încă nu gata. Mai avem lucru mult la el. Nu stai bine nici desen, nici forme. Place dumitale numai culoare, dar nu destul. Facem bine, şi atunci dumneavoastră cumpăraţi.

Îmi amintesc cu emoţie de acest maestru, ca şi de toţi ceilalţi artişti sau neartişti pe care i-am cunoscut atunci, ca despre un început de viaţă. Sentimentul că erau oameni care veneau spre mine cu prietenie, înclinaţi să mă considere la unison cu ei, împărtăşindu-mi gînduri şi aspiraţii care semănau cu ale mele, mă ajuta să-mi găsesc echilibrul şi vigoarea de a întîmpina viitorul cu încredere. Vorbele înţelepte care mi s-au spus de către unii au fost pentru mine cea mai înaltă răsplată pe care o puteam aştepta. Ele au trezit în mine dorinţa de a trăi, întărindu-mă în lupta cu potrivnicia duşmănoasă a unora, sau ocolind cu îngăduinţă falsa prietenie.

Era întîia etapă hotărîtoare a unui drum dinspre sat spre oraş, drum strîmtorat de clasa celor avuţi, care credeau că oraşul le aparţine. Împotrivirea rece şi făţişă a oraşului venea de la ei. Nu-i puteam distinge încă destul de bine, dar timpul avea să mă ajute. Găsisem o armă, dispreţuită de ei, arta, pe care o priveau ca un simplu „joc de cărţi", cum spunea Szolnay. Mie avea să-mi deschidă toate drumurile : întîi spre luminarea spiritului meu, îngrădit de prejudecăţi şi incultură, şi apoi spre bucuriile vieţii. Bucuria de a trăi între oameni buni şi drepţi.

Nu trecuse mult timp de la închiderea expoziţiei. Emoţia tiparului mă împiedica să simt bucuria de nedescris pe care o simte orice expozant în astfel de zile. Mă sculam dimineaţa şi plecam spre tipografie, unde aveam greutăţi cu clişeele ce trebuiau să apară în *Herald*.

Într-o astfel de dimineaţă aveam să-mi explic de ce nu veniseră nici Baciu, nici ceilalţi prieteni din ateliere la expoziţie. E drept că Teo îmi spusese într-o zi să nu-i aştept, adăugînd că la ateliere se pregăteau nişte evenimente pe care aveam să le aflu la timp.

— Ce fel de evenimente? l-am întrebat. Şi expoziţia mea e un eveniment.

— De alt orizont, prea liric pentru a fi comparat, încheie el discuţia.

Îl respectam prea mult, pentru a forţa discreţia lui, şi am tăcut, gîndindu-mă că poate Baciu o să vină într-o zi la mine şi aveam să-l întreb pe el. Apoi zilele au trecut şi uitasem. Nu mă mai gîndeam decît la revistă.

Era o dimineaţă destul de urîtă. Bătea vîntul şi-ţi arunca în faţă fulgi de zăpadă cu ploaie. Îmi strîngeam fularul în jurul gîtului, ocolind cu grijă băltoacele, gîndindu-mă că mi-ar fi trebuit nişte galoşi. De mult îmi visam eu galoşii ăştia, iar acum eram pe cale să-i am. Aveam în buzunar banii primiţi pentru o lucrare şi m-am oprit în faţa unei vitrine. Stam acolo, privind galoşii, chibzuind cîţi bani îmi mai rămîneau, dacă-i cumpăram pe cei mai frumoşi.

Atunci a început să sune sirena Atelierelor de la C.F.R., al cărei ton îmi rămăsese în urechi. Acum suna prelung, nu ca altădată. Grozav suna sirena în ziua aceea, parcă mă striga.

— Ce s-a întîmplat? De ce sună? se întrebau cetăţenii unii pe alţii.

Cineva a rostit cuvîntul „grevă".

„Grevă? Aha, de data asta, tîmplarii, strungarii, mecanicii, electricienii, lăcătuşii, fierarii, tapiţerii, vopsitorii

n-au mai așteptat ora prînzului, și-au pierdut răbdarea, au tras curelele de pe mașini, au lăsat jos ciocanele..."

Am uitat de galoși. Mergeam înainte și mi se părea că vîntul bătea mai tare. Curgeau de pe streșini cocoloașe de zăpadă și nu le luam în seamă. Cuvîntul grevă îmi intrase în cap și nu-l puteam scoate. Sta lîngă cuvîntul *Herald* și parcă nu se potrivea unul cu altul.

Mă uda lapovița, dar mergeam înainte, gînditor. Bacu venise lîngă mine și umbla alături. Avea cojoc alb și călțuni din piele de bou. Ce-i păsa lui de lapoviță ?

„Spune, Bacule, cum a fost în anul acela de pomină, cînd țăranii au pus mîna pe coase și pe securi ? Povesteai într-o zi, cînd păzeam oile pe lîngă țintirim. Te-ai oprit lîngă piatra aceea în formă de 8 și ne-ai spus că erau îngropați sub ea patruzeci de țărani din Ogra. Îngropați de grofi, pentru că au cerut dreptate... Ne spuneai fel de fel de povești. Te-ai rezemat de piatră și vorbeai. Grofii au făcut trenuri și cărau bogățiile, iar oamenii mureau de boli și de foame... Mureau copiii în leagăn, ori slujeau viața întreagă pe moșii. Nu le auzea plînsul nimenea. Apoi s-o așezat Iancu din Vidra în fruntea țărănimii și s-o bătut cu vitejie, numai că nu i-o fost dat să aibă noroc, că l-o mințit împăratul... Ogrenii au făcut gropi peste noapte, au luat piatra de la cumpăna unei fîntîni și au pus-o acolo, să pomenească vremilor despre cumpăna dreptății. Azi nimeni nu-și aduce aminte cine e îngropat sub piatra aceea. Crește pămîntul pe ea, o îneacă buruienile. Am fost la Ogra azi-vară și am văzut-o. Mi s-a părut că oasele celor de sub pămînt strigă. Se auzea un cuvînt murmurat pe buza Mureșului : dreptate... dreptate... Bacule, sînt multe întrebări cărora nu le dau de rost. S-a zis și se mai zice că nu se cuvine să ridicăm sabia, că cel ce o ridică, de sabie va muri. O grevă e o sabie ridicată, Bacule ? Dacă muncitorii își cer drepturile încrucișînd brațele, înseamnă că au ridicat sabia ?"

Bacu mi-a răspuns vorbind rar, parcă citea în ceaslov, și vorbele se auzeau limpede : „Dacă sabia e ridicată în numele dreptății, e sabie sfîntă ! Auzi, nepoate ? Să nu uiți !"

La tipografie se lucra tăcut. Se auzea numai clempănitul rotativelor. Cînd am trecut pe lîngă culegători, ei au ridicat ochii asupra mea, privindu-mă într-un anume fel, ca şi cînd m-ar fi invitat să tac şi eu. Patronul tipografiei sta la birou, cu capul îngropat în registre. L-am luat la o parte pe maşinist, cu care eram prieten încă de cînd eram la Căile Ferate, şi l-am întrebat :

— Ce ştii despre grevă ?

A aruncat o privire spre biroul patronului, apoi, în timp ce potrivea ceva la maşină, mi-a spus :

— A început bine, mi-a spus Lupea acum. Muncitorii sînt solidari şi comitetul e stăpîn pe situaţie. Au ocupat birourile şi au făcut echipe de pază peste tot. Inginerii şi funcţionarii sînt sechestraţi. Mai mult nu ştiu. Ar fi bine să te duci să vezi ce se întîmplă. Eu nu pot lipsi de aici. Ai venit pentru clişee ? Lasă-le, avem noi grijă să iasă bine.

Am plecat. Pe drum mi-am adus aminte de cheful nostru de la „azil". Acum mi se părea că înţeleg de ce Baciu nu era în apele lui. Înţelegeam şi de ce nu venise la expoziţie. Trebuia să organizeze greva.

Încetase ninsoarea, dar mai bătea vîntul. Mergeam înainte, păşind tot mai repede, ca şi cînd în zare se aprinsese un foc lîngă care trebuia să ajung mai repede.

Am ajuns, dar nu era chip să te apropii. Străzile erau barate de poliţişti, care încercau să le oprească pe soţiile muncitorilor. Ele veniseră cu mîncare pentru oamenii lor şi nu le lăsau să intre. Dincolo de poarta atelierelor se vedeau muncitorii. O masă neagră, ca o pădure în freamăt.

Dinspre Depoul de locomotive, din cînd în cînd, ţîşneau fluierături peste tăcerea înfrigurată.

— Vine armata, vine armata, se auziră nişte voci.

Venea un pluton de soldaţi, condus de un locotenent. Soţiile muncitorilor priviră lung în urma soldaţilor. Cîteva încercară să treacă prin rîndul poliţiştilor, dar fură împinse înapoi.

Am intrat în vorbă cu una, şi ea mi-a spus că directorul atelierelor nu avusese încotro, a trebuit să plece la Bucureşti cu doleanţele muncitorilor. Cereau să li se dea negru pe alb : mărirea salariilor, opt ore de muncă pe zi,

ajutor de boală pentru copii, pentru neveste. Drepturi care nu li se respectau, de aceea luaseră ei mîinile de pe mașini.

— S-a făcut un comitet de grevă, îmi spunea femeia. S-au ales conducătorii.

S-a apropiat de noi altă femeie, care la început m-a privit cam bănuitor, dar mai apoi vorbea deschis. De la ea am aflat că nu de mult salariile ceferiștilor fuseseră scăzute. Asta e o treabă a lui Vaida, mi-am spus, își plătește prețul puterii. „He, he, domnule Vaida, ai grijă, ăștia nu sînt țărani. Mă tem că nu-i cunoști pe ceferiști. Jur că n-ai dat ochii cu nici unul. Sînt oameni răbdători, care lucrează în frig, în fum, vara și iarna, zile lungi! Poate nu știi că se lucrează unsprezece ore pe zi... Dac-ai ști, ai înțelege că ăștia, la adicătelea, nu se tem de moarte. Și nici proști nu sînt. Baciu are și talent, să știi de la mine. Dac-ai sta de vorbă cu el, te-ai mira auzindu-l cum vorbește. Ai putea învăța de la el să nu fii flecar..."

Încă nu știam ce rol avea Baciu, dar aș fi putut jura că făcea parte din comitetul de grevă. Nu-l puteam vedea altfel.

Îmi înghețaseră picioarele tot umblînd prin udeală, îmi era frig și tremuram. Voiam să plec, dar parcă mă ținea locului o mînă nevăzută. Privind soldații, ale căror baionete erau mai înalte decît gardul atelierului, mă întrebam ce gîndeau ei. Atunci am văzut-o pe soția lui Urași, gazda mea de demult. Ni s-au întîlnit ochii, dar ea nu m-a cunoscut. Nu se aștepta să mă vadă acolo. Mică de statură, aproape se pierdea printre celelalte. Din cînd în cînd schimba sufertașul și, ducîndu-și mîna la gură, și-o încălzea. Am pășit înspre ea și m-a recunoscut. După schimbul de cuvinte obișnuit, mă întrebă în ungurește:

— Oare ce-o să se întîmple, ce crezi dumneata, Ianoș?

Avea o îngrijorare în priviri și, ca s-o liniștesc, i-am spus să nu se teamă, că lucrurile vor ieși bine.

— Să te-audă Dumnezeu, a spus ea.

Mi-am adus aminte că era adventistă. Cîndva încercase să mă convertească și pe mine, ca și pe bărbatul ei.

— Stau aici de la ora unsprezece și nu ne lasă sălbaticii ăștia să intrăm. Ce mîncă oamenii?

— Nu se gîndesc ei acum la mîncare !

Ea mă privi înciudat, cu ceva străin în priviri.

Trecuse mult de amiază și se strîngeau tot mai multe femei. Unele erau cu cîte un copil lîngă ele.

— Unde-i tata ? întrebau mereu.

Mi-am adus aminte de vremurile tulburi din 1918, cînd ieșisem împreună cu Mama să așteptăm întoarcerea cătanelor de pe front. Așteptam să se întoarcă și Tata, care se dusese la război, o dată cu ceilalți lechințeni, lăsîndu-mă mic. Dar el nu s-a mai întors...

„Războiul a încetat de mult, îmi spuneam, acum ar trebui să fie bine, și nu este. Inimile mamelor și ale copiilor tremură ca și mai demult. Ah, viață, viață, urîtă ești ! Cine să te schimbe ? !"

Ajunsesem acasă și nu-mi găseam locul. Închipuirea mă întorcea în trecut. Mi se părea că pășesc dintr-un atelier într-altul, mirîndu-mă de muțenia mașinilor. „Iată, patruzeci de mașini stau în rînd ca niște soldați cu picioare negre. Oare așteaptă un semn, să se năpustească peste viață ? Ar fi mai bine să lucreze, să mute fierul și lemnul, să cînte, să rîdă. Dar pentru asta ele cer oameni ! He ! Ce om și Baciu ăsta... Cine-ar fi crezut că, în vreme ce sta aplecat pe strung, privind gura cuțitului, îngropată în fierul sclipitor, el se gîndea la o zi în care tăcerea să cadă peste mașini ?! Omul, așa e, nu poți ști ce gîndește. Mînile lui fac un lucru, dar gîndul i se duce departe și lucră ce vrea el. Uneori schimbă rostul lumii, face altă lume. Hm ! Puterea omului... Oare Baciu avea puterea asta ? El a scos pentru o zi inimile din mașini, le-a stins glasul cu un singur semn. A pus sirena să cînte altfel, să cînte prelung, cu vaiet sinistru..."

O clipă mi s-a părut că aud glasul supărat al lui Baciu, care, ridicînd o mînă deasupra mulțimii, îmi făcea semn să tac, strigînd :

— Nu mai sporovăi verzi și uscate, mă artistule, taci ! Acum nu e timp de poezie...

Aş fi vrut să dorm, şi nu-mi era somn. Mă trîntisem pe pat şi mă lăsam purtat de gînduri. Veneau spre mine atelierele. Mă vedeam umblînd pe acolo. În atelierul de forjă, flăcările îţi dogoreau obrajii, ţi se încălzea creierul în cap. Acum a intrat frigul în cuptoare. E un întuneric de smoală, prin care te pierzi ca într-o groapă. S-a supărat Uraşi, i s-a făcut lehamite de căldură, a aruncat apă rece peste foc. „Hei ! Uraşi ! Urai tu focurile, ori fierul, care nu se lăsa călit, te împietrea şi te făcea tăcut ? Alt foc vrei să aprinzi tu ! Aştepţi semnul, să schimbi oamenii, să-i arzi pe cei răi !"

Iată şi afurisita mea de tejghea ; fiinţă mută, cîte poveşti nu ţi-am spus ? Şi lădiţa cu scule care tocesc mîinile şi le amorţesc. Ei bine, cîţi ani au trecut ? O sută, o mie ?

Am ieşit din atelier cu graba omului vinovat, am trecut printre vagoanele demontate pe linii ; unele, fără roţi, erau sprijinite de butuci, altora le lipsea un perete, altora ferestrele şi uşile. De cînd nu mai cîntă sirena, au înţepenit. Dacă zece ani n-ar mai cînta, ar putrezi, ar creşte buruienile peste ele, s-ar face una cu pămîntul.

„Mocane, asta nu se poate ! Cred că nici voi nu vreţi. V-ar durea inima să vedeţi că drumurile de fier ruginesc pe hotare. Altceva vreţi voi, de bună seamă. Eu nu înţeleg bine ce vreţi voi, auzi, vreau să vorbesc cu tine !"

Străbat anevoie prin vagoane, am uitat intrările şi ieşirile care duc la poartă. Îl văd pe Radu, tovarăşul sfios care cînta doine. Uite-l pe Bratu, tinichigiul, pe care vîntul l-a răsturnat de pe un vagon, întorcîndu-i peste cap acoperişul de tinichea, ca pe-o umbrelă de moarte. Şi Luca, cel care-mi vorbea de un avion minune, şi Simon, bătrînul tuberculos. Se zbătea moartea în plămînii lui, dar avea o casă începută, îi mai lipsea acoperişul şi, trebuia să cîştige bani. O acoperea cu sîngele lui. Fiecare ţiglă însemna o picătură de sînge, fiecare căprior, o hemoptizie.

Încercam să-mi fac loc printre ei, dar nu puteam pătrunde. Erau ca un zid, în care bătea un singur gînd : să nu înceapă lucrul pînă nu vor schimba cîntecul sirenei. Parcă s-ar fi înţeles să fie asemenea maşinilor, să-şi arate legătura cu ele, să ştie lumea că ele nu pot fi fără ei ; tăceau ei, tăceau şi maşinile.

Asta înseamnă o grevă? Nu ridică nimeni sabia, nu curge sînge. Atîta numai, că oamenii își iau mînile de pe mașini, le încrucișează. Vrea cineva să pună mîna pe sabie, se gîndește domnul prefect la una ca asta? Acum sirena nu mai cîntă după ceas. Se vor ridica răngile de fier, și nu vor fi destule. Vai și amar va fi de cine se va ridica împotriva dreptății!

Am început să simt cum va fi fost sufletul lui Baciu în clipele acelea, în fața vîltoarei, gata să aprindă focul morții aducător de pace, iar eu, undeva într-o margine, greier singuratic, ce schimbă viața în vis și poveste...

„Stau aici în întuneric și somnul nu mă prinde. Ar trebui să merg la domnul prefect, să-i spun să trimită soldații acasă, să intre singur prin porțile atelierului, să se plimbe cu Baciu pe lîngă șirul mașinilor tăcute și să se înțeleagă, fiindcă Baciu e înțelept. Asta ar trebui! Să-mi găsesc puterea care înmoaie inimile. Eu nu știu ce fel de putere am eu. Știu să cioplesc, frămînt lutul și pot să-i dau formă, dar profesorul de istoria artei zice că n-am filozofie. E drept, n-am nici o filozofie. Auziți, Baciule, Mocane, voi ce filozofie aveți?“

Mi s-a părut că ei răspund deodată: „Filozofia revoltei“.

„Atunci, noi sîntem una. Voi faceți greve, iar eu sculptez suferința, izvor al revoltelor.“

MÎNA OMULUI

În colț, sub fereastră, lada cu pămînt părea o groapă, din care șerpi negri scoteau capetele. Am luat un bulgăre și l-am pus pe stativă...

„Așadar, asta e tot ce pot eu? Auzi, Baciule, nu v-am uitat. Degetele se zbat, tremură pe lutul rece și vă caută. Aș vrea să spun lumii întregi că voi aveți dreptate. Cine știe dacă glasul meu va păși cîndva din beciul casei de nebuni, în care lucrez, cine știe? Limba asta pe care o vorbesc degetele, glasul formelor, cine-l înțelege? Pun

pămîntul, apăs, îl lovesc şi-l adun. Se încălzeşte sub degete şi se formează o mînă care se înalţă în sus, în care vreau să cuprind toate tăcerile, deznădejdile! O mînă care creşte în spaţiu, ca o creangă zvîcnită din trunchi. Asta e o sculptură? Nu pot mai mult, dar o sculptură care suferă, vorbeşte pentru voi. Caut glasul pe care cuvintele nu-l cuprind."

Gîndeam aşa şi lucram. Degetele mi se mişcau încet şi parcă mă dureau.

M-am culcat înspre miezul nopţii. Cînd m-am sculat, a doua zi tîrziu, mîna pe care o făcusem se uscase puţin şi pe alocurea lutul devenise gri-verzui, culoarea care întregea expresia lucrării. „Poate pentru că mîinile muncitorilor sînt pline de mîzga uleioasă", mi-am spus.

Mă întrebam ce legătură este între mîna făcută de mine şi muncitori, ce-ar putea înţelege un privitor, văzînd-o.

Groaznică scrutare. Să poţi vedea, simţi şi gîndi cu ochii, cu creierul altuia. „Drace, ajută-mă, fiindcă altul nu poate".

Am sărit din pat şi m-am apropiat de lucrare. Mi se părea că se desface. Conturele se lăţeau, se apropiau, ca un plămîn care se înăbuşă. „E suferinţă, mi-am spus. Asta e ideea! Ar putea înţelege oricine!"

Parcă-mi era frig şi mă cuibărisem iar în pat. Mi-am tras pătura sub bărbie, întorcîndu-mă spre perete, să nu mai văd mîna aceea bolnavă, care plîngea pentru dureri neînţelese, o mînă care, din păcate, era a mea. O simţeam cum creşte, cum trece prin acoperiş în sus, deasupra oraşului, ca un semn de strigare.

Am adormit din nou, cu această imagine în gînd, şi nu m-am trezit decît tîrziu. Cerul era ceţos, era întuneric în atelier şi am aprins lumina, privind lucrarea din nou. Muncitorii ridicau pumnii în aer, voiau să zdrobească. Erau umiliţi, dar nu erau umili. Muncitorul lîngă nicovală, pe care-l aveam în expoziţie, făcut în toamnă, avea un conţinut tot atît de obscur ca şi mîna.

Trebuia deci să încep încă o dată, cu mai multă stăpînire de sine. Am făcut o altă armătură şi am început să lucrez, întrebîndu-mă cîte mîini va trebui să fac pînă voi face una în care să se simtă mîna omului, o mînă în

care să fie cuprinse toate ideile pe care omul le împlinește prin lucrarea lor, în care suferința și revolta să ardă ca o flacără.

VAL DE GREVE

In ziarul *Patria* a apărut a doua zi un articolaș în care greva era luată în zeflemea. Se spunea că la atelier se înscăunase pentru scurt timp „un mic regim sovietic", condus de cîțiva muncitori, în fruntea cărora era citat numele lui Baciu. Se spunea că încă n-a putut fi arestat și că urmărirea continuă. În clipa aceea mi s-a părut că-l văd pe Baciu fugind singur pe un cîmp larg, pustiu, hăituit de jandarmi.

M-am dus la Teo la birou, dar el nu era acolo. Aș fi vrut să stau de vorbă cu cineva, să-mi spună că nu-i adevărat. Totuși ăsta era adevărul, ba chiar mai grav. M-am dus acasă la Teo, iar el mi-a dat amănunte foarte triste. Baciu fusese arestat, și nu singur, însă Teo nu părea alarmat. Nici nu era în firea lui. Spunea că e normal, că de la un guvern capitalist nu te puteai aștepta la altceva. L-am întrebat ce fel de soviet făcuse Baciu. Teo a început să rîdă.

— Asta e buba. Guvernul se teme de soviete. Simte că-i sună ceasul. Ai citit *Dimineața?*

Dimineața era numele unui mare ziar din București. Îl avea alături și mi l-a dat să-l citesc. Pe prima pagină se anunța cu litere mari și cu fotografii greva ceferiștilor din București.

— Se îngroașă gluma, spuse Teo. Ei cred că se pot juca cu muncitorii.

— Se face revoluție ? l-am întrebat eu.

— Bineînțeles ! O grevă este un pas în marea mișcare a revoluției proletare. Greva din București are amploarea marilor evenimente politice. Să-l vedem acum pe Vaida, pe unde scoate cămașa ?!

În momentul acela Teo, cu firea lui optimistă, nu-şi putea imagina ce grozăvie puneau la cale miniştrii ţării, în frunte cu Vaida. Întruniţi în consiliu, au hotărît să reprime greva cu armele, şi a doua zi dimineaţa soldaţii au dus focul ucigător în ateliere, înroşindu-le cu sîngele muncitorilor. Au urmat apoi arestări în masă, dar muncitorii erau îndîrjiţi. A urmat un val de greve. La Iaşi, la Oradea, la Ploieşti, peste tot muncitorii înfruntau furia guvernului, care nu contenea cu arestările.

Despre Baciu unii spuneau că este, alţii că nu este arestat şi, ca să aflu, m-am dus într-o zi înspre ateliere.

Acolo lucrurile păreau neschimbate, atîta doar că portarul nu mi-a dat voie să intru.

— Pe vremuri se intra mai uşor, i-am spus.

— Pe care vremuri ? mă întrebă el, iscoditor.

I-am spus că fusesem angajat acolo, dar el mă privea cu tot mai multă îndoială. Zicea să aştept, că nu mai era mult pînă la ora trei, şi am aşteptat. Cînd a sunat sirena, mi se părea că sînt în atelier şi-mi aşezam sculele. „Eu am scăpat, îmi spuneam... Mie nu-mi mai poate porunci sirena. Mă mişc după voia mea. Nici inginerii nu mă mai pălmuiesc. Nici de Vaida nu mi-e frică. A decretat stare de asediu ? Asta înseamnă că lui i-e frică ! Frică de muncitorii ăştia negri, care păşesc obosiţi, cu cîte un sufertaş în mînă. Ai împuşcat o sută, două sute ? Cîte sute de muncitori obosiţi ai împuşcat, domnule Vaida ? Ai scăzut salariile, ai sigilat sediile muncitoreşti ? Eşti un ministru prost. Orice atelier este un sediu. Ai umplut atelierele cu agenţi şi iscoade ? Nu ştii că muncitorii se înţeleg din ochi, cu o strîngere de mînă, că bătaia ciocanelor e o limbă aspră şi simplă, limba asta pe care o vorbesc ei ?! He, he, domnule Vaida, nu-i cunoşti, nu-i cunoşti. Dac-ai fi aici, să vezi ce ochi îmi aruncă trecînd pe lîngă mine ! Ai aprins o mare neîncredere în ochii muncitorilor, ai deschis o mare prăpastie dureroasă..."

Treceau pe lîngă mine cu zecile, cu sutele, şi gîndul m-a întors şi mai adînc în trecut, amintindu-mi ziua în care-mi începusem lucrul în ateliere. Atunci îi văzusem la suprafaţă. O masă de oameni negri, ca o apă tulbure. Negri erau şi acum şi păşeau îngrămădiţi tot ca atunci, încît aproape n-aveam timp să-mi plimb ochii peste toţi. Aştep-

tam să iasă tîmplarii, să intru în vorbă cu vreunul, dar n-a trecut mult timp, şi am dat ochii de Uraşi. Cînd m-a văzut, s-a smuls din grămadă.

I-am întins mîna, şi el m-a întrebat pe cine aştept. I-am spus că pe el îl aşteptam. Pe obrazul lui ciupit de scînteile focului s-a mişcat un surîs rece.

— Bine, zice el, vino cu mine, vorbim pe drum.

— E adevărat că Baciu a fost arestat ? l-am întrebat în cele din urmă. De ce l-au arestat ?

Acest „de ce ?" poate i s-o fi părut nelalocul lui, nu ştiu, destul că Uraşi a răspuns în bătaie de joc :

— Luat ou de sub cloşcă ! Nu-i nimic, vorbi el mai departe. Sucim noi grumaz la cloşca ăsta !

Uraşi lucra de peste douăzeci de ani la cazangerie. Era forjor. Îl văzusem de multe ori cum lucra, ţeapăn, cu mişcări simple ; dacă din cînd în cînd n-ar fi scos cîte-o vorbă, ai fi zis că e un robot. Făcea cîrlige de agăţat vagoanele şi tampoane, manevrînd un ciocan automat, de a cărui putere era mîndru. Cînd era supărat pe cineva, zicea :

— Pe ăsta trebuie punem sub ciocan. Batem bine la el!

Se părea că eu păşeam foarte încet. Uraşi se răsti la mine :

— Hai mai repede. Am foame !

Era mai mic decît mine, dar paşii lui se deschideau lung. Aş fi vrut să-mi spună mai mult, el însă scurta răspunsurile.

— Cum a ieşit greva ?

— Mestecat între noi agenţi trădători. Trebuie facem alt greva ! Întoarse capul spre mine şi mă privi întrebînd : Cînd vine la mine ? Venit o dată duminică, vorbit mai mult ! Şi nevastă, şi copil pomeneşte pe tine. Cîţi ani trecut de cînd nu văzut ?

Nu trecuseră mulţi, dar uneori anii par lungi.

— Pe cine au mai arestat ?

— Mulţi ! Care nu fugit, prins !

Mai mult n-am putut scoate de la el. Lîngă pod s-a oprit şi mi-a întins mîna, bucuros, poate, că-şi va urma drumul tăcut. Nu se schimbase de loc. Cînd locuiam la el, era în stare să nu spună un cuvînt o seară întreagă. Locuiam toţi într-o cameră. După ce se culcau ei, eu întîrziam citind. Începusem chiar să scriu. Se auzeau din cînd în

cînd fluierăturile locomotivelor, şi uneori Uraşi, cel atît de tăcut ziua, vorbea prin somn :

— Na ! Buf ! Dracu pe tine !

Vorbea cu fierul, cu ciocanul.

Despărţindu-mă de el, am ajuns repede în piaţa gării. Trecînd înainte, în faţa unei bodegi am dat cu ochii de Gliga. Mergea legănat, cum îi era felul.

L-am ajuns din urmă şi i-am pus mîinile pe ochi.

— Mînă de prieten ! strigă el, pipăindu-mă.

Ne-am îmbrăţişat.

— Tii, mă Vlas, la asta nu mă aşteptam ! De unde-ai răsărit ?

Locuisem pe vremuri împreună şi ne înţelegeam bine de tot. Era mereu îndrăgostit, dar fetele nu-l iubeau, fiindcă nu era *fercheş*, zicea el.

— Fercheş, ca Remus, 'tu-i colacu cui l-o făcut ! Se uită fetele la frizura lui ca la oala cu smîntînă !

Remus era copilul unui picher şi avea *fumuri de domn*, zicea Gliga, bătîndu-şi joc de el.

— Hai să bem o palincă, mă Vlas, că io am mai beut două. Cu asta o fi trei, ş-apoi mă duc acasă, unde mă aşteaptă un castron de ardei umpluţi : mîncarea naţională a ceferiştilor ! O cunoşti şi tu, de cumva n-ai uitat. Spune, ce faci ? Am auzit că ai ajuns artist. Dragnea mi-a spus că ai făcut expoziţie. Te suduie că nu te-o găsit acolo. De cînd eşti la Cluj ? Ştii că pe Baciu l-au arestat ?

— Tocmai asta voiam să aflu.

— După ce s-o spart greva, l-au găsit în podul tîmplăriei. 'Tu-le născătoarea lor de trădători ! Îl mai ţii minte pe Panţu ? Ăla ciupit de vărsat ! El şi încă cîţiva au încurcat lucrurile. Nu-i nimic, îl giudecăm noi odată ? El a dus agenţii pe urma lui Baciu !

— Şi unde-i Baciu acum ?

— L-o băgat în prevenţie la Curtea Marţială. Se pregăteşte un proces.

— Mocanu, ce-i cu el ?

— El, cu toţi ceilalţi din comitet încă nu sînt arestaţi, dar e greu să scape, că e plină ţara de copoii Siguranţei.

— Dar Petrea ?

— Agent! Măi, şi ce băiat bun părea! Mănăstirea lui! Cînd a intrat armata în atelier, el îndemna muncitorii să se împrăştie. El şi alţii ca el. Pe membrii comitetului de grevă n-au pus mîna, numai pe Baciu, dar de la el nu scot nimic, chiar dacă-l taie-n bucăţi! Nu ştiu ei cu cine au de-a face. Spune-mi unde şăzi tu, că viu o dată cu Radu la tine. Cu Remus nu mă văd de mult. S-o însurat cu Marga, o mai ştii? Nu m-o ales pe mine, mînca-i-aş cosiţele! Tot vreau să mă însor, şi nu găsesc alta ca ea. Tu nu te-ai însurat? Spune, cîştigi bani cu meseria ta?

L-am întrebat cum s-ar putea ajunge la Baciu.

A dat din umeri, ca omul care nu ştie. Apoi întinse sticluţa şi ciocni, sorbind-o pînă la fund.

— N-am mîncat nimic de ieri seară. M-o ameţit palinca, da' nu-i nimic. Îmi vine să cînt!

Ne-am despărţit.

— Venim la tine, de bună seamă venim cu Radu! strigă în urma mea.

Radu era şi el strungar, ca şi Baciu. Un tînăr cam firav, înalt şi sfios, care cînta doine la Societatea de lectură pe care o înfiinţasem eu cu Baciu la ateliere.

Veneam pe drum păşind încet şi mă gîndeam la acest trecut! „Dacă aş fi rămas la ateliere, acum aş fi poate cu Baciu după gratii, îmi ziceam."

Pe Coroiu l-am întîlnit două zile mai tîrziu şi i-am spus că am fost pe la ateliere.

— Ai grijă, mi-a spus el. Arestează pe capete.

— Cu Baciu ce-o să se întîmple? l-am întrebat.

— O să-l condamne. Păcat că s-a lăsat prins. La Bucureşti greva a fost mai bine organizată, zicea el, muncitorii au fost solidari, au făcut proba mare a unităţii proletare.

L-aş mai fi întrebat una-alta, dar el a schimbat vorba, zicînd:

— Nu apare într-un moment bun revista noastră. O să li se pară suspect autorităţilor că semnăm cu pseudonime.

Ştiu că, despărţindu-mă de el, am simţit un gol, o tristeţe nelămurită. M-am dus acasă şi stam acolo pe pat fără să gîndesc nimic.

A venit Andrei și am deschis vorba cu el, așa într-o doară.

— Ar trebui să întîrziem apariția revistei, spuse el, într-un gînd cu Coroiu, dar asta nu se mai putea, și pînă la urmă Andrei zicea că, dimpotrivă, apare în cel mai bun moment.

Nu mai știam ce să cred. Revista noastră, comparată cu greva, îmi părea o simplă jucărie, totuși conținutul politic al revistei putea să atragă după sine o prigoană, mai ales că în timpul acela apăreau la București reviste și ziare în care ideile democrat-progresiste erau exprimate fățiș. Noi eram la început, și din păcate nu se afla printre noi cineva care să-i dea o linie clară. Ne deosebeam și ca fel de a ne exprima. Unii aveau pornirea spre forme mai originale : Coroiu, Andrei și cu mine. Neagoe și Alecu erau mai aproape de forme de expresie tradiționale. Nu ne băteam capul cu aceste nepotriviri, eu susțineam că *Herald* trebuie să fie o revistă independentă din toate punctele de vedere, fără să-mi dau seama că dorința mea era copilărească. Mersesem pînă acolo încît tipărisem și un clișeu cu un desen în cerneală, făcut foarte naiv de Trifan, portarul clinicii, care de altfel avea talent și se gîndea că într-un viitor mai bun ar fi putut să studieze la academie. Ne deosebeam și ca origine socială, dar nici acest lucru nu ne supăra. Eram uniți deocamdată prin tinerețe și prin pornirea de a sălta din matca veche, în care ne simțeam strîmtorați. Simțeam cu toții că viața nu are rost dacă e mincinoasă și nedreaptă, căutam o ieșire, un drum mai luminos, eram gata pentru îndrăzneli mari, dar deocamdată nu găseam forma potrivită.

ÎNMORMÎNTARE POETICĂ

Cînd a apărut revista, cele cinci sute de numere s-au vîndut toate în primele trei zile, cumpărate mai ales de studenți și profesori. Profesorul Bogdan Duică ne-a făcut mare reclamă la una din lecțiile sale de la Universitate,

spunîndu-le studenţilor să citească revista noastră pentru a învăţa cum nu trebuie să se scrie. Astfel, opinia oficială s-a statornicit de la început împotriva noastră. Bogdan Duică făcea parte dintre profesorii a căror activitate depăşea cercul preocupărilor didactice. Făcea critică literară şi era temut pentru spiritul lui combativ.

Este de spus că, în acel timp, studenţimea constituia o masă cetăţenească din care partidele politice îşi recrutau cadre, e drept mai mult electorale, fiindcă posturile mari, atît în partide, cît şi în stat, se împărţeau în familie o dată cu dreptul de moştenire asupra bunurilor materiale. Chiar aşa, însă, o parte era înclinată să primească ofertele şi chiar să lupte pentru ele, împărţindu-se în grupe şi grupuleţe politice, dansînd între partide, după natura intereselor fiecăruia.

În fruntea asociaţiilor studenţeşti se aflau, bineînţeles, adepţii mai mult sau mai puţin ai politicii guvernamentale, elemente aşa-zise de viitor. Se afla şi printre noi un astfel de vîrf, Neagoe, chiar cel mai înalt, fiind preşedintele centrului studenţesc, rang foarte sunător în ierarhia vieţii studenţeşti.

Din păcate, la toate acestea eu nu mă gîndisem, astfel că vîlva produsă printre studenţi eram gata s-o socotesc un succes. Neagoe, Alecu şi Erik, vedeau altfel lucrurile, dar nici unul nu se grăbea să mă lămurească şi pe mine.

Coroiu îmi spuse într-o zi :

— Neagoe e foarte agitat, îşi vede surpat titlul de preşedinte al centrului studenţesc.

Întrebarea mea era cum şi ce să fac, să asigur apariţia celui de al doilea număr al revistei. Trebuia adunat bănuţ cu bănuţ de pe la chioşcuri, şi asta era o treabă destul de încîlcită. Expoziţia se închisese, şi dintr-o dată grupul nostru intrase în pămînt. Mă vedeam numai cu Coroiu şi cu Andrei. Ei spuneau că trebuie să facem totul ca să găsim fonduri. Teo însă nu plătise nici tipografia în întregime, deci la el nu ne mai puteam duce.

În desperarea noastră, ne-am gîndit (ideea a fost a lui Coroiu) să facem un ceai dansant care, dată fiind vîlva pe care revista o făcuse printre studenţi, credeam că ne va aduce banii de care aveam nevoie. Socoteala noastră a fost

însă greşită. Studenţii n-au venit decît în număr foarte mic şi abia am putut scoate banii pentru orchestră şi local, ba încă nici atît.

Curios este că în acest timp răuvoitorii şopteau în dreapta şi în stînga că eram subvenţionaţi în ascuns de Partidul comunist. Care alt partid ar fi putut să susţină un grup de tineri care semnau : Saul Pelaghia, Peer Kasim, Grigore Tobie, Serge Darva, Trifan Goia, Antonie Luca ? Cine puteau fi ei ? Unii spuneau că sîntem evrei. S-a aflat apoi că numele erau schimbate. Aha, se ascund ! Atunci nu pot fi decît comunişti. Intelectualii s-au înţeles cu muncitorii : unii fac greve, alţii scot reviste...

L-am întîlnit pe Neagoe, iar el, în loc să mă întrebe dacă am găsit bani, zicea că aşa nu mai poate merge, că trebuie să ne întîlnim şi să discutăm, să dăm un program şi o ţinută serioasă revistei, că atmosfera din Cluj nu era propice pentru fronda literară, că profesorii dezavuează revista noastră. Asta era ceva cu totul nou. Cînd citisem cuvîntul de deschidere în expoziţie, stînd cu toţii în jurul sobei, n-a găsit să spună altceva decît că era interesant, bun ! Se părea că sîntem uniţi împotriva cameleonilor. Acum el bătea în retragere.

Ne-am întîlnit la mine în atelier, să citim materialul pentru numărul următor. Veniseră şi Lila cu Tamara, Erik cu Alecu, şi chiar grupul de la azil : Cristea, Sandu şi Tehaş, pe care-i chemasem eu.

Planul meu era să adunăm, pînă una-alta, material pentru un număr nou. Cine nu voia să scrie, n-avea decît. Cît despre bani, mă gîndeam că am să scot de la chioşcuri vreo două mii, iar restul să mai văd. Coroiu a cerut voie să citească el întîi, fiindcă trebuia să plece la curs. A citit un poem în proză intitulat *Ape*. Lectura a decurs fără întreruperi. La sfîrşit, Neagoe a luat cuvîntul. Vorbea tăios, scurt, prea rece pentru atmosfera creată de lectură. Coroiu l-a ascultat, apoi, cînd a tăcut Neagoe, s-a sculat de pe scaun şi a plecat fără să răspundă. Atitudinea lui era dispreţuitoare, ceea ce nu era semn bun. Îi pusesem la un loc, i-am adunat şi i-am împăcat. Am vorbit cu fiecare în parte, cald, şi s-au strîns cu toţii. Acum Neagoe vorbea tăios, iar Coroiu i-a întors spatele.

E drept, Coroiu spusese că pleacă la curs, dar se simțea că voia să ocolească orice discuție. Mă lăsa pe mine să descurc lucrurile, și nu eram destul de pregătit.

I-am rugat să ne întîlnim altă dată, să citim, să vedem. Și ne-am întîlnit o săptămînă mai tîrziu la un restaurant, dar ne înstrăinasem. Am beut cîte un țap de bere și ne-am răcit cu totul. Era limpede că Neagoe ar fi vrut o altfel de revistă, ceva în felul *Gîndirii*. *Herald* era prea modest : o placă, pe care se puteau zgîria inscripții libere, un loc unde tinerețea noastră își putea desface aripile. Fiecare cu zborul său. Nu eram pe gustul lui Bogdan Duică ? Atîta rău ! Voiam oare să dăm lecții de literatură ? Doamne ferește ! Ne încercam spadele luptînd cu morile de vînt, dar Neagoe n-avea nimic de Don Quijotte. El aruncase un ceas mai devreme sulița și coiful de tinichea al aventurii. Ca președinte al studențimii, visa poate să ajungă președintele guvernului, în locul lui Vaida. De ce nu ? El era și mai cult, și mai inteligent decît Vaida și la nevoie putea să-și lase și el mustăți, chiar mult mai încîrligate.

— Să discutăm, începu el vorba, privindu-mă.

— Ce să discutăm, mă Neagoe ? l-am întrerupt eu. M-am tot gîndit ce trebuie să discutăm și nu înțeleg. Te rog, dacă ai ceva pe suflet, vorbește deschis.

Și atunci ne-a spus că revista noastră era un fleac. Trebuia să ne gîndim că Clujul era un centru universitar și că nu era bine să intrăm în conflict cu mărimile. Că noi am putea face o revistă așa și așa...

Mi se părea prea complicat, și nici Coroiu, nici Andrei nu-mi săreau în ajutor. Au urmat cîteva clipe în care gîndurile noastre tăceau : băteau numai inimile.

Am ridicat halba de bere și, ciocnind, am spus :

— Eu zic să renunțăm. Tot nu avem bani pentru numărul doi. Dac-o fi să găsim, vom încerca atunci să vedem ce și cum trebuie făcut.

Aș fi vrut ca unul dintre ei să se opună. Din păcate, toți erau studenți și poate simțeau în cuvintele lui Neagoe o primejdie, destul că m-am simțit deodată singur, ca înainte de vernisaj.

Restaurantul era pe lîngă parc și, cum timpul se încălzise, poate și din dorința de a ne izola, am ocupat o masă în grădină. Un vîntișor ascuțit aducea miresme de

pămînt şi trunchi umed dinspre pădurea Hoia, mişcînd crengile încă negre ale pomişorului sub care noi înmormîntam fătul nostru poetic.

Cînd am ieşit în stradă, ştiam că *Herald* murise, nou-născut, ca un făt fără zile...

Nu pot uita zîmbetul ciudat de pe obrazul alb al prietenului Teo. Rămînea dator la tipografie cu două mii de lei, totuşi cred că nu se gîndea la asta. Era amărît, după cum avea să-mi spună mai tîrziu, fiindcă pornirile cele mai frumoase puteau muri în aer ca porumbeii călători, împuşcaţi în plin zbor, de oportuniştii gloriei politice.

Ajunşi în Piaţa Unirii, Teo mi-a strîns mîna cu acelaşi zîmbet ciudat şi, cu o nuanţă de zeflemea, a întrebat :

— Adică, *Herald* nu mai apare ?

Eu am ridicat din umeri, şi *Herald* n-a mai apărut.

SENSUL CASTITĂŢII

În noaptea aceea, pivniţa mea părea mai pustie ca nicicodată. Bătea un vînt rece de undeva, nu ştiu din care parte a pămîntului ; voiam să adorm şi nu mă prindea somnul. Lucrările aduse din expoziţie îşi luaseră iar locul pe jos, în neorînduială. *Viţelul de aur* rînjea straniu, iar *Vampirul* mă mustra că nu-i fac o fotografie. S-ar fi simţit bine într-o revistă americană, lîngă un articol scris de profesorul Petran. L-am întors cu faţa spre perete, iar *Viţelului de aur* i-am pus o pungă de hîrtie pe cap, să nu-i mai văd rînjetul. *Calul năzdravăn,* nefiind turnat, l-am aruncat în lada de lut, fiindcă se crăpase. Cu Paul m-am înţeles să-i cioplesc unul din lemn. (Promisiune neîmplinită.) Vreo două lucrări le-a luat Jurcan, dîndu-mi şi el în schimb nişte tablouri cu flori, care, puse pe pereţii mei nevăruiţi de veacuri, şiruiţi de apă ruginie prelinsă din ţevile caloriferului, se simţeau tot atît de rău cum mă simţeam şi eu.

Într-o zi a venit o bătrînică la care locuisem pe vremuri, căreia îi rămăsesem dator chiria pe nu ştiu cîte luni,

şi-mi cerea banii. I-am spus că n-aveam şi am rugat-o să ia ce poftea.

S-a uitat împrejur cu tristeţe şi a cerut tablourile. I le-am dat, lucru pentru care Jurcan s-a supărat, pe bună dreptate.

— De ce nu i-ai dat sculpturi ? m-a întrebat el.

— I-am spus să ia ce pofteşte. I-au plăcut picturile mai mult decît sculptura, trebuie să fii mîndru.

— Cine te pune să faci cai năzdraveni şi asasini ? Dracu să te ia ! Să ştii că nu mai vin pe la tine. Nu vreau să te mai văd în veci !

Veneau Coroiu şi Andrei. Veneau uneori şi, înghiţind praful din atelier împreună, vorbeam despre *Herald,* cu părere de rău că pierdusem singurul mod de a scăpa de lîncezeala provinciei. Andrei cînta la chitară o romanţă, citea Coroiu un poem, dar toate acestea rămîneau în atelier, lîngă pămînturile mele care se uscau, uitate sub cîrpe. Cu timpul aveam să aflu că ei se temuseră, ca şi Teo, să-l combată pe Neagoe, bănuindu-l ca om al Siguranţei. Bănuiala cred că nu era întemeiată, totuşi prudenţa lor avea o explicaţie : erau studenţi şi se gîndeau că lucrul cel mai bun era să-şi termine studiile.

Mă gîndeam că ei aveau cel puţin cursuri, se prindeau de ceva şi le trecea timpul. Starea mea era a călătorului care se opreşte în drum. Uitasem ceva şi nu ştiam ce. Eram ca năuc. Aveam datorii la olarul care-mi arsese lucrările, la tîmplar, şi mai aveam încă o chirie veche, de pe timpul cînd eram student. Trebuiau plătite. Pe deasupra, lucru rău de tot, trebuia să mă mut. Trifan zicea că vrea să se însoare şi avea lipsă de cameră. M-am gîndit în fel şi formă cum aş putea ajunge la bani şi n-a fost alt chip decît să-mi vînd costumul de la Sandi şi să rămîn cu cel vechi. Am plătit datoriile, dar nu-mi erau de ajuns pentru a-mi închiria un nou atelier.

L-am rugat pe Trifan să mă îngăduie încă o lună, două. A fost înţelegător. Ştia şi el ce e necazul, fiindcă avea parte de el. Ce blestem, ce ruşine ! Să fii bun meseriaş, dornic de viaţă, şi să stai portar la casa de nebuni !

Ca să mă prind de ceva, am început un nou portret al Norei. Venea des la atelier, aducîndu-mi suflul cald al

iubirii şi al tinereţii ei fragede. Pleca apoi şi cădeam iar în starea mea de năuceală. Citeam şi dormeam mult. Jurcan intrase într-o nouă expoziţie. Cîţiva absolvenţi ai academiei împreună cu încă vreo cîţiva tineri, necunoscuţi cum eram şi noi, s-au hotărît să deschidă o expoziţie colectivă în aceeaşi sală, a Prefecturii, şi ne-au invitat să expunem şi noi. Ca să fi putut primi, mi-ar fi trebuit lucrări noi, şi nu aveam. Jurcan avea însă destule tablouri neexpuse, şi a primit. Unul dintre expozanţi, sub pseudonim, a găsit cu cale să scrie o cronică în care lucrările lui Jurcan au fost aspru criticate. A venit la mine tunînd şi fulgerînd. Ca să-l liniştesc, i-am spus că am să-l rog pe Coroiu să scrie un articol, în care să-l apere. I-am şi spus, iar Coroiu a scris un articol care i-a mers la inimă lui Jurcan, şi aşa ne-am împăcat din nou. Îmi purta totuşi un ghimpe pentru prietenia mea cu poeţii, cu care el nu se putea înţelege : zicea el că teoretizează prea mult şi-l doare capul, că erau ciocoi care scriau poezii din trecere de vreme şi cîte altele.

Cînd ieşeam în oraş o întîlneam pe Nora, care mă întîmpina rîzînd. Mă miram că putea fi atît de veselă. Eu mă plîngeam, blestemam, arătîndu-mi toate îndoielile, spunînd mereu că trebuie să mă întorc la Căile Ferate, că tîmplăria e o meserie şi mai cinstită, şi mai bănoasă decît sculptura, dar ea rîdea mereu, arătîndu-şi dinţii albi şi strungăreaţa.

— Iubitule, nu te sfătuiesc să te întorci acolo, că e fum şi praf, şi-apoi ce mi-e una, ce mi-e alta ? Tîmplarul dă şi el cu ciocanul, dar face banul la anul ! Eu te iubesc sărac. Dacă-mi iau licenţa, cîştig bani şi ţi-i dau ţie pe toţi. Eşti mulţumit ?

Felul ei de a vorbi, cald, fără rece chibzuinţă, mă veselea, dar nu bănuiam ce se ascundea în dosul cuvintelor ei. Poate nici ea. Ne jucam cu vorbele, şi timpul trecea.

Adeseori, serile, mă duceam acasă la ea. Locuia, împreună cu o colegă, la o şvăboaică foarte gospodină, care, de cum intram, îmi şi da un ceai de mentă pe care îl beam în silă, lăudînd-o că ştie să facă ceaiuri aromate. Cînd plecam, Nora ieşea cu mine în curte şi ne îmbrăţişam, stînd acolo pînă ne apucau strănuturile. Atunci ea mă împingea

ușor, zicînd să plec, că i-a degerat nasul. Urcam încet spre atelierul meu, întrebîndu-mă dac-o iubeam sau nu. Asta era și întrebarea ei.

Venea dimineața la mine, poza un ceas, gungurindu-mă ca pe un copilaș, apoi sărea ca arsă, strigînd :

— Vai, iar întîrziu de la curs !

Își aduna grăbită părul sub beretă și fugea cu pași mărunți, scuturîndu-se ca o rățușcă ieșită la mal. Ceva mai tîrziu, Nora și-a închiriat o cameră numai pentru ea. O cameră destul de încăpătoare și aerisită, unde aveam să scap de ceaiurile de mentă ale bătrînicii. Nora punea flori în glastră, era cald și citeam cărți franțuzești împreună, ne legam unul de altul, aproape fără să luăm seama, și tot mai des mă încerca dorința de a-i spune că aș fi vrut să nu ne mai despărțim niciodată, să fim soț și soție. Aș fi vrut doar să știu că eu eram singurul bărbat în viața ei, dorință firească de altfel, pe care Nora nu voia sau nu putea să mi-o astîmpere. Zicea că sînt copil necredincios și că trebuie să cresc. Eu credeam că sînt destul de mare ca să am dreptul la o iubire întreagă și într-o dimineață, în timp ce-și trăgea ciorapii, i-am spus :

— Aș fi gata să mă însor cu tine, dar mă tem că tu nu ai sensul castității.

Încă nu știam că, mai ales dimineața, amorul propriu al femeilor este ca o cutie cu praf de pușcă. S-a întors spre mine, m-a privit o clipă cu mare răceală, de la distanță, ca și cînd n-ar fi auzit bine.

— Mai lipsește să spui că sînt o stricată, spuse ea, făcînd un pas spre mine. Ca să te liniștesc, află că tu ești al treilea bărbat în viața mea !

Nemaipomenit ! Eram inclus într-o suită cifrică : trei, cu mine ! Nu știam pînă atunci că iubirea poate să aibă și un sens cantitativ. Am simțit o repulsie organică și, ca să urmez formula matematică în care Nora mă înglobase, am răspuns tot în cifre, călcînd cu brutalitate cea mai frumoasă lege a caracterului unui bărbat : stăpînirea de sine.

M-am îmbrăcat apoi cu mișcări de om scos din fire pentru totdeauna și am plecat, fără să mai întorc ochii spre ea. Era o dimineață senină, dar n-o mai puteam simți.

Orașul, lumea întreagă îmi păreau cufundate într-o ceață de neînțeles, nu mai auzeam, nu mai vedeam, nu mai înțelegeam nimic. Înaintam fără țintă, ca o vietate alungată de foc. Mînie, spaimă, rușine, durere, toate se adunau în mine. Atelierul mi s-a părut în ziua aceea un loc în care-mi ascundeam obrazul. Un obraz nou în care ardea un foc necunoscut. M-am privit în oglindă și mi s-a părut că nu mai semănam cu mine. M-am dezbrăcat și, udînd un prosop, am început să mă frec cu el, ca și cînd aș fi vrut să șterg de pe mine arsura care mă învăluia. Obosit, în cele din urmă, m-am așezat pe marginea patului și stam acolo uitat, încercînd să mă ridic în conștiință, să înțeleg ce se întîmplă cu mine. Se îmbulzeau glasuri ciudate, voiau să vorbească, dar cuvintele nu-și găseau locul și înțelesul.

Am simțit că mi-e frig și am intrat sub pătură. Nu-mi dădeam seama cît greșisem eu, cît greșise ea, nu puteam gîndi. Mă urmăreau doar surîsul ciudat și privirea obraznică cu care mă înfruntase, ca și cînd ar fi vrut să știe dacă arma cu care mă lovise era bine aleasă.

Dezolant de simplu e jocul dragostei privit de departe... Cînd ești în el însă, nu poți decît să arzi. Voința și inteligența nu te mai pot ajuta.

Înspre seară, după un somn chinuit, m-am întors la ea. Era destul de tîrziu. Se culcase și citea.

— M-ai bătut prea tare, mi-a spus ea zîmbind. Dacă mă băteai mai încet, tot te iubeam. Te iubesc, pentru că sînt proastă.

Nu era proastă, era numai șireată. Așa credea ea că trebuie să fie. Zicea că e fericită că mă întorsesem. Eram și eu. Zicea că ea a știut că am s-o bat, fiindcă n-o iubeam destul ca s-o pot ierta.

Vorbind astfel, îmi da conștiința că iubirea noastră era în mîinile mele. Trebuia doar să fiu iertător, să pot uita ca s-o iubesc fără umbră de îndoială, cum mă iubea și ea pe mine, cu toată dăruirea. Acest dar, care ni se dă mai ușor decît toate, pe care nu-l simți al tău niciodată deplin...

Se făcea primăvară, erau calde zilele şi luminoase. Dinspre pădure băteau vînturi molcome, aducînd miros de pămînt deszăpezit. Nu mai puteam sta în atelier, mă apăsa întunericul şi plecam pe marginea Someşului, ieşind din oraş, apoi mă întorceam obosit şi uneori adormeam. Uneori ieşeam în curtea clinicii şi stam pe o bancă, privind bolnavii. Erau mulţi. Veneau unii cu alte apucături şi plecau alţii. Sănătoşi sau nu, dar plecau, pentru a face loc altora. Jurcan se obişnuise pînă într-atîta cu ei încît îi desena. Pe mine mă tulburau. Cînd vorbeam cu ei, mi se părea că se întoarce pămîntul cu mine.

O tînără călugăriţă, îmbrăcată într-o rochie neagră, avea într-o băsmăluţă nişte bucăţele de hîrtie colorată pe care le privea surîzînd, făcîndu-şi uneori cîte o cruce.

— Ce-ai acolo ? am întrebat-o.

— Panseluţe, mi-a răspuns, mîndră de sine. Să-ţi dau una ? Dac-o pui sub pernă, visezi îngeri. Uite !

Mi-a dat o panseluţă, apoi a făcut semnul crucii. Avea o zi cînd vedea îngeri. Erau însă şi zile cînd vedea draci ! Atunci era mai bine să nu dai ochii cu ea.

Un veteran din războiul mondial, şchiop, îmbrăcat într-o uniformă peticită, credea despre sine că este Mihai Viteazul. Privea castanii din curte, strigînd că vin turcii. Pregătea mereu atacuri.

De după colţul unui pavilion, păşea abia atingînd pămîntul omul de sticlă.

— Stai ! stai ! striga de departe, cînd da ochii cu tine, tremurînd de frică.

Se temea că se sparge.

Printre bolnavii mai vechi era şi un ţăran înalt, care tot măsura clădirile cu o prăjină. Planul lui era să mute clinica.

Striga mereu :

— Porneşte ! Porneşte ! La o parte ! La o parte !

Păreau nişte actori încăpăţînaţi să joace acelaşi rol. Nu era greu să înţelegi, privindu-i, că farmecul şi frumuseţea vieţii stau în schimbare. Îmi spuneam că poate scopul artei era legat de nevoia de schimbare a vieţii, şi nu greşeam

Mă întrebam ce-ar fi dacă m-aş încăpăţîna să sculptez pe viitor numai viţei de aur, şi răspunsul mă îngrozea. Ajungeam astfel la concluzia că o rupere totală de raţiunile sociale era cu neputinţă fără să înnebuneşti. Deci se putea învăţa ceva şi de la nebuni. Jurcan îi desena ca să observe expresia. Eu învăţam că inteligenţa omului e o calitate însuşită din experienţă şi, ca tot ce este însuşit, se poate pierde.

În cele din urmă am început să desenez şi eu. La început creionam liber fizionomii generale, de care nu eram mulţumit. Jurcan făcea cam acelaşi lucru. Cu timpul, însă, aveam să înţeleg ceva înspăimîntător: că nebunii nu mai aveau nimic omenesc. Generalul avea leit privirea unui cîne. Omul de sticlă părea o veveriţă. Mă obsedau. Aş fi vrut să mă mut, să mă duc oriunde, cît mai departe de acest teatru tragicomic, dar nu mai aveam bani nici pentru masă.

Se pare, însă, că aveam noroc.

Într-una din aceste zile, trecînd spre Jurcan, am văzut pe o bancă un omuleţ cu un vraf de cărţi alături, în care răsfoia pe rînd, ca şi cînd ar fi căutat ceva ce nu găsea. „Ăsta e un savant, mi-am spus în sinea mea, o să aibă de lucru cu generalul." Intrînd la Jurcan, i-am spus noutatea.

— E mai de mult aici, dar nu iese prin curte, lucrează, e compozitor.

Da, era un compozitor, şi încă din cei mai aleşi pe care-i avea ţara. Tonul liniştit cu care Jurcan îi rostise numele (e mai bine să rămînă necunoscut) m-a înfiorat. Nu mult mai înainte ascultasem la un concert o simfonie de o rară expresivitate şi frumuseţe. Sandi îmi spusese că autorul era bolnav de nervi, dar nu mă aşteptasem să-l întîlnesc pe cărările omului de sticlă.

Cînd m-am întors de la Jurcan, nu mai era acolo, eu însă îl vedeam, îi simţeam privirea aţintită asupra mea şi parcă îl auzeam spunînd : „De ce te miri ? Un artist poate şi el înnebuni. Sîntem oameni şi noi, ceva mai simţitori, de aceea suferim mai mult..."

Îmi veneau în minte unele fragmente din simfonia pe care o ascultasem, care avea un moment sfîşietor de trist. Încercam să fac legătura între operă şi viaţa maestrului,

întrebîndu-mă dacă nu cumva suferinţa este o lege a creaţiei.

Cunoscusem pe unul dintre medici şi, întîlnindu-l, l-am întrebat despre starea acestui pacient.

— O nimica toată, răspunse el scurt : astenie. Nu e nimic grav.

Ştiu că, despărţindu-mă de el, mă gîndeam la soarta lui Eminescu, zicînd că alţi medici vor fi spus şi ei că nu era grav. Simţeam nevoia să vorbesc cu maestrul şi tot ezitam. Într-o zi am îndrăznit totuşi, dar cu teamă, cu sentimentul că mă fac părtaş într-un moment de viaţă al artistului prea trist, ca să aibă lipsă de martori.

Era o zi limpede, cu cerul de un albastru fraged, care nu se potrivea cu arborii golaşi, negri şi încă umezi. Sta pe o bancă şi l-am salutat.

— Maestre, sînt fericit că am prilejul să vă cunosc, i-am spus. Voiam de mult să vorbesc cu dumneavoastră.

— Şi de ce n-ai vorbit, ţi-a fost frică de mine ?

— Nu, dar citeaţi mereu şi...

— Dumneata nu citeşti ? Poate n-ai cărţi ? Dacă vrei, îţi împrumut. În care pavilion stai dumneata ?

I-am arătat cu degetul. Se părea că nu crede. Clipea încet din gene şi, zîmbind ciudat, mă întrebă :

— Cu ce te ocupi dumneata, cînd nu eşti aici ?

— Sînt sculptor. Stau aici de multă vreme, din toamnă. Acum vreau să mă mut.

— Da, da, înţeleg. Te-ai făcut sănătos. Unde vrei să te muţi ?

Îi trecu peste faţă un zîmbet ciudat. Căutam un răspuns şi parcă nici unul nu se potrivea.

— Mă mut în oraş, am spus cu oarecare întîrziere.

N-a mai pus altă întrebare. Avea o căţeluşă, care se juca cu el. A ridicat-o pe bancă, zicînd :

— Are un temperament de femeie uşoară : îi place să stea numai în braţe. Îţi plac cînii ?

— Dacă nu muşcă !

— Toţi cînii muşcă, plăcerea e să-i îmblînzeşti. Cu oamenii e mult mai greu. Nu-i aşa ? Spui că eşti sculptor ? Ai auzit de sculptorul G...

Am înţeles că mă pune la încercare.

— Îl cunosc. V-a făcut un bust pe care l-am văzut reprodus pe coperta unei reviste. Lucrare destul de bună.

— Dumneata cum mă vezi ?

— Ca în simfonia dumneavoastră, pe care am ascultat-o de curînd : îndurerat.

— Te duci la concerte ?

— Uneori, cînd mă invită vreun prieten. Nu am bani să merg cînd doresc.

Lăsă jos căţeluşa, apoi, întorcîndu-se spre mine, mă privi cu atenţie, ca şi cînd ar fi vrut să cîntărească fiecare cuvînt.

— Da, spuse el ca pentru sine. Mă bucur că te cunosc. Iartă-mă, dar credeam că eşti nebun. Poate şi dumneata ai crezut la fel despre mine. Nici n-ar fi de mirare. Aici sîntem, cum s-ar zice, în regatul lor. Vino în camera mea, s-a încălzit prea tare. Mai vorbim acolo, dacă nu eşti grăbit.

Ajuns în cameră, s-a şezat pe scaunul de la pian. M-a întrebat cîţi ani aveam, unde-mi făcusem studiile şi cum ajunsesem să locuiesc tocmai la clinică.

Răspundeam pe îndelete, şi el tot punea alte întrebări.

— Trebuie să ai grijă în primul rînd de sănătatea dumitale. Ca să poţi face artă mare nu e de ajuns să ai talent, trebuie să ai şi condiţii, să fii sănătos şi să trăieşti mult. Arta cere un efort supranatural, uşor te scrînteşti, mai ales într-o ţară condusă de nişte măgari. Abia de cînd sînt bolnav au început să mă respecte. Compun o nouă simfonie şi m-am retras aici, dar nu mă simt bine. Nu mai poţi găsi nicăieri un loc liniştit. Dumneata cum te simţi ? Sînt curios să-ţi văd lucrările. Am să-ţi fac o vizită, dacă mă primeşti.

În timp ce vorbea, răsfoia paginile scrise şi, din cînd în cînd, cînta ceva, întrebîndu-mă dacă sună bine. Răspunsurile mele naive l-au făcut să înţeleagă repede că nu aveam cultură muzicală, ceea ce de altfel i-am spus de la început.

Îl priveam din profil. Îi cădea pe frunte şi pe mîini un reflex de lumină, şi mi s-a părut că văd muzica. Într-un tîrziu s-a întors spre mine, zicînd :

— Zici că ţi-a plăcut portretul acela ? Dumneata ştii să faci portrete ? Uite, să-ţi arăt o fotografie. Doctorii s-au

fotografiat cu mine. Vor să intre în istorie... Vrei să-mi faci un portret ?

— Am să-ncerc, maestre.

— Cîte şedinţe ? G. m-a chinuit o lună.

— Poate vă chinuiesc mai puţin. Dacă vreţi să veniţi la mine, vă aştept.

— Să ştii că viu. Vreau să-ţi văd lucrările.

Cînd am plecat din camera lui, se însera. Umbrele amurgului cădeau peste grădina clinicii ca un fum rece, greoi. În curte nu mai era decît arhitectul. Vorbea singur, privind cerul vineţiu. Am trecut pe lîngă el şi nu m-a văzut.

Am intrat în atelier şi mi-am stropit pămîntul, să-l am umed pentru a doua zi, apoi am ieşit. Figura compozitorului, cu lumina pe frunte, cu mînile vibrînde, mă urmărea ca o vedenie. Era o suferinţă în privirea lui, dar şi o încredere, o voinţă a frunţii largi, a buzelor strînse. „Cum se puteau echilibra într-o expresie toate acestea ?"

Am ieşit pe poarta clinicii şi am apucat în sus, ajungînd repede în afară de oraş, şi m-am tot dus, trecînd prin Grădina botanică. Îmi coborau în minte numele mari din trecutul nostru literar şi artistic, Eminescu, Bălcescu, Luchian şi alţii — geniile noastre tinere, al căror sfîrşit tragic voiam să-l înţeleg şi blestemam societatea nesimţitoare. Îmi veneau pe buze blesteme tari, gîndindu-mă la o revoluţie care să răstoarne lumea cu susul în jos, o revoluţie care să dea vieţii frumuseţe şi linişte.

A doua zi, maestrul a venit şi am început să lucrez, dar lumina era alta. Parcă se schimbase şi omul. Avea ceva tulbure în priviri, un zîmbet crispat. Se răsucea pe scaun, privind în toate părţile. Nu-i puteam spune că între timp se schimbase, că-mi venea greu. Am început să lucrez, dar degetele-mi păreau amorţite.

N-am lucrat mult, un ceas, două. Încercam să văd cum se legau formele. I-am spus, în cele din urmă, că e destul şi a plecat, după ce aruncase o privire asupra lutului zicînd că începe să semene.

„Să semene? Hm, bine ar fi să nu semene cu cel de azi!“ O zi mai înainte, în fața pianului, mi s-a părut că întrevăd imaginea creatorului, acum aveam în față un chip crispat, și atîta tot. Am pus mîinile pe lut și l-am tras jos.

„Lumina nu se poate sculpta, îmi ziceam. Un portret e un portret, zadarnic ți se pare ție că ai văzut altceva. Asta-i sculptura, n-ai ce-i face, forme, și nimic mai mult. Forme!“

Voiam totuși să sculptez văpaia luminoasă de pe fruntea lui, suferința și voința, fără să-mi dau seama că ezitam între două moduri de a înțelege sculptura.

Mi-am aprins o țigară, apoi, cu gesturi liniștite, am luat lut și am început să-l strivesc cu apăsări prelungi, ca și cînd mi-aș fi pus palmele pe conștiință, s-o adorm, și am făcut un obraz peste care mi se părea că plutește unda unei vibrații sonore, și m-am liniștit.

A doua zi, maestrul a venit parcă și mai tulburat. Obrajii lui erau pămîntii, buzele vinete. I-am spus că am stricat lucrarea făcută cu o zi mai înainte și că am început alta, din memorie.

— Să nu mai lucri, mă îndemna el. Să știi că ai talent. Lasă-l așa, că e frumos!

— Maestre, am să-l trimit la un cuptor și, dacă se arde, vi-l aduc.

— Fă ce știi. Îmi place că l-ai făcut îndurerat. E bine așa! Vrei să ieșim la soare? E o primăvară care-ți dă poftă de viață. Azi am lucrat cu spor. În curînd e gata noua mea lucrare.

Se vedea cît de colo că maestrul se simțea rău în întunericul din subsolul meu, cum se simțise și cu o zi mai înainte. Nu mi-a spus nimic, dar cred că-l îngrozea gîndul că s-ar fi putut să prelungesc ședințele, astfel că, pînă una-alta, era gata să se declare mulțumit cu imaginea făcută. N-am avut prilejul să mai văd portretul făcut atunci, dar bun nu putea să fie. Un portret, deși are legi simple, sau poate tocmai de aceea, e mai greu de făcut decît o compoziție liberă. Este o limită a interpretării pe care, dacă n-o simți, ajungi la figuri hibride, mai mult momîi decît oameni. Am făcut și eu multe astfel de figuri, nu e de mirare și nici rușine. În felul acesta aveam să învăț, cum s-ar zice, pe propria mea spinare, să-mi stăpînesc treptat

pornirile excentrice și să înțeleg că cea mai mare trudă a artistului este să se echilibreze pe sine, ca om, să se cunoască și să știe ce stă și ce nu stă în puterea lui.

Ajunși în curte, m-a rugat să-l iert puțin, a intrat în camera lui și s-a întors cu un plic în mînă, pe care mi l-a dat, spunînd :

— Mi-ai făcut o bucurie pe care n-o pot plăti îndeajuns. Dacă aș avea, ți-aș da două plicuri.

I-am mulțumit, spunîndu-i că nu m-am gîndit la bani.

În clipa aceea a apărut în fața noastră omul de sticlă. Părea foarte înspăimîntat, îi tremurau mîinile și vorbea bîlbîit. Spunea ceva despre general, dar n-am înțeles ce anume.

Maestrul nu era obișnuit să-l vadă, fiind internat la clinica neurologică, adică alături de clinica psihiatrică. A aruncat o privire înspre el, apoi, prinzîndu-mă de braț, ne-am îndreptat spre alte alei.

— Trebuie să plec de-aici, m-am săturat. Parcă nicăieri mizeria omenească nu e mai urîtă. Bine că am de lucru și nu trebuie să ies din cameră.

Nu-mi era greu să-l înțeleg, mă simțeam chiar stînjenit gîndindu-mă că-l atrăsesem în subsolul meu urît și, pe deasupra, el îmi dăduse și bani.

Cînd m-am întors în atelier, parcă nu îndrăzneam să deschid plicul. Era limpede că-mi dăduse banii mai mult să mă ajute, simțind cît de strîmtorată era viața mea.

Erau două mii de lei, cu care încă în după-masa aceea am plătit pe două luni înainte o cameră și m-am mutat.

— Te-ai făcut ciocoi, îmi spunea Jurcan, aflînd că mă mut. Vezi să nu vii iar înapoi, că nu te mai primim, fără certificat medical.

— Te las pe tine să stai fără certificat : membru de onoare !

— Îți vine să rîzi ? Iar faci pe grozavul !

Se apropie de mine și ridică palma să mă plesnească, dar eu i-am luat-o înainte.

Era un joc al nostru, de astă dată, însă, Jurcan nu voia să-mi rămînă dator. Îmi trase o palmă vîjîietoare peste ureche, apoi fugi rîzînd.

Putea să rîdă. Eu eram bucuros că plecam de la nebuni cu mintea întreagă.

Camera în care mă mutasem nu era tocmai un atelier, era cam mică, avea însă o fereastră mare, înspre grădină, şi era aproape de parcul oraşului şi de Someş. Puteam ieşi să mă plimb în lungul rîului la orice oră din zi, să-mi aduc aminte de Mureş. Cineva mi-a împrumutat un pătuc de campanie, în care dormeam bine. Gazda mi-a dat o masă, pe care am aşezat-o lîngă fereastră: mi-am pus acolo cărţile şi manuscrisele. În grădină erau pomi înfloriţi, prin care bîzîiau albinele şi zburau fluturi de toate culorile. În parc era un restaurant unde cînta un taraf de lăutari. Cîntecele intrau pe geam aduse de vînt. Spre seară venea Leon la mine, treceam împreună pe la Nora şi ne plimbam prin parc. Uneori intram la restaurant, beam bere şi dansam, astfel că n-a trecut mult timp, şi am uitat cu totul casa nebunilor. Mi se părea că am scăpat dintr-o închisoare şi că printr-un noroc nemeritat am ajuns într-o ţară fericită. Renăşteau în mine puteri şi dorinţe noi. Îmi făceam planuri.

Cele mai multe sculpturi le-am spart. Am ţinut numai cîteva, să încapă într-o trăsură. Le-am pus sub streaşina casei şi le băteau acolo ploile. Sandi mi-a comandat un portret şi lucram în grădină. Aerul mirosea a flori de măr, iar Leon cînta arii nemaipomenit de frumoase. Mama lui îi trimitea sticle cu votcă, făcută cu buruieni şi alte mirodenii. Dacă beam cîteva pahare, vedeam toate culorile lumii şi mă prindea o veselie necunoscută. Leon avea mare respect pentru poeţii şi scriitorii ruşi, din ale căror cărţi îmi traducea. Cînd vorbea despre poeziile lui Puşkin, i se umezeau ochii de emoţie. Ştia multe poezii pe dinafară şi le recita.

— Ivan, îmi spunea el, păcat că nu ştii ruseşte, să-l citeşti pe Gogol, dar mai ales pe Cehov. Ştii, Ivan? Cehov e un ironist foarte fin. Gogol e mai poetic, dar Cehov prinde dintr-un condei caracterul unui om. Trebuie să traduc pentru tine ceva, însă trebuie să ştii că e foarte greu.

Era greu, dar reuşea totuşi, fiindcă aşa înţelegea el prietenia: să faci mai mult decît poţi.

Leon erau fiu de învăţător, dar tatăl său nu mai trăia. Murise, după cît ştiu, într-un accident, poate de aceea în felul lui de a fi stăruia obsesia unei fatalităţi. Poate erau şi cauze mai adînci, greu de explicat, care se întrezăreau mai ales cînd se îmbăta, şi se îmbăta destul de des. Atunci avea excese de misticism. În stare de trezie era un om minunat, generos şi bun pînă la duioşie, poate de aceea aveam să mă leg de el ca de un frate. În zilele în care nu venea la mine, zilele mi se păreau mai lungi, mai monotone. Ţineam şi la prietenia lui Andrei sau a lui Coroiu, îi stimam pentru cultura lor, pentru inteligenţa deosebită, dar, sentimental vorbind, îl simţeam pe Leon mai aproape, mai cald. Felul lui de a fi părea simplu ca şi al lui Jurcan, dar adînc. Leon credea în suflet, Jurcan în voinţă. Coroiu şi Andrei puneau accent pe inteligenţă. Mare deosebire.

— Vezi tu, Ivan, spunea Leon, sufletul omului e ca cerul deasupra pămîntului. În el sînt lumina şi căldura. Cine n-are suflet nu e om.

Pentru Leon, singura unitate de măsură în viaţă era sufletul.

— Inteligenţa fără suflet, spunea el, e ceva drăcesc, ca şi talentul.

Discuţiile noastre cele mai grave se desfăşurau pe acest fond, şi de multe ori nu ne înţelegeam. Mai ales într-un punct. El credea că sufletul are origine divină. Eu credeam că se formează în atingere cu viaţa. N-aveam destule argumente, din păcate, şi nici el, astfel că rămînea între noi o distanţă care ne tulbura prietenia. Aducea mereu vorba despre revoluţia proletară din Rusia. Vorbeam şi cu ceilalţi prieteni, Leon o vedea însă mult mai miezos, de lîngă suflet. Ideea libertăţii era legată de sentimentul prieteniei între oameni.

Era în grădină un pom tăiat la înălţimea unui scaun, pe care Leon se aşeza, aşteptînd să-mi gat lucrul început, şi vorbea, fără să aştepte răspuns.

— Auzi, Ivan, revoluţia netezeşte legăturile între oameni. Nu mai sînt bogaţi şi săraci, nu se mai uită chiorîş unul la altul.

— Cum se poate una ca asta, mă Leon? Tu idealizezi, e greu să se vindece omenirea de ambiţii şi lăcomie. (Îl provocam.)

— Ivan, acolo nu mai este proprietate individuală. Tu înţelegi. Bunurile se împart egal. Ivan, lăcomia este boala cea mai urîtă a omenirii, şi revoluţia o vindecă. Îţi spun eu, Ivan, acolo se petrec lucruri mari. Aici trăiesc bine numai păduchii. Tu le spui cameleoni. Totuna e. Hai să bem o stacană de vin.

Fără îndoială, Leon încă nu-şi da seama de amploarea transformărilor politice legate de revoluţia proletară. Eram mulţumiţi însă, şi el, şi eu, să ştim că undeva era un stat în care exploatarea omului de către om încetase, o ţară în care prietenia şi buna înţelegere între semeni erau un program de stat, iar munca era socotită o onoare

Sandi mă ajuta să înţeleg muzica. Avea mare admiraţie pentru Chopin, pentru Bach, pentru Beethoven, vorbind cu dragoste şi despre alţi compozitori mai moderni. Mă tot îndemna să fac un bust de muzician. Cînd a prins de veste că am spart atîtea lucrări, s-a înroşit de furie : zicea că-i vine să mă bată.

— Nu-i nimic, le mai fac o dată, şi le fac mai bine.

— Dar tu nu înţelegi că le puteai vinde ? Eu am vorbit cu nişte cunoscuţi. Bine că nu l-ai stricat pe *Moise*. Să fii acasă mîne, că vin cu cineva.

A venit cu un inginer tînăr, care a cumpărat trei lucrări, e drept, cu bani puţini, dar banii mi-au prins bine. Mi-am cumpărat pămînt, mi-am făcut o rotativă şi am început să lucrez cu mai mult avînt.

Greutăţile avute cu portretul compozitorului nu le puteam uita şi mă puneam la noi încercări. Am făcut o serie de portrete cu o coloratură rodiniană, destul de expresive şi chiar asemănătoare, deşi schimbam proporţiile, cum îmi venea bine, accentuînd trăsăturile după cerinţe de expresie şi conţinut. I-am făcut şi lui Sandi un portret, despre care prietenii ziceau că este cel mai reuşit, dar cînd l-a văzut mama lui i-a venit să-şi facă cruce, deşi nu era creştină. Zicea că niciodată n-a crezut că are un copil atît de urît.

Am făcut multe portrete în acea primăvară. Unele plătite, altele numai pentru bucuria de a lucra. Veneau actori şi cîntăreţi de la Operă şi-i rugam să cînte în timp ce lucram. Aduceau ţigări şi vinuri aromate. Nu-mi lipsea nimic.

Tot atunci am făcut un portret al Bunicii, din memorie, şi al lui Miron, tot din memorie. El îmi trimitea poezii şi mă tot chema la Bucureşti. Am făcut şi portretul lui Paul. El continua să-mi dea cîte două sute de lei săptămînal, împărţindu-şi cu mine banii de buzunar, certîndu-mă că tot amînam să-i cioplesc calul năzdrăvăn, în lemn. Îi spuneam că nu găsesc un lemn potrivit, motiv întemeiat, dar mai era şi altul : nu mă interesa tema. Incepuse şi el să picteze, şi chiar să scrie, însă mama lui nu vedea cu ochi buni înclinările artistice ale fiului. Il ameninţa că-l dezmoşteneşte dacă nu-şi va lua examenele la Universitate, însă Paul rîdea de toate astea, nu-i păsa de ameninţări. Într-o zi mi-a spus că mama lui voia cu orice chip să mă cunoască.

— Trebuie să vii, să te prezint. Ea crede că eşti cine ştie ce lighioană şi se teme să nu mă influenţezi la rele.

M-am dus într-o zi la ei la masă şi nu pot zice că m-am simţit bine sub privirile acestei femei severe. Vrînd să-i facă educaţia fiului său şi să-l îndepărteze de artă, spunea că arta e o pierdere de vreme, că nu e o profesiune serioasă.

Am răbdat cît am răbdat, dar pînă la urmă i-am spus că eu aveam păreri cu totul deosebite despre artă. Îmi luasem un ton grav, care i-ar fi plăcut chiar şi lui Coriolan Petran. Tot stînd de vorbă cu prietenii mei, se lipiseră şi de mine cuvinte de altă rezonanţă decît cele săteşti, neologisme, pe care le simţeam sub limbă ca pe nişte măsline sărate.

— Doamnă, eu înţeleg că mama e suverană şi are dreptul să decidă educaţia fiului său. Există însă un risc : acela că, în timp ce principiile se învechesc, viaţa evoluează. Un educator, fie chiar părinte, dacă nu respectă înclinaţiile fireşti ale unui tînăr, greşeşte. V-ar conveni ca, mai tîrziu, Paul să vă reproşeze că din pricina dumnevoastră a ajuns un pîrlit de avocat, în loc să fi ajuns un mare pianist ?

— Să ştii, Vlasiu, că i-ai impus mamei. Ai fost foarte serios şi ai pus-o la punct. Bine-ai făcut ! Mi-a spus că poţi să vii la noi la masă de cîte ori vrei, mă informă Paul mai tîrziu.

Poate m-aş fi dus, dar în vremea aceea cîştigam destui bani să-mi pot plăti un abonament la restaurantul din parc.

Îmi aduc aminte amiezile din vremea aceea. După ani de zile în care aproape uitasem ce înseamnă un prînz şi o cină luate la timp, cînd vedeam cum veneau mîncările una după alta, în farfurii albe, strălucitoare, mă săturam numai privindu-le. Beam şi un pahar cu bere, fumam o ţigară şi citeam ziare. Cînd îmi ridicam privirea, vedeam în faţă atelierele Academiei de Arte Frumoase. Îmi treceau prin minte zilele studenţiei şi parcă mă vedeam stînd singur, rezemat de balustrada de fier a terasei, înfometat.

Aruncam fumuri mari de ţigară, suflîndu-le într-acolo, ca şi cînd aş fi voit să întunec amintirea trecutului, apoi mă sculam şi, trecînd prin aleile cu flori pe margine, fredonam încet fragmente din ariile pe care le cînta Leon.

Mă întorceam acasă, luam o carte şi ieşeam în grădină, la umbra mărului, lăsîndu-mă purtat în lumi necunoscute, care toate mă aşteptau pe mine, să mă minunez de frumuseţea lor. Citeam cărţile marilor descoperitori, călătorind de la polul nord la polul sud, citeam biografii de artişti şi romane ale căror întîmplări le credeam aievea, în care intram cu tot sufletul, suferind şi bucurîndu-mă ca un copil care se visează împărat. Uneori auzeam paşi uşori prin grădină. Venea Nora şi-mi punea mîinile pe ochi. O luam pe genunchi, ţinînd-o în braţe, ca şi cînd aş fi ţinut toată viaţa caldă şi fragedă a acelei primăveri. Nu mai aveam îndoieli. Cînd stam cu ea, parcă ieşeam cu totul din timp. Dar asta n-a ţinut mult.

Eram prea tînăr pentru a înţelege că nu poţi fi fericit de două ori în acelaşi timp, în două iubiri, şi aveam să-mi tulbur fericirea, din nebăgare de seamă, pentru mulţi ani.

POVEŞTI FĂRĂ DEGETE

O întîmplare cu totul măruntă m-a pus faţă în faţă cu o altă fată, o studentă în a cărei tinereţe bătea vîntul dragostei.

Într-o zi mă întorceam de la masă citind un ziar, şi deodată a pornit un răpăit de ploaie. Am fugit repede lîngă trunchiul gros al unui castan. Atunci am văzut că de pe o altă alee venea spre mine, rîzînd, o studentă pe care o cunoscusem la expoziţie. Am sărit înaintea ei şi, acoperind-o cu fulgarinul meu, de curînd cumpărat, ne-am retras lîngă un trunchi de castan.

— Mi-e frig, a spus ea şi s-a lipit de mine, înfăşurînd fulgarinul.

Îi era frig ei, dar eu începusem să ard. Mi se prelingeau după guler picături de apă şi mi se păreau fierbinţi.

— Ce întîmplare, se mira ea, dacă ne-ar vedea cineva, cine ştie ce-ar crede ?! Noroc că plouă şi nu vine nimeni. Ai închis expoziţia şi parc-ai intrat în pămînt. Unde te-ai ascuns, de nu te mai vede nimeni ?

E greu să-mi aduc aminte ce i-am răspuns. Era prea aproape de mine. Simţeam că mă ridic cu ea deasupra norilor. Fulgere, trăsnete, toate acestea se petreceau undeva jos, într-o lume pămîntească. Numai într-un tîrziu am simţit o mare tăcere în jurul nostru, o linişte nespusă şi am înţeles că încetase ploaia. Atunci am dat la o parte fulgarinul. Ea şi-a ridicat pleoapele de pe ochii ei negri şi m-am văzut oglindit în frumuseţea lor.

— Dacă am fi dezbrăcaţi, i-am spus, am fi ca Adam şi Eva în rai. Mi se pare că acum m-am născut.

Îmi plăcea să găsesc astfel de fraze, chiar mult mai romantice, şi nu trebuia să le caut prea mult, uneori chiar fără voia mea mă exprimam în rime. Aşa credeam eu că poate fi cucerită inima unei fete. Se pare însă că inima Simonei avea alte legi.

— Nu cunoşti *Biblia,* mi-a răspuns ea. În rai nu sînt castani, sînt meri ! Hai să ne mişcăm de aici, că se abate potopul peste noi.

Curgea un pîrîu pe marginea aleii. Am păşit peste el şi mergeam înainte. Mie mi se părea că mă legăn.

Vîntul scutura apa din frunze, iar noi rîdeam, ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. A plouat, a fulgerat, ne-am adăpostit sub castan, ne-am ţinut în braţe unul pe altul, ne-am sărutat, atîta tot. M-a întrebat ce lucrez, unde stau

și s-a bucurat că stăteam aproape de căminul de fete. Poate aveam să ne mai întîlnim...

Ne-am și întîlnit în una din zilele următoare și ne-am plimbat pe Someș în jos, unde era un al doilea parc, mai vechi. Locul era singuratic, te puteai simți ca în grădina unui castel părăsit. Arbori seculari, cu crengi rupte și uscate, aminteau vremuri tari. Alături, Someșul curgea limpede. Simona era îmbrăcată într-o rochie albă, care o făcea să pară și mai neagră de cum era. Își adunase coadele în coc. Găsisem în sfîrșit o fată cu cosițe, ca în satul meu, și i-am spus că aș vrea s-o văd despletită.

Ea mi-a pus mîna pe gură și, apropiindu-și gura de urechea mea, a șoptit :

— Da, poetule, am să-mi desfac cosițele, să poți vedea... cît sînt de scurte !

I le-am despletit încet, fără cuvinte, ascultîndu-mi inima cum bate.

Mi se părea că ea nu simte freamătul meu interior.

Am prins-o de mijloc și era atît de subțire, încît mi se întîlneau degetele peste ea. Avea dinți mărunți, albi, și rîdea la fiecare cuvînt al meu, încercînd să pară stăpînă pe sine. Parcă se temea să nu cred că ar putea fi îndrăgostită. Poate că nici nu era. Se juca cu mine, cum mă jucam și eu.

Ne-am mai întîlnit încă o dată și ne-am dus la pădure. Ea se ascundea printre arbori, ademenindu-mă. Fugeam după ea și n-o puteam prinde. În umbra pădurii, fața ei dispărea — numai cînd rîdea i se vedeau dinții și albul ochilor.

— Vreau să stăm la umbră, a spus ea și să-mi spui *povești fără degete*.

Citise în *Herald* poveștile mele, despre care spunea că erau prea triste. Ar fi vrut să-i spun povești mai vesele, dar toate pe care le știam erau triste.

— Nu știu povești vesele, i-am spus.

— Fă una pentru mine, mă îndemna ea.

Văd bine stejarul sub care am stat, acolo în pădure, mai în adînc. Crengile lui mari aveau frunzișul de un

verde mocnit. Lumina cădea în frunze, dîndu-le o glazură metalică. Împrejur, o livadă mică părea o grădină făcută pentru noi. Brînduşe albastre creşteau deasupra ierbii şi le mişca încet boarea vîntului.

De mult nu mă mai rugase cineva să-i spun poveşti. Ştiam multe, de la Bacu, dar ea mă ruga să fac una pentru ea, şi încă una veselă. Am început la întîmplare.

. . . .

„Păpuşile au fost aduse într-o cutie de carton, apoi s-a făcut noapte şi au ieşit din cutie dansînd. Dansau frumos păpuşile, iar copila dormea. Intra luna pe fereastră. Păpuşile zîmbeau şi dansau, cu picioruşe mici de hîrtie, lipite cu pap. Copila dormea cu ochii deschişi, fără să mişte din gene, şi le-a văzut.

— Vreau să fiu şi eu o păpuşă, să dansez cu voi ! a strigat copila.

— Minunat ! au răspuns păpuşile în cor, cîntînd :

Bate vîntu-ncetişor
Pe deasupra viilor,
În ţara furnicilor !

În seara aceea, marinarul era de pază şi tot striga :

— Dă-mi un chipiu de aramă, că sînt un marinar vestit, şi insula e plină de stafii !

Striga, tot striga, însă păpuşile nu-l auzeau, nu-l vedeau şi a început marinarul să plîngă de necaz. A venit atunci o broască-broscuţă şi i-a spus :

— M-a trimis Oac-Oac cel Mare şi a zis să te duci în altă ţară, că la noi e frig şi ai să îngheţi !

— Nu vreau să ştiu ! a strigat marinarul. Îngheţat sau dezgheţat, dar cu chipiu ! Daţi-mi un chipiu !

În aceeaşi clipă a bătut un vînt rece, şi pe loc a îngheţat marinarul.

Păpuşile, văzînd una ca asta, s-au întristat foarte şi cîntau jalnic :

Marinar, marinărel,
Ce să facem noi cu el ?

— Daţi-mi-l mie ! a strigat copila, că am acasă un vaporaş cumpărat de la oraş.

Foarte înduioşate, păpuşile au zburat pe deasupra marinarului, suflînd cald peste el, şi s-a dezgheţat marinarul.

— Vreau să fiu căpitan de vapor, a strigat el.

— Nu vreau, nu vreau căpitan fără chipiu! a răspuns copila, suspinînd.

Păpuşile cîntau:

Marinarul fistichiu
A rămas fără chipiu...

Atunci s-a dus marinarul la piaţă, să-şi cumpere un chipiu, dar acolo se găseau numai pălării vînătoreşti şi, nemaiştiind ce să facă, s-a hotărît să se lase de marinărie, să-şi găsească altă meserie.

Păpuşile au zburat, cîntînd:

Marinarul cel vestit
Alt chipiu n-a mai găsit...

— Bine, a spus marinarul, necăjit, am să mă fac pescuitor de perle, şi numaidecît s-a lăsat în fundul mării, de unde nu peste mult a ieşit încărcat de perle strălucitoare.

Au venit păpuşile alături, cuminţi, iar marinarul le-a pus în frunte cîte-o perlă frumoasă.

Fericite, păpuşile i-au mulţumit, apoi pe loc i-au făcut un chipiu brodat cu stele, cu soare şi cu lună, i l-au pus pe cap, iar marinarul a pornit în larg pe o corabie fără catarg, cîntînd:

Marinarul iscusit
Perle albe a găsit
Şi le-a dat pentr-un chipiu,
Marinarul fistichiu...

Au trecut apoi ani mulţi, copila a crescut mare şi era tristă. Sta la fereastră şi cînta singură:

Departe el s-a dus,
Pe mare cu vaporul,
Nici mie nu mi-a spus,
Şi-acuma îi duc dorul.

— Să ştii că ai intuiţie. Te-ai gîndit că am crescut lîngă mare ? Curioşi sînteţi voi artiştii, zicea Simona. Eu nu pot înţelege ce cap aveţi voi. Cum îţi pot trece prin minte atîtea ? Am şi eu un văr care este poet şi, de cîte ori ne întîlnim, îmi fuge pămîntul de sub picioare.

Ne-am ridicat de pe iarbă şi am pornit la vale, ţinîndu-ne de mînă. Mi-am adus aminte că la Şcoala de meserii, seara cînd se stingea lumina, elevii mai mari mă puneau să povestesc pe întuneric ca să adoarmă ei. Le spuneam poveştile pe care le auzisem de la Bacu. Dar de atunci trecuseră ani mulţi şi nu le mai puteam potrivi destul de bine. Simonei însă i-au plăcut. Mă întreba cîte feluri de poveşti sînt.

Cînd am ajuns în strada Grigorescu, se înserase de-a binelea. S-a oprit sub un pom şi, privindu-mă lung, mi-a spus că ea nu fusese cu nimeni încă la pădure. Trebuia să înţeleg oare că ea încă nu iubise pe nimeni ? Atunci mi-am adus aminte de Nora. Şi ea îmi spusese la început că nu mai iubise pe altcineva, pentru ca apoi să aflu că eram al treilea. Totuşi am crezut-o şi pe Simona.

Am ajuns apoi aproape de cămin şi ne-am oprit. Am îmbrăţişat-o şi-i mîngîiam părul. Ea şi-a ridicat ochii spre mine şi mi-a spus că, atunci cînd povestesc, glasul meu pare al unui om bun, că ar putea să mă iubească, însă eu eram legat de altcineva. O cunoştea pe Nora, poate se aştepta să-i spun că n-o iubesc, dar eu am tăcut.

PE DOUĂ CĂRĂRI

Aşa am început să umblu pe două cărări, şi Nora a aflat. A venit într-o zi la mine şi a început să-mi spună că sînt un om fără inimă, că nu eram sincer. Şi, ca să fiu sincer, i-am spus tot, dar ea ştia. O cunoştea pe Simona şi zicea că ea s-a lăudat, iar acum ştia tot căminul de fete că eram un sentimental cu care poţi face ce vrei.

— Şi ce e dacă sînt sentimental ? Nu e păcat.

— Ba e păcat. Nu vreau să rîdă nimeni de tine, mai ales ea. O gaiță ipocrită.

I-am spus că și ea era ipocrită, ceea ce a făcut-o să-și iasă din fire. A plecat trîntind ușa. M-am gîndit să fug după ea, dar ceva mă țintuia pe loc. Mă întrebam care mi-a fost vina. Că era ipocrită Simona? Dar noi nu ne făcusem nici un fel de jurăminte. Nici Norei nu-i făcusem. Nimănui nu-i făcusem vreun jurămînt, totuși Simona spusese și ea că eu eram legat...

Cuvîntul ăsta răscolea în mine o mîndrie și mi-am spus că trebuie să mă dezleg. Mă gîndeam să nu mă mai duc în veci la Nora. Atunci, la cine? Am început să-mi pun fel de fel de întrebări. Ca să scap de ele, am început să citesc, dar rîndurile mi se învălmășeau. Parc-o vedeam pe Nora, îmbujorată la chip, cu ochii scînteind. Mi se părea mai frumoasă decît era. Simțeam nevoia s-o văd și am plecat spre ea, dar nu era acasă...

Trecuse de miezul nopții, nu mai știam ce să cred. O neliniște necunoscută mă îndemna să stau, să nu mă mișc de la poartă pînă se va întoarce.

„Oare sînt gelos? mă întrebam. De ce sînt gelos? Nu, nu sînt gelos, n-am de ce să fiu! Poate că ea e geloasă, din pricina Simonei? O să-i treacă, fiindcă eu tot pe ea o iubesc." Ori le iubeam pe amîndouă? Se putea una ca asta? Poate că nu le iubeam pe nici una... Afurisită întrebare. Părea mult mai grea decît întrebările în legătură cu arta.

În cele din urmă m-am întors acasă și m-am culcat. Cînd m-am trezit, intra soarele în cameră și mă durea capul. M-am îmbrăcat apoi fără nici un gînd așezat și am pornit spre Nora. Am bătut, dar ea n-a răspuns. Atunci am intrat, și ea dormea. Avea pe față o dulce oboseală și spunea s-o las, că vrea să mai doarmă. Mi-a spus că a fost cu o colegă și cu niște studenți, că au petrecut pînă spre ziuă. Auzi? Au petrecut pînă la ziuă. Atunci, cum să nu fie obosită?!

Am întrebat-o:

— De ce nu mi-ai spus că te duci?

— Dar tu de ce nu mi-ai spus că te plimbi cu Simona?

— Despre asta e vorba? Te răzbuni, cu alte cuvinte?

Așteptam un răspuns, dar ea tăcea.

Cum sta pe pat, rezemată de pernă, cu părul răsfirat, privind în jos, era tulburător de frumoasă. M-am apropiat de ea şi am vrut s-o mîngîi. M-a îndepărtat uşor, fără să spună un cuvînt. Mă simţeam caraghios şi am crezut că trebuie să plec.

Mergeam fără să ştiu încotro, cînd deodată mă aud strigat din urmă. Era Simona, care trecuse pe lîngă mine, şi eu n-o văzusem. Avea o rumeneală uşoară şi un zîmbet ademenitor pe întreg obrazul. A ridicat mîna să-mi îndrepte cravata, certîndu-mă că eram neras.

„Ah, ce frumoasă eşti ! îmi venea să-i spun. Nora te-a bîrfit. Mă face să sufăr pe nedrept. Cine-ar putea spune că nu eşti frumoasă ?"

M-a luat de braţ, întorcîndu-mă din drum, fără să mă întrebe. Mi se părea că Nora mă priveşte din urmă. Îmi împărţeam gîndul între amîndouă, şi Simona a simţit că nu eram atent. M-a strîns de braţ şi m-a întrebat tăios :

— Spune-mi, te-ai certat cu Nora ?

Pusese degetul drept pe rană, prea repede, prea făţiş. M-am gîndit atunci că poate Nora avea dreptate. Simona avea ceva de gaiţă.

— Da, e supărată pe mine. Cineva i-a spus că ne-am plimbat împreună.

— Ştiu că mă urăşte. Nu înţeleg pentru ce, nu i-am spus nici „du-te încolo". Şi eşti trist ? Poţi tu să fii trist pentru o fată ?

— Pentru o fată ? Nu e o fată oarecare, tu ştii, ţi-am spus.

— Ştiu, e aleasa visurilor tale...

Mă lua peste picior şi nu mă puteam apăra. Aş fi vrut s-o las în stradă, să mă întorc la Nora, pentru a-mi dovedi că eram stăpîn pe mine, dar ea mă ţinea de braţ.

Era o după-amiază nemaipomenit de frumoasă. Cer albastru, aer limpede, lumină, trotuare spălate de ploaia de peste noapte şi încă ceva nespus, ce ţine de primăvară şi de tinereţe. Numai Nora strica totul. Ea sta acolo în pat, rezemată de pernă, tăcută, cu pleoapele căzute peste ochi, tainică şi de nepătruns, ca *Aurora* lui Michelangelo. Ce eram eu de vină ? Nici Simona nu era vinovată, nimeni nu era vinovat.

— Da, zicea Simona, le-am spus fetelor că am fost cu tine la pădure. Ce e rău în asta ? M-am gîndit la poveştile tale. Totul e foarte frumos, ştii, frumos de tot ! Le-am povestit basmele şi m-au invidiat. Ah, ce plăcere nebună mi-a făcut ! Tu nu ştii cum e în cămin, tu nu ştii nimic, ce bine că nu ştii nimic ! Pentru asta te iubesc.

— Tu mă iubeşti pe mine ? Îmi place să aud, dar nu cred şi nici nu vreau. Îmi place să te văd, să te aud vorbind, dar iubirea e altceva. Tu ziceai că nu ştiu ce e ? Ştiu, dar nu pot spune.

— Dacă ai şti, ai putea. Să-ţi spun drept, nici eu nu ştiu. Eu încă n-am iubit pe nimeni, tu mă crezi ? Nimeni nu mă crede, şi tot vreau să iubesc şi nu pot, şi nici alţii nu pot să mă iubească. Sînt prea sinceră, zău, sînt prea sinceră. Tu nu vezi ? Îţi spun tot. Hai să nu mergem la cinema, dar acolo nu putem vorbi. Mergem undeva unde nu ne vede nimeni. Aşa-i că tu vrei să nu ştie Nora că m-ai întîlnit ?

Aşa era. N-aş fi vrut de loc să dau ochii cu ea. Ne-am dus la o cofetărie şi am stat pînă a înnoptat, uitînd cu totul de Nora. Simona era o drăcoaică nesăţioasă. A scos sufletul din mine, atîta am vorbit. I-am spus tot trecutul meu, şi prezentul, şi viitorul, şi ea nu mi-a spus nimic. Am ieşit din cofetărie şi, mergînd spre cămin, am trecut prin parc.

— Nu pe-aici, a spus ea, mergem pe lîngă Someş. Nu vrei să auzi clipocitul apei ?

Avea un ton de mare franchetă, căreia nu i te puteai împotrivi, totuşi era mult mai şireată decît Nora, dar îi sta bine.

Am ascultat clipocitul Someşului împreună, am numărat stelele şi, pînă la urmă, i-am spus că n-o mai iubeam pe Nora, fără să ştiu că tinereţea se minte pe sine cu uşurinţă, mai ales seara pe lună...

Luase vacanţă şi spunea că-i pare rău că trebuie să plece. Mă invita şi pe mine la Mangalia, dar eu făcusem alt plan. Aveam să merg cu Teo la Geoagiu.

Cînd am trecut pe lîngă atelierul meu, a spus :

— De ce nu m-ai chemat niciodată să-ţi văd atelierul ? Dacă faci plajă mîine dimineaţă, te privesc de pe geam.

Am zîmbit şi mergeam înainte. Cînd am ajuns la cămin, s-a oprit, m-a prins de rever şi m-a tras în umbră, apoi şi-a încolăcit braţele în jurul gîtului meu.

— Poate totuşi nu te mai văd curînd. O să fie prea lungă vacanţa, ciopleşte ceva pentru mine. Un copil gîngav se poate sculpta ca în poveste ?

Îi spusesem şi o poveste cu un copil gîngav.

— Se poate, am răspuns cu îndoială.

— Poveştile pe care mi le-ai spus, aş vrea să nu le uit. Dacă ai vrea să mi le scrii tu şi să mi le trimiţi...

Vorbele ei şoptite la ureche îmi intrau în inimă şi-mi plăceau, dar nu simţeam durerea despărţirii.

N-o simţeam sau poate gîndul că Nora îmi întorsese spatele mă făcea să nu simt, destul că m-am despărţit de Simona fără strîngerea de inimă obişnuită în astfel de împrejurări.

NOPŢI ALBE

Spusesem că nu vreau s-o mai văd pe Nora (totdeauna cuvintele mi-o luau înainte), dar Nora trăia adînc în mine. Gîndurile nu puteau face nimic. Trebuia s-o văd. Simţeam că mă aşteaptă, şi nu mă înşelam.

Cînd m-a văzut, i-a trecut un zîmbet pe buze, ca şi cînd ar fi spus : Ştiam că ai să vii. Mi-a spus că m-a căutat Leon pe la ea şi a invitat-o la restaurant, dar ea nu voise să meargă fără mine. Trebuia să înţeleg deci că şi ea era legată de mine.

Abia într-un tîrziu îmi aruncă o întrebare, pe care eu n-am ştiut s-o ocolesc, şi s-a aprins între noi o discuţie greu de redat, ale cărei cuvinte cădeau ca o bătaie de aripi.

— N-are rost să mai vorbim despre ea, îţi faci gînduri şi griji în zadar, tu nu simţi cît de aproape sînt de tine ?

— Nu ştii cum sînt femeile, tu nu le cunoşti. Ele îţi pot face rău, dacă nu te iubesc. Eu n-am încredere în

Simona, e rea, vrea să ne strice dragostea. Te rog să-mi spui tot, nu te ascunde de mine.

Luptau în mine două voințe : să-i spun, să nu-i spun ? Drace, ajută-mă ! Și dracu m-a ajutat să mint mai departe.

— Îți spun tot, crede-mă că n-am ce-ți ascunde. Ne-am plimbat și am vorbit nimicuri.

— Nu cred, nu seamănă cu ea ceea ce spui. De cîte ori v-ați plimbat ?

— De două ori.

— Deci nu e o simplă întîmplare ? V-ați dat o întîlnire. Să știi că am s-o bat.

— O să ieși cu niște zgîrieturi, și n-o să-ți placă.

— Vezi, o aperi, ești nesincer, îmi pare rău că te-am iertat. Sau ești nesincer, sau inconștient. Mai bine nu te-aș fi cunoscut. Mă bucur că pleci. Am să plec și eu, poate o să uităm unul de altul.

Aș fi vrut s-o împac cumva, dar cuvintele mele stricau totul. Am îmbrățișat-o și n-am lăsat-o să mai vorbească. O mîngîiam pe păr și o sărutam pe obraji. Ea a început să plîngă, spunînd printre suspine că sînt un om rău, că nu mi-e milă de ea.

Îmi vin în minte zilele acelea și mi se pare că ele despart viața mea în două.

Hotărîsem să plec cu prietenul Teo la Geoagiu, unde aveam să rămînem o lună, dar lacrimile Norei aveau putere asupra mea. Parcă plîngea Mama, acolo în Lechința. Toată copilăria mea a fost scăldată în lacrimi. Aveau putere asupra mea mai mare decît cuvintele. Își îngropase fața în pernă și plîngea înăbușit. În cele din urmă, i-am spus că nu mai plec.

Atunci s-a liniștit și, punîndu-mi o mînă pe obraz, mi-a spus că sînt bun, s-o iert că m-a necăjit.

Avea un zîmbet luminos, își ridica sprîncenele deasupra ochilor, ca și cînd ar fi vrut să mă vadă mai bine. A început apoi să-și facă toaleta. Cînta un cîntec pentru întoarcerea iubitului. Mă simțeam copleșit de duioșie și m-am jurat că voi ocoli-o pe Simona.

Nu e greu să faci un jurămînt, dar el cere altele. De bine, de rău, eu îmi mărturisisem greşeala, Nora însă ezita.

— N-am făcut nimic rău, zicea ea. Tu ai fost necredincios, eu îţi sînt credincioasă. M-am dus la petrecere, fiindcă eram necăjită pe tine.

O credeam, fiindcă era în mine o dorinţă de împăcare, dar minţea. Într-o zi după masă, adormisem la ea. Între timp a venit o prietenă şi, cînd m-am trezit, le-am auzit şoptind. Am închis iar ochii şi, lăsîndu-le să creadă că dorm, le ascultam. Mare greşeală! Şoaptele şi rîsetele lor înfundate m-au otrăvit peste măsură. Din cînd în cînd, întorceau capul spre mine, cu grija de a nu le auzi. Mă întrebam de ce Nora simţea nevoia să se poarte cu mine altfel de cum era. Fără îndoială, pentru că mă iubea, dar eu nu înţelegeam formele iubirii decît simplu, adică sincer, în înţelesul cel mai primar al cuvîntului, cum înţelegeam şi arta.

— E ca un copil, spunea ea. De o inconştienţă scandaloasă. Îl poţi lega la ochi!

Mă răscoleau şoaptele lor, încît mă miram că nu mă ridic. Mi se aduna sîngele în urechi, dar tot le auzeam.

— Dansa frumos, însă era obraznic...

— Păcat că s-a îmbătat, zău, cum sînt bărbaţii, n-au nici o perdea la beţie! Nu trebuia să ieşi cu el.

Nora a întors capul spre mine şi m-a privit lung. A răspuns atît de încet, încît n-am putut auzi decît două cuvinte: „zgîriat“, şi ceva mai tîrziu: „satir“.

Era prea mult. M-am ridicat încet şi, privindu-le, încercam să le citesc în faţă. Cuvintele cu care m-a întîmpinat Nora aveau tonul profund şi cast al celei mai pure femei. M-a întrebat dacă am dormit bine.

— Tu cum crezi că am dormit?

Prietena ei credea că glumesc şi a rîs cu indiferenţă. Nora a simţit însă că nu-i lucru curat. Avea un zîmbet nedecis, oprit la mijloc.

— Zău, iubitule, spune drept, te-am sculat noi? Să nu te superi, am rîs ca două proaste. Doina mi-a povestit nişte aventuri de-ale ei. Ştii tu cum e ea.

— Ştiu bine! Nu te mai osteni să-mi spui. Te rog să-mi dai o perie.

A venit cu peria, vrînd să-mi curețe ea haina. I-am luat-o și mă periam singur. Mi se părea că țin în mînă un satîr cu care rad de pe mine o zgură urîtă. Doina încerca să refacă atmosfera glumind. Avea ceva de maimuță, dar nu-mi venea să rîd. Am mulțumit pentru perie și am plecat.

Ajuns în stradă, nu știam încotro să apuc. M-am dus acasă, am încuiat ușa și mă plimbam prin cameră amărît. Încercam să gîndesc și nu mă puteam prinde de nimic, nu știam cum să așez lucrurile. Cuvintele auzite îmi intraseră în cap și mă dureau.

Nora îmi spusese atunci seara că unul dintre studenți era foarte frumos și spiritual. Căutam să fac legătura, dar nu îndrăzneam sau nu puteam să trag concluziile. Parcă le auzeam rîzînd, treceau șoaptele prin pereți și se apropiau de mine, umpleau camera, o ridicau și-o întorceau cu susul în jos. Dacă ar fi venit Leon la mine, ar fi fost minunat. Aș fi beut, să mă îmbăt tare, să uit. Am plecat de acasă cu gîndul de a-l întîlni.

Se înserase de-a binelea. Am pornit spre parc, am trecut prin mulțime și am ajuns la marginea Someșului. Se auzea clipocitul apei. M-am gîndit la Simona. „Le-ai vrut pe amîndouă, și acum ești singur, singur și caraghios, îmi spunea cineva, un glas străin, care se învălmășea cu clipocitul apei. Te-ai lăsat înduioșat, ți-ai făcut remușcări. Copil inconștient, legat la ochi. Hm, legat la ochi și inconștient..."

Îmi venea să plec la gară și să apuc drumul spre Geoagiu. Nu mă puteam hotărî. În cele din urmă m-am întors acasă și am găsit-o pe Nora așteptîndu-mă în umbra porții. M-a prins de braț și mă privea ciudat. Erau și spaimă în privirile ei, și pocăință, dar eu vedeam numai șiretenie.

— Mi-a fost frică să nu pleci din Cluj, să mă lași singurică. N-am făcut nimic, îți jur.

— De ce juri ? Fă-mă să înțeleg.

— Asta vreau, și nu mă lași să vorbesc. Ai plecat supărat, știu de ce ! N-ai dormit, ai ascultat ce-am vorbit. Îți închipui cine știe ce. Doina vorbea prostii.

— Cum îmi închipui, dacă zici că am ascultat ?

— Altfel nu înțeleg, de ce te-ai supărat ?

— Altfel nu înțelegi, dar dacă am ascultat, ești gata să înțelegi ? Vrei să te bat ?

— Bate-mă, dacă tu crezi că trebuie. Eu îţi spun că nu sînt vinovată cu nimic.

Am intrat, fără s-o chem, dar ea a venit după mine. Am aprins lumina. Lumina a căzut pe obrazul ei.

— Ar trebui să-ţi fie ruşine. Ca să minţi frumos, trebuie să fii inteligentă.

A început să plîngă şi, printre sughiţuri, spunea că sînt îngrozitor, că eu o chinuiesc cu închipuirile mele, că sînt gelos. Auzi, eu eram gelos? Eram amîndoi!

Erau cîteva sculpturi prin cameră, unele pe jos, altele pe lîngă pereţi, puse pe stative. Patul era aşezat în mijlocul camerei. Stam cu spatele către ea. Voiam să-i arăt că nu sînt copil, să-i probez că nu sînt legat la ochi, că ştiu să văd. I-am spus adevărul întreg asupra Simonei, adăugînd că n-aveam s-o uit niciodată, că primăvara aceea va fi legată de numele ei. Mă aşteptam să-mi întoarcă loviturile, spunîndu-mi în amănunt întîmplările din noaptea ei de chef, dar plîngea încet şi tăcea. Se făcuse urîtă. Mi se părea că niciodată n-a fost frumoasă.

— Eşti sincer, acum eşti sincer. Îţi mulţumesc. Ştiam că dragostea noastră moare.

Îşi ştergea lacrimile, apăsînd batista, ca şi cînd şi-ar fi curăţat obrazul de sînge.

— Mai bine aşa. Eu îţi jur că am fost cinstită cu tine. Ţi-au intrat în cap bănuieli. Nu pot face nimic. Lasă-mă. Iubeşte-o pe Simona, iubeşte pe cine vrei. Nu mai vreau să mă iubească nimeni.

Dar eram prea aproape unul de altul, în patul acela mic. Luptam împotriva pornirii de a o îmbrăţişa. Mă stăpîneam, privind sculpturile dimprejur. Păreau nişte spectre adunate la un priveghi. I-am spus să plece acasă, că înnebunesc. N-a răspuns şi nu s-a mişcat. Suspina şi-i curgeau lacrimile pe obraz. Nu le mai ştergea. Scîncea:

— Eşti rău, eşti rău!

Vedeam şi eu cît de rău pot fi, dar îmi ziceam că aşa trebuie să fie un bărbat. „Poţi tu să plîngi. Eşti tulburătoare cînd plîngi, mi se sfîşie inima cînd te văd, dar mă stăpînesc. Sînt un om tare, asta n-ai ştiut tu. E drept, m-ai legat la ochi, dar mă dezleg. Aşa sînt eu. Trăiesc săptămîni şi ani de zile inconştient, apoi mă trezesc dintr-o dată, mă smulg din păienjeniş, mă scutur şi văd ce e împrejur.

Văd şi aud şi înţeleg. Trebuie să-ţi fie frică de mine. Pot să fiu rău..."

Îmi potriveam gîndurile, le aşezam bine în cap şi credeam că vor rămîne acolo pe veci.

— Spune-mi, de ce plîngi, poţi să-mi spui ?

N-a răspuns. M-am întors spre ea, m-am ridicat şi iar am întrebat-o. A început să plîngă mai tare, cu sughiţuri şi ţipete întrerupte.

Am îmbrăţişat-o, am apropiat-o de mine.

O iubeam peste puterile mele, trecea peste mine iubirea, era mai tare decît voinţa mea. Şi Nora simţea, dar nu-şi putea opri plînsul. Am întrebat-o iar :

— Spune-mi, ce s-a întîmplat în noaptea aceea ? Te iert, tu nu simţi că nu te pot urî ? Oricum ar fi fost, trebuie să ştiu.

— Nu mă chinui, te rog, nu mai pot. N-am ce-ţi spune, n-am făcut nimic împotriva iubirii noastre. N-am crezut că poate avea urmări. Îţi jur că n-am făcut nimic rău. Poţi să mă crezi ?

Am crezut-o şi mi s-a ridicat piatra de pe inimă. Pe geam intra lumina dimineţii, ca o apă argintie, se aşeza pe sculpturi şi mi se părea că ieşim truditi, dar senini pe tărîmul vieţii frumoase.

Vorbeam încet, stins. Aş fi vrut să fac un legămînt mare, şi nu-l găseam. Un jurămînt obişnuit mi se părea fad şi n-am mai făcut nici unul.

Am trăit atunci una din acele nopţi tulburi care-ţi ajută să te smulgi din adolescenţă, nopţi în care fiinţa întreagă ţi se încordează peste întrebările de nedezlegat ale tinereţii, nopţi albe...

Cluj 1939—40

CARTEA A PATRA

RITMURI

Am ajuns la Geoagiu cu mare întîrziere. Teo trebuia să se întoarcă la slujbă, astfel că eu am rămas singur la socrul lui, un bătrîn subțirel, cu ochi tulburi, țesător de meserie, om tăcut și bețiv mare. Teo i-a spus că eram prietenul lui cel mai bun și l-a rugat să aibă grijă, să nu-mi lipsească nimic.

Geoagiul e așezat lîngă drumul țării, pe loc drept, între Deva și Orăștie. Dacă mergi puțin înspre miazănoapte, încep dealuri acoperite cu păduri. Nu departe de sat este un izvor cald cu ape vindecătoare. Vara, merg acolo oameni bolnavi și se vindecă de boli de inimă. Izvorul mi se potrivea și mie.

Încă în aceeași zi am apucat drumul pădurii. Încet, cu pași rari, respirînd adînc, am ajuns la izvor. Cîțiva bărbați și femei între două vîrste, veniți cine știe de unde, stăteau dormitînd pe un tăpșan de nisip auriu. Parcă nici n-au băgat de seamă că mai venise unul. M-am lăsat lin în apa mîngîietoare, fără gînduri, înotînd cu mișcări largi. Mi se părea că trupul mi se desface în valuri, că apa se încălzea din mișcări, învăluindu-mă cu mîngîieri fierbinți, jucîndu-se pe spinarea mea înfrigurată

Mai simțeam bucurii asemănătoare în Mureș, dar acum parcă intrasem pe neașteptate în vraja unui descîntec. La orizont, pădurea, văzută în bătaia soarelui, părea de argint sclipitor. Albastrul cerului se apropia de pădure, înălțîndu-se iar, ca și cînd cineva sufla peste el. Ah ! minunile lumii...

Au urmat zile de fericire nebănuită. Rătăceam prin pădurile din preajma Geoagiului, în aer şi frumuseţe. Sub deal era o grădină de meri bătrîni. Era unul cu crengi mari, resfirate şi mă urcam în el. Trunchiul se despărţea şi se făceau două trunchiuri, creşteau unul din altul. Crengile se întîlneau şi mi se părea că vorbesc între ele. În frunze, lumina schimba culorile. „Aici sînt toate înţelesurile, îmi ziceam, poate am să descopăr aici şi înţelesul sculpturii. În forme, în linii, simţeam unduirea izvorului. Zvîcnirea prelungită a crengilor semăna cu zborul păsării în aer. Legănarea sub vînt a pădurii părea a unei mulţimi în freamăt. Simţeam că se deschid în mine ochi lăuntrici, că vedeam şi înţelegeam. Îmi venea să strig : „Eu n-am ştiut ce este acest ceva care seamănă peste tot în fire ? Acest ceva care se tăinuieşte sub alt obraz, în forme şi culori tot altele, forme care împacă piatra cu lemnul, floarea cu spinele, cerul cu apele ? Acest tremur viu, armonios, care te apropie şi pe tine în vibraţie caldă, aprinsă, rece, tulburătoare ? Pare viu, fiindcă se mişcă, frumos şi raţional, fiindcă are echilibru, generos, fiindcă se dăruie. Dar ce este ?"...

Fusesem crescut cu frica lui Dumnezeu, despre care ştiam, din spusele Mamei şi ale Bunicii mele, că are chip şi asemănare cu noi, că este bun, drept şi iertător, stăpîn al cerului şi al pămîntului, pe care l-a făcut în şase zile, cu vieţuitoare cu tot. Apoi anii au trecut şi, o dată cu copilăria, s-a destrămat credinţa mea. În locul ei am rămas numai cu întrebări care-mi chinuiau somnul şi visele, ca şi acum la Geoagiu. Povara lor o duceam cu mine peste tot. Acum venise ceasul s-o pun jos, dar ezitam. Să fi zis că ceea ce mi se părea asemănător peste tot este Dumnezeu, mi se părea o simplă vorbă aruncată-n vînt. Atunci ce putea fi ? „Dacă aş fi filozof, aş putea răspunde, mi-am spus, dar nu sînt..."

— Eşti sculptor, mi-a şoptit cineva la ureche. Răspunde în felul tău !

— Ceva în mişcare armonioasă este ritm, am răspuns cu ezitare. Frumuseţe...

Răspunsul mi-a dat o linişte care n-a ţinut însă mult. Au urmat alte întrebări, mai încîlcite, cărora le căutam răspunsuri pe îndelete, lăsîndu-mă atras spre emoţia care

însoţeşte meditaţia. Răspunsurile mele, fără îndoială naive, mă mulţumeau un timp, apoi le înlocuiam cu altele.

„Întoarce-te înapoi pe firul lucrurilor, îmi spuneam, păşeşte cu grijă, să nu rătăceşti!“ Începeam, dar drumul se pierdea în ceaţă, îmi vîjîia capul, şi uneori îmi era frică. Totuşi înaintam încet, bîjbîind. Pe măsură ce mă afundam în trecut, lumea se destrăma. Cuvintele nu-mi mai ajungeau pentru înţelesuri. Mai ales două cuvinte nu se mai potriveau de loc: spirit şi materie. Noţiunile legate de ele mă îndemnau să despart lumea în două, iar mie mi se arăta în întreg. Mă gîndeam că poate matematica sau geometria ar putea deschide un drum spre înţelesuri. Cu acest gînd, fără să bag de seamă, mă apropiam de mijloacele adînci ale sculpturii şi aveam să înţeleg în curînd că artele plastice nu erau altceva decît geometrie sensibilă.

Dormeam cu fereastra deschisă şi mă năpădeau parfumurile grădinii. Lumina lunii da lucrurilor din casă un desen vibrant, pe care privirile mele pluteau cu îndoială. Stam rezemat de căpătîiul patului şi nu voiam să adorm. Deasupra satului adormit, conştiinţa mea voia să rămînă trează.

Din cînd în cînd, un cîne lătra scurt. Liniştea satului părea ceva concret, o materie pe care aş fi putut-o sculpta. O sculptură în care să se simtă umbrele...

Şi cum nu puteam ajunge la răspunsuri statornice, am început să pun la îndoială valoarea cuvintelor, ajungînd la înţelesul că un cuvînt este un fel de pălărie, sub care nu totdeauna capul este la fel. „Trebuie să judec fără cuvinte, îmi spuneam, cuvintele mă încurcă, nu le pot stăpîni.“ Dar cum poţi judeca fără cuvinte? Este un alt mod?

— Fără îndoială, mi-a şoptit iar un glas: formele, sculptura.

Ciopleam de dimineaţă pînă seara. Nu mă mai duceam la izvor, deşi tînjeam după căldura lui. Erau însă trei kilometri pînă pe deal. Trei în sus, trei în jos, îmi pierdeam ziua. Am luat calul gazdei, dar calul mergea mai încet ca mine şi, pe deasupra, se mai şi împiedica. Trebuia să ţiu seama de mersul lui şi nu puteam să mă las gîndului. Nici gîndi nu puteam şi nici admira în bunăvoie frumuseţea locurilor. Coboram de pe cal şi mergeam alături de el. Era un căluţ murg, cu nişte ochi holbaţi de broscoi.

Nu era un cal semeț, mergea cu capul în pămînt, dar foarte ascultător, chiar fricos. Parcă-mi era milă de el. Îmi ziceam: „Și el e o ființă, atîta numai, că nu știe vorbi, nu știe sculpta..." Rîdeam singur, întrebîndu-mă cum ar fi o sculptură făcută de un cal.

Privind merele aurii, strălucitoare, mi se păreau lăsate cumva de sus, gata făcute. Opream calul și luam două, unul pentru mine, unul pentru el, apoi porneam mai departe.

Hi, calule! — și calul pornea. Supunerea lui, ascultarea mă emoționau. „Este o prietenie și o iubire în ascultarea calului, îmi spuneam. Poate că el se simte chiar fericit să mergem împreună prin livada de meri." Mă întrebam dacă el simte frumusețea ritmului. Aș fi vrut să vorbească, dar el înțelegea puține cuvinte, și aveam să mă despart de el chiar fără păreri de rău.

Dintre dealuri scăpa un vîntișor care mișca ierburile mari, mîngîindu-le. Pomii își clătinau crengile pe loc, în frunzele verzi juca lumina, schimbîndu-le culoarea și frumusețea. Linii și forme ondulate, culori calde și reci se amestecau într-un freamăt, se îngemănau în ritm. Simțeam peste tot o zbatere vie, o pornire spre viață. „Freamătul acesta ritmic trebuie să-l aibă și arta, îmi spuneam. Ritmul e ceva ce leagă formele naturii într-un întreg viu, îi dă palpitație, tensiune, farmec. Fără ritm, lumea ar fi înghețată, rece ca o fotografie.

Priveam cu încordare creanga unui măr. În liniile ei răsucite se ghicea o frămîntare. Semăna cu obrazul unui om bătut de ani și de viață, și m-am gîndit că acest conținut ar putea fi redat în sculptură, cu mai mare expresivitate, mai limpede.

Nu oameni voiam să fac acum, nici cai năzdraveni, nici idoli, nici alte bazaconii. Voiam să învăț ce este o linie, o formă, să învăț cum cresc acestea în aer, cum se împletesc în spațiu. Creșterea arborilor ce se smulg din pămînt și cresc spre cer, ca un cîntec dureros, ritmic, mi se părea mai de preț decît capul oricărui împărat.

Profesorul meu de istoria artelor spusese că o sculptură trebuie să aibă la bază o concepție filozofică. Găsisem acum una în natură, ca întîii oameni. Era bună filozofia mea, pînă

una-alta, că mă apropia de natură în mod profund, ajutîndu-mă să înțeleg materia în esența ei, mișcătoare, vie, nu la suprafață, decorativ.

Dar toate astea urmau să devină mai limpezi cu încetul.

În ziua în care aveam să plec din Geoagiu, m-am sculat de dimineață și am urcat în sus, spre pădure, să-mi iau bun rămas. De după creastă se ridicau aburi calzi din luțerna cosită, peste brazdele căreia pășeam încet. Căldura soarelui îmi săruta obrajii. M-am întins pe o brazdă de luțernă și stam cu ochii spre cer. Un gîndac roșu a bîzîit în aer și mi s-a așezat pe obraz. Am pus degetul pe el și l-am prins. L-am pus în palmă și am început să cînt încet :

Măi gîndac fără leac,
De ce stai și nu zbori
Peste pajiști, peste flori ?
Ai venit, ai bîzîit,
Du-te de unde-ai venit !
Spune-i Norei c-am uitat
Rîsul ei blestemat...

Își făcuse sufletul meu o altă Noră, potrivită lui, o Noră a cărei căldură să nu ardă, ale cărei cuvinte să nu mintă, al cărei zîmbet să nu ascundă rîsul vulgar. O Noră visată, care nu semăna cu nici o Noră pămîntească.

Păcat, mare păcat !

Coboram în jos, pășind peste brazdele de luțernă simțindu-mă ușurat de poverile iernii trecute. Fumul chinului meu cădea acolo, după orizont, cu norii laolaltă.

„N-am fost decît un meșter, îmi spuneam, care făcea chipuri cioplite. Va fi altfel. Cresc în mine înțelesuri și bucurii pe care nu le-am știut că sînt. Simt și înțeleg care e rostul sculpturii : sculptura e filozofie ! Mai simplă decît cea scrisă, dar mai veche. Cuvintele ei sînt aceleași cu care vorbește natura : forme, linii, materii, culoare, ritm... Cuvinte concrete, le vezi, le pipăi, sînt calde, reci, aspre"...

Stam în grădină, privind în larg. Merii erau vii, oamenii, tăcuți și blînzi. Le spuneam : M-am întors la voi ca fiul risipitor. Îmi ridic mîinile spre cer, se oprește vîntul

în palmele mele și-mi spune cît sînt de fericit : ca iarba ce se mlădie, ca semințele, ca mugurii verzi. Cînd mă voi întîlni cu Mureșul, îi voi spune :

— Acum te înțeleg.

Și el va murmura :

— Umblă încet și gîndește mult. Nu trece peste viață ca un nesimțit, trăiește cald, să-i simți cîntecul.

Din fînul verde, margarete albe mă vor privi, strigînd de departe : Bine-ai venit !

În stupină îl voi găsi pe Bacu. Miros de faguri va pluti în aer cu bîzîitul albinelor. Și va fi seară, va fi noapte, dimineață. Zile multe, nenumărate...

Întîlnirea cu natura la Geoagiu, după frămîntările avute la Cluj, a răscolit în mine rațiuni simple și obișnuite omului în natură. Poate și iubirea îmi dezghețase sufletul, s-a deschis o fereastră în el, mare, prin care intra o lumină nouă, destul că, începînd de atunci, am putut face legătura cu pămîntul, cu legea simplă a vieții, fără cauza biblică a păcatului.

Îmi aduc aminte că, plecînd de la Geoagiu, eram atît de entuziast, încît prin gări, privind pe fereastră, oamenii îmi păreau niște ființe minunate care se mișcau armonios într-o lume nespus de fericită.

Cele cîteva bucăți de lemn, pe care le duceam la Ogra, să le cioplesc, mi se păreau și ele niște lucruri de neprețuit. Erau ascunse în ele toate tainele lumii pe care aveam să le limpezesc, astfel ca oamenii să le poată citi, spre fericirea lor și mai mare.

SINGUR NU SE POATE TRĂI

Cînd m-a văzut Moșu intrînd pe poartă, cu legătura pe umăr, nu-i venea să creadă. Venea spre mine, pășind apăsat, și parcă-l auzeam spunînd : Doamne, Doamne !

— Ce mai faci, Moşule ? Eşti sănătos ?

— Ie ! Sînt sănătos ! zicea el aşa, într-o doară, cu ochii pe lemne. La ce-s bune ? Ai dat bani pe ele ?

— Nu ! Mi le-a dat un om din Geoagiu, un sat pe lîngă Orăştie.

— Orăştie ! Ce-ai căutat acolo ? Nu sînt în Ogra cîte vrei ?

Clipea din gene ca omul care nu ştie ce să creadă.

În tăcerea dintre clipe ne-am spus tot ce nu pot cuprinde cuvintele. S-a aplecat, a ridicat sarcina, vorbind ca pentru sine :

— Lemne din Orăştie. Hm !

Mă văzuse Buna din drum şi venea legănîndu-se. Avea ceva de păpuşă moale, făcută din cîrpe şi petice negre.

În gară la Războieni cumpărasem nişte smochine şi i le-am dat. Le netezea cu palma, zicînd :

— Pomul ăsta nu creşte la noi în ţară, numai la talieni, lîngă mare. În Ogra dac-ar fi poame de astea, le-ar mînca ciorile, afurisitele, că multe sînt !

Am intrat apoi în casă. Zicea Buna că e mai răcoare. A venit şi Moşu.

— Orăştia, începu el vorba, e mai în jos, pe Mureş. N-am fost acolo, da am auzit. Îi vestită ! Acolo s-o născut Vlaicu Aurel, care-o zburat. O făcut el o maşină de zburat... Tu, Anică, să-i aduci lui Iuănel ceva de mîncare.

A ieşit Buna din casă, şi nu peste mult a venit cu o tigaie în care bătuse nişte ouă. A mai adus şi nişte castraveţi verzi.

— Pita e cam uscată, Iuănel, n-am ştiut că vii.

Moşu vorbea înainte despre Vlaicu. Zicea că a căzut pe vîrful unui munte de piatră, iar pe locul acela s-a făcut o fîntînă, din care, dacă bei, te vindeci de toate bolile. Cine ştie de unde auzise el povestea cu fîntîna ? !

A venit pisica lîngă mine şi mă mîngîia cu coada pe obraz.

— Du-te, obraznico, îi spunea Buna. N-ai ruşine !

Pisica trebuie să aibă ruşine. Nici vorbă ! Tot ce era împrejurul omului trebuie să aibă bună-cuviinţă.

— Am primit o carte de la tine, zise Moşu (scrisoare), din Cluj. Ţ-am scris şi noi, apoi tu nu ne-ai mai scris. N-ai fost bolnav ?

— Nu, am răspuns, cu o mişcare din cap.

— După Crăciun o vinit învăţătoru, cu o gazetă. Era scris acolo despre tine, da io n-am înţeles mare lucru. Bag' samă, te lăuda că ciopleşti bine. Şi popa te-o lăudat, şi învăţătorul. Ziceau că să fiu mîndru că am un nepot ca tine. Noi ne bucurăm, da! Îi bine şi frumos dacă...

Tace el puţin, mă priveşte adînc, ca şi cînd ar fi vrut să înţeleagă de ce mă puteau lăuda oamenii. Că ciopleam? Păi, el cioplеşte de cînd se ştie, şi nu-l laudă nimeni.

— Am făcut, Moşule, o expoziţie ca şi la Tîrgu-Mureş, şi trebuie să mai fac. Aşa-i meseria asta. Trebuie să arăţi ce faci, şi-atunci se scrie la gazetă! Te laudă, ori te hulesc.

— Nu-i bine să ajungi în gura oamenilor. Cînd m-o strigat învăţătorul la poartă şi mi-o spus că te-o dat la gazetă, m-am gîndit că-i fi făcut ceva rău. Apăi el mi-a spus că pentru lucrurile pe care le faci tu: pentru cioplituri! Da ceva bani ai cîştigat?

— Da cum să nu cîştige, se amestecă Buna în vorbă, că doar acolo-s banii, la oraş, la domni!

— Ie! Bani îs la oraş, da, ştiu şi io, hm! Au domnii bani, cu caru, da-i dau numa la cine vreau ei! Cînd vinzi din mînă, banii vin cu ţîrîita. Mai bine-i să-ţi vie la lună, aşa, o plată cu contract, cum are notarăşu. Lucră, nu lucră, îi vine tainu! Cînd erai la Calea Ferată, aşa căpătai şi tu. Mult, puţin, da ştiai ce-i al tău.

Pe îndelete, fără nici un ocol, Moşu îmi spunea că ar fi fost bine să fiu slujbaş. Aşa înţelegea el aşezarea omului.

— Apăi, lasă tu, că ştie el cum îi mai bine. Face şi el ce poate.

Buna voia să-mi dea mie dreptate.

— Tu, io nu zîc să facă ce nu poate. Io zîc numai ce-i bine. De aici încolo face ce vrea. Mă gîndeam că trebuie să se însoare şi el. Aşa singur nu se poate trăi. Poate că tu nici nu te gîndeşti...

— Ba mă gîndesc, cum să nu! Oi găsi şi io o fată, încă nu-i tîrziu.

— Domnii nu se însoară aşa de tineri, ca pe-aici, răspunse Buna în locul meu.

— Domnii, hm! Ce-are el cu domnii? Trebuie să-şi facă şi el familie. Să facă copii. Copiii nu se pot cum-

păra. Trebuie să-i faci, să-i creşti. Dacă-i faci tîrziu, n-ai vreme să-i creşti. Mori şi laşi pe lume nişte prăpădiţi. Nici Nelu încă nu s-o însurat. Tot alege şi ăsta. Ce să tot alegi ? Găseşti o fată sănătoasă şi-apoi, dacă te porţi bine cu ea, şi ea trebuie să se poarte. O înveţi !

Cu vorba asta s-a sculat de pe laviţă şi a pornit spre uşă. Părea amărît dintr-o dată.

Buna mi-a spus că Nelu era gata să se însoare, dar, de cînd îl tăiase pe Nichita, i-o ieşit faimă rea. Îl ocoleau fetele, deşi el, săracu, n-o fost de vină, că Nichita o sărit la el, Nelu numai s-o apărat. Dacă n-ar fi fost aşa, l-ar fi băgat în temniţă !...

Poveste veche, care avea să le amărască toată viaţa. La proces, Nelu fusese achitat de pedeapsă, dar cheltuielile cu procesul trebuiau plătite pe din două. Însă Moşu, cu logica lui strînsă, zicea : Dacă n-o avut vină, de ce să plătească ? Să plătească Nichita, că el o sărit cu bătaia ! Şi a pus bătrînu alt avocat, şi pîra mergea înainte. Aveau grijă avocaţii să nu se împace, să aibă ei mai mult cîştig.

Mai erau şi alte necazuri, mi le-ar fi spus Buna pe toate, dar Moşu a strigat-o afară. Nu-i plăcea lui să se lungească poveştile prea mult. Era zi de lucru.

— Mă strigă, mă strigă mereu, nu poate avea omul un pic de hodină, de glasu lui. Poate că te duci la Murăş. Unghiţa nu ştiu dacă-i găsi-o. Copiii ăştia cotrobăiesc peste tot. Ţ-am ascuns-o în pod, dar au găsit-o şi-acolo. Poate ai alt cîrlig ? N-am mîncat peşte de cînd ai fost pe-aici, numai o dată, s-o dus Nelu cu Ilie a lui Gherasim. O plouat tare şi s-o tulburat Mureşu. Au prins cîţiva ! Acuma Mureşu-i cald. Bine că ai venit... Mă duc, mă duc !

O striga Moşu a doua oară.

Întîlnirile mele cu ei erau cam la fel, de astă dată, însă, Moşu vorbise cu mai multă blîndeţe, mai apropiat. Mă lăudaseră popa, învăţătorul ! Poate era ceva de capul meu...

Am plecat înspre Mureş. Păşeam încet şi parcă mă simţeam greu. Simţeam o povară care venea din vorbele Moşului. Cît de simplu, cît de temeinic vedea el viaţa ! Slujbă, însurătoare, copii. Era simplu, şi totuşi nu era.

Orizonturile se topeau în verde-argintiu şi albastru, veneau spre mine, mă înconjurau. Erau ale mele, dar acum păreau reci. Parcă mă mustrau şi ele că sînt tot singur.

Am intrat în apă întors cu faţa spre nori şi, înotînd pe spate, mişcam încet cînd o mînă, cînd alta. Nu mai simţeam dacă alunec pe deasupra sau căzusem la fund. Grădina cu merii din Geoagiu venise după mine. Era deasupra mea. Vedeam soarele printre crengi· Sclipeau merele printre frunze, ca o amintire a frumuseţii veşnice. Dar Mureşul avea o tristeţe. Apa, răscolită de înotul meu, se izbea de ţărmuri, întorcînd ecouri ca nişte strigăte scurte. Parcă mă strigau să mă trezesc din visare. Cădea soarele după dealul Oarbei, aruncînd reflexe roşii. Mureşul părea o uriaşă oglindă aprinsă, în care de dincolo, de pe alt tărîm, se oglindea un măcel nemaipomenit...

Aveam viziunea unui Mureş roşu, de sînge, viziune fără un miez real. Ca întotdeauna, mi-am spus doar că în mine sălăşluia un glas rău, care încerca să mă smulgă farmecului.

Ştiu că, înotînd spre margine, am ieşit la mal fără bucurie şi, pornind în sus, mă lăsam atras în umbra sălciilor, ca şi cînd aş fi voit să scap de viziunea acelui amurg tragic.

Cînd am ajuns la Umplătoarea Josenilor, o nevastă tînără ieşea de sub mal cu două ulcioare de apă. Copilărisem împreună şi nu se aştepta să mă vadă tocmai acum. Cîndva, demult, în copilărie, Măriuţa asta se juca uneori cu mine, trezindu-mi gînduri de dragoste.

— Umbli ca dracu, gol, strigă ea. Vezi că te pişcă ţînţarii !

Se simţea în felul ei de a rosti cuvintele că nu erau făcute acum. Aveau un farmec cunoscut, acelaşi pe care-l aveau cuvintele Bunei, ale Moşului, cuvinte care te învăluie cu o dragoste dincolo de înţelesul lor imediat.

— Poate că nici nu mă cunoşti ? Te uiţi la mine ca un străin !

— Te-ai schimbat, Măriuţă, dar te cunosc.

A tăcut o clipă. Se părea că ascultam glasul trecutului.

— Acum te-ai făcut domn. O trecut mult de cînd ne jucam în şură. Io m-am măritat.

Îi ieşea părul negru de sub năframă, iar obrajii îi erau roşii ca două pîniţe prăjite.

— Păi, se vede ! Acum eşti şi mai frumoasă.

Am făcut un pas şi am mîngîiat-o pe obraz. Ea a întors capul.

— Stai, că ne vede cineva şi-mi aprind paie-n cap. Mă bate bărbatul ! Am făcut un pas înapoi.

— Însoară-te şi tu, spuse ea, în timp ce-şi ridica ulcioarele să plece. Găseşte-ţi o domnişoară ! Una din acelea cu rochie scurtă !

Isprăvindu-şi vorba, chipul i s-a deschis într-un rîs viu, de parcă se zbătea apa în ulcior. Erau sănătate şi multă voie bună în rîsul ei, dar pe mine mă durea.

Va să zică, asta era legea. Trebuia să mă însor cu o domnişoară, una cu rochie scurtă. Rochie care mai mult descoperă decît acoperă. Înţelesei rîsul Măriuţii, aşa, mai cu încetul, mergînd în sus, pe marginea Mureşului.

Anicuţa mi-a venit în gînd. O uitasem cu totul, dar acum mi se părea c-o aud rîzînd şi pe ea. Mergeam pe cărare, pe sub răchite bătrîne şi plopi, gîndindu-mă la însurătoare. Nu mai vedeam margaretele care se aplecau peste cărare. Le călcam în picioare, gîndindu-mă cum ar fi însurat cu o Măriuţă. Aş duce-o la Lechinţa, aş face o casă nouă pe locul celei vechi. Mi-aş cumpăra vaci şi plug. Ar face copii Măriuţa, i-aş duce cu mine la hotar. Adio sculptură !

Mă întorceam pe sub cimitir. Dinspre sat se auzeau răcnetele unui copil. L-aş fi luat în braţe, să-i pun inima la loc, să-i spun : Lasă, nu-i nimic, să vezi tu ce bătăi mîncam eu, he ! Aşa începe viaţa. Zici că nu mai faci, şi a doua zi începi iar...

S-a lăsat un fum înecăcios peste grădini, fum de tulei mucezi. Cade încet seara, se prind umbrele în salcîmi. Cîrîie nişte cioare undeva. Latră un cîne... Poezia tristă a serilor din Ogra.

Parcă-mi părea rău că venisem. La Geoagiu era mai frumos....

Urcam prin grădina Moşului, printre cucuruze şi floarea-soarelui, mă mişcam încet, ca omul ajuns pe alt pămînt.

Cînd am intrat în grădina cu clăi, Nelu băga carul în şură. Dînd cu ochii de mine, a lăsat ruda, m-a prins în braţe şi m-a sărutat.

— Bine că te-ai întors degrabă. Am vrut să viu după tine. E gata cina. Cînd veneam cu caru, am întîlnit-o pe domnişoara Eta. Avea un şal frumos, de-ţi lua vederea. Ea mi-a spus c-ai venit! Te-a văzut pe fereastră. Păcat că are un nas mare, altfel ar fi frumoasă. Pepeloaia zice că se mărită cu un inginer. Io, să fiu în locul tău, aş lua-o. Ce, n-ar fi bine? E învăţată!

— Tocmai mă gîndeam, mă Nelule, să mă însor cu o ţărancă.

— Eşti nebun? Te-ar bate cu mestecătoru! Nu te-ar mai lăsa să ceteşti. Schimbă-ţi gîndul.

Mi-l schimbasem, dar am zis şi eu aşa, o vorbă.

CRENGI DESĂVÎRŞITE

Întoarcerile mele în Ogra erau aproape întotdeauna triste, totuşi mă întorceam. Dacă aş zice că mă chema nostalgia după locuri, n-aş spune tot. Să spun că oraşul mă obosea şi căutam odihna, liniştea? Era cîte puţin din toate, dar era ceva mai presus de astea. Mă chinuia gîndul, nelămurit încă pe atunci, că aveam o datorie neîmplinită. Care putea fi această datorie, aveam să înţeleg mult mai tîrziu, şi împlinirea ei avea să vină firesc. O datorie pe care o aveau toţi copiii de ţărani, simplă datorie de a face legătura între sat şi oraş, de a apropia aceste două lumi, pe care vitregii şi orînduiri nedrepte le despărţiră...

După ce ajungeam, începeam să bat cărările satului, să calc hotarele, vorbind singur sau cu oamenii, dintre care unii se bucurau văzîndu-mă, alţii se întrebau ce mai căutam în sat, cum trăiam cu lefteria mea drăcească, pe care ei

n-o înţelegeau. Să faci chipuri de om, asta li se părea nu numai pierdere de vreme, dar şi păcat.

Mă duceam şi prin satele vecine, tăind hotarele de-a dreptul pe răzoare şi drumeaguri mici, ca un om fără căpătîi, şi mă întorceam cine ştie cînd, obosit de drum şi de întrebări nedezlegate. Mă liniştem doar cînd începeam să lucrez. Găseam vreun lemn şi ciopleam fără să-mi dau seama că în felul ăsta, cu timpul, aveam să-mi împlinesc datoria şi să-mi găsesc liniştea pe care n-o aveam.

Tot astfel şi acum, după ce am bătut drumurile cunoscute, schimbînd un gînd sau altul cu ţăranii pe care îi întîlneam, aceiaşi în tristeţea şi amărăciunea vieţii lor, într-o zi m-am oprit lîngă lada cu scule a Moşului şi, luînd barda cu care Bacu cioplise o viaţă întreagă uşori şi porţi, am început să curăţ de noduri crengile aduse din Geoagiu, crengi care în zilele următoare aveau să se schimbe la faţă, devenind nişte lucruri greu de înţeles pentru mintea ţăranilor.

Crengile se desăvîrşeau prin mîna mea şi se îmbogăţeau cu sensuri noi. O desăvîrşire a liniilor, a feţelor, o împăcare a acestora într-un echilibru ritmic, care putea trezi în om sentimentul frumosului. Cu oarecare imaginaţie, puteai vedea în ele un joc viu, un freamăt. Întrebau cu toţii ce sînt, şi nu le puteam răspunde. Moşu tăcea, se uita lung, clipea din gene, întorcea capul, căutînd un răspuns în aer, şi mă durea că se trudea pentru mine.

Într-una din zile, a luat în mînă una din lucrări, o întorcea, o ţinea drept, culcată, dar nu se putea dumeri. A pus-o în cele din urmă jos, apoi vorbi încet, ca pentru sine :

— Azi-vară făceai oameni. Aşa strîmbi cum erau, se vedea forma omului. Acum nu-i chip să înţelegi. Or fi vîrcolaci ?

Ce să-i fi spus ? Mă făceam că n-aud. Ciopleam înainte. Ciopleam, dar gîndurile mele fierbeau. Mă întrebam : dacaş vrea să-i răspund, ce i-aş putea spune ?

„— Auzi, Moşule ? Viaţa mi se părea atît de grea şi de urîtă, încît gîndul că pot muri odată pentru totdeauna îmi părea o scăpare. Ziceam : moare omu şi putrezeşte, se face nimic, dar greşeam ! Acum încep să înţeleg nemurirea. Mă uit împrejurul meu şi văd viaţa peste tot. Da, da,

nu te mira! Peste tot e viață. Și pietrele sînt vii! Uite, piatra din fața casei, pe care o călcăm este vie! Se tocește, însă nici ea nu moare. Dumneata ai să zici că sînt păgîn. Nu știu, nu vreau să știu acum cine-i păgîn și cine-i creștin, sînt prea înfierbîntat, lasă-mă să-mi văd de lucru...

— Bine, bine, te las, dar nu cumva vrei să zici că și pietrele au suflet?...

— Nu, bineînțeles că nu, încă nu știu bine ce e sufletul. Vreau să spun doar că nu este moarte. Nu mai văd moartea nicăieri. Văd numai viață peste tot. Tot ce vedem cu ochii trăiește. Apa, aerul, pămîntul, toate sînt vii. Moșule, e minunat gîndul ăsta. Uite, vezi creanga din mîna mea? Parcă strigă! E un glas înăuntru. În fibre se aude o chemare, pîlpîie în lemn o dorință ascunsă. Are un fior, nu-l simți? Toată firea este aninată de fiorul acesta. Nu ne dăm seama, dar între om, piatră și lemn este o legătură ascunsă, tainică, și eu o văd aici, în lemnul ăsta strîmb, în fibre și linii care se împletesc ritmic. *Ritmul* e un cuvînt de toate zilele, fără el nu se poate, l-am simțit eu mai demult, acum vreau să-i înțeleg rostul în sculptură. Unii îl confundă cu mișcarea, dar nu-i totuna. Mișcările au ritmuri deosebite. Ritmul leagă formele, amplifică dimensiunile, dă sens interior proporțiilor. Cum să-ți spun? Ritmul e ca o respirație a materiei, un suflu cu care natura învie formele și le dă mereu frumusețe deosebită...

— Hm, o fi! Vezi numai să nu-ți pierzi mintea!"

Așa ar fi spus Moșu, iată de ce credeam că e mai bine să ocolesc, pînă una-alta, întrebările și să-mi văd de lucru.

Din cînd în cînd primeam cîte o scrisoare de la Nora, și mă trezeam atunci. O clipă se aprindea ființa ei trupească în amintirea mea și mă amețea, dar mă scuturam și iar mă cufundam în visul meu cu vîrcolaci.

Îmi părea rău că nu mai puteam lucra în stupină. Peste iarnă a fost zăpadă grea, căpriorii putrezi au căzut, s-a spart acoperișul, iar Moșu a stricat-o, și pe locul ei a sădit cîțiva salcîmi. Stupii, puțini cîți au mai fost, zicea Moșu că muriseră de frig.

Șopronul era așezat lîngă drum. Era mai larg și mai înalt decît stupina, dar era vechi, făcut de mîna lui Bacu. Într-o parte se țineau lădoaiele de bucate, iar unde lucram erau plugurile și lada cu unelte. Era și un scaun pentru

cuţitoaie, în care-mi prindeam lemnul. Pe scaunul ăsta lucrase Bacu loitre de car, doage pentru ciubăre. Moşu lucra şi el greble, furci, fel de fel ! Acum eu lucram *ritmuri*. Parcă nu se potrivea. Munca lor era legată de treburile vieţii, avea un rost, iar eu umblam după năluci. Aşa era, dar drumul meu trebuia să treacă şi prin asta.

Stam în şopron de dimineaţă pînă seara, lucram şi treceau zile întregi fără să vorbesc cu cineva. Aplecat deasupra lucrului, mi se părea că nici n-aş mai putea vorbi altfel decît cu dalta. Ca să-mi aud vocea, cîntam. Cîntam încet melodii întrerupte, învăţate de ici şi de colo, aşa cum putea urechea mea să le prindă : parcă eram singur în Ogra. Parcă nu mai eram om, ci un instrument simplu, care făcea mişcări felurite, în spaţiu, ale nu ştiu cui. Un joc fără cauză, ca vîntul, ca apa ce curge.

Cînd sculptam oameni, era mai uşor. Simţea Moşu ceva. Mintea mi se putea sprijini, acum însă, tot urmărind forme şi linii, mă depărtam de înţelesul obişnuit al vieţii.

Aş fi vrut să am pe cineva, un prieten, cu care să pot schimba un gînd, să ne străduim împreună pentru a găsi răspunsuri mai simple, dar toţi erau departe.

„UN LUNG PRILEJ PENTRU DURERE"

Eta, nepoata vecinei noastre, avea să mă ajute să scap o vreme din lumea nălucilor.

Era o fată firavă, palidă, cu mîni subţiri, cu un zîmbet pus pe obraz ca pe o mască în cabina unui actor, zîmbet ce părea că ascunde o tristeţe nespusă nimănui. Ochii mari, negri, te priveau cumva dintr-o parte, dintr-un punct aşezat în spaţiu, în afara locului. N-o mai văzusem de cînd eram mici. Pe atunci ea venea la Ogra, la mătuşa ei, şi se amesteca în jocurile noastre. O băteau copiii, iar eu îi luam apărarea. Apoi cînd ajunsesem la Şcoala de meserii, într-o vacanţă, ne-am întîlnit iar. Era elevă la liceu, cu fustă scurtă, cu nişte codiţe negre, şi ne împrumutam cărţi unul altuia, dar de atunci trecuse multă vreme.

Acum era alături de mine, în șopron. Venise să vadă ce lucrez, dar parcă nu mai semăna cu ea. Părea o jucărie răvășită de mîinile unui copil rău. Nu știam ce să-i spun. A început ea :

— Mi-a spus Mătușa că ești aici și m-am bucurat că ai venit. Sînt singură...

Aveau o căldură cuvintele ei, un suflu învăluitor, de prietenie și sinceritate.

— Și eu mă simt singur. E minunat că ești aici !

— Te-ai făcut sculptor ? Am învățat și eu muzica. Acum sînt profesoară la Șimleul Silvaniei. Tu arăți foarte bine, Ionel. Îți fac un compliment. Te-ai schimbat mult.

— Ne-am schimbat amîndoi.

— Eu nu arăt bine. Mă veștejesc prematur. Îți mai aduci aminte ? Cînd eram fetiță, eram mai frumoasă.

— M-am gîndit la tine de multe ori. Tu nu simțeai, dar mie îmi erai dragă. Te-au bătut mulți copii, între timp ?

A răspuns cu întîrziere, cu glas îndoielnic, ca și cînd ar fi voit să simt că înțelegea încotro băteau vorbele mele.

— Nu s-a schimbat nimic. Sînt tot ca mai demult, nu știu să mă apăr... La ce lucrezi ?

În timp ce întorceam în mînă o creangă, din care țîș-nea alta, ca o mînă întinsă, mi s-a părut că răspunsul ei avea forma aidoma acestei viitoare sculpturi și i-am spus :

— Cuvintele tale seamănă cu sculptura mea. Vezi ? (Am ridicat sculptura în sus, încercînd s-o potrivesc pentru privirile ei.) O singurătate ce crește în ondulații, o oprire în planul al doilea, ca o resemnare. Apoi o alungire, un fior cu seninătăți. Iar aici, unde jocul liniilor se frînge, un țipăt. Simți ?

Ezita să răspundă. Mă privea cu mirare, cu un aer de copil necăjit că nu înțelege totul, dar cu plăcere neascunsă. Mi s-a părut că zîmbetul rece de pe fața ei se încălzea. Genele negre i-au căzut ușor peste ochi, ca și cînd m-ar fi privit de departe. Așteptam să văd ce răspunde, cu dorința nemărturisită de a găsi pe cineva care să se apropie de mine cu înțelegere.

— Ionel, vreau să-ți spun ceva. Simțeam că ai să vii. Mă plimbam pe marginea Mureșului și mă gîndeam la tine.

Mi-am amintit că, într-o vacanţă, mi-ai împrumutat romanul lui Victor Hugo *Sclavul iubirii*...

Acum frumuseţea ei mi se arăta dintr-o dată : o frumuseţe vegetală, de plantă care învie sub ploaie, dar nu găseam cuvintele să-i răspund, şi tăceam. Ea a simţit că nu spusese tot, că mai aşteptam ceva.

— Cînd vorbeşti şi întorci lemnul în mînă, ai aceleaşi gesturi cu care vorbeai despre carte. N-am sperat să te întîlnesc. Am să mai viu, să te văd cum lucrezi.

Aş fi vrut să-i spun ce bucurie nouă găseam în cuvintele ei, dar atunci uşa porţii s-a deschis brusc şi a intrat Moşu. Se întorcea de la cîmp, cu o furcă în mînă. Vraja se risipi....

Eta a revenit a doua şi a treia zi şi vorbea frumos despre muzică. Vorbea cu mare onestitate, cu tristeţe.

— Poate am talent, profesoara mea îmi spunea adeseori că aş putea fi o bună harpistă. Cred că era sinceră, dar am devenit profesoară, m-a prins provincia şi n-am mai cîntat de mult. E bine că tu nu vrei să fii profesor, eşti curajos...

Vorbea şi despre literatură.

— Îmi rămîne mult timp liber şi citesc, altceva n-am ce face acolo. Mi-am adus cărţi şi aici...

A început să povestească acţiunea unei cărţi, scrisă de un francez al cărui nume l-am uitat, pe care n-o citisem. Vorbea despre eroii cărţii cu multă suavitate în cuvinte. Ea vorbea, iar eu lucram. Netezeam suprafeţele cu raşpelul, căutam liniile, pipăindu-le cu buricele degetelor, dibuind ritmul în care aş fi voit să prind fiorul glasului ei învăluitor.

Seara, după ce lăsam lucrul, Eta mă aştepta la poartă. O găseam în umbra uşorilor, nemişcată ca o cariatidă crescută pe loc. Îi vedeam întîi zîmbetul, apoi ochii mari, asimetrici, îi sărutam mîna, o luam uşor de braţ şi porneam pe sub grădini. În aer pluteau mirosuri de buruieni, de iarbă cosită. Îmi spunea ce-a mai citit şi uneori mă lăsa să întrevăd puţin în trecuta ei viaţă. Nu era greu să înţeleg că era dezamăgită.

— Sînt destine bune şi rele, Ionel. Al meu nu e bun şi n-am putere să-l schimb. Nu mă simt la largul meu în societate. Tu mă înţelegi, nu ?

O înţelegeam, dar aveam s-o dezamăgesc şi eu. Ea căuta pe cineva de care să se lege pentru totdeauna, cineva care s-o apere de singurătate. Eu nu puteam fi cel chemat, se putea înţelege uşor. Stam acolo, în şopron, zile lungi, minunate zile de vară, şi-o lăsam pe ea să citească prea mult. Simţeam cu cîtă nelinişte feminină mă aştepta, dar nu mă puteam rupe de lucru.

— Te invidiez că nu eşti legat de nimeni şi de nimic. Te mişti prin lume după voia inimii tale. Poate ai să ajungi sculptor mare. Eşti sensibil. Ai o fineţe pe care eu ţi-am simţit-o totdeauna. Eşti bun.

Vorbea nesilit, cu multă bună-credinţă, cald şi mă gîndeam că Nora mă vedea rău, încăpăţînat, fără inimă.

Înconjuram satul, o dată, de două ori, de trei ori, pînă nu ne mai întîlneam cu nimeni. Pe drumul larg aveam luna în faţă. În tăcerea nopţii, cuvintele ei aveau taină. Firavă cum era, mi se părea că păşesc alături de umbra mea. Ca să alung sentimentul ăsta, o îmbrăţişam. Era ca un buchet de linii întreţesute, palid. Mîngîind-o, mi se părea că mîngîi *ritmurile* aduse din Geoagiu. Dac-ar fi stat în puterea mea, i-aş fi făcut un farmec, o vrajă care s-o ridice deasupra lumii. I-aş fi pus aripi lungi, mlădioase, să se ridice uşor în largul cerului înnoptat, să se destrame, fericită, în lumina stelelor.

Într-una din seri mi-a spus :

— O să-mi fie dor de tine, dar trebuie să plec. Aş mai sta, dar începe şcoala. Simt că n-o să ne mai vedem, tu ce simţi ?

N-am răspuns.

Ne oprisem la poarta ei. Era tîrziu tare şi ea tremura, fără să-i fie frig. Avea în ochi o lumină sticloasă, iar buzele îi erau contractate, ca pentru a strivi un ţipăt. Cînd i-am sărutat mîna, degetele ei reci s-au strîns de mîna mea, caldă. M-am simţit chemat de undeva de departe, de pe alt tărîm şi ne-am îmbrăţişat. Se auzeau deasupra noastră frunzele salcîmilor, cum le bătea vîntul.

— Mă faci să sufăr, Ionel, n-ar trebui, lasă-mă să plec, e tîrziu.

Era tîrziu, dar eu nu mai înţelegeam cuvîntul. Şoptit de ea, avea tot alte înţelesuri. În tăcerea satului se auzeau numai cuvintele ei şi frunzele salcîmilor, mişcate de vînt.

A doua zi am primit o scrisoare de la Nora. Venea la timp, ca şi cînd ea ar fi ghicit că încă o dată trădam dragostea noastră. Era o scrisoare cu tinerească nelinişte, scrisă frumos, cu căldură. Dacă ar fi venit o săptămînă mai curînd, m-aş fi putut bucura, dar acum nu mai aveam dreptul.

Am pornit în jos prin grădină, am apucat pe marginea Mureşului, printre răchite, şi mă tot duceam, ca şi cînd aş fi voit să fug de cineva. Mă întrebam dacă aveam dreptul să iubesc cînd aici, cînd dincolo.

Rămăsese în urmă satul, ascuns printre salcîmi. Cădea o lumină blîndă pe întinsul fîneţelor şi m-am lăsat jos, cu faţa spre cer. Priveam înaltul cerului, absorbit de văzduh, de lumină, de miresmele fîneţii. Pînze albe de funigei lunecau încet pe deasupra mea, purtate de aripi nevăzute.

Departe, poate la Iernut, se auzea fluierul stins al unei locomotive, aducîndu-mi aminte cum atunci, demult, înainte de a fi plecat la Cluj, fluierul m-a trezit odată din visare, acolo la crucea Baciului. Apoi, rînd pe rînd, mi-au coborît în minte întîmplări prin care am trecut. Încercările prin atelierele de tîmplărie, sanatoriul, Academia de Arte Frumoase, Ochi-Verzi, viaţa din Bucureşti, apoi dragostea cu Anicuţa, expoziţia de la Tîrgu-Mureş, Lulu... Pe Anicuţa o văzusem în treacăt şi n-am simţit nimic. Lulu parcă nici n-ar fi fost. Eram lîngă Tîrgu-Mureş, dar nu simţeam nevoia s-o văd. „Se pot uita oare atît de uşor fiinţele pe care le iubim ?“

Atunci, în ziua aceea de vară, ezitînd între o fată care era aproape şi una care era departe, mi-am pus şi eu întrebarea de care nu scapă nimeni : ce e amorul ? Am răspuns, amintindu-mi cunoscutele versuri ale lui Eminescu :

...Un lung prilej pentru durere
Că mii de lacrimi nu-i ajung
Şi tot mai multe cere...

Răspuns romantic şi trist, care nu mă mulţumea. Aş fi vrut să mă ridic deasupra tristeţii şi m-am hotărît să plec la Lechinţa, să-mi dovedesc în ultima clipă că ştiam să fiu tare.

M-am sculat, gata să mă aștern la drum, dar cînd m-am întors să-mi iau haina, la cîțiva pași de mine, stînd pe iarbă, cu picioarele adunate sub ea, ca o floare cu frunze mari, Eta mă privea surîzînd.

Fără să se miște, cu ciudată sclipire în priviri, mi-a spus :

— Mă ierți că am venit ? Îmi era urît singură.

— De unde știai că sînt aici ?

— Te temi că ți-am ghicit gîndurile ? Nu am puterea asta.

Era atîta tristețe în glasul ei, încît mă așteptam să plîngă. M-am apropiat și, mîngîindu-i părul, căutam un cuvînt potrivit, dar nu-l găseam. Ea și-a ridicat ochii spre mine, privindu-mă lung.

— Poți vedea în sufletul meu ?

— Ce întrebi și tu...

Linia buzelor ei avea acum o undă ușoară de dispreț. Mi s-a părut că mă privește de la o înălțime nebănuită.

— Aș vrea să mor, Ionel. Tu înțelegi cum e asta ?

— Vrem să murim, fiindcă ne temem de ceea ce urmează. Sîntem sătui de joc nestatornic. Tu ești tristă că pleci, eu sînt trist că rămîn. Ce putem face ?

— Vorbești aspru, Ionel, eu nici plînge nu pot. Sînt prea slabă pentru viață. Nu pot spune tocmai ce vreau. Poate în muzică...

— Nu ne putem înțelege niciodată deplin. Dorința asta ne împinge spre artă.

Îi priveam părul negru, răsfirat în iarbă. Genele ei lungi păreau niște antene. Aplecat deasupra ei, mi se părea că trăiesc ritualul unei înmormîntări la marginea lumii. Mă gîndeam că iubirea e ca o lumină mai mare, o lumină între două suflete care se caută.

Pe urmă ea a început să vorbească, iar cuvintele ei sunau a mustrare, parcă veneau din larg, cu funigei albi, din apele Mureșului.

— N-am să mai viu la Ogra. Nu e bună cu mine. Azi-noapte n-am dormit. Tu știi cum e să stai cu ochii deschiși în casa aceea de lut, cu fereastra mică, să fii singur ? Aș fi vrut să vii la fereastră, să bați. N-ai fantezie romantică.

Am tăcut multă vreme. Mi-am adus aminte că Simona îmi spusese şi ea, într-un moment asemănător, că nu aveam fantezie. Oare cîte înţelesuri putea să aibă un cuvînt? Mă simţeam rănit. Zarea părea că se depărtează de noi, tot mai mult, că se face un gol. Dealurile dinspre Lăscud erau cenuşii-violete şi se mişcau dintr-un loc în altul.

Simţeam că trebuie să-i răspund, un răspuns cu jurăminte, cu îmbrăţişări, dar voiam să-i fiu credincios Norei şi m-am ridicat încet, privind undeva departe. S-a ridicat şi ea, netezindu-şi rochia cu mişcări prelungi, încercînd să dea timpului un sens. Apoi, ridicîndu-şi ochii spre mine, vorbi încet :

— Ogra aşa e uneori. E rea cu cei care pleacă şi-o uită multă vreme.

Călcam pe iarbă ca pe spini. Ea privea în jos, mereu în jos. Ar fi putut schimba totul cu un cuvînt, dar nu-l căuta, nu se gîndea la asta. Era îndurerată.

I-am luat mîna, şi ea mi-a lăsat-o, ca şi cînd n-ar fi simţit mîna mea. Mergeam înainte şi ne simţeam străini.

Într-un tîrziu, cînd ne apropiam de Umplutoarea Josenilor, a întors capul cu totul pe neaşteptate şi surîzînd straniu, a spus :

— Plec mîne, m-am hotărît.

Cuvintele ei aveau acum o dojană făţişă, ca şi cînd eu eram vinovat că ea trebuia să plece.

— La vară ai să mai vii ?

— La vară ? Cine ştie ce se întîmplă pînă atunci ? Tu vei veni, ştiu. Lucrezi, faci ceva, eu ce să caut aici ?

Am ajuns la marginea Mureşului şi ne-am oprit acolo. Deasupra apei zburau musculiţe mici şi săreau peşti.

— M-aş scălda cu tine, Eta. Tu ştii ce caldă e apa ?

— Acum seara ? Ţi-ai adus aminte prea tîrziu. Spune-mi, ce e cu tine, ce s-a întîmplat ? Ştiu că nu mă poţi iubi, nu-i nimic, Ionel, eu te înţeleg, dar nu vreau să ne despărţim supăraţi.

Aveau cuvintele ei o melancolie, o gingăşie nespusă.

Am îmbrăţişat-o, şi ea s-a ascuns în braţele mele.

Asfinţea soarele. Umbrele noastre negre se prelungeau peste Mureş, ca şi cînd ar fi vrut să ne ţină în loc, să ne lege de el. Dincolo, în Bercul Dileuţenilor, copiii au aprins un foc, din care fumul creştea ca o coloană albă.

— Vezi, Ionel, eu am greşit. Nu m-am putut stăpîni. Să nu mă judeci. Tu ai fost prietenos, bun. Ştiam că nu mă vei putea iubi. Nimeni nu mă iubeşte pe mine...

.

Am ajuns în sat. Deasupra rîpii se adună nori negri. În partea aceea nu se văd stelele. Acolo trebuie să fie Carul Mare. Găinuşa e în faţă. Numai înspre pădurea din Sămpaul cerul are o lumină, o lumină care tot creşte. O să răsară luna...

Ne-am oprit pe laviţă, la poartă. Nu mai sînt trist. O ţin pe genunchi şi-o legăn încet. Norii se mişcă, vin dinspre Dileu, se rostogolesc peste rîpă, trec încet deasupra Ogrei.

„Aşadar, ea va pleca mîne. Eu voi rămînea aici, să cioplesc *ritmuri,* să ţes în linii şi forme amintirea ei. Să-mi fie dor şi să înţeleg că e prea tîrziu. O să crească în amintirea mea, o să mă urmărească glasul ei, gingăşia. Uşorii porţii vor fi singuri. Salcîmul... Toate vor vorbi despre ea. De ce n-o opreşti ? Ea vrea să rămînă. Ajunge un cuvînt. Un singur cuvînt, şi tu nu-l poţi spune. Cine te opreşte ?"

O legăn uşor, mîngîindu-i părul, ca şi cînd aş fi singur. Cîntă cocoşii...

— Ionel, nu vreau să mă conduci mîne. Am să aud din cînd în cînd despre tine. Am să-mi aduc aminte de Ogra.

— Ne vom mai vedea. Nu vreau să fii tristă.

— Nu ştii cum sînt. Nu mai vorbi.

Privirile ei mă căutau, aşteptau un ecou. „Spune-i c-o iubeşti, mă îndemna un glas bun, să fie fericită."

Şi i-am spus, dar ea nu credea. Mi-a pus degetele pe buze şi mă ruga să tac. Poate simţea că iubirea nu poate fi spusă în cuvinte.

O SĂ MURIM ODATĂ...

După plecarea Etei am simţit un fel de uşurare, ca aceea pe care o ai trezindu-te dintr-un vis. Toamna era mereu frumoasă. Mă scăldam în fiecare zi, deşi apa se ră-

cise. Mă aruncam în apă, sărind de pe mal, înotam chiuind de plăcere, apoi veneam acasă şi lucram.

Seara eram vlăguit. Cînd ne întîlneam la cină cu toţii, mă miram şi parcă nu înţelegeam bine vorbele lor. Nelu mă întreba adeseori dacă nu cumva aveam ceva pe suflet. Se gîndea poate că plecarea Etei era de vină. Moşu era tot mai tăcut, mă lăsa în bună pace. Dacă n-aş fi deschis eu vorba din cînd în cînd, s-ar fi putut crede că ne duşmănim. E drept că avea mari îndoieli asupra viitorului meu, dar simţea şi el că nu se mai putea schimba nimic. Lucra toată ziua pe cîmp şi se întorcea spre seară, rupt de oboseală

Numai cu Buna mai vorbeam cîte ceva. Cînd scăpa de lucru, venea în şopron şi vorbeam despre necazuri.

Victoriţa se împăca mai bine cu bărbatul. O mai bătea uneori, (că era dracu băgat în el,) dar n-o mai alunga de acasă. Mai născuse un băiat, despre care zicea Buna că seamănă în partea familiei noastre. Chiva plecase din sat la ginerele ei (ajuns şef de post undeva pe lîngă Tîrnăveni).

— Vai de ea şi de zilele ei, a ajuns slugă la jîndari, mai rău nu se poate. Şi-o lăsat casa şi aşezarea ei, s-o îndemnat după mintea fetii, şi-acum stăpînirea îi mută dintr-un sat în altul. Viaţă e aceea? Şi-o lăsat bărbatul la bătrîneţe, să n-aibă cine să-l cureţe, să-i facă de mîncare!...

Cînd a ajuns să-mi povestească despre Ana, ochii i s-au umplut de lacrimi. Sfaturile bune nu s-au prins de ea, şi-acum slujea prin casele domnilor, schimbînd cînd un oraş, cînd altul. Pe deasupra, născuse şi o fetiţă, să-i îngreuneze şi ea zilele.

— Doamne, Doamne, la unii le dai prea mult, cît nu pot duce, iar la alţii nimic. Mai bine n-aş fi născut-o, dacă nu i-am putut face viaţă bună.

Unchiul Niculiţă plecase şi el de acasă. A primit zestrea de la nevasta lui şi, cu ce-a mai cîştigat muncind în parte, îşi cumpărase o casă în mijlocul satului, lîngă drumul ţării. Creştea vite frumoase, vaci şi viţei, pe care-i îngrijea bine, îi îngrăşa şi-i vindea, cumpărînd alţii slabi. Strîngea bani, să-şi facă un grajd. Încă de cînd era tînăr îşi dorise el un grajd cu fînar, să poată strînge în el tot ce avea pe cîmp, să nu-l zătănească ploile...

Dar unde-i mult bine e şi rău. Greşise puţin în socotelile lui şi nu ştia ce să facă. Treceau prea multe motoare pe la poarta lui. La asta nu se gîndise. Într-o zi, o maşină i-a călcat un porc. L-a lovit, iar porcul a murit, fără să-l mai poată înjunghia. Pagubă mare! În altă zi, un viţel!... Trec motoarele, calcă vita omului, trec şi nu ştii cine a fost, nu-l poţi opri, rămîi păgubaş. Şi dacă ar fi numai asta, dar Niculiţă are un copil, pe Aurel, copil frumos, isteţ şi neastîmpărat, cum sînt toţi copiii. Celălalt copil a murit, n-ar vrea să-l piardă şi pe ăsta. Trăieşte cu groaza în spinare, ar vrea să se aşeze în drum cu o sapă, cu un topor, să se bată cu motoarele, dar se teme. Nu poţi şti cine e înăuntru, ce bidiganie, şi ajungi la temniţă...

Aşadar, Niculiţă n-are linişte. Are bani strînşi pentru grajd, dar nu se încumetă să-l înceapă. Vrea să-şi vîndă casa, să-şi cumpere alta, la drum mai retras. O poate face. El poate orice. Puţini sînt ca Niculiţă, care să ştie s-o întoarcă, s-o învîrtă, aşa ca să iasă bine. Alţii, mulţi, o duc rău de tot. Bunica îi ştie pe toţi, fiindcă vin la ea muierile, să le descînte, şi-şi povestesc necazurile, îi cer sfaturi.

Unui copil îi curge urechea de doi ani. A rămas mic, bietul de el, corcoduş cu rădăcini mîncate de viermi. I-au pus în urechi ceară topită. Auzi, ceară topită! Păi, el avea prea multă ceară, trebuia să i-o scoată...

— De ce nu l-au dus la medic?

— Doftorii cer bani, Ionel, iar oamenii n-au, că vin jucuţii peste noi şi iau tot, blestemaţii, nu le mai ajunge, nu-i mai satură nimeni! Ceara din urechi se scoate cu puţină hîrtie aprinsă, dar îs nepricepuţi oamenii, nu ştiu ce şi cum trebuie, fac tot pe dos...

Povesteşte Buna înainte şi eu ascult. Curge amărăciunea în vorbele ei, amestecată cu viaţa satului. Satul acesta, pe care eu nu-l pot uita, pe care îl înfrumuseţez în aducerile mele aminte, parcă nu mai seamănă cu el... Oamenii n-au bani, deşi ei muncesc din zori pînă în seară, muncesc ca robii. De ce n-au? Bolnavii putrezesc în aşternut, copiii asurzesc, cresc bubele pe ei, bube mari pe care nici o buruiană de pe cîmp nu le vindecă. Ţi se rupe inima. Şi, pe deasupra, să mai porţi şi grija motoarelor. Lovi-le-ar buba!

Pe cine blesteamă ei? Cine e acel duşman nevăzut? De la cine vin necazurile? Ei zic: Vine perceptorul! Hm...

Aici e o întrebare mare. Şi ei au întotdeauna astfel de întrebări. Poate Baciu sau alţii ar fi fost în stare să răspundă acestor întrebări, dar eu încă nu. Intru în suferinţa lor, mă revolt· Îi ascult cu luare-aminte. Ei spun că nu-i dreptate. Nu este, înţeleg şi eu, dar ce poţi face ? Revoluţie ? Poate se va face cîndva. O să vie odată şi ceasul dreptăţii.

Tot ascultînd-o pe Buna, mă cuprindea o milă şi-o amărăciune atît de grele, încît îmi părea rău că mă întorsesem acasă. Mă întrebam care este preţul chinului cu care îşi duceau viaţa lor necăjită, ce primeau în schimb, ce aşteptau ?!

— Pe altă lume, spunea Buna, o să fie mai bine.

Din păcate, asta le era singura nădejde. O lume în care obidiţii, trudiţii vieţii să se odihnească.

— O să murim odată şi se gată toate necazurile, Ionel — vorba ei de toate zilele.

— Mai lasă şi dumneata lucrul, odihneşte-te oleacă, o îndemnam.

— L-aş lăsa, cum să nu, răspundea cu amară resemnare, dar n-are cine lucra în locul meu. Că fetele, după ce le-am crescut, s-au dus în lume, să lucreze cu ziua la domni.

Între nămiezi se culca uneori, dar somnul o ocolea. Somnul ei nu era somn, ci o piroteală chinuitoare. Lucra şi prin somn. I se părea că-l aude pe Moşu strigînd. Tresărea, deschidea ochii, se uita împrejur. Îi închidea iar. Auzea porcii guiţînd, găinile cotcodăcind, vedea cum creşteau buruienile în grădină, se scula şi nu ştia de ce să se apuce mai întîi. Începea o treabă, se gîndea apoi la alta, o începea şi pe aceea. Toate o chemau, pe toate voia să le facă. Pe deasupra mai avea de lucru şi cu mine. Cînd se ducea în casa dinapoi, unde dormeam, îmi aşternea patul, mătura prin casă şi alunga muştele.

— Lasă, Bună, că-mi aştern eu patul, nu te mai trudi şi pentru mine.

Dar ea nu mă lăsa. Zicea că mie, la oraş, nu-mi face nimeni nimic. Îmi aducea flori mirositoare, iar cînd mă culcam, le spunea copiilor să se joace în altă parte, să nu mă trezească. Era în ea o dragoste mare, o bunătate... Truda nu reuşise să-i usuce sufletul.

Ca să fac şi eu ceva pentru ea, o ajutam uneori, aducîndu-i cîte o găleată cu apă, duceam ciubărul cu lături la porci, tăiam bostani pentru viţei, scoteam cartofi şi culegeam fasole pentru mîncare : lucrări mărunte, cu care eram dedat din copilărie.

— Lasă, Iuănel, lasă, că ai tu acolo destulă bătaie de cap, lasă, că fac io, se apăra cu vorba, dar era bucuroasă. Bucuroasă mai mult că eram lîngă ea.

Mai greu îi era că trebuia să ducă prînzul la hotar. Era lung drumul, o dureau picioarele. O auzeam văitîndu-se :

— Vai de mine, trece vremea ! Afurisit de ceas, fuge ca priculiciul. Ceas rău, mînca-l-ar pustia, nu vede, n-aude, se duce înainte ca orbul. Trag clopotele de amiaz, şi io-s tot aici. Hai, Iuănel, hai ! Îţi las mîncare aici, că trebuie să mă duc repede. O să mă suduie Vasilie, că-i rea fierea-n el. Suduie de se aude pe hotar, a minune...

— Nu te necăji, Bună, că nu-i tîrziu.

— S-o învăţat după ceas, bată-l pustia de ceas, parcă io pot să fiu tot cu ochii pe el ?! Nici nu umblă bine ! Cînd stă, cînd porneşte, ca omul şchiop... Trebuie să mînce amiaza după clopot, prînzul după ghezăş, că s-o nărăvit în cătănie să mînce după ceas, cătăni-l-ar Scaraoschi ! Îmi mîncă zilele...

Îl blestema pe Moşu, care ştia una şi bună : cînd răsare soarele, să fii pe hotar. Cînd se ridică soarele de-o zvîrlitură, te opreşti lîngă postată şi îmbuci ceva în grabă, iar la amiaz te hodineşti şi mînci aşezat ; dar amiaza să fie la amiaz, nu mai tîrziu !

Avea şi el dreptate, dar nu băga de seamă că acasă rămîneau prea multe greutăţi pe umerii Bunicii. Cînd întîrzia, îşi vărsa năduful în cîteva sudălmi care o speriau.

Ca să nu mai dea ochi cu Moşu, m-am gîndit să mă duc eu.

— Iuănel, cum să porneşti tu în lungul satului, cu hîrbele după tine ?! Or zice oamenii că io te-am trimis.

— Lasă, că mă feresc să nu mă vadă şi, cînd mă întorc, îţi aduc şi o straiţă de verdeţuri.

Drumul satului era pustiu, numai colo spre biserică se vedeau nişte copii. Mergeam cu paşi mari, să cîştig timp. La poarta Anicuţii aud rîsete şi mă întorc. Anicuţa sta la fereastră.

— Noroc că trebuie să duci mîncarea, zice ea, altfel nu te mai poate vedea nimeni.

— Hai cu mine, Anicuţa, îţi dau şi ţie un cîntar.

— Asta mi-ar lipsi. Mă mir că te mai gîndeşti.

— Vezi, ştiam eu de ce nu vin la voi Te-am văzut într-o seară plimbîndu-te cu Gligoraş...

— Şi eu te-am văzut. Îmi pare bine că a plecat Eta. Ai rămas singur cuc, aşa-ţi trebuie !

— Nu pot să mai stau, ţi-aş răspunde.

— Du-te sănătos ! Vezi să nu te împiedici, că găseşti o comoară !

Mă ajungea rîsul ei din urmă biciuitor. Se simţea că o pierdusem pentru totdeauna.

În capul satului nu erau decît doi bătrîni pe o laviţă. Se uitau lung după mine, dar eu mi-am văzut de drum. Am ajuns la calea ferată, am apucat pe cărăruia de alături, păşind repede. Cărarea şerpuia mai aproape de semănături, sau mai departe. Cîte un fir de floarea-soarelui era căzut în cărare, şi-l ocoleam, să nu mă împiedic, să nu vărs mîncarea. Ce i-aş fi spus Moşului ? Ar fi crezut că sînt cel mai neghiob om din lume... Tare-i plăcea lui cuvîntul neghiob.

La stînga se întindeau dealurile dinspre Giuluş : cam uscate, fără culoare. În faţă se vedea Cipăul. Le vedeam pe toate, mă strigau amintirile, dar păşeam îndesat, să nu ajung prea tîrziu. Tufe de salcîmi spinoşi aruncau o umbră slabă : umbra amiezii calde.

Moşu era în capul ogorului, lîngă car. Dezlegase vacile şi pusese în car un braţ de luţernă uscată. Se uita la mine, cu îngrijorare.

— Ce-i cu Anica ? Di ce te-o trimis pe tine ?

— Am venit, că voiam să văd hotarul. Mai ai mult de arat ?

— Mai am, cum să nu ! Îi tare pămîntu ca glonțu ! Loc afurisit. Mă privește ca și cînd eu n-aș ști ce-i un ogor uscat, apoi vorbește înainte : Loc blăstămat, mai bine nu l-aș fi cumpărat. Cînd îi secetă arde, cînd plouă putrezesc bucatele. Nicicum nu-i bine !

— Pămîntul ăsta zici că l-ai cumpărat ? Eu știam că-l ai de la Bacu.

— De la Bacu ? Hm ! Face cu mîna un gest, tace cîteva clipe, apoi spune răstit : L-am cumpărat de la el pe bani, ca de la un străin !

— Ai avut atîția bani ?

— Avut-am ! Io am fost orfan, ca și tine. Am crescut la un unchi, da el m-o băgat slugă, nu m-o dat la școală, cum te-am dat io pe tine. (Asta era mîndria lui și mi-o spunea destul de des.) M-o băgat slugă în Ogra, la Bacu. El avea mult pămînt, și n-avea feciori să-l lucreze. Avea numai o fată, pe Anica, pe Bună-ta !

În timp ce vorbea, rînduiam merindele pe iarbă : am desfăcut mămăliga, apoi am luat ulciorul și i-am turnat apă, să se spele pe mîni.

— Noi nu ne spălăm așa des, ca domnii, dar asta nu-i bine, zicea el. Un an de zile am umblat cu ochii pe la doftori și am cheltuit preț de-o vacă. Picături roșii, negre, unsoare galbenă, cîte și mai cîte nu mi-o dat ! În zadar ! Nu m-am vindecat !

— Păi, văd că acum ești sănătos.

— Ie, sînt ! Dar nu doftorii m-au vindecat. Am visat !

— Ce-ai visat ?

— Mi s-o arătat în somn un bătrîn. Sfînt trebuie să fi fost ! Cu barbă albă... Mi-o spus să mă spăl, în toate diminețile și serile, cu sopon verde, pe mîni și pe obraz. Așa m-am vindecat. Doftorii îți fură banii pe nimic. Turbarea în ei, hoți sfătoși !

Tace și se uită la mine întrebător, dar eu n-am nimic de zis. Cunosc marea lui neîncredere în medici, de cînd cu moartea lui Țîlie. Bine că „sfîntul" i-a dat un sfat bun. Verde sau alb, numai săpun să fie.

Se aşază pe iarbă. Ochii îi fug pe deasupra mîncărilor, aşezate frumos pe merindare.

Dinspre Cipău adie un vîntişor molcom. Frunzele de cucuruz se mişcă, se zbat încet şi zumzuie. Mă uit în zare şi mă bucur, fără să ştiu de ce. Mă uit la pămîntul arat de Moşu : brazdele se înşiruie una lîngă alta, lungi, şerpuitoare, negre. Vacile îmbucă luţernă cu lăcomie. Mai încolo, spre drumul ţării, se văd alte care cu vaci albe· Prînzul are ceva măreţ, aici în cîmp, ceva ce ţine de cer şi de pămînt.

Moşu şi-a pus pălăria pe iarbă. Părul lui e alb şi luceşte în soare. Îşi face cruce de două ori. E ca sfîntul din visul lui.

— Ia şi tu, mă îndeamnă el.

— Am mîncat Moşule. Mîncă dumneata.

— Ai adus multă mîncare, ia şi tu.

Nu-mi era foame, dar tonul cu care Moşu mă îndeamnă are o căldură necunoscută, o dragoste familiară, pe care el mi-o dă în două cuvinte : ia şi tu !

Mămăliga are un miros de cîmp şi e călduţă, parc-ar fi prăjită la soare. Mîncăm zamă de fasole verde, din hîrb, luăm cîte o lingură, încet să nu picure. Întîi Moşu, apoi eu.

Mă uit împrejur, la pămînt, la cer şi la mînile aspre ale Moşului : toate se leagă laolaltă. Mămăliga şi fasolea sînt muncite de mînile lui, ne hrănim cu munca lui. Are multe dungi pe frunte, e bătrîn, iar locul e tare ca glonţul. Săracu Moşu...

— Ţi-ai uitat vorba cu pămîntu, nu mi-ai spus cum l-ai cumpărat.

— Apoi, l-am cumpărat după ce m-am însurat cu Anica. Nu mă înţelegeam cu socru, şi el o făcut pămîntul vînzător şi l-am cumpărat io. Mi-am vîndut locul ce mi-o rămas de la tata şi l-am cumpărat... Ăsta pe care-l vezi, şase iugăre ! Dar buba-i alta ! Înţălesul a fost ca folosinţa să fie a socrului pînă la moartea lui... Am cumpărat pămînt împovărat ! Socru avea pe atunci şaizeci de ani, şi o mai trăit încă treizeci. Treizeci de ani am lucrat pămîntul în parte, ca un străin, deşi pămîntul era al meu. Se ducea roada jumătate în mîna socrului, care sta între stupi, cu pipa în gură, şi io asudam pentru doi. Am avut

noroc cu partea Anicăi. Mama ei bună o murit, iar socru şi-o adus altă muiere. De la mama ei, i-o rămas cinci iugăre de pămînt bun, acolo în Fîneţe şi în Şes. Dacă n-aş fi avut pămîntul ei, ar fi fost greu cu atîţia copii.

— Îmi aduc aminte de Bacu. Nu era om rău!

— Rău nu era, dar nu-i plăcea plugăritul. El mai mult cu barda şi cu stupii îşi trecea vremea. O avut şi mult noroc. El tot copil orfan o fost, de pe la munte, mocan! L-or luat cu ei nişte ciobani, să le păzească oile. Mai tîrziu o fugit de la ei şi lucra la grofu din Cipău. Făcea lucruri din lemn. Lucra cu barda şi i s-o dus vestea pe aici. Făcea porţi şi case. De aici i s-o tras norocu! Cîştiga bani mulţi, că el făcea şi biserici. Avea boi mulţi şi cai. Cînd m-am băgat io slugă la el, nu era în Ogra gazdă să-l întreacă. Iar pămîntul era bun, nu ca ăsta.

— Apoi, nu ăsta e pămîntul? Doar spui că l-ai cumpărat de la Bacu.

— Hotarul s-o bătut la un loc, s-o făcut comisaţie, dar angeleru s-o supărat pe Bacu că n-o vrut să-i dea caii să brezdeze metele şi i-o rînduit pămînturi mai rele, iar pe al lui l-o împărţit la unguri, că pe atunci ei porunceau!

După ce am mîncat fasolea, am desfăcut hîrbul cu lapte acru. Am luat cîteva linguri, apoi m-am ridicat. S-a ridicat şi Moşu, ceva mai tîrziu, închinîndu-se.

— Moşule, Buna o zis să-i duc nişte verdeţuri, să-mi arăţi unde sînt.

— Stăi, că viu şi io să adăp vacile, şi-ţi arăt!

Am luat vacile de ştreang şi ne-am dus la izvor. Era acolo o fîntîniţă, unde mai demult mă jucam cu Nelu, adăpam oile şi mieii acolo. Mi se părea că de-atunci trecuse un veac.

Moşu s-a lăsat jos şi a beut apă. Mie nu-mi era sete, am beut aşa, numai de dragul fîntînii. Apa mirosea a nămol. Mirosul acela mi-a intrat în mădulare, şi m-am simţit copil. Cînd m-am ridicat, mi-am şters gura cu mîneca, mirîndu-mă că oile mele, Băcara şi Băcărelu, nu erau nicăieri. Cucuruzele cîntau cîntecul lor susurat, metalic. Priveam pe deasupra şi mi se părea că mă aflu faţă în faţă cu toată copilăria mea. Dacă aş fi îndrăznit, l-aş fi sărutat pe Moşu, aşa din senin.

Cum mă întorceam pe drum cu straiţa plină, mă tot gîndeam la Moşu, la vorbele lui, şi mă întrebam ce mă atrăgea spre el. Felul lui de a trăi cinstit, ori sufletul, i se apleca în faţa amărăciunilor care-i brăzdau viaţa ? Oare ce-l ţinea pe el mereu treaz ? De ce ziduri puternice îşi rezema mintea şi sufletul, pentru a se putea înfrîna în faţa încercărilor ?

Straiţa era destul de grea, din cînd în cînd o lăsam jos, să-mi dezmorţesc mînile. Mă uitam peste hotar şi-mi săturam ochii în neştire de priveliştea rodului. Cît vedeai cu ochii, femei, copii şi bărbaţi lucrau aplecaţi peste pămînt, ca peste o fiinţă iubită.

Deasupra lor, cerul era atît de senin, atît de prieten, încît mi se părea că trăiesc într-o zi de început de viaţă.

OAMENI NĂCĂJIŢI

Din zare, dinspre drumul ţării, venea un om. Venea încet, cu capul plecat. Din cînd în cînd se oprea, se uita împrejur, apoi iar pornea. Nu-şi ridica privirea din pămînt. Se părea că vrea să numere toţi bulgării de pe drum.

Era tatăl lui Nichituţ, ginerele Moşului. Încă nu se împăcaseră, şi nici nu se gîndeau. Crescuse duşmănia între ei o dată cu datoriile la potracări, şi treceau anii aşa. Cumnatul a pierdut tot, pămînt şi casă, dar mai ales liniştea. Asta se putea înţălege uşor din felul cum umbla singur pe hotar, ca omul fără rost. Se apropia de mine şi nu lua seama că eu eram acolo. Întîi am crezut că nu voia să mă vadă, dar eu nu-i făcusem nici un rău. Cînd a ajuns aproape, i-am dat bineţe, şi el s-a oprit, dar parcă nu înţelegea. Abia într-un tîrziu şi-a dat seama cine eram şi, o clipă, obrazul i s-a luminat.

— Nu mă mai cunoşti, cumnate ?

— Iuănel, cum să nu te cunosc ?

— Te duci să vezi pămînturile ?

Oftează adînc, apoi face un pas şi-mi întinde mîna.

— Şezi jos, odihneşte puţin ! îl îndemn.

Cam nehotărît, se aşază pe răzor şi se uită lung la mine.

— Eşti slab, Iuănel, o fi grea viaţa acolo, în oraş !

— Ca peste tot locul, cumnate. Ce mai faci ?

— Ce să fac ? Am rămas singur pe lume, nu ştiu ce păcate mari am făcut, să mă bată Dumnezeu mai tare ca pe oricine...

— Mi-a spus şi Moşu că s-a ridicat pîra la şaptezeci de mii.

— Banii ca banii, altu-i răul ! O, de mi-ar lua Dumnezeu minţile, să nu mă mai chinuiesc ! Auzi, să mă scoată din casă fata mea, pe care am crescut-o şi mi-o fost dragă ca ochii din cap... Doamne, n-o ajuta, bate-o !

— N-o blestema, cumnate, nu-ţi încărca sufletul.

— Cum să n-o blestem ?! Să mă facă pe mine de rîsul oamenilor, să mă scoată din casa pe care am făcut-o cu mînile mele ! Necăjitu-m-am, Iuănel, le-am făcut pe toate, să fie bune, nu m-am gîndit decît la binele copiilor. Acum ei m-au lăsat şi s-au dus care încotro. Mă mîncă păduchii, n-am ce să pun pe mine.

Scot pachetul din buzunar şi-i dau o ţigară. El o ia, o suceşte între degete, o priveşte şi parcă priveşte în trecut. Trage apoi fumuri mari, se uită peste hotar şi oftează. Cu mîna cealaltă ia un bulgăre uscat, îl priveşte lung, apoi îl sfarămă încet între degete.

Trec clipele peste noi ca nişte ani lungi. Nu mai sîntem în Ogra nici eu, nici el, sîntem undeva la marginea vieţii, acolo unde înţelesurile se destramă.

Este un moment într-o piesă de teatru, scrisă de Ibsen, acel mare cunoscător al vieţii, cînd Peer Gynt, după mari ocoluri prin lume, se întoarce pe locul de pornire şi, într-o clipă de îndoială, ispitit de întrebările mari, desface foile unei cepe sălbatice, întrebîndu-se :

Cum, pînă la sfîrşit numai pojghiţe să fie ?
Şi nici un sîmbure, nici un miez să nu ţie ?
Pînă la fund numai învelişuri de foi,
Din ce în ce mai urîte, mai moi...
E glumeaţă firea — dracu se mai trudeşte...

Mi-au venit în minte versurile şi mă gîndeam că pentru cumnatul Nichie truda nu mai avea nici un rost. Viaţa

lui ajunsese la un punct mort. Un drum care se închidea peste el ca o boltă rece, mohorîtă.

Trăgea fumuri adînci, privind undeva în largul hotarului, apoi vorbi ca pentru sine :

— S-o făcut de toate anul ăsta, Iuănel. Ai văzut merii de pe drumul țării ? Li se rup crengile. Și cucuruzul, cîte trei ciucălăi ! De toate s-au făcut, m-aș bucura, și nu pot...

De pe drumul țării vine pînă la noi uruitul pierdut al unei căruțe. Colo departe, spre calea ferată, se văd vacile Moșului, cum înaintează încet prin arătură. Lîngă pămîntul Moșului a fost și pămîntul cumnatului, pămîntul pe care el l-a lucrat cu dragoste, patruzeci de ani. Vînturile, arșița, ploile îl găseau acolo zi și noapte. Acum pămîntul a ajuns în alte mîni, îl lucră alții. La asta se gîndește cumnatul. Într-acolo pornise el.

— Nu mi-i bună inima, Iuănel. Îmi vine un rău dinăuntru, cînd văd cum îl lucră alții, nu-mi aflu locul.

Cînd zice „cum îl lucră alții“ glasul lui tremură ca la amintirea unei fericiri necunoscute mie, ca la vederea unui dar minunat pe care el l-a pierdut.

Uneori se duce și lucră cu ziua la alții. Lucră pînă la prînz, cu uitare de sine, apoi, încet-încet, gîndurile cad peste el, îl apasă, și coasa nu-l mai ascultă. Parcă pămîntul ar fi numai din mușuroaie făcut. Cînd toți se odihnesc, în ceasul dintre nămiezi, pe el îl arde pămîntul și se întoarce chinuit de pe o parte pe alta. Nu, pentru el nu mai este nici o scăpare. Și-a pierdut pămîntul, copiii l-au lăsat singur. De ce să mai trăiască ?

Ce să-i spun, să-i pot pune inima la loc ? Nu mă ajută cuvintele, nu-s bune la nimic cuvintele. E prea tîrziu ca ele să schimbe ceva. S-au cheltuit bani, s-au vîndut pămînturi, s-a frînt legătura dintre tată și copii, cuvintele nu mai pot ajuta.

— Mai ia o țigară, cumnate, știu că ești fumător mare. Ia pachetul întreg, îți dau și chibriturile, că io mai am acasă.

Le ia, fără nici un cuvînt. A uitat să mulțumească. Nici el nu mai prețuiește cuvintele. Se ridică încet și parcă întreabă : de ce ?

— Să ai noroc, cumnate !

Noroc ?! Nici cuvîntul ăsta nu se mai potriveşte. Nici un cuvînt nu i se mai potriveşte omului năcăjit.

Îmi întinde mîna de departe, ca şi cînd nu m-ar cunoaşte, ca şi cînd toate sînt în zadar.

În largul hotarului oamenii lucră, aplecaţi peste pămînturi, scormonesc adînc. Poate nu vor băga de seamă cînd va trece cumnatul pe lîngă ei, cu capul aplecat.

LA CE-I BUNĂ ARTA ?

M-am despărţit de cumnatul. El se ducea înspre hotar, iar eu spre sat. Aşa e : se întîlnesc oamenii, vorbesc puţin, apoi se duce fiecare-n drumul lui. Năcazul nu ţi-l poate duce nimeni.

Am ajuns pe lîngă cimitirul vechi. Era înconjurată Ogra de cimitire. Toată durerea ogrenilor, de zeci şi sute de ani, e strînsă acolo, se coace în pămînt, hrană pentru viermi, iar deasupra, cerul albastru, neştiutor...

„Auzi, Bacule, cerul n-are habar de jalea ogrenilor. În curînd o să moară şi cumnatu, o să dea şi el prinos pămîntului. O să aibă iar pămînt. Eu văd şi înţeleg toate astea, ce trebuie să fac ? Cum se pot răzbuna durerile omului ? Dacă aş fi om cu sabie, pe cine-ar trebui să lovesc mai întîi ? Pe Moşu ori pe cumnatu ? Cine e de vină că s-au pîrît ? Spune-mi, Bacule, unde e rădăcina răului ?“

Nu răspundea Bacu. Dormea adînc în tăcerea ţintirimului şi m-am dus mai departe.

Cădea soarele deasupra Cipăului, aruncîndu-mi umbra înainte, lungă şi neagră.

Mă striga din şopru lemnul început în ziua aceea şi călcam apăsat. Am ajuns, dar soarele luneca încet spre asfinţit. Am ridicat buturuga începută, căutînd să văd ce înţeles puteam să dau eu acelui lemn uscat, care nu semăna cu nimic.

Buna vine după mine şi, bucuroasă de legumele pe care i le-am adus, îmi mulţumeşte.

Lumina roşiatică a soarelui se opreşte pe chipul ei şi-i dă un aer de basm, pare o Sfîntă Vineri ieşită din pămînt în mijlocul pădurii, nu-mi pot dezlipi ochii de pe obrazul ei : fiecare cută e semnul unei mari suferinţe.

— Bună, vrei să-ţi fac chipul ? Am să te fac alături de Moşu, ca într-o icoană.

— Ba mai bine să mă faci pe mine singură. Cu un om rău ca el nici în groapă nu vreau să stau alături.

Vorbe grele, mi s-au părut prea grele.

— Cum poţi vorbi aşa ? Aţi trăit o viaţă întreagă împreună, e harnic şi ţine la casa asta.

Buna tace, semn că e neclintită în spusele ei. Atît de puţină şi mică, un ghemotoc de cîrpe şi zbîrcituri, atît de neînsemnată printre lucrurile lumii, totuşi stă drept în faţa gîndului ei. Ceva din naivitatea puternică a copiilor îi încălzeşte surîsul, din care înţeleg ce adîncă e prăpastia între ea şi Moşu. Au trăit împreună o viaţă întreagă, au făcut puzderie de copii, i-au crescut : cum e cu putinţă ? De unde puterea de a primi un destin care nu înseamnă fericire, de unde această aplecare spre jertfă ? Lacrimile au desenat suferinţa pe obrazul ei ca un pictor nemilos. De ce să-i mai răscolesc durerile ?

Cum stă învăluită în umbră şi lumină, mi s-a părut că ea citeşte adînc în sufletul meu. Pe faţă i se întipărise un sentiment tainic : privind-o, mi se părea că nu era fiinţă, ci o sculptură a durerii.

— O fost prea rău ! Doamne, iartă-mă, că mult am mai răbdat, mult am pătimit şi am plîns. Numai Dumnezeu şi pereţii mă ştiu. Mai bine nu l-aş mai fi cunoscut, să fi murit în leagăn, mai bine.

O privesc cum rînduieşte şi alege legumele aduse de mine. Roşiile le aşază una cîte una pe o scîndură, le netezeşte cu mîna, privindu-le lung. Trebuie să le mai rumenească soarele. Ia cîte o păstaie de fasole galbenă şi o curăţă de coji. Parcă le descîntă.

— Bună, dumitale ţi-e milă de cumnatu ?

— Da cum să nu-mi fie ? Că n-o avut noroc săracu, şi-i om bun.

Om bun. Nimeni în lume nu ştie să vorbească limpede cum vorbeşte Buna. Vorbeşte fără ocoluri, drept, de lîngă suflet, ca un mare înţelept.

Asta e, şi nu alta : cumnatu e om bun şi nu-i drept ca durerea să-i lovească pe cei buni. De aceea, Bunica îl înfruntă pe Moşu. Cînd e arşiţă, îi duce cumnatului cîte-o oală cu lapte acru, fiindcă el nu mai are vaci, iar Buna n-a uitat cît de mult îi plăcea laptele acru. I-a dat o cămaşă şi săpun să se spele, iar cînd Moşu e dus de acasă, pune mîna pe mătură şi se duce să-i curețe casa. Cu mare dragoste, cu toată inima. Pentru că Buna e o mare înțeleaptă. Ea ştie că leacul omului ajuns în necaz e numai dragostea.

De unde ştie, cine a învăţat-o, unde e cartea rară în care ea a învăţat să cunoască buchile acestei minunate înţelepciuni cu care întîmpină viaţa ?

— Bună, dumneata ai să mergi în rai !

— Duce-m-aş, dacă ar fi aproape, da-i departe de noi ! Avem păcate multe, Iuănel, că sîntem din ţărînă, dar de-o fi să fie după cîte am răbdat şi-am pătimit, apăi a bună samă că acolo m-oi duce.

De-o fi să fie după cît ai răbdat... Mi s-a părut că se îndoia şi mă simţeam îndemnat să-i alung îndoiala, deşi cuvintele rai, iad, purgator pentru mine nu mai aveau înţelesul vechi.

— Bună, îţi spun eu, în rai te duci ! Moşu o să mai întîrzie oleacă prin purgator, şi pe urmă, după ce s-o mai pocăi, vine şi dumnealui.

— De nu cumva l-o prinde de picior Scaraoschi, că-i lotru de mînă, afurisitu de el.

Bunica rîde. I se văd dinţii albi şi rari. Chipul ei se scaldă într-o căldură sufletească fără margini şi parcă asfinţitul întîrzie să-i asculte gluma cu Scaraoschi.

— Bună, dacă nu vrei să-ţi fac chipul alăturea de Moşu, atunci să te fac numai pe dumneata.

— Îs prea bătrînă, Iuănel, şi urîtă. Dacă m-ai putea face tînără, cu voie bună, frumoasă cum am fost şi io mai demult. Cum îs acum, în zădar te mai osteneşti.

Cu mare ocol, Bunica da un răspuns nou întrebării mele vechi. În timp ce se depărta de şopru, cuvintele ei îmi jucau înaintea ochilor ca nişte fulgi deasupra unei ape.

Ştiu că, lăsînd lucrul, mi-am spus : „Da, arta trebuie să exprime farmecul vieţii, frumuseţea ei. Urîţenia trebuie lăsată la o parte..."

Acest răspuns simplu şi adînc, ca toate răspunsurile Bunicii, avea să-mi dea totuşi multă nelinişte. În zilele următoare, tot privind lucrările făcute, mi-am spus că erau biete jucării de copil şi m-a prins o mare tristețe. Nu mai puteam lucra, iar noaptea n-aveam somn.

Mă trezeam şi stam cu ochii deschişi în întuneric. Cîntau cocoşii, vestind miezul nopţii, apoi zorile. Cucurigul lor se auzea în ecouri, dintr-o ogradă în alta. Mi se părea că locuiesc singur în sat. Uneori mă îmbrăcam şi, păşind în vîrful picioarelor, să nu se trezească Moşu, coboram prin grădini. Iarba era înrourată, pluteau în aer miresmele tari ale pămîntului. Stelele aveau o lucire decolorată. Simţeam lumina lunii, galbenă, căzîndu-mi pe faţă ca un giulgiu rece. Sălciile străluceau ca nişte pomi de argint, care păreau a nu veşteji niciodată. Aruncau umbre prelungi, nemişcate, prin care, trecînd, eram cuprins de un fior. Mureşul curgea încet pe sub maluri, atingînd parcă nevăzutele coarde ale unui pian, în care melodiile păreau vechi de cînd lumea. Mă opream, rămînînd nemişcat, cu ochii deschişi în taina nopţii, cuprins în întregul său, ca un lucru al său.

Apoi zorile coborau încet peste destrămarea mea. Se ridicau umbrele, se trezeau păsările. Ţîşneau peştii deasupra apelor netezi, sărind deasupra, însufleţiţi de jocul luminii. Se trezea firea cu rosturile ei şi mă trezeam şi eu, cu sentimentul că sînt scos afară, într-o viață mai aspră. Atunci mă gîndeam la moarte şi credeam că, murind, cufundarea în genuna feerică a naturii poate deveni eternă.

Mă întorceam acasă pe cărarea de sub grădini şi întîlneam femei cu ulcioare mergînd după apă. Grăbite să se întoarcă la treburi, treceau pe lîngă mine, îşi umpleau ulcioarele şi mă ajungeau iarăşi. La întrebările lor, răspundeam dintr-o depărtare pe care n-o puteam înlătura.

Ajuns acasă, dam ochii cu Moşu. El se frămînta în ogradă, alergînd de la şopru la poartă, de acolo în grajd, în şură, pe la coteţe, grăbit de parcă era pus să ispăşească toate păcatele lumii. Cînd da cu ochii de mine, îi trecea peste faţă o buimăceală sură, care-i oprea viaţa în loc. Simţea poate că nu eram la locul meu acolo, că ceva nu era în firea lucrurilor...

Intram în casă repede, închideam uşa, lăsam ştergarele pe ferestre şi mă ghemuiam în pat, acoperindu-mă pe cap cu verinca.

Mă trezea Buna, tîrziu, căindu-se că umblu noaptea ca strigoii pe hotar, în loc să dorm şi să mă hodinesc, să pot lucra ziua.

Prin gura ei simţeam că mă certa însuşi glasul vieţii, viaţa, care avea drepturi asupra mea, drepturi pe care eu încercam să le ocolesc, gîndindu-mă la moarte.

PUSTIUL TRECUTULUI

Intram în şopru şi priveam lucrările făcute. Strîmbe cum erau, mi se părea că bate vîntul în ele şi mă prindea iar pustiul.

În starea asta m-am hotărît să mă duc la Lechinţa, dar fără tragere de inimă, mai mult să fug de gînduri şi de urît. Am ieşit din ogradă ca şi cînd aş fi pornit într-o călătorie care mă va scoate din lume.

Am ajuns la podul Mureşului şi, luînd barca, am trecut dincolo spre Dileu, apucînd în jos, pe mal, pe sub Oarba. Erau coapte murele şi culegeam cîte una, dar parcă nu le simţeam gustul. Cărarea se abătea uneori, ocolind colinele cu pămînt galben, deasupra cărora era aşezată Oarba, între dealuri, ca într-un cuib uriaş. Dincolo, la stînga, era Cipăul : pe acolo trecea drumul ţării. Cărarea pe care umblam, Mureşul şi drumul ţării păreau că merg şi trăiesc laolaltă într-o frăţie de veacuri, cu mine alăturea.

Dacă te uitai la dreapta, se vedeau coline şi deluşoare cu vegetaţie săracă şi te ducea gîndul departe, spre locurile de pe cîmpii, sărace. Vedeam pînă departe sub buza munţilor, înspre Bistriţa, spre Maramureş, sate mărunte, înşiruite ca nişte morminte străvechi. Spre stînga erau Munţii Apuseni, în faţă era Clujul.

Mergînd aşa, mă apropiam de Iernut. Era ocolo un bac de lemn pe care trec orbenii la moară. Dincolo este o mînăstire papistaşă, vestită prin împrejurimi doar prin

aceea că avea o pivniţă de vinuri alese. În curtea mînăstirii, călugări tineri jucau fotbal...

Am pornit pe drumul de sub vii şi, cum mă duceam, lăsam gîndurile slobode, gînduri care se adunau singure, ciocnindu-se între ele ca în capul unui om care n-are cu cine vorbi.

„Lechinţenii asudă lucrînd şi beau apă clocită din fîntîna Chioreanului, iar călugării se tund în vîrful capului, joacă fotbal în curtea mînăstirii şi beau vinuri aromate. Ce dreptate cerească poate fi aici, nici dracu nu înţelege !"

Mă duc mai departe, pe sub dealul viilor. Dincolo e Lechinţa. Stă pitită ca o mîţă somnoroasă, aşteaptă, tot aşteaptă vremuri mai bune. Cînd au să vină vremurile astea ?

„Vinul ăsta care se stoarce din struguri lechinţeneşti oare ce gust poate avea ? Ar trebui să fie amar ca lacrimile ţăranilor biciuiţi de grofi şi de istoria lor vitregă. Hei, hei, adînci sînt, viaţă, tainele tale ! Eu nu ştiu nimic. Sînt şi eu un ţăran prost, vreau să mă rup din matca satului, caut alt drum şi nu-l găsesc. Oriîncotro mă îndrept întîlnesc ziduri de netrecut. Trebuie să fie aici un rău, o lipsă mare a minţii mele de care nu pot scăpa. Mi-am schimbat hainele şi, văzut aşa de departe, s-ar putea zice că sînt un orăşean, un domn, dar eu sînt ţăran. Nu pot înţelege viaţa fără dreptate şi visez cai verzi pe pereţi"...

Am ajuns lîngă rîpă, locul dracilor. Colo în vîrf, zicea Valerie al Bunei Palaghia că este o bortă pe unde ies dracii în noaptea de Sînziene, să schimbe copiii în leagăn. „Hm ! Dracii schimbă copiii, iar călugării beau vin din cupe de argint. Şi-au făcut case de piatră, dormitoare cu saltele moi, iar urmaşii lui Decebal vegetează în case de pămînt şi bat mătănii, să scape de draci. E ceva nepotrivit aici. Eu am scăpat, nu mai bat mătănii şi nu mai văd draci, dar în Lechinţa sînt alţi copii, alţi Ioneli chinuiţi. Cu ăştia ce se va alege ?..."

Cu întrebarea asta am trecut pe sub rîpă şi, deodată, privirea mea a căzut pe Lechinţa. Cîteva case şi-au ridicat streşinile de pe ochi, uitîndu-se la mine.

— He, he, uite-l pe Ionel ! Unde-ai fost, mă priculiciule ? Ţi-ai luat lumea în cap ?

— Mi-am luat-o. Ei !

— Bine, bine, şi-acum ce cauţi aici ?

— Cum ce caut ? Viu acasă ! Ce, nu ştiţi ? Aici îi satul meu, n-am de dat socoteală nimănui !

Am trecut înainte. Casele şi-au lăsat streşinile peste ochi.

Loc aveam, dar casa o vîndusem de mult. Aşadar, nu ştiam la cine să trag. Intram în sat, cu strîngerea de inimă a străinului care se întreabă unde va dormi. La Cicu-văru nu-mi venea să mă duc, fiindcă avea o mătuşă prea sfătoasă şi-mi punea atîtea întrebări, de mă prindea ameţeala. Totuşi el îmi era văr primar, îmi era ca un frate. Veri îndepărtaţi mai aveam destui, dar nu eram legat sufleteşte decît de Vasilică al Dăieniţei. Despre el auzisem însă că plecase din Lechinţa. Unde să mă ştiu duce ? Poate mai trăia Buna Palaghia ?

Ca să nu trec în lungul satului, după ce-am ieşit de sub Rîpă, am luat-o drept pe sub Continit. Mă aşteptam ca Buna să se mire cînd m-o vedea, dar ea nu s-a mirat. Se uita la mine scrutător.

— Moşu-to nu-i acasă, vorbi tărăgănat, dar vine şi el. Să-ţi aduc un scaun ? Eşti de mult în Lechinţa ?

Ce întrebare ! Îmi venea să-i spun : Cum să fiu de mult, am venit de-a dreptul aici, doar dumneata eşti Mama Tatălui meu. Unde să mă duc ? Spune-mi un cuvînt bun, să cred că l-ai iertat. Auzi, Bună Palaghia, eu ştiu că l-ai blestemat... Să-l mînce viermii ! Acum blestemul s-a împlinit. Tata a murit de holeră în Galiţia şi dumneata trăieşti. A murit şi Mama. Nici ea nu ţi-a fost dragă. Ai scăpat de amîndoi, n-ai să-i mai vezi în veci şi pururi...

A intrat în conie şi s-a întors păşind rar.

— Şăzi, şăzi, Iuănel, că vii rar pe-aici. Pe unde te mai ţii ?

Întrebarea vine de departe, cu nepăsare. Se vede cît de colo că ea m-a scos din socotelile ei.

Aşteaptă răspuns, dar eu întîrzii. Privesc oţetarul sub care mă jucam cu Valerie. În toată Lechinţa nu mai este alt oţetar. Lechinţenii seamănă frăgari înaintea casei, nu oţetari, care nu rodesc.

— Mă uit la oțetarul ăsta, Bună, și-mi aduc aminte de Valerie. Mă jucam aici cu el, la umbră.

— Valerie o murit de mult, zice Buna, ca pentru sine. Ardă-i Dumnezeu din cer, cu cătănia lor cu tot! N-am avut noroc de feciori. Tată-to o murit în Galiția, Luchian în America...

Se uită la mine ca și cînd eu n-aș înțelege nimic. Chipul ei lunguieț pare desfigurat. De sub năframă îi iese o șuviță de păr alb, dar ochii îi sînt negri, sfredelitori. Buzele subțiri și nasul coroiat îi dau un aer de basm, dar n-o pot iubi. Sufletul are și el legile lui.

— Nu mi-ai spus, pe unde trăiești, cum trăiești tu? Ai o lefterie?

Ce să-i răspund? De unde să încep? Răspund într-o doară:

— Trăiesc și eu cum pot, cînd mai bine, cînd mai rău. Da' spune-mi, mătușa Lucreția vă mai scrie din America?

Întrebarea asta se pare că-i luminează fața. Lucreția nu numai că le scrie, dar le trimite în scrisori și cîte-un dolar. Buna se ridică, intră în casă fără un cuvînt, apoi se întoarce cu o fotografie în mînă.

— Lucreția o avut noroc, zice ea, arătîndu-mi fotografia. S-o măritat cu un fecior din Șăulia, s-o așezat acolo. Au casă în „*Cliviland.*"

În fotografie, mătușa e de nerecunoscut, are pălărie cu pene. Soțul îi ține mîna pe umăr și privește îndrăzneț.

— E ca un notarăș, zice Buna, da io nu-l cunosc, nu l-am văzut niciodată. Am să mor și n-am să-i văd pe nici unu. Se zice că vînd ginars în ascuns și cîștigă bani mulți.

Mă privește rece. Vrea să vadă dacă mă mir.

Nu mă mir de loc. O privesc și mă întreb dacă seamănă cu Tata. Nu seamănă de loc, nici nu-mi vine să cred că i-a fost mamă.

Tăcem amîndoi multă vreme. Soarele cade încolo, spre Dateș. Umbra oțetarului iese din ogradă, peste gard, resfirată. „Mă prinde noaptea aici, și Buna nu mă întreabă dacă am mîncat ceva, dacă vreau să dorm la ei..."

— Trebuie să plec, Bună, îmi pare bine că te-am văzut.

— Nu stai să-l vezi și pe Moșu-to?

— Mai viu io, las', că mai viu. Să rămîi sănătoasă!

Ieşind pe poartă, m-am gîndit s-o iau peste Continit şi să apuc drumul Ogrei, dar mă duceam înainte. Am ocolit pe lîngă casa lui popa Gheorghe, mirîndu-mă că mai trăieşte. Sta în faţa casei, privind cu ochii albi în asfinţit, ca şi cînd acolo ar fi fost scrise toate tainele vieţii.

— Bună seara, am strigat destul de tare, dar se vede că asurzise cu totul.

Nu mai auzea, nu mai vedea. Nici nu s-a clintit.

M-am oprit o clipă şi, cum sta împietrit, mi s-a părut că văd imaginea trecutului peste Lechinţa. Anii săpaseră brazde adînci pe obrazul lui popa Gheorghe, dungi cioplite ca într-un răboj negru al vieţii. Mi-am întors faţa şi păşeam mai repede, ca şi cînd mi-ar fi fost teamă.

Urcam în sus spre drumul ţării, pe huditţa întunecoasă. Vîntul de seară mişca frunzele salcîmilor, a pustiu. De după un gard a început să latre un cîne. Lătra la mine, să mă simt şi mai străin. De aici pînă la Cicu-văru n-ar fi fost departe, dar eu am pornit încolo, spre Rogină. Aveam să trec pe lîngă casa noastră, aş fi dormit acolo, dar între timp ţăranul care o cumpărase a stricat-o şi a clădit alta, pe locul fîntînii.

Am deschis portiţa şi am intrat. Fiecare pas are un răsunet nou... Sub ei se aud paşii Tatii, aspri, îndesaţi. Ai mei sînt numai pe deasupra. Unde sînt paşii mei, de copil ? I-au spălat ploile, i-a şters timpul. Parcă mi-e frică, îmi bate inima. În stînga se văd dealurile Continitului. În dreapta, fîşii de nori vineţi, roşii. Continitul, luminat în dungă, se apropie, se depărtează, ca o margine de lume. Lumea copilăriei mele, lumea spaimelor... „Nu, aici n-aş putea dormi, trebuie să plec."

ÎNTÎMPLĂRILE LUI VALERIE

Am ajuns la Valerie al Dăieniţei, dar el nu era acasă, era numai mama sa, tătăiaşa, cum îi spuneam eu. Mulgea vaca. M-am dus la poiată, am dat bună sara, gîndindu-mă că nu mă va recunoaşte, dar ea m-a recunoscut.

— De unde vii acum noaptea? m-a întrebat liniştită.

— Din Ogra! Am venit cu ocol pe lîngă Mureş. M-am oprit şi la Buna Palaghia puţin. Unde-i unchiul Valerie?

— Trebuie să vie. De mult n-ai fost pe la noi. Credeam c-ai murit!

„Auzi vorbă?! Dac-aş fi murit cumva, nici n-ar fi băgat de seamă. Ce oameni sînt şi lechinţenii ăştia!"

Noroc că nu peste mult a venit Valerie. Valerie era un ţăran cum nu erau mulţi. Trăise zece ani în America şi nu mai semăna cu lechinţenii.

— Nu-mi vine să cred, zice el, parcă-l văd pe Ionaş. Bine-ar fi fost să trăiască! Ţi-l aduci aminte?

— Cum să nu? Adică nu aşa bine, eram mic.

— Erai mic cînd s-a dus el, bine că ai crescut. Noa, şăzi. Şăzi că cinăm mintenaş! Spune-mi, pe unde umbli, cum trăieşti? Eşti sănătos, zdravăn?

Au început să curgă întrebările, nu mă puteam apăra şi-i răspundeam. Îi spuneam şi bune, şi rele, iar el tot punea alte întrebări.

Se înnoptase de-a binelea şi parcă eram bucuros că nu rămăsesem pe afară.

— Mă uit la tine, Ionel, cum îţi spuneam, parcă-l văd pe Ionaş, dar mai mult aduci cu mama ta. Era muiere frumoasă şi cuminte, nu ca a mea, o prăpădită...

Avea o rană mare Valerie, n-aş fi vrut să i-o răscolesc, şi am abătut vorba înspre altele. Mă asculta cu luare-aminte şi, din cînd în cînd, umplea paharele cu rachiu. Ciocneam şi beam. Tătăiaşa se întorcea pe lîngă vatră. Părea că nu ne ascultă.

— Am rămas cu mama, după cum vezi. Trăsnitu ei de viaţă! Uite că am cincizeci şi cinci de ani trecuţi, şi necazurile se ţin lanţ de capul meu. Multe trebuie să rabde omul! Am fost în America de două ori. Întîia oară am făcut io ceva bani, ce-i drept, bată-i Dumnezeau de bani! Aş fi putut atunci să-mi încep o viaţă cumsecade, dar... Hm! N-am avut noroc, şi pace! Nici tu n-ai avut noroc. Te bat vînturile în toate părţile, atîta că eşti încă tînăr şi cine ştie!...

Nu şi-a isprăvit gîndul, dar se vedea că se îndoieşte de viitorul meu.

— E greu să fii singur pe lume, Ionel, dar îi şi bine. Te înveţi să te bizui pe puterea ta. Ce n-aş da să mai fiu tînăr încă o dată! Să încep din nou altă viaţă... Ehei!

Auzisem şi pe alţi ţărani vorbind aşa, dar Valerie avea o limpezime a lui. Ce spunea era spus şi vorbea repede, nu tărăgăna cuvintele, le rostea dintr-o dată, parcă arunca pietre.

— Aş începe altfel, cu altă minte! Vezi, Ionel, noi ţăranii ne naştem proşti şi, cînd prindem puţină minte, murim şi se nasc alţi proşti. Io am rămas de mic fără tată şi, cum n-avea cine să mă ţină în frîu, eram atît de buiac, că m-aş fi luat de piept cu oricine. Erau şi alte vremuri... Ionaş, tatăl tău era mai stăpînit, dar n-a avut nici el noroc. Dacă rămînea cu mine în America, scăpa de război şi poate că azi era viu. Aşa-i norocu, stă într-un fir de aţă. Nu ştii cînd se rupe. Dac-ar fi trăit, ai fi rămas şi tu pe-aici. Erai singur la părinţi, şi ar fi fost poate mai bine de tine.

— Cine ştie cum ar fi fost?

— Ar fi fost mai bine, îţi spui io! Că aşa-i făcut omu, să se simţească bine acolo unde se naşte. Printre străini parcă-ţi fuge pămîntul de sub picioare. Nu-i vorbă, se învaţă omul şi cu rău, o să te înveţi şi tu, n-am auzit încă vorbe rele pe urma ta, dar ţine minte ce-ţi spun! Îţi dau un sfat: să te fereşti de muieri! Muierea-i ca un cal nărăvaş, dacă n-o stăpîneşti, te duce-n prăpastie. Nu-i vorbă, sînt printre ele unele mai aşezate, cu dragoste de copii şi de casă, dar nu-s multe, şi cînd eşti tînăr nu ştii alege, te laşi atras de cele nesăbuite. Uite, io m-am însurat cu Victoria şi credeam că sînt în stare să îmblînzesc o sută de muieri, nu una ca ea, dar... Ce să-ţi mai spun? Muierea asta mi-o stricat viaţa.

Îl ascultam cum vorbeşte şi mă miram de liniştea cu care se spovedeşte. Cuvintele lui n-au nici o urmă de tristeţe. „E un bărbat, aşa cum trebuie să fie un bărbat, îmi spuneam. Primeşte loviturile în faţă, nu plînge, nu suspină."

Tătăiaşa a pus mămăliga pe masă, a turnat laptele în blide şi mîncăm.

Mai întreb eu, mai întreabă el şi aflu cîte ceva.

Vasilică se însurase cu fata lui Teofil, cu Doriţa, cam peste voia lui Valerie, cam în silă. S-au şi sfădit repede,

din pricina zestrei, şi a intrat voluntar în armată. Era pe undeva la Luduş sau la Turda, nu mai ştiu. Lui Valerie nu-i era pe plac. Vorbea cu năduf :

— Ar fi putut să stea aici, ogradă şi casă ca asta nu găseşte el. E drept, sînt datorii mari pe ele, dar să lucreze, să le plătească! Ce vrea el, să-i las totul de-a gata? Am făcut nişte datorii la bancă, şi-apoi valoarea banilor a crescut deodată, şi nu le-am mai putut plăti. Dar n-o las! Casa asta nu mi-o ia nimeni, chiar dacă o fi să fac moarte de om! Pentru că nu-i drept!

Mi-am amintit de bătăile lui din tinereţe. Avea în ochi, în pleoape un tremur, o sucitură de drac, care da un temei vorbelor sale.

— Lasă-l să se izbească de pragu ăl de sus! Vine el înapoi, ai să vezi că vine, nu-mi fac io griji din partea asta. Se pocăieşte... Mamă, fă patul lui Ionel, în casa dinainte, că aici sînt purici! Nu scăpăm de ei, ce să facem? Aşa-i viaţa noastră. Nu poate fi altfel. În America să plăteşti, şi nu găseşti un purice. Tace puţin, apoi adaugă: Acolo sînt numai păduchi! Să nu crezi, Ionel, că în America umblă cînii cu colaci în coadă. Sînt şi-acolo necazuri ca peste tot. Dacă ai o meserie, e mai bine, dar noi ăştia de pe-aici duceam o viaţă de cîne. Răbdam ca să cîştigăm ceva bani, să ne fie aici mai bine, dar cînd crezi că scapi de-un năcaz, dai de altul.

Îi sta pe suflet să-mi spună ceva şi parcă nu îndrăznea. Avea să-mi spună mai tîrziu.

...Acolo în America, i-a scris cineva că nevasta lui se dă cu unul şi cu altul. A citit scrisoarea şi n-a mai aşteptat, a scos bilet şi s-a suit pe vapor. Nici cămeşile n-a avut vreme să şi le spele. Drumul i s-o părut lung, de parcă nu se mai isprăvea. Apoi a ajuns la Lechinţa, a păşit în ogradă, cătrănit cum n-a mai fost cîndva. În timp ce se apropia de casă, i se zbătea inima în piept...

— Era într-o seară ca asta. Nici n-aş fi vrut să fie ziuă. Cînd am deschis uşa porţii, am aruncat ochii prin ogradă. Era numai mama aici, în conie. Unde-i bestia? am întrebat-o.

Asta i-a fost cea dintîi vorbă.

Dăienița, muiere iertătoare, a încercat să-l îmblînzească. Ba că are trei copii cu ea, ba una, ba alta. Că-i tînără și-o fost singură, că nu-i de vină și cîte altele.

— Da unde-i acum? a mai întrebat el, stăpînindu-se.

— Apoi, o ieșit și ea prin vecini, o veni, așteapt-o!

Pe de altă parte, bătrîna, temîndu-se de mînia lui, i-a trimis vorbă Victoriei să nu vie acasă.

Atunci el a pornit prin sat, s-o caute. A intrat la făgădău și i se părea că lechințenii rîdeau de el, în taină. A venit tîrziu acasă, cu o amărăciune atît de mare, că-i venea să-și facă sama.

— Mă gîndeam și la vorbele mamii, că era tînără și fără minte, la copii, și parcă-mi părea rău c-am venit din America. Așa mă gîndeam. Apoi am intrat în ogradă și mi se părea pustie. Am intrat în casă și, cînd colo, ea era culcată în patul nostru. Se făcea că doarme, dar nici inima nu mișca în ea, de frică. M-am aplecat asupra ei. Era în cămașă și era frumoasă ca Maica Precista, Doamne, iartă-mă! Avea păr ca aurul și gura roșie. Atunci era s-o strîng de grumaz, mă îndemna cineva dinăuntru, dar mama, de colo, parcă simțea ce gînduri îmi treceau prin cap.

— Iart-o, mă Valerie, că s-o trudit mult în ogradă, n-o omorî că n-are cine crește copiii.

— Copiii? O să crească fără ea! Am luat-o frumos în brațe, cu așternut cu tot, am trecut cu ea prin tindă și am aruncat-o în ogradă, peste tîrnaț, apoi m-am culcat...

Asta a fost tot. Omul s-a stăpînit. A făcut formele de despărțire, iar peste cîteva săptămîni s-a întors din nou în America, să uite.

Copiii au crescut cu Dăienița. S-a întors apoi, după război, de dorul copiilor. Bani, însă, n-a prea adus. Atunci s-a însurat a doua oară, cu o femeie din sat care avea doi feciori, și cu el a mai făcut două fete. Acum trăia la două case, cu năcazurile a două gospodării. Năcazuri mari. Unul din băieții nevestei a omorît un fecior din sat (pe Simion cel care cînta frumos), omor în care era amestecat și băiatul de la întîia nevastă.

Au fost pîri mari și, ca să-i scape, a trebuit să facă datorii la mai multe bănci, datorii care au crescut, înglobînd astfel și averea lui Teofil, și pe a altor săteni.

Poate că Vasilică intrase în jandarmerie să scape de clevetели. Fetele de la nevasta dintîi se măritaseră şi făceau şi ele copii. Numai despre Victoria nu se mai ştia nimic. De ruşine, a plecat din sat şi i s-a pierdut urma.

Întîmplările lui Valerie, aspre, deşi eu le ascultam cu încordare, nu-mi plăceau. Era în ele ceva ruginit, negru şi, multă vreme după ce-am stins lampa, n-am putut adormi. Altceva căutam eu în Lechinţa. Ceva ce n-aveam să găsesc. Cum stam în întuneric, veneau spre mine şoaptele trecutului îndepărtat, un trecut care nu mai putea fi întors.

TRECUT DE CARE FUG

M-am sculat a doua zi, după un somn chinuit, şi nu ştiam ce să fac.

Priveam dealurile Continitului, uscate de arşiţă, şi mă năpădea o tristeţe seacă. Lechinţa, cu lechinţeni cu tot, îmi părea străină. Aş fi vrut să găsesc pe cineva care să fie alături de mine, barem cu vorba. Un om care să mă întrebe de necazurile mele, cu dragoste, nu aşa, de formă.

Ieşind din ograda lui Valerie, m-am uitat spre Rogină. Se vedea cireada popii încolo, spre crucea Dateşului. Între timp, balta din care prindeam răţuşti a secat. Pădurea de pe creasta Continitului se rărise. Se mai vedeau pîlcuri pe vîrf.

Oriîncotro-mi aruncam ochii, mă izbea un pustiu. Ce mai căutam eu aici? Ar fi putut Valerie să-mi plătească arînda pentru pămînt, să am şi eu ceva bani, dar zicea că n-are, că o să-mi trimită la oraş, să-i las adresa. Poate avea să vină chiar el. Vorbise întîi privindu-mă în faţă, apoi se opri, ca şi cînd asculta un gînd al lui mai vechi, pe urmă vorbi iar, fără să mă privească.

— Poate tu n-ai să te mai întorci, ce să mai faci tu în Lechinţa? Poate te gîndeşti, nu ştiu, şi se opri încă o dată, parcă nu găsea cuvîntul potrivit, apoi continuă începînd din alt loc: E drept că acum n-am bani, dacă aş avea ţi-aş da, de ce să nu-ţi dau, nepoate, că şi tu ai lipsă.

Știu io cum e la oraș, dacă ai bani altfel înaintezi. Cînd ai vîndut casa și pămîntul din După Șură, nu eram aici și l-ai dat aproape pe nimic. Ți-o fi trebuit bani, de ce să te judec, pămîntu-i al tău, faci ce vrei cu el, dar io ți l-aș fi plătit mai bine. Asta voiam să zic...

Întorsese capul spre mine, vrînd parcă să vadă dacă înțelegeam ce voia să zică el, dar eu tăceam. E drept, vîndusem pămîntul și casa aproape pe nimic unui alt văr de-al Tatii, mai îndepărtat. Pămîntul cel mai bun, așezat lîngă sat, și casă în mijlocul satului, cu acareturi, le vîndusem cum ai vinde un lucru care nu știi ce trebuință poate avea. Ce i-aș fi putut spune ? Priveam țigara din mîna lui cum fumegă și tăceam. Valerie începu să vorbească iar, și de astă dată îmi spunea fără ocol că, de-o fi să fac vînzător pămîntul care mi-a mai rămas, el l-ar cumpăra.

Așadar, despre asta era vorba. Era îngropat în datorii pînă peste cap, nu-mi putea plăti chiria pe cei doi ani trecuți, totuși era gata să mai cumpere ceva pămînt. Dac-ar fi avut bani, mi i-ar fi vîrît în buzunar, și poate nu m-aș fi știut împotrivi, cum nu știusem nici altădată.

Știu că, despărțindu-ne, o clipă m-am gîndit să pornesc înspre hotar, dar mi s-a părut departe tare, simțeam nevoia să ajung undeva mai repede, undeva unde să nu trebuiască să mă gîndesc la nimic.

Am pornit în neștire pe drumul larg și prăfos al satului și nu mai simțeam nimic decît ochii albaștri-cețoși ai lui Valerie, venind în urma mea iscoditori. Aș fi vrut să mă ridic în sus, să mă ia un vînt, să mă ducă unde-o ști el, dar nu bătea nici un vînt. Rugii popii dormeau aplecați peste pustia satului. „Nu mai am nimic cu Lechința, îmi spuneam, dacă Valerie ar avea bani, i-aș vinde pămîntul și n-aș mai călca în veci pe-aici."

Am ajuns la drumul țării și m-aș fi tot dus, dar, trecînd pe lîngă baltă, m-a văzut Silvia, mama lui Mendeluț, și m-a strigat pe nume. Am intrat acolo și ea mi-a spus că Mendeluț ajunsese șofer la Aiud. Făcuse patru clase de liceu, apoi s-a oprit cu învățătura, fiindcă ea nu-i mai putea trimite bani. Viorel și Florea, prietenii mei de demult, erau jăleri la popa. Se mira Silvia că nu i-am uitat. Nu-i uitasem, dar dacă ar fi trebuit să dau ochii cu ei, ce le-aș fi putut spune ?

— Dacă te-ai fi însurat cu Elena, zice Silvia, te-ai fi așezat în Lechința. Ar fi fost bine. Uite-o ! Parc-a simțit că ești aici.

Venea Elena pe drum. Elena, fata lui Ocăș Pătru, dragostea mea de copil. „Ce subțirică e, cum îi lucesc ochii, ce gură cuminte are și cosițele ei negre !..."

O priveam și mi se părea că sînt într-o grădină cu meri înfloriți, care se scuturau peste mine și mă îngropau.

— Te-ai schimbat, spuse Elena, privindu-mă cu mirare. Nu mai vii prin Lechința, ne-ai uitat, Ionel. Am auzit că ești la Cluj.

Nu spunea mare lucru, dar cuvintele ei aveau o vrajă. Cădeau peste mine, cu florile de măr la un loc, într-o primăvară de nu știu cînd, de care mă simțeam departe.

Gîndul mi s-a întors la dragostea noastră, pe care eu o stricasem. I-aș fi cerut iertare și poate ea ar fi crezut că mă gîndisem mult la ea, dar Silvia sta acolo cu noi și nu puteam vorbi de lîngă inimă, numai ochii noștri vorbeau despre ceva atît de frumos, ceva ce a fost și a trecut.

Se mai împlinise la trup și, sub cămașa ei, pieptul avea o respirație cu alt ritm. Mi-am plecat ochii în jos, și mi s-a părut că mă văd în trecut, într-o seară, cînd o țineam pe genunchi și intra luna pe fereastră. Aveam atunci șaptesprezece ani și era atît de frumos...

Cînd mi-am ridicat ochii, ea mă privea, ca și cînd ar fi așteptat să spun ceva. Avea buzele întredeschise și i se vedeau dinții albi. Apoi ea a surîs, semn că înțelegea.

— Spune, Ionel, mă întrebă Silvia, ai venit să-ți vinzi pămîntul ? Dacă te-ai așezat la Cluj, nu mai ai lipsă de el. De ce să-l mai ții, poate îl vinzi ca să-ți faci o casă la oraș. Dacă rămîneai pe-aici, te însurai poate cu Elena, acum ea se mărită cu altul.

Am întors capul spre Elena. O clipă, ochii noștri s-au înfruntat, apoi ea și-a lăsat genele în jos, ca și cînd ar fi spus : tu ai vrut...

Acum puteam pleca. Poate că venisem în Lechința numai să aflu vestea asta, să știu că nu mai rămăsese nimic din copilăria mea.

Mergeam pe mijlocul drumului, pășind apăsat, ca și cînd aș fi vrut să mă smulg din brațele Elenei. Mă gîn-

deam că poate Silvia avea dreptate: dacă m-aş fi însurat cu Elena...

Am ieşit din sat urmărit de gînduri negre. Şi Continitul era negru. Dincolo de pădure, soarele se ridica încet, ca un ochi aprins.

Cînd am trecut pe lîngă ţintirim, mi-am adus aminte de Mama. Crucea pusă de Moşu se aplecase într-o parte, parcă plîngea. Crescuse pe ea un muşchi verzui şi ascundea literele. Încolo, spre Dateş, se vedea Rogina Popii, cu fîntîna la mijloc. Cumpăna, nemişcată, avea aceeaşi linişte ca mormîntul Mamei. În faţă se vedeau viile şi coasta Dateşului.

Toate coborau spre mine, se apropiau cu paşi vii, ca nişte fiinţe; veneau să mă mîngîie cu o dragoste rece, coborîtă din dealuri, din umbrele crucilor de lemn, peste care soarele arunca o lumină costişă, dinspre miazăzi. Parcă o auzeam pe Mama vorbind:

„Locul să nu-l vinzi, Ionel. Ţine-l, poate vine Ionaş din Galiţia, poate n-o muri. Să-i spui că l-am aşteptat. Eu n-am vîndut nimic. M-am chinuit destul. Mă doare inima că ai rămas pustiu. Ionel, dragul mamii...“

Două ţărănci vorbeau la poarta ţintirimului şi mi-am şters lacrimile de pe obraz, bucuros că erau mai departe de mine.

— Ăsta-i Ionel. Ionelu Măriei. El trebuie să fie...

— Săracu! Cine ştie pe unde se mai ţine! N-are pe nimeni. S-o dus prin străini...

Am ajuns la Mureş. Podul de lemn se leagănă sub paşii mei, se mişcă scîndurile, clempăne sec. Mureşul curge molîu, parcă nu e acelaşi Mureş de demult.

La dreapta mai în jos, se văd Plopii şi Săliştea, locuri în care copilăria mea e scrisă pe fiecare petec de pămînt, dar nu mă atrag. Tufe mari de salcie, cîţiva plopi cu frunze îngălbenite străjuiesc un trecut de care fug.

Merg înainte pe drumul cu meri şi parcă mi-e ruşine de ei. Le-aş cere iertare şi nu ştiu cum să încep. Mă duc înainte, dar ei mă strigă:

— Ionel — Ionel — Ionel...

Păşesc tot mai departe, nu vreau să mai aud glasuri. În stînga, Rîpa îşi apleacă fruntea galbenă peste Mureş. Se aşază între mine şi sat ca un zid de pucioasă între două tărîmuri. Nu vreau să mă uit înapoi, înaintez greu, ca într-o apă. În urmă sînt cruci şi pămînt. Pămînt negru străvechi stă acolo în spatele satului, în Obîrşie, în Dos, După Şură, stă acolo ca un moşneag gîrbov, morocănos — ţese o plasă în care vrea să mă prindă, să nu pot pleca...

— Ionel — Ionel — Ionel...

Ajunsesem la cotitură şi am lăsat drumul mare la o parte, apucînd peste hotarul Iernuţilor, să nu mai aud glasuri care mă hărţuie.

ZILE CU PLOI

Au urmat zile mohorîte, zile cu ploi lîncede ; curgeau de sus, din cerul cenuşiu, cu picături mărunte şi dese. Ţi se îngropa piciorul în pămînt pînă la gleznă. Ploi afurisite de toamnă, ploi reci cu vînt. Ţăranii blesteamă, îşi fac cruci, se gîndesc la sfîntul Ilie, care trimite ploile pe capul oamenilor, aşa din senin.

Moşu umblă prin ogradă, înăcrit pînă în suflet. Îşi smulge anevoie piciorul şchiop din noroi. Icneşte, mormăie, se uită crunt împrejur, căutînd pe cineva să-şi verse năduful. Neguros şi supărat cum arată, îl ocolesc şi găinile. Şi-a pus pe umeri un suman vechi, care numai în petice se mai ţine. O pălărie luată de pe stupi, cu margini lăsate în jos, peste gulerul sumanului, face din el mai mult o arătare.

Buna, nici ea nu arată mai bine. Iese din casă şi intră în noroi, prin care înoată pînă la coticarul găinilor, care nu mai ouă — săca-le-ar mitra, de afurisite, că mîncă grăunţele lui Dumnezeu în zadar. De-acolo, o ia cruciş spre conie, să facă lături la porci, apoi iar prin noroi, pînă la coteţ. Îşi smulge paşii încet, cu năcaz. Cînd îşi scoate o cizmă, se înfundă cealaltă, şi tot aşa.

Încetul cu încetul, noroiul se face cleios, de nu te mai poţi mişca. Atunci Moşu începe să facă şanţuri cu o sapă, să se scurgă apa. Face cîte o cărăruie, peste care repede se năruie mocirla, de nu se mai vede. Necăjit, cum dă cu sapa în dreapta şi-n stînga, vorbeşte singur, parcă vorbeşte cu pămîntul :

— Îi potopul lui Noe ! Ploile iadului ! Hîîşi ! se răsteşte la găini. Hîş, băga-s-ar dracu-n penele voastre ! Apoi o strigă pe Buna : Tu ! Tu, n-auzi ? Ai asurzit cu totul ? Cheamă găinile astea ! Închide-le, să nu le mai văd !

Buna strigă la găini, aşa de formă. Găinile umblă mai departe, de capul lor, scot rîme şi viermi din noroi.

Nelu-i în grajd, ţăsală vitele şi cîntă doine, străin parcă de tot ce-l înconjoară, cîntă cu alean. În şopru, eu cioplesc şi netezesc cu raşpelul vîrcolacii mei. Dacă n-aş fi acolo, şi-ar găsi Moşu de lucru. Ar face nişte spiţe de roate, vreo toporişte, vreo leasă, ar pune dinţi la greblele ştirbe şi poate i-ar trece vremea mai uşor. Ar putea totuşi să vină, mai este loc, dar mă ocoleşte. Meşteşugul meu nu-i intră la inimă, nu-i place. Nu m-ar alunga pentru nimic în lume, dar cînd plec se bucură. Nu de altceva, dar el simte că rostul meu nu-i aici. Barem dacă ar putea crede că am şi eu un rost pe lume...

De mult ce-a plouat, s-a muiat acoperişul şoprului, şi-acum picură înăuntru. Picurii cad în faţa mea pe grindeiul plugului, apoi aproape de tot, pe lemnul meu. Dacă ar ploua patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi, ar putrezi acoperişul, cu căpriori cu tot. Ar putrezi casa, şi tot ce-a ridicat aicea mîna Moşului, cu amarnică trudă, s-ar face nimic. S-ar prăpădi satul întreg, l-ar şterge apele în iureşul lor. Ar smulge şi salcîmii, să rămînă un cîmp fără vietate, liniştit, loc al umbrelor şi al morţii...

De sus cad picături mari de apă urîtă, prelinsă prin stuful putred din acoperiş. Pe drum trece un car tras de vaci slabe, stropite de noroi pînă la coarne. Un ţăran desculţ, cu izmenele suflecate, merge încet pe lîngă ele, cu capul aplecat, parcă duce un mort în dric, parcă merge la ţintirim să-şi îngroape propriul trup. Merge singur, mînat de potopul ploilor cu roada muncii de peste vară, să i-o arate sfîntului Ilie şi să-l scuipe în frunte. Să-i arunce

în față toată scîrba lui, toată amărăciunea vieții acesteia, în care a fost osîndit să trăiască, înfruntînd noroaiele și muncile pămîntului ăstuia, care nu se mai satură de sudoarea frunții. Osiile ude scîrțîie hodorogite, știrbe, cătrănite, parcă se aud oasele tuturor țăranilor... Țăranii din lumea largă au pornit spre sfîntul Ilie să-l opăcească, să-l îmbuneze, ori să-l îndemne să-și golească dintr-o dată toate șuștarele. Încalte, să vie odată potopul, să se gate cu lumea asta !

Cioplesc înainte, nici nu știu bine cum pun dalta și mă mir că ciocanul nu cade alăturea, să-mi rup degetele. Trebuie să fie la amiaz', sau a trecut de mult și n-am băgat de seamă. Ar putea să fie spre seară sau în zori de zi, că nu se cunoaște, n-ai de unde ști. Întunecime searbădă, pe care n-o poți străbate nici cu mintea, nici cu sufletul.

Moșul s-a culcat în fînar, să uite, să se ascundă de urgia potopului. Îl aud cum strănută și bodogănește prin somn. Nelu a adăpat vitele, a închis poiata și s-a culcat și el pe undeva. Numai Buna înfruntă zodiile lumii, ea singură stă trează, adunată ghem în pragul casei, și cîrpește cămeși rupte. Prin ploaie vine pînă la mine glasul ei, ca un țîrîit de greier. Cîntă încet și cîntecul se îmbină cu ploaia, se întinde peste ogradă ca o lumină împăciuitoare.

Cîntecul Bunicii mi se pare că izvorăște dintr-un loc al liniștii, în care ea a fugit de ploaie, de gînduri, de toate necazurile.

Din streașină cad picături mari și se îngînă ca niște cîntece de utrenie, se întrerup, se împreună și parcă-mi vorbesc : „Atunci, nici tu să nu te temi de năcazuri. Sînt țesute în viața omului cum se țese firul negru, nu trebuie să te sperii. Cînd nu poți fugi de ele, cioplește, ciopleşte, ciopleşte..."

Cad picăturile din streașină, se întrec unele pe altele, se sparg jos. Cîntecul Bunei crește cu zăticniri ce cad înăuntru ca într-un bocet resemnat, cu prelungiri învăluitoare ; cad și se așază peste lucrurile sărace din ogradă, ca o pînză de păianjen, ca frunzele de salcîm, care cad și ele, acoperind noroiul cu un strat galben.

Galbenul, început poetic al putrezirii...

Aş mai fi stat în Ogra, dar îmi era dor de Nora, aş fi plecat şi mă temeam de dorul după locuri, după tot ce era aici. Şi întîrziam. Parcă eram între hotare, un semn între lumi care nu se cunosc, într-o ţară a nimănui. „O să mă întorc la Cluj, vor începe iar convorbirile cu prietenii, nopţile nedormite, visurile stranii şi foamea. O să fac iar o expoziţie, o să vină nevasta domnului primar şi iar o să fiu prilej de glumă şi zeflemea. O, dacă aş putea să pornesc pe alt drum, un drum care duce înapoi, prin fîneţele cu sălcii verzi, pe marginea Mureşului, undeva de unde să nu se audă nimic, să nu se vadă nimic..."

Nu mă puteam smulge din astfel de stări, mă lăsam măcinat de ele, ros, ca un bolnav, de viermi ascunşi care-şi făceau cuiburi reci în sufletul meu. Nu puteam scăpa.

Lucrul îmi era însoţit de gînduri — nu puteau fi oprite, fără să opresc şi loviturile de ciocan. Una fără alta nu era cu putinţă. Ciocanul urma jocul gîndului, şi gîndul, cu fiecare lovitură, creştea mai dureros. Cînd isprăveam vreo lucrare, o priveam şi, dacă voiam să o măsor cu truda mea lăuntrică, mi se părea searbădă. Cioplisem vreo şaptesprezece crengi, nu mai groase de două laturi de palmă, uneori şi mai înguste, dar lungi. Crengi cărora le căutam unduirea şi înţelesul lor în sine.

În grădinile din Geoagiu, săptămîni întregi n-am făcut decît să caut feţele acestui „înţeles în sine" şi mi se părea că am descoperit marele secret al sculpturii, dar Ogra, cu viaţa ei, cu tot ce avea în ea, bucurie şi suferinţă, mă îmbulzea cu întrebări noi care nu mă lăsau să mă bucur.

„Sînt studii, îmi spuneam, studii de ritm, şi nimic mai mult. Plante ciudate în care frumuseţea este numai a formei, frumuseţe lirică, de care sufletul se prinde ca într-un cîntec." Simţeam nevoia să leg experienţa mea de un conţinut real. Eram sătul de unduieri şi creştere vegetală. Aş fi cioplit o piatră, şi nu aveam. În Ogra nu erau pietre decît pe marginea drumului de ţară, pietre kilometrice. Trebuiau furate şi, dacă Moşu ar fi băgat de seamă, n-ar fi fost bine. Aveam însă o mare sete să fac un chip de om.

Să nu mai văd *ritmuri*, care creşteau în sus, în spaţiu nedefinit.

Am ieşit într-o zi pe drumul dintre Ogra şi Cipău cu gîndul la piatră, cam nehotărît. Erau acolo pe margine pietre frumoase, cu semne kilometrice pe ele, parcă nu-ţi venea să le schimbi rostul. Am ajuns la ţintirimul vechi şi am intrat aşa, într-o doară, printre salcîmi. Nu se mai vedeau mormintele, erau năpădite de buruieni. Ogrenii aveau acum alt ţintirim, mai aproape de sat. Morţii de aici erau uitaţi. Îşi făceau coţofenele cuiburi prin salcîmi. Crucile de lemn putreziseră de mult, doar pe alocuri cîte-un colţ de piatră ieşea din pămînt, ca un strigăt. Era acolo şi mormîntul Bacului, singurul care mai avea cruce. O cruce de stejar nu prea înaltă, dar bine înfiptă în pămînt, pe care Moşu cioplise cu litere stîngace numele străbunului : *Vasile Păcurar născut în anul Domnului 1831 răposat în 1923.* Nu se înţeleseseră bine în viaţă, dar Moşu avea grijă de mormîntul lui.

„Caut o piatră, Bacule, şi n-am de unde-o lua. Aş scoate una din ţintirim, o fi păcat ?" Nu răspundea Bacu şi nu l-am mai întrebat. M-am întors de astă dată pe margine. La stînga şi la dreapta ţintirimului erau mirişti întoarse. Plugurile ţăranilor muşcau an de an cîte-o brazdă din ţintirim şi se subţia treptat ca un brîu... „Peste ani, cînd voi mai veni, se va îngusta ţintirimul pînă la mormîntul Bacului. Cine ştie, poate vor intra plugurile şi peste el."

Îmi treceau fel de fel de gînduri prin cap, dar nu uitam piatra şi am găsit una dezgolită de plug. Se părea că nici n-a fost cruce vreodată. O gresie cu bob mărunt. Cine ştie de unde şi cînd o fi fost adusă la Ogra ?! Am răsturnat-o, am întors-o pe toate feţele. Era frumoasă. „Morţilor, pot s-o iau ? Vreau să fac un chip de om. Pe voi toţi vreau să vă fac. Nu ştiu cum. Am să pun şi durere, şi bucurie în ea, cît m-or ajuta mintea şi sufletul..."

M-am întors acasă şi i-am spus lui Nelu să se abată într-o seară cu carul, să mi-o aducă, şi el mi-a adus-o. Se cioplea bine piatra, era umedă, şi în cîteva zile am făcut un cap, pe care mai tîrziu l-am intitulat *Masca geniului*. Un cap cu o durere sub frunte, cu genele aplecate, încordat ca în faţa unei întrebări de nedezlegat.

— Ăsta cine-i, întreba Moşu, Trăian? (Întrebarea mergea mult mai adînc în trecut decît mă gîndisem eu.) De ce l-ai făcut aşa de mare? Bătrînii ziceau că mai demult o fost pe pămînt urieşi, da nu se ştie bine... Nu mai sînt oameni cu cap aşa mare. Te-ai gîndit la urieşi?

Pas de-i răspunde!

— Trebuia, la spate, să-l faci şi pe Decebal, dar bag samă, nu ţi-o ajuns piatra? Hm! Trăian şi Decebal... poate că tot urieşi or fi fost! Am auzit io despre ei, avea diacu o carte. Erau şi chipuri în ea. De ce are nasul strîmb? De ce nu i-ai făcut ochi mai deschişi?

Întrebările Moşului, simple, aveau totuşi ecou. De ce? De ce?

„Pentru că eu voiam să nu pară făcut de mîna omului, să pară un lucru făcut de vînt şi de ploi, să semene cu pietrele de pe marginea rîurilor, şlefuite de ape şi de atingeri între ele, să se simtă în ea trecutul, viaţa aceea adîncă, de nepătruns. Nu mai voiam să fac chipuri cioplite, reci... Auzi, Moşule, eu vreau să înnoiesc meseria asta de sculptor, cum să-ţi spun să mă înţelegi, că nici eu nu înţeleg bine ce vreau..."

Un astfel de răspuns nu-i puteam da Moşului şi i-am spus că Trăian ăsta, strămoşul nostru roman, avea un nas cam strîmb. Dar cu Moşu era greu să ajungi la înţeles. Zicea că chiar dacă l-o avut strîmb, n-ar fi stricat să i-l fac ceva mai drept. Se simţea în vorbele lui dorinţa unei frumuseţi echilibrate, spre deosebire de Buna, care, spunînd că ar fi vrut s-o sculptez cum a fost fată, se gîndea la o frumuseţe ideală.

Nu băgam de seamă cît de întemeiate erau dorinţele lor, însă neliniştea pe care mi-o lăsau astfel de vorbe era o dovadă că simţeam un temei în ele.

— De ce n-ai făcut mai mulţi oameni? Pe Mihai Viteazul ar trebui să-l faci, călare! Ai putea să-l faci?

— Cred că aş putea, dar nu m-am gîndit.

— El a vrut să ne slobozească din iobăgie. Ai cioplit numai crengi. La ce-s bune?

Era timpul să-mi pun şi eu întrebarea. Că erau studii, fără îndoială. Învăţasem să simt ritmul, creşterea liniilor, jocul, fuga şi oprirea lor, să simt structura lemnului, ritmul creşterii vegetale. Era un pas în înţelegerea materiei,

o treaptă în înțelegerea măiestriei. Acum însă trebuia să-l fac pe Mihai Viteazul, fiindcă el a vrut să ne slobozească din iobăgie. Să dau un rost învățăturii mele. „Am făcut un cap de piatră, ale cărui forme și linii se împletesc viu. Poate că e bine. Dacă n-ar fi strîmb nasul, dac-ar avea ochii deschiși... Hm !"

Mă duceam seara în șopru, cu un opaiț pe care-l mișcam, luminînd lucrarea din toate părțile. Erau o voință și o durere în el care se ciocneau. Semăna mai mult cu Luchian, cu Bălcescu, cu Eminescu, acești mari chinuiți, ale căror opere au dat o temelie culturii noastre moderne. Dar eu nu mă gîndisem la ei. Atunci, pe ce căi mă apropiasem de profilul lor spiritual ? „Intuiția, mi-am spus, ea m-a ajutat". Era și intuiție, dar putea fi și experiență. Poate că încercările mele de a-l face pe Eminescu dăduseră acum muguri și floare. Era o concluzie care nu mă mulțumea pe deplin. Însemna că talentul lucrează cumva de capul lui, fără să țină cont de capul tău, de voința și de gîndirea ta. Era bine așa ?

Se stingea opaițul și rămîneam în întuneric, numai cu întrebarea. În liniștea nopții, peste satul adormit, trezia mea era dureroasă.

Mă duceam în casă și mă culcam, întrebîndu-mă dacă arta se face cu intuiția, sau cu gîndirea. Intram în somn cu întrebările, adormeam și prin vis mi se părea că găsesc răspunsuri. Cînd mă trezeam, însă, nu mi le aminteam. Beam o ulcică de lapte și mă duceam iar în șopru. Pe căpriorii șoprului dormeau găinile și găseam sculpturile pline de găinaț. Găini proaste, ce să zici ?! Luam o așchie și dam găinațul la o parte, îmi aprindeam o țigară și începea confruntarea. Trebuia să ajung la un înțeles ca să știu ce să fac cu ele, fiindcă era toamnă tîrziu și trebuia să plec.

Luam lucrările una cîte una, le ridicam în mînă, ținîndu-le drept, le înclinam, le culcam, le priveam de sus, de jos, din părți, și ochiul nu întîmpina împotriviri, creștea cu liniile, întîrzia pe forme, ca în natură. Și mi-am zis : „Pînă la urmă, lucrările acestea, deși nu sînt chipuri de ființe, ar putea sta frumos într-o casă, ca niște vaze de flori, ca niște mlădițe, pe care ochiul celui care locuiește camera să se odihnească. Poate ar trebui să astup crepăturile, să netezesc suprafețele, să le dau o patină oa-

recare. Aşezate pe piedestal, ar putea ocupa un loc în spaţiu într-o anumită înclinare, să nu supere rînduiala obişnuită într-o casă de locuit. Voi găsi o sală de expoziţie în care lumina să semene cu lumina din pădure, să se audă foşnetul vîntului din Geoagiu, şi le voi expune. Poate vizitatorii vor simţi puţin din mirajul naturii, din freamătul ei neînţeles.

Luată hotărîrea asta, m-am liniştit. Îmi vedeam oarecum expoziţia şi mă gîndeam că voi putea cîştiga bani să pot trăi în lunile de iarnă. În cîteva zile de lucru cu ferăstrăul, cu rindeaua, am croit tălpile şi le-am potrivit. Aşezate, lucrările creşteau ca nişte plante pe care seceta le-a răsucit nemilos, semne de întrebare, ciudate.

Patina era lucru mai greu : cerea timp şi bani, pe care nu-i aveam. Aveam însă un prieten tîmplar, la Cluj, prin atelierul căruia mergeam adeseori şi vorbeam împreună. „O să-mi ajute el, îmi ziceam, şi, în două săptămîni, din lemnele acestea crepate facem nişte minuni ale sculpturii moderne." Le-am legat cu o frînghiuţă, apoi le-am învelit într-un cearşaf de cînepă, pe care Buna mi l-a dat cu dragă inimă, le-a luat Nelu în spate şi am pornit spre gară. (Pe *Trăian* l-am lăsat în şopru, să stea de vorbă cu Moşu.)

Mureşul era tulbure, gălbui. Se uita înspre mine cu coada ochiului, ca şi cînd mi-ar fi spus :

— Ne mai vedem noi...

Abia în tren mi-am dat seama că ploile încetaseră. Soarele arunca o lumină slabă pe turnul bisericii, care, văzut în fuga trenului, părea un obelisc ciudat.

Obelisc al rugilor ţărăneşti, neauzite de nimeni...

ZICEM CĂ SE ÎNTÎMPLĂ

Nora mă aştepta la gară. Se îmbrăcase cu ce-a avut ea mai colorat. Era ca un măceş înflorit. M-am simţit stînjenit. Eu aveam hainele mototolite şi eram fără cravată.

Voia să mă prindă de braţ, dar trebuia să-mi duc legătura : era grea şi a trebuit s-o iau pe umăr.

— Ce-ai acolo ? mă întrebă. Să chem un hamal să-ţi ajute ?

— Nu-l chema, că mi-am uitat banii acasă.

— Iar n-ai bani ?

— De unde vrei să am ? La Ogra am făcut sculpturi, nu bani.

În trăsură i-am mulţumit că nu uitase să mă aştepte la gară.

— Tu mi-ai scris puţin, mă mustră ea, m-ai lăsat să tot aştept.

Soarele, puţin trecut de amiaz', ne lumina, aruncîndu-ne în obraz o căldură blajină ca un bun venit.

— Ţi-am scris puţin, dar m-am gîndit la tine. Dacă nu te-aş fi ştiut aici, poate nici nu veneam. Ştii că am de gînd să fac iar o expoziţie ?

— Încă una ? Nici n-a trecut un an de la cealaltă.

— Ce am eu cu anii ? Am făcut lucrări neobişnuite, dar nu sînt gata. Trebuie să-mi găsesc o cameră potrivită. În două-trei săptămîni...

— Ce înţelegi prin „potrivită“ ?

— Una care să aibă geam şi să se închirieze pe datorie. La expoziţie fac bani. Atunci îmi iau un atelier măreţ.

— La expoziţie tu nu faci bani, faci senzaţie.

— Asta e o insultă, sau un compliment ?

— Şi una, şi alta.

— Pentru compliment am să-ţi cumpăr un colier frumos, ca gîtul tău de lebădă...

— Degeaba rîzi de mine, am un gît subţire. Şi în scrisori ai rîs. Ce să fac, dacă mă îngraş mereu ? La noi oamenii se hrănesc bine, nu ca în Ardeal. Voi flămînziţi, şi-apoi vă lăudaţi. De cînd am venit, nu mai beau decît ceaiuri. Spune drept, m-am îngrăşat tare, îmi stă rău cum sînt ?

Nu-i sta rău, dar îmi venea să rîd.

După ce mi-am lăsat legătura undeva, ne-am dus la ea şi mi-a dat ţigări sîrbeşti, prăjituri şi alte bunătăţi. Am ieşit apoi în grădină şi am stat pe o bancă. Lumina lunii cădea printre crengi şi eram singuri. Ca să uit trecutul, mă copleşea cu toate farmecele ei. Mi se părea că uit.

A doua zi am găsit o căsuţă cum numai eu puteam găsi. Un general avea în fundul unei grădini o cameră şi o verandă cu sticlă. Soţia lui, nemţoaică econoamă, o închiria în timpul iernii. Nu era luminoasă şi nici caldă nu putea fi, dar, înconjurată de pomi care-şi scuturau frunza, părea o căsuţă a pădurii, tocmai bună să te ascunzi în ea.

Nora mi-a făcut ordine, a pus flori pe masă, nişte desene pe pereţi, cîntînd ca o nevastă tînără. Nu-mi pot aminti cîntecele ei, fiindcă erau sîrbeşti, dar sentimentul meu era de fericire, de început de viaţă.

Nespus de frumos poate fi jocul între doi tineri care, crezînd că s-au pierdut unul pe altul, se regăsesc. Sînt clipe în care viaţa îţi pare o jucărie, clipe în care prezentul şi viitorul par făcute pentru tine.

Uitasem şi eu, şi ea neplăcerile din primăvară. Le uitasem, sau voiam să le uităm ? Ştiam că într-o zi o voi întîlni pe Simona, că mă va întreba dacă i-am sculptat o mască. Îmi scrisese o scrisoare, la care nu i-am răspuns. (Scrisul îndrăgostiţilor nu poate fi simţit decît în cerc închis, între doi inşi din care viaţa a făcut unul. În afară de acest cerc, scrisorile par ridicole şi uneori indecente. Nu e de mirare că scrisoarea ei a rămas fără ecou.) Totuşi, amintirea ei trăia undeva ascunsă în mine, ca o imagine văzută în fugă.

Toamna era rece şi făceam foc în cuptor. Stingeam lampa, şi flăcările aruncau lumini pe pereţi. Nora se dezbrăca încet, cu mişcări simple, şi dintr-o dată lumea se schimba la faţă. Vraja ei feminină se răsfrîngea peste întreg universul, ca lumina soarelui cald. Urmau ceasuri de neştiinţă, în care numai simţurile vorbeau.

Sub streaşina casei era o viţă-de-vie bătrînă, iar strugurii erau copţi. Struguri cu boabe mari, aurii.

Între timp găsisem o sală pentru expoziţie. Un negustor închiriase un local de prăvălie pentru o expoziţie de covoare şi, în schimbul unei sume mici, îmi îngăduia să expun şi eu lucrările mele.

Am început să lucrez cu mult calcul, să nu pierd vremea, să fiu gata la timp. Nora sta mai puţin la mine. Avea examene şi zicea că învaţă.

Într-una din seri, cînd ne-am despărţit, mi-a spus că voia să ne întîlnim a doua zi, să luăm masa împreună.

Îmi plăceau aceste întîlniri la restaurant. Ne întreceam în glume, ca doi logodnici care-şi văd viaţa împreună fără îndoieli, ca într-o poveste frumoasă.

A doua zi mergînd la întîlnire, mi-a ieşit în faţă Simona şi, salutînd-o, nu mai ştiu dacă a venit ea spre mine sau am mers eu spre ea, destul că ne-am oprit şi am stat de vorbă. Am schimbat puţine cuvinte, cîteva întrebări şi răspunsuri, cînd am văzut cu coada ochiului că Nora a trecut pe lîngă noi, ca şi cînd nu ne-ar fi văzut. Am întîrziat cu Simona încă un minut sau două, mult zis, şi am plecat repede s-o ajung, dar ea nu mai era nicăieri.

M-am întors acasă, gîndindu-mă că o să vină ea la mine, însă n-a venit. Spre seară m-am îmbrăcat şi am pornit spre locuinţa ei. Gazda mi-a spus că plecase cu o prietenă, aceeaşi cu care se mai dusese şi altă dată. Am început să-mi fac fel de fel de gînduri. Am pornit s-o caut prin oraş. Am trecut prin parc, am intrat prin restaurante, dar n-am găsit-o.

Mă chinuia gîndul că era gata să repete jocul din vară. Mă simţeam umilit şi, ca să uit, mi-am văzut de lucru. Nici n-aveam timp de pierdut şi am lăsat să treacă opt zile, fără s-o mai caut.

Povestind, e uşor să închizi opt zile în cîteva cuvinte ; trăite, uneori par un veac. Simţeam că Nora voia să-mi arate că se poate lipsi de mine. Alergam la tîmplar să-i spun una, de acolo veneam acasă, ciopleam, geluiam, lustruiam. Mă încordam să nu-mi scape nimic, dar gîndurile mi se roteau în jurul Norei. Unde era ? Cu cine ? Ce gîndea ea ? Tîrziu, cînd mă culcam, patul părea un sloi de gheaţă. Adormeam şi Nora venea în somn, să nu mă pot odihni. Mă sculam dimineaţa şi începeam să lucrez, cu gîndul ascuns că poate va veni, dar se făcea seară, iar dimineaţă, iar seară şi ea nu venea. Voia să-mi dovedească tăria ei. Nici eu nu voiam să mă arăt slab.

Priveam *ritmurile* puse pe soclu şi parcă nu le mai înţelegeam. Mă întrebam cum le-am făcut, ce-am simţit? Nu le văzuseră decît Paul şi Leon. Ceilalţi prieteni îşi prelungeau vacanţa. Paul le găsea interesante, dar zicea el că ar fi fost bine să expun şi cîteva portrete. Gîndul lui era bun, trebuia să alerg însă prin oraş să le caut, să le adun. Fugeam de colo-colo, gîndindu-mă că aş fi putut s-o întîlnesc şi pe Nora, dar ea parcă intrase în pămînt.

O zi mai înainte de expoziţie, am dus lucrările şi le-am rînduit locuri potrivite. Paul mă ajuta, întrebîndu-mă cîte ceva, şi eu răspundeam de departe, nehotărît. Mi se părea că-mi lipseşte capul.

— Unde să pun bustul lui Adi? Aici n-are lumină!

Lumină? Ce fel de lumină? E întuneric peste tot. S-a întunecat lumea în opt zile! Îmi venea să-i spun că nu mai văd şi nu mai înţeleg nimic, dar Paul nu trebuia să ştie că eram un om slab, care-şi pierde capul pentru o femeie. Îi spuneam că sînt obosit.

Întorcîndu-mă acasă, nu-mi doream decît să treacă noaptea cît mai repede, dar nu deschiderea expoziţiei mă făcea nerăbdător, ci gîndul că aveam s-o văd. Nu-mi puteam închipui că nu va veni la vernisaj.

DOVEZI UMILE...

Dimineaţa, cînd m-am sculat, ploua. În cameră era frig şi întuneric. Mi se descususe haina la umăr şi mi-am cusut-o încet, cu aceeaşi grijă cu care lucram o formă, dar n-a ieşit bine. Am descusut-o şi am cusut-o încă o dată, apoi am plecat. Păşeam în silă, cu gulerul ridicat şi mi se pusese o ceaţă pe ochi, un întuneric rece. De undeva am auzit nişte clopote; dangătul lor suna stins, parcă se auzeau clopotele din Ogra. Vedeam ţăranii cum mergeau pe

mijlocul drumului, prin mocirlă, tăcuţi. Am ridicat ochii spre cer şi mi s-a părut că nu-l văd. Era numai ceaţă, un strat gros, care începea de lîngă mine. Ceaţă sură.

Îngrozitor e să-ţi aduci aminte toate astea...

Ajunsesem în Piaţa Unirii. Matei Corvinul părea fioros. „Aşa am să fiu şi eu, îmi ziceam, cînd o voi vedea pe Nora."

Mergeam cu capul în pămînt, căutînd cuvintele pe care să i le spun, şi nici unul nu se potrivea.

„Am să-i dau un catalog, îmi spuneam, ca unei străine, şi pe urmă nu mă mai uit la ea. Am să fiu tare." Cuvîntul *tare* era ca un ţăruş de care eram legat. Nu mă puteam dezlega de el.

Ajungînd aproape de sală, am auzit-o rîzînd şi am întors capul. În colţul străzii era Nora, cu prietena ei şi cu doi tineri.

Vedeam totul ca printr-un geam măritor. Nora avea pe faţă un rîs fals, împietrit. Prietena ei rîdea deschis, aproape sfidător. Am întors capul şi păşeam înainte, ca şi cînd n-aş fi văzut nimic. Prietena ei m-a strigat pe nume. M-am făcut că nu aud.

Am intrat în expoziţie, însă nu vedeam pe nimeni. Parcă intrasem într-un ghem încîlcit. Lucrările nu se mai vedeau, se vedeau doar covoarele, în sus, deasupra vizitatorilor.

— Ce e cu tine, mă ? Eşti palid, de parcă ai înviat din morţi ! se răsti Lila.

Ciudată femeie era Lila ! O întîlneam totdeauna neaşteptat şi totdeauna surîzînd. Surîsul ei nu părea o expresie, ci o parte anatomică cu care se născuse, surîs moştenit, care niciodată nu părea la locul lui. Mai ales acum, surîsul ei deschis, cald mi s-a părut de-a dreptul cinic. Am prins-o de braţ, fără să-i răspund.

— Ai adus lucrări frumoase, zicea ea, dar cam trăsnite. Nimeni nu înţelege nimic. Cînd le-ai făcut ?

— La Ogra, am răspuns, şi cuvintele parcă mă dureau. Portretele prietenilor, lucrări făcute în primăvara trecută, aşezate la intrare într-o simetrie cazonă, parcă mă întrebau şi ele de ce le-am pus acolo.

— Tu eşti bolnav, Ion, ce-i cu tine ? Uite că a venit Nora, n-o saluţi ?

Da, Nora intrase, dar prea tîrziu. Mi se încordau mușchii și parcă mă strîngeau hainele. O vedeam bine, dar mă uitam la ea ca la o fotografie.

O doamnă brună, verișoară cu Alecu, îmi întinse mîna, zîmbind... : „Oare de ce zîmbesc toate ?“ Pentru a mă ridica din starea în care căzusem, sau cine știe de ce, am început să-i spun tot ce-mi trecea prin minte. Îi spuneam că e frumoasă, că aș fi în stare să fac orice pentru ea, că de n-ar fi să am altă răsplată pentru munca mea decît bucuria de a o fi întîlnit în expoziție, și ar fi destul...

Doamna mă asculta mirată, iar eu vorbeam, vorbeam. Mi se părea că sînt într-un scrînciob, legănat cu o viteză amețitoare.

În timpul acesta, Nora se oprise în fața portretelor. Mi s-a părut urîtă și parcă-mi era milă. Atunci ea a întors capul spre mine și ne-am privit. Avea pe obraz o pîrgă de prefăcută căință. Am luat-o de braț și am ieșit din expoziția mea, ca dintr-un loc străin. Ea a încercat să mă oprească, dar eu o prinsesem de braț, nu se putea împotrivi.

Mergeam pe stradă, fără să ne spunem un cuvînt. N-o puteam privi. Pășeam apăsat, ca și cînd aș fi vrut să-mi calc inima, care începuse să bată.

— Să mă ierți, a spus ea, încercînd să rupă tăcerea.

I-am spus să tacă. Îmi era silă de cuvinte.

A încercat să-mi smulgă brațul, însă mîna mi se încleștase. Aș fi vrut să nu-i fie frică, dar buzele îi tremurau.

O amețeală necunoscută îmi intra în mădulare. Pășeam la întîmplare, lunecînd ca într-o prăpastie, atras înspre adînc. Se ciocneau în mine sentimente contrare, de iubire și de ură, aș fi vrut să-i spun un cuvînt atotcuprinzător, și nu-l găseam.

— Nu vreau să te mai iubesc, a spus ea, unde mă duci ?

Îmi venea să-i spun că o duc la marginea pămîntului, să nu mai fie geloasă pe Simona, să nu mai fiu nici eu, dar pășeam înainte tăcut. „O iubesc, îmi spuneam, o iubesc numai pe ea, și nu-i pot spune.“

De pe partea cealaltă cineva își ridică pălăria salutînd, dar nu eram în stare să-i disting trăsăturile. În față, puțin la dreapta, era o biserică a cărei fațadă în triunghi

mi se părea că se mişcă înspre noi, că drumul dispare. O auzeam pe Nora rostindu-mi numele mereu, vocea ei mi se părea că topeşte ceaţa, dar nu-i puteam răspunde.

— Ştiu că ai să mă baţi, ştiu, n-ai inimă. Repeta mereu : Ştiu, ştiu.

Ştia că am s-o bat. Oare de ce trebuia s-o bat ? E drept, se ascunsese de mine, mă pedepsise. Trebuia s-o bat ?

Ajuns în cameră, am încuiat uşa şi parcă nu simţeam cheia în mînă.

Nora se oprise în mijlocul camerei, palidă cum n-o mai văzusem vreodată. A făcut apoi un pas înspre mine, ca şi cînd s-ar fi aplecat sub lovitură.

— Nu mi-s vinovată. Nu ştiu cum să mă port cu tine, mi-s proastă, iartă-mă !

Teribilă e puterea cuvintelor, cînd le găseşti pe cele potrivite. Ea le găsise fără greutate. Am îmbrăţişat-o şi m-a cuprins o uşurare, o uitare de sine. O sărutam nu ca pe o femeie, ci cum ai săruta un pămînt al făgăduinţei întîlnit după ce ţi-ai pierdut toate speranţele.

— Vreau să-ţi spun tot, repeta ea printre lacrimi, dar eu nu voiam să ştiu nimic.

Oare de ce ? Poate îmi era frică de ceea ce se întîmplase, presimţeam lovitura, voiam să ocolesc adevărul şi mă lăsam focului dragostei, să mă ardă mai înainte.

N-am mai întrebat nimic nici eu, am uitat amîndoi, lăsîndu-ne pradă unei dragoste care n-avea nimic omenesc, o dragoste în care, dacă ne-ar fi lipsit capetele, nu s-ar fi schimbat nimic.

Tîrziu după masă, cînd am plecat amîndoi spre expoziţie, mă simţeam ca un bolnav vindecat prin minune. Ea mă ţinea de braţ şi-mi spunea că sînt bun.

Încetase ploaia, dar cerul era negru, de cenuşă. Am intrat puţin în expoziţie, m-am uitat la lucrări şi mi s-au părut frumoase. Apoi am mers la un cinematograf şi-i ţineam mîna în mînile mele, fericit că o simţeam aproape. Era un film cu un sculptor care se îndrăgostise de model. Modelul, o fată blondă, în cele din urmă a spart cu un to-

por statuia de marmură, pe care sculptorul o făcuse după chipul şi asemănarea ei.

— Uite pentru ce nu-i bine să sculptezi femeile pe care le iubeşti, i-am spus Norei, *ritmurile* mele nu sînt în primejdie. Totuşi, odată voi sculpta şi eu un nud. Pe tine aş vrea să te fac.

— Nici nu vreau să aud. Nudului îi stă bine sub rochie, răspunse rîzînd.

Rîsul cu care Nora îşi însoţi cuvintele era acelaşi pe care-l auzisem cînd adormisem la ea. Mi-a venit să plec, fără nici un cuvînt, dar ea a schimbat vorba.

— Sculpturile tale de-acum nu le înţeleg. Ce-ai vrut să faci ?

— Nemurirea, chipul adevărului...

— Ai grijă, tu te sminteşti. Nimeni nu înţelege ce-ai făcut.

Ieşisem de la cinematograf şi ne îndreptam spre un restaurant.

— Iartă-mă, n-am crezut că te fac să suferi. Credeam că nu mă iubeşti. Cînd te întîlneai cu mine, vorbeai numai de expoziţie şi mă simţeam rău. Mi s-a părut că vara petrecută la Ogra te-a depărtat de mine. Iartă-mă ! Să ştii că nu sînt geloasă.

Avea în glas o înfiorare neobişnuită şi-mi părea ciudat că mă ruga mereu s-o iert. Simţeam că ar fi vrut să-i pun întrebări, s-o iscodesc, dar eu mă stăpîneam. (Toate astea pot părea mărunţişuri, şi totuşi ele izbutesc uneori să schimbe cursul vieţii noastre.) Ea ar fi voit să mă vadă suferind, să ştie cît de chinuit am fost în lipsa ei, şi eu mă ascundeam. Totuşi în aceeaşi seară, mai mult din nebăgare de seamă, am întrebat-o ce mai făcuse între timp. Întîi a tăcut molcom, apoi a început să vorbească pe ocolite, şi se vedea cît de colo că minte.

— Să nu minţi, i-am spus, nu-ţi cer mărturisiri, dar dacă simţi nevoia, fii sinceră.

— Îţi spun tot, dar tu iar mă baţi, şi eu nu mi-s vinovată.

Atît a putut spune, apoi a izbucnit în plîns. Mă simţeam rău, parcă aşteptam să se scufunde casa cu mine. N-am mai întrebat nimic. Era în mărturisirea ei o pornire de a mă vedea suferind, ca să-i fie ei mai uşor.

— Dacă te-aş tăia în bucăţi, i-am spus cu răceală, nu s-ar schimba nimic. Te dispreţuiesc, mai ales pentru că eşti proastă. Actriţă fără talent, cabotină !

Nora se ridică încet, ştergîndu-şi lacrimile, şi sta tăcută sub lumina lămpii, care i se lipea de obraji ca un aluat alb. Apoi, cu glas care nu părea al ei, mi-a spus îndoielnic :

— Te rog să mă duci acasă ! Dacă mă dispreţuieşti, nu mai am ce căuta aici.

Se auzea ploaia pe acoperişul de şindrilă. Ciuruiau streşinile, parcă rîdeau. Mi s-a părut că eram un erou într-o melodramă stupidă. M-am întors cu faţa spre perete. Atunci ea s-a aplecat peste mine şi voia să mă întoarcă înspre ea. Simţea nevoia să-mi vadă lacrimile. Aceste umile dovezi...

NEPOTRIVIRE

Au trecut mulţi ani de atunci, greu să-i număr dintr-o dată, între timp am cunoscut alte fete şi toate m-au jucat în felul lor, că aşa-i sufletul femeii, neîncrezător în statornicia bărbatului, dar jocul Norei avea să mă arunce într-o desperare greu de povestit. Nu pot s-o judec, n-ar fi drept, dar ea greşea, crezînd că, stîrnindu-mi gelozia, va izbuti să mă lege de ea pe veci. Greşeam şi eu în felul meu. Mă tot gîndeam la vorbele lui Valerie din Lechinţa, care-mi spusese că sînt fel de fel de femei, bune şi rele, şi mă întrebam cum puteau fi deosebite. Nu-mi pusesem încă această întrebare şi nu ştiam răspunde. Aş fi citit o carte, dar o astfel de carte nu era scrisă nici atunci, şi nici de atunci încoace n-a putut-o scrie nimeni. Se pare că aici e vorba de o învăţătură în care fiecare trebuie să fie autodidact, nu ştiu ce să zic.

Poporul spune despre doi tineri că se potrivesc sau nu se potrivesc, cuvinte cuprinzătoare, ca cerul şi pămîntul. Se părea că eu nu mă potriveam cu Nora. Atunci cu cine ?

Într-o seară cineva mi-a prezentat în expoziţie o tînără doctoriţă, care făcuse studii la Paris, foarte palidă, cu ochi negri şi cu nişte buze subţiri, care parcă striveau cuvintele.

— Nu e aici locul dumitale, îmi spunea ea, mă și mir cum ai avut îndrăzneala să expui la Cluj astfel de lucrări, și încă alături de aceste covoare lipsite de gust...

Vorbea înainte pe acest ton, dar, în timp ce-o ascultam, mă gîndeam la cu totul altceva. Mă întrebam dacă cei cinci ani, cît spunea că a stat la Paris, a iubit pe cineva sau nu. Am întrebat-o dacă era măritată și, puțin mirată, mi-a răspuns că nu.

— De ce mă întrebi, vrei să-mi faci o ofertă ? mă întrebă, glumind.

— Da, i-am spus dintr-o dată, cu o condiție. Ea făcu ochi mari și așteptă. Să ne potrivim.

A izbucnit într-un rîs foarte sincer, spunîndu-mi că eram spiritual.

— Îmi pare rău că ajungi la o concluzie de alt ordin, eu nu glumesc.

Fiindcă era ora de închidere, am ieșit împreună și, mergînd la întîmplare, am început să vorbesc uimitor de repede, punîndu-i mereu întrebări, pînă cînd ea se opri buimăcită, mă prinse de mînă și spuse :

— Cred că ai febră. Bine că-mi dau seama cel puțin acum, astfel riscam să ajung, încă înainte de miezul nopții, la ofițerul stării civile.

Într-adevăr, îi spusesem că eram gata să mă căsătoresc cu ea, fiindcă, privindu-i buzele, credeam că este un tip de femeie stăpînită și destul de lucidă pentru a ști cînd și cum o iubește un bărbat. Să poată avea încredere fără proba geloziei, de care făceau caz numai femeile neinteligente.

Constatarea ei că aveam temperatură nu m-a tulburat, dimpotrivă, am prins-o de braț și continuam să vorbesc despre cum e cînd te potrivești și cînd nu te potrivești cu cineva, și ea mă asculta. Mă ascultam și eu și, cu toate că vorbeam fără control, mi se părea că vorbesc frumos, puțin prea repede, dar nu mă puteam opri.

— Nu știu dacă glumești sau nu, îmi spuse ea, dar ești foarte simpatic. Ideile mele despre căsătorie diferă însă mult de ale dumitale.

M-am oprit, dîndu-mi seama dintr-o dată că aici voisem să ajung : să stau de vorbă cu o femeie inteligentă, să aflu de la ea ce nu știam. Spunea ea că atît băieții, cît

şi fetele trebuie să aştepte momentul şi omul potrivit, că fiecare-şi are partea lui.

— E uşor de zis : să aştepte. Aş fi curios să ştiu, dumneata cum aştepţi ?

— Liniştită ! spuse ea, puţin surprinsă de întreruperea mea bruscă.

— Liniştită, cu buzele strînse şi palidă ? Ascultă, am sau nu am febră, să ştii că nu spun prostii. Caut o femeie potrivită, şi nu ştiu cum trebuie să fie. Mă simt atras de fiinţe delicate, modeste, sentimentale, adică cele cu însuşiri sufleteşti. Pe lîngă toate astea, dumneata eşti şi inteligentă, nu te ascunde, am o mare nevoie de sinceritatea cuiva, mă aflu într-un impas teribil : o femeie foarte senzuală m-a pus sub papuc !

A izbucnit în rîs.

— Nu-mi place rîsul dumitale, e nepotrivit.

Am lăsat-o de braţ, dar ea rîdea în hohote, ca şi cînd ar fi văzut o cămilă cu coarne. Se linişti în cele din urmă şi, prinzîndu-mă ea de braţ, începu să vorbească foarte aşezat.

— Acum te înţeleg, ai o febră foarte primejdioasă. Ţi-aş pune nişte comprese reci, dar parcă mi-e milă de dumneata. Totuşi, iată cum stau lucrurile, iartă-mă dacă vorbesc ca o directoare de liceu : eu cred că un artist nu trebuie să se căsătorească.

Am sărit ca ars.

— Şi ce trebuie să facă un artist, să i se strepezească dinţii după o mîngîiere ?

— Nu, să-şi mîngîie lemnele lui, pietrele !

— Vezi, acum ştiu de ce m-aş potrivi cu dumneata, fiindcă eşti rece ca o piatră. Un lemn e ceva mai cald. Nu mai rămîne decît să spui da, şi mergem la ofiţerul stării civile.

— Cu părere de rău, dar trebuie să te refuz. Am acceptat propunerea unui om de ştiinţă, rece ca şi mine. Aşa înţeleg eu potrivirea despre care dumneata vorbeşti pe dos, fără să-ţi dai seama. Pe dumneata te atrag contrastele, iată de ce nu poţi aştepta...

Îmi trecu atunci prin gînd că în tot ce spunea ea se ascundea o provocare feminină şi, schimbînd tonul. m-am

oprit în drum. Ajunsesem în parc, nu era nimeni primprejur şi, apucîndu-i mînile, i-am spus :

— Te înţeleg foarte bine, dar eu te iubesc. Mă atrage răceala şi inteligenţa dumitale, în care eu simt o căldură de altă natură.

— Asta e cu totul altceva, răspunse liniştit, strîngîndu-mi şi ea mînile încet. Poţi să mă iubeşti şi pot să te iubesc şi eu, ţi-am spus că-mi eşti simpatic, dar o căsătorie e ceva mult mai serios, mai grav.

I-am lăsat mînile şi, prinzînd-o de braţ, ne-am întors înspre oraş. Mi s-a părut că găsisem răspuns la întrebarea mea.

N-am mai întrebat nimic şi mergeam tăcuţi. Mă gîndeam că nepotrivirea între mine şi Nora sta în aceea că nici eu, nici ea nu puteam concepe iubirea numai ca un joc în sine, că amîndoi ne gîndeam la căsătorie.

— Să ştii că te-ai întors de la Paris cu o foarte mare învăţătură, i-am spus, ai grijă însă, e mai bine să nu afle despre ea viitorul soţ. Noi, pe aici pe la Cluj, credem că iubirea este un preambul al căsătoriei, şi nimic altceva.

— Mă tem că m-ai înţeles greşit, începu doctoriţa să vorbească, dar pe mine mă apucase o silă şi m-am despărţit de ea spunîndu-i că întîrziasem prea mult.

Am întors capul, strigînd că o aşteptam la expoziţie, dar ea n-a mai venit. Nici nu simţeam nevoia s-o mai văd.

Abia peste ani aveam să-i dau dreptate într-un fel, deocamdată mi-am spus că era o femeie prea calculată şi chiar frivolă. N-o puteam compara cu Nora, a cărei căldură mi se părea că întunecă toată inteligenţa lumii. Se părea că nimic nu mai are preţ decît iubirea ei, pe care eu o stricasem din uşurinţă.

Cînd mă gîndeam la Simona, mi se strîngea inima. Ea şi numai ea era vinovată. Mă gîndeam chiar că poate dinadins îmi tăiase drumul în ziua aceea blestemată. Totuşi n-o uram. Cînd a venit la expoziţie, i-am spus să-şi aleagă un *ritm*, iar ea mi-a spus că mă alege pe mine, ca să le aibă pe toate. Nu puteam s-o urăsc, dar nici să mă mai plimb cu ea n-am mai îndrăznit, ceea ce însemna că, pînă una-alta, Nora cîştigase bătălia.

Mă duceam la expoziţie mai mult ca să fac ceva, dar nu mă simţeam bine. Îl găseam acolo pe negustorul de covoare, înconjurat de cumpărătoare, foind în jurul lui. Lucrările mele păreau cu totul fără căutare, chiar incomode. Cînd se vindea un covor, trebuiau mutate dintr-un loc în altul, însă chiar nemişcate se pierdeau în noianul de motive colorate care acopereau pereţii de sus pînă jos. Vizitatori erau mulţi, dar nu puteai şti care anume veneau să vadă sculptura. Nici mie nu-mi venea să mă uit la ele, ieşeam în stradă şi stam acolo.

Cînd ieşea publicul de la cinematograful de alături, da buzna în expoziţie, atras, fără îndoială, mai mult de covoare. Unii se opreau în faţa vitrinei şi mă judecau în gura mare, iar eu îi ascultam.

Într-una din aceste zile, trei domni, poate nişte medici, se întrebau în ce categorie de nebuni puteam fi clasat.

Au început să rîdă şi am rîs şi eu.

Cum va fi fost rîsul meu privit în oglindă, nu pot să ştiu, însă mie mi s-a părut că aveam pe obraz o pojghiţă de gheaţă, care mă zgîrie.

Apoi ei au plecat. Am rămas singur lîngă vitrină, privind cu ochii lor, cu felul lor de a înţelege şi parcă nu-mi puteam dezlipi de pe obraz rîsul acela de gheaţă. Gîndul mi s-a întors la Ogra şi la iluziile pe care mi le făcusem.

Ploua mărunt, rece. Cum stam aproape de vitrină, sticla s-a aburit de răsuflarea mea şi aşa, în neştire, am zgîriat cu unghia un semn care s-a şters repede.

Întors acasă, dornic să adorm ca să pot uita rîsul acela, aveam să găsesc o carte poştală de la Miron, fostul meu coleg de la Academia de Arte Frumoase.

„Ioane dragă, după ce a plouat o săptămînă, a ieşit soarele şi a venit poşta cu scrisoarea ta şi una a femeii mele iubite. M-am bucurat şi v-am iubit, pe amîndoi. Eu fac expoziţie în noiembrie la «Hassefer». Am zece tablouri şi voi mai face două sau maximum patru. Prietenul W., un tînăr cu foarte mari posibilităţi, va expune colaje, gen încă necunoscut la noi. Lipseşte un sculptor, te aşteptăm pe tine,

să vii, toate vor fi pregătite. E bine, Ioane, totul e bine. Te rog să răspunzi afirmativ.

Expoziția noastră va exploda în inima unui București uzat de îngîmfarea consacraților și de lingăii Primăriei. Știu bine că noi vom prezenta o operă care să spuie „ce vrem" *și vom fi indicați publicului cu degetul arătător ca niște vii planșe de anatomie experimentală. Așa e bine, așa e frumos, fiindcă viața e dialectică.*

La București o să stăm împreună, ca pe vremuri la Cluj, și o să vorbim mult, mult, despre noi și despre viață. Ioane, prieten bun, sărutul meu ca o lacrimă să-ți atingă fruntea."

Miron

Partea cea mai frumoasă pe care o poate avea viața este neobosita ei putință de a fi nouă. Ea-ți pune mereu în față întîmplări, care fie că te atrag, fie că te resping, te schimbă, te împrospătează cu gînduri și aspirații care te uimesc și pe tine.

Pe Miron nu-l văzusem de mult. Trăia la Vălenii-de-Munte și, după cît știam, își completa particular liceul la Ploiești, cu gîndul de a se înscrie la Universitate, gînd pe care nici nu știu dacă și l-a îndeplinit. Un an mai înainte primisem o revistă în care el îmi dedicase cîteva rînduri în amintirea timpului petrecut împreună la Cluj. Transcriu aici acest poem în proză, intitulat *Angelus,* fiindcă în el se simte tonul pur al prieteniei noastre, dar și pentru a se vedea un mod de expresie literară în care adevărul se ascundea ca într-un cifru secret, care să-l apere de priviri indiscrete. Un fel al tinereții de a se tăinui, învăluindu-se în ton poetic, legendar.

În întîrzierea trecută dincolo de oră, într-o rezonanță ultimă a profilului de lumină, e vrută încercarea unei nebănuite voluptăți de acord pe inimă.

Sînt culese ca într-o îmbrățișare, ca într-un orizont toate zîmbetele, toate jocurile blonde ale copiilor, toate comorile ca lespezi selenare ale magiei din cîntecele nespuse. Și rîul

pe care nu-l pot uita — știi — rîul, reptilă de lumină printre cutiile de chibrituri ale caselor — și amurgurile, pleoape coborîte peste ochiul coagulat al zilelor.

Toate sînt aici și le strîng în pumn, ca să te alung pe o treaptă a evocării, ca un țipăt, și să te silesc să-ți întorci prunelele ochilor către amprentele de aur și de lacrimă ale pașilor noștri.

Desfășate ca niște cearceafuri ale zorilor — toate dansurile și alergările — cînd revenirile sînt amuțite pe buză, precum țurțurii pe o garoafă.

Efortul rămas inutil și absurd ca un cuvînt înroșit pe ziduri, ca o viață răcită într-un fetus, cînd ochii nu sînt decît faruri stinse într-un peisaj al cîntecului, și un deget pe buze, ca un bob de sînge al vîntului.

Și neliniștile care urcau — șerpi cu burta de cenușă — prin arterele noastre, punînd peceți de jar pe tîmple — nesfîrșitele drumuri în noaptea vacarmului, înțelegeri și căutări cu buricul degetelor pe creier, sugînd o febră palpabilă, din acest mănunchi al descendențelor calorice, din holocaustul frămîntat ca un lut cald, din aripile irizării noastre de atunci, din frunzele ruginii în care n-au mai rămas decît pașii albi ca lacrimi rotunde.

Inchide într-un pumn incandescent cenușa — rezidiu — și aruncă-o în roza vînturilor, păsărilor, Angelus.

Trăiește în aceste rînduri Clujul incert și trist al vîrstei noastre, al frămîntărilor pubere, evocat cu sculele unui poet căruia i se deschidea întîia dată pagina albă a tiparului. Mă obișnuisem cu gîndul că Miron era al poeziei, și deodată el mă chema să fim împreună, pictor și sculptor, într-o expoziție la București, îndrăzneală la care eu nu m-aș fi încumetat fără îndemnul său.

Era o noutate caldă pe care viața mi-o aducea într-un moment de neprevăzută balanță.

I-am răspuns în aceeași zi, scriindu-i că primesc invitația, fericit că aveam să fiu cu el, cît mai departe de Cluj, deasupra căruia auzeam hohotul de rîs al celor trei medici.

A doua zi, un domn tînăr şi înalt, un diplomat ceh, care vorbea greu româneşte, mi-a cumpărat două *ritmuri*, plătindu-mi dintr-o dată suma pe care am cerut-o. A şi luat lucrările, spunîndu-mi că, de se va întîmpla să trec prin ţara lui, ar fi bucuros să-i fac o vizită.

Alte lucrări n-am vîndut. Prietenul Paul a adus într-o zi un domn de la legaţia italiană, care, stînd în faţa portretelor mele, m-a întrebat ironic :

— Pe mine ai putea să mă faci atît de urît ?

— Am să mă silesc, i-am răspuns, zîmbind.

M-a întrebat cîţi bani îi cer.

— Salariul dumneavoastră pe o săptămînă, i-am răspuns, timp în care am să lucrez portretul.

— Dacă nu trebuie să pozez fără să mişc, preţul nu e mare.

— La nevoie aş putea să vă leg, am răspuns rîzînd.

I-a spus lui Paul că-i place de mine, dar n-a mai venit pe la expoziţie. S-o fi gîndit omul că era destul de urît şi aşa, fără să-l mai urîţesc eu.

Îmi comandase un portret un tînăr compozitor, şi lucram într-o cameră mică alături de expoziţie, dar fără tragere de inimă. Simţeam un gol mare în suflet, un pustiu.

Catul Bogdan, profesorul meu de desen, a venit într-o zi şi a stat mult de vorbă cu mine. Zicea că-i place îndrăzneala cu care pun problemele sculpturii şi că am descoperit un alfabet nou. Ceilalţi profesori n-au venit, fiindcă între timp academia se mutase la Timişoara, unde avea să plece în curînd şi el, părăsind Clujul pentru totdeauna. Era o pierdere pe care Clujul burghez n-o simţea, o lovitură făţişă a cameleonilor dată unei instituţii în care ei nu vedeau nici un folos.

— În Timişoara n-o să avem elevi, spunea maestrul Bogdan cu tristeţe. Trebuie s-o luăm iar de la început. Ce să facem ? Rămîneţi voi aici : tu şi Jurcan.

Încă nu ştia că Jurcan plecase şi el, profesor de desen la Şimleul Silvaniei.

— Dacă aş fi arhitect, mi-a spus Andrei, pentru fiecare din aceste *ritmuri* aş construi cîte o sală circulară, cu o boltă deschisă. Spaţiul ar deveni muzical.

Erau vorbe frumoase, prieteneşti, puteau să mă bucure, dar nu destul pentru a mă face să uit că, pentru cei mulţi, lucrările rămîneau cu totul neînţelese, iar critica tăcea.

Coroiu nu venise încă la Cluj. Cine ştie pe ce creastă de munţi întîrzia el în acea toamnă plumburie? Poate el ar fi îndrăznit să scrie încă o dată, pentru a dovedi că indiferenţa şi prostia puteau fi înfruntate cu platoşa cuvintelor.

Aveam însă în expoziţie, alături de un nou portret al lui Eminescu, şi portretul poetului maghiar Ady Endre, pe care prietenul Paul şi profesorul meu Emil Isac mă ajutaseră să-l îndrăgesc. Această lucrare a atras după sine publicarea unui articol într-un ziar maghiar, al cărui conţinut îl transcriu pentru frumoasele gînduri legate de o expoziţie nereuşită:

PORTRETUL LUI ADY ENDRE DE ION VLASIU

Un tînăr sculptor român de 25 de ani, avînd un talent ce dă de gîndit, angajat de pe acum, cu bună-ştiinţă, pe drumul ce-l duce la el însuşi, şi-a găsit un adăpost în localul de prăvălie din str. Universităţii nr. 3, în punctul cel mai frecventat al oraşului, unde şi-a adunat munca lui de artist (douăzeci de sculpturi), şi acum aşteaptă cu nemărginit optimism pe curioşii ce vor nimeri printre operele lui. Lăsînd la o parte faptul că acest Vlasiu este într-adevăr un sculptor de talent, nu poţi trece fără a zăbovi cît de cît lîngă lucrările sale nici din alte pricini. Fără să vrei, gîndul te duce la puntea prăbuşită pe frontul artistic al relaţiilor româno-maghiare, apoi la faptul că omul acesta, un copil aproape, a găsit dintr-o dată făgaşul unic al vieţii culturale, al voinţei identice şi al năzuinţelor şi ţintelor comune ale celor două neamuri. Un artist tînăr, care abia rupe cîteva cuvinte ungureşti, face cunoştinţă, prin intermediul unor traduceri, cu poezia febrilă, clocotitoare a lui Ady Endre, e prins de vîrtejul irezistibil al omului de ge-

niu și modelează, după cîteva fotografii și descrieri, portretul fiului lui Gog și Magog. E ceva izbitor de crud și de dur în această sculptură. Ea îți încleștează sufletul întocmai ca versul lui Ady, ca poezia aceea atît de adevărată în duritatea ei și atît de plină de tensiunea unei forțe străvechi.

Pentru întîlnirea spirituală a celor două neamuri, sculptorul acesta de 25 de ani, pe care instinctul l-a aruncat în drumul colaborării culturale româno-maghiare, a făcut esențial mai mult decît toți conducătorii celor două tabere. Artistul acesta nu predică, ci lucrează. Nu dă din mîini și din picioare, ci creează. Ce simplă — ca o joacă de copil — ar fi această întîlnire, dacă într-o bună zi, cele două popoare ar începe să lucreze, fără fraze sforăitoare!

Cîteva portrete ale lui Ion Vlasiu sînt creații împlinite, de adevărat talent. Portretul lui Eminescu și acelea ale cîtorva prieteni sînt cuceritoare, desăvîrșite. Despre acest tînăr artist, care s-a născut în Ardeal și și-a făcut studiile la Cluj, se va vorbi încă mult.

Articolul era semnat cu inițialele unui ziarist pe care nu l-am cunoscut niciodată, despre care am aflat nu demult că, în timpul războiului, a murit într-una din închisorile horthyste, pentru ideile lui democratice. K—K. I.

sef

Azi aproape nu se miră nimeni că Romulus Ladea sculptează portretul poetului maghiar Petőfi Sandor, sau că Vida Geza sculptează pe haiducul Pintea. Micului egoism naționalist i-a luat locul prietenia dintre popoarele noastre. Eminescu, Petőfi, Ady, Coșbuc, Arghezi, Attila sau alți poeți mai tineri sînt traduși și citiți fără resentimente de cele două popoare. E un pas mare, peste timp și frontiere, față de care timpul în care eu și alții ca mine ne-am făcut primii pași, chinuiți de piedici și suspiciuni, de prostie și răutate, pare întunecat și trist.

Prietenia, iubirea, pornirea spre muncă, toate aceste moduri firești ale vieții omului erau diformate de lăcomia cinică a cameleonilor morali și politici, iată de ce cuvintele semnate de tînărul militant comunist, recitite, au un

ecou și o frumusețe de necrezut. „Ca o joacă de copil, spunea el, ar putea fi apropierea între unguri și români, dacă ar începe să lucreze"...

De bună seamă, nu era singurul care gîndea astfel. Erau și alții, în majoritate muncitori, care se strîngeau an de an tot mai mulți sub steagul socialismului. Grevele din acel an erau un semn că lupta împotriva cameleonilor de toate soiurile era deschisă și nimeni nu-i mai putea sta împotrivă. Muncitorii țineau întruniri publice în văzul poliției și al Siguranței, înfruntînd arestările și închisoarea. Deși se desființaseră prin decret guvernamental toate organizațiile muncitorești, se strîngeau rîndurile, se închega tot mai strîns frontul muncitoresc. Conștiința dreptății își făcea loc, se auzea glasul ei, și cameleonii se temeau. Își puneau speranța în Hitler, ale cărui discursuri le știau pe de rost.

N-ar trebui poate să răcesc paginile unei cărți despre artă cu amintirea lor, altfel ar rămîne, însă, neexplicate foamea și nedreptățile, închisoarea lui Baciu și a altora, dar mai ales indiferența și nesimțirea, pe care trebuia să le înfruntăm adeseori cu lacrimi între gene.

TREI ÎNTREBĂRI

Au venit într-o sîmbătă după masă prietenii mei ceferiști, aduși de Gliga. Era o zi posomorîtă, sta să ningă și mă simțeam obosit, cu o mare greutate pe suflet, pe care n-o puteam scutura.

— E aici ! strigă Gliga de la ușă. Bine, mă Vlas, cum vine asta ? Faci expoziție și o lași pustie ? Și sîmbăta trecută am fost ! Ne-am tot uitat și noi ca vițelul la poartă nouă, și-apoi ne-am dus. Acum nu te lăsăm. Trebuie să ne explici, că noi nu înțelegem ce-ai făcut tu aici. *Chipurile de oameni,* mă rog, și *mînile* le înțelegem, dar mai departe, mie unuia mi se întunecă vederea.

— Bine, am să vă explic, dar lăsați-mă mai încet, să mă bucur că vă văd.

Veniseră şi Scorobete, şi Radu, şi Dragnea.

— Tu să nu schimbi vorba, mă opri Gliga. Nu plecăm de aici pînă nu ne lămureşti.

N-aveam încotro, dar parcă nu ştiam de unde să încep.

— Mă Gliga, pune-mi o întrebare mai rotundă, să-mi fie mai uşor !

— Îţi spun trei deodată şi toate rotunde : Cum le-ai făcut ? La ce sînt bune ? Şi ce cîştig ai de pe urma lor ?

Erau întrebări mari, deşi Gliga le învăluia în glumă. Nu se putea răspunde altfel decît onest. Orice vorbă goală s-ar fi simţit. Gliga lucra la cazangerie, muncă nespus de grea, şi Gliga era un bun lucrător. Deşi tînăr, bătrînii îl respectau şi erau bucuroşi să-l aibă în echipa lor.

Întîrziam totuşi, întrebîndu-mă cum să răspund : pe scurt, ori pe larg ?

— Dacă nu ştii, îşi pierdu Gliga răbdarea, nu-i nimic, tu tot prietenul nostru eşti, dar vrem să înţelegem şi noi, să ştim de ce-ai lăsat tîmplăria.

— Arta e greu de explicat, încercă Scorobete să-l opăcească.

Dar Gliga nu se da bătut. Zicea că un lucru făcut de om trebuie să aibă o explicaţie.

Era acelaşi Gliga cu care locuisem pe vremuri, bun şi cinstit, dar neclintit în gîndurile lui. Simţeam că întrebările puse nu erau pornite dintr-o nevoie de a flecări. Mi-a şi spus că toată săptămîna îşi frămîntase mintea să mă înţeleagă şi nu ajunsese la nici un răspuns.

Fără îndoială că Gliga, ca şi ceilalţi, nu avea educaţie estetică. Expoziţia mea era întîia pe care o văzuseră. Tocmai de aceea întrebau.

— Tu cam ce crezi, mă Gliga ? Spune-mi ce crezi, şi-ţi răspund pe urmă la toate întrebările.

Gliga m-a făcut să rîd, spunînd că trebuie să fie nişte instrumente de vrăjitorie. Ştia el ceva despre magia neagră, auzise nişte poveşti spiritiste, cu duhuri care se întrupau. Fantasmagorii auzite ici-colo.

— Noa, bine ! Acum te-am făcut să rîzi. Cum s-ar zice, ţi-am arătat cît de prost sînt. Să ne arăţi tu cît eşti de deştept. Vorbeşte pe îndelete, că te ascultăm, dar cinstit, pe faţă, nu cu miş-maşuri !

Trebuia să găsesc răspunsuri simple, şi nu le găseam.

— Ştiţi cum le fac ? Cum ai face tu, mă Gliga, un cazan cu o formă pe care n-a mai făcut-o nimeni înaintea ta. Mai lung, mai strîmb, din tablă mai groasă ori mai subţire, cu nituri dese ori rare, mă rog, un cazan fără pereche. Ai înţeles ?

— Constat, mă Ionel, că ştii foarte puţin despre cazane. În privinţa asta, ai rămas tîmplar. Totuşi înţeleg ceva : că faci muncă de inventator. Mai departe : la ce-s bune invenţiile tale ?

Întrebarea asta mi-o pusese şi Moşu, dar pentru prietenii din ateliere trebuia să găsesc un răspuns mai larg, totuşi pe înţeles.

— Bine ! Nu mă pricep la cazane, mă bucur totuşi că ai înţeles. Vrei să ştii la ce-s bune ? Află că invenţia în artă nu are un scop practic, ca un cazan. Folosul artei îl gustăm cu simţirea, cu sufletul şi cu spiritul nostru. O sculptură poate fi ca o floare, plăcută vederii, sau ca o veste nouă care te interesează şi te bucură. Poate să fie şi ca o scrisoare în care afli nişte gînduri. Lemnele pe care le vedeţi sînt nişte strigăte înăbuşite.

Pe obrazul lui Gliga apăru un sentiment de mirare neascunsă.

Am luat un *ritm* şi, chemîndu-i şi pe ei, m-am dus lîngă portretul lui Leon.

— Uite, vedeţi ? În portretul ăsta se citesc uşor revolta, dispreţul ura. E portretul unui cîntăreţ de la Operă, sigur îl cunoaşteţi : Leon !

Îl cunoşteau.

— Nu vi se pare că seamănă cu lemnul ăsta ? Nu la nas şi la frunte, asemănarea e mai adîncă, în expresie. E ca un vînt, ca o volbură, despre care spuneam noi cînd eram copii că e dracul.

— Păi, vezi, sări Gliga, ai rîs, dar tot despre vrăjitorie e vorba. Ceva ce n-are chip de om nu poate semăna cu omul.

Gliga avea dreptate. În felul ăsta, *ritmurile* nu se puteau explica. Să spui că există un conţinut omenesc în forme pe care omul nu le-a mai văzut, care nu seamănă cu nimic, e uşor, dar e greu de crezut. Trebuia să găsesc o explicaţie şi mai simplă. Le-am spus că erau numai nişte

încercări, nişte mostre, pe care eu le-am expus pentru a vedea ce efect fac.

— Efectul e tare, zicea Gliga. Io, să-ţi spun drept, le-am şi visat, nu te mira. Aşa ceva nu vezi oricînd.

În privinţa cîştigului meu de pe urma acestei munci, le-am spus că le fac cu mare plăcere, că trece vremea fără să simt cînd lucrez, iar uneori se vindeau.

— Atunci, totuşi, nu-i în ele nici un fel de magie? reveni asupra întrebării.

— Nu aşa cum crezi tu, dar ceva asemănător este: o vrajă care vine din frumuseţea lucrului — cum şerpuiesc liniile, cum lunecă şi se îmbucă formele. Ceva ca în muzică: lirism, cîntec.

Gliga schimbă vorba, trecînd iar spre glumă. Se apropie de portrete.

— Mă Vlas, cine-s ăştialalţi? Fără glumă, venim şi noi, să ne faci. Le ducem în secţia a cincea la uzina electrică. Îl facem pe Scorobete director de muzeu. Ce zici, Scorobete?

Scorobete era blond, subţire şi înalt, cu o distincţie cam băţoasă, de flăcău încrezut. Ne împrietenisem în sanatoriul de tuberculoşi, în urmă cu mulţi ani. L-am întrebat:

— Mai eşti bolnav, Scorobete?

— Dracu ştie? Vreau să uit, răspunse el scurt.

— Dar la flaut mai cînţi?

— Cînd eram la sanatoriu, cîntam mai mult. Cînt şi acuma, aşa, cînd îmi vine. Am învăţat să cînt după note. N-am avut curaj să mă prezint la Conservator. Dacă mă prezentam, şi eu ajungeam artist ca tine.

Ca să-i pun inima la loc, i-am spus că încă nu era tîrziu.

— E tîrziu, mă Vlas, m-am însurat, gata, electrician mor! Ştiu că mor repede. Mă şi mir că mai trăiesc.

Mă miram şi eu, dar nu i-am spus. Cînd era la sanatoriu, i se făcea pneumotorax şi nu-l lăsau doctorii să cînte la flaut. Răbda el o zi, două şi nu mai putea. Îşi lua flautul şi ieşea pe uşa din dos a sanatoriului, mai ales seara, se rezema de un pom înflorit şi cînta. Mă duceam după el, însă nu-mi venea să-l tulbur. Stam în umbră şi-l ascultam. Din cînd în cînd se oprea, inspira adînc, apoi cînta iar, în-

cet la început, apoi mai intens. Cîntecul se risipea în noapte ca un plîns neauzit de nimeni.

— Mă Scorobete, tu te omori singur, îi spusesem o dată. Avea însă o iubită, care ar fi vrut să trăiască, o croitoreasă tînără, slăbuţă, cu ochi negri, care venea la el de două ori pe săptămînă şi-i aducea pachete.

— Săraca, spunea el, rămîne nemîncată ca să-mi aducă mie portocale şi prăjituri. E ruşine să mor.

Mai era în cameră cu noi unul Meţianu, mult mai bolnav decît eram noi.

— Îţi aduci aminte cum îşi număra zilele Meţianu ? mă întreba Scorobete. Închipuieşte-ţi că nici el n-a murit încă. I s-a făcut toracoplastie. Trăieşte cu un plămîn şi fumează cît doi. Norocul lui a fost că s-a mutat la Arad, unde a ajuns magazioner. A scăpat de fum.

— Propun să nu mai vorbiţi de boală, strigă Gliga. Ar fi mai sănătos să bem ceva. Cine plăteşte ?

Am plecat împreună la o pivniţă de vinuri şi am stat pînă tîrziu. Radu cînta doine, iar Scorobete îşi ştergea lacrimile.

— Nu ştiu cum sînt io. Nu pot să nu plîng, zicea el.

— Plîngi, că io rîd, îi spuse Gliga. Lîngă aşa vin aş tot rîde, nu m-aş opri.

— Plîng şi mă uşurez, ştii tu ? Dacă aş fi avut plămîni buni, m-aş fi înscris la Conservator. Zău, mă Vlas, tare te admir, tu ţi-ai salvat viaţa. Acum tu poţi dormi cît vrei. Lucri după voia ta.

— Mai taci, mă Scorobete, ce tot plîngi ca o babă ? Te-aş vedea eu dac-ai lucra la cazangerie !

Dragnea bea tăcut.

— Mai zi şi tu ceva, se răsti la el Gliga, ce planuri faci ?

— Voi vorbiţi despre moarte, eu mă gîndesc la viaţă, răspunse Dragnea, glumind.

Dar el nu minţea. Ştiau şi cei de faţă, însă Gliga nu voia să se vorbească despre planuri. Îl tot îndemna pe Radu să cînte ; mormăia şi el, îngînîndu-l de departe.

M-am tras cu scaunul lîngă Dragnea şi, cam pe sărite, mi-a spus prin ce greutăţi treceau ei la atelier. Toţi membrii comitetului de grevă fuseseră arestaţi, dar la Cluj se afla numai Baciu. Pe ceilalţi îi duseseră la Oradea, unde

se pregătea un mare proces. Baciu era la închisoarea Curţii Marţiale. Îl chinuiseră în timpul anchetei, dar acum îl lăsau în pace. I-am spus că aş vrea tare să-l văd, iar Dragnea mi-a dat numele unui căpitan, spunînd că n-ar strica să fac o legătură prin cineva. Habar n-aveam cum aş fi putut face o astfel de legătură.

— Dar să ai grijă, zicea el, să nu te ia Siguranţa la ochi. E mai bine să nu te cunoască copoii, nu se ştie cînd trebuie să ne dai o mînă de ajutor. Dacă ţi-aş aduce un pachet, nu prea mare, ai vrea să-l duci la Bucureşti ? mă întrebă el cu oarecare îndoială.

— De ce să nu-l duc ? La cine să-l duc ?

— Îţi spun eu la cine, dar trebuie să ştiu ziua cînd pleci. Şi ţi-l dau pe răspundere. Nimeni nu trebuie să ştie !

— Îl împachetez printre lucrări, n-avea grijă, îl ascund bine.

I-am spus că aveam un văr din Lechinţa la Atelierele Griviţa, pe Valer Vlas, dar Dragnea zicea că nici el nu trebuie să ştie.

Mă miram că face atîta taină dintr-un pachet. Ce putea să fie oare în el ? L-am întrebat, şi el mi-a spus că am să aflu mai tîrziu. A rămas aşa. Tocmai cînd să ieşim, a intrat Leon cu doi actori şi s-au aşezat la masa noastră.

— Ce vin beţi voi ? întrebă Leon, gustînd dintr-un pahar. Buun ! Să mai vie o stacană ! În cinstea ceferiştilor ! Huuuuu ! Huuuuu !

Imita sirena din timpul grevei. A umplut paharele, strigînd :

— Ivan, mi se pare că voi aţi pierdut noaptea în zadar. Trebuie să cîştigăm timpul pierdut. Începu să cînte :

...O ! da ! un fluviu viaţa este,
Chiar şi sărac eşti fericit.
O umbră trecătoare-i omul,
Iubirea-i tot ce-i mai slăvit !

Finalul unei arii din opera *Boema,* în care viaţa burgheză era ironizată de artişti în spirit romantic.

Dragnea şi Radu n-au mai stat mult. Au rămas Gliga cu Scorobete, actorii şi noi. Am stat pînă înspre ziuă. Leon se îmbătase tare, şi noi la fel. Ne ţineam de umeri, imitînd sirena, să-i sculăm pe burghezii clujeni din somn.

Trecînd pe lîngă un sergent de stradă. Leon strigă :

— Hei ! Sergent ! Auzi ? Huuuu... Sirena !

— Aud, să trăiţi !

Leon s-a apropiat de el şi i-a băgat o sticlă de vin în buzunarul mantalei.

— Să trăiţi ! Să trăiţi, la mulţi ani, să aveţi noroc !

Leon hohotea :

— Ha, ha, ha !...

În liniştea rece a acelei dimineţi, rîsul lui suna ca o ameninţare. Parcă ar fi vrut să trezească Clujul din amorţirea în care părea îngropat. Depărtîndu-ne, Leon mai întoarse o dată capul şi strigă :

— Sergent ! Drepţi ! Ha, ha, ha !...

— Da, să trăiţi ! Ha, ha, ha !

Rîdea şi sergentul, rîdea din toată inima, dar ăsta nu era un sergent ca toţii sergenţii. Era lechinţean, frate bun cu Gorea, păcurarul care mă învăţase să chindisesc bîte şi codirişti. Îl chema Scridon, nume rămas de la daci. Ce să zic, Clujul avea o pază cum nu se putea mai bună !

OM ÎN RÎND

Treceau zilele repede şi nu se mai întîmpla nimic de seamă. Aşteptam să închid expoziţia, să-mi adun lucrurile şi să plec la Bucureşti. „Am să plec, îmi spuneam, şi rămîi acolo. La Cluj nu mai am ce căuta.“

Mă întorceam seara acasă şi mă culcam în frig. Adormeam repede şi nu mă trezeam decît a doua zi tîrziu. Îmi era urît. Nu-mi doream nimic. Venea Leon şi mă biciuia cu vorbe grele, apoi plecam împreună, oprindu-ne cu unul şi cu altul. Treceam şi pe la expoziţie, dar rar şi stam puţin.

Într-una din acele zile de închise speranţe, un bărbat înalt, cu mişcări liniştite, a intrat în expoziţie şi m-a salutat, întrebînd dacă eu eram sculptorul Vlasiu, şi întinzîndu-mi mîna, şi-a rostit numele, cu simplitate.

— Nu-i nevoie să-mi spuneţi numele dumneavoastră, domnule revizor, vă cunosc de mult. De două ori v-am

văzut, şi de fiecare dată m-aţi ajutat. O dată, cînd eram în clasa întîi la Şcoala de meserii din Tîrgu-Mureş, aţi venit în inspecţie la ora de limba română şi m-aţi pus să citesc. Pe urmă aţi întrebat : O poezie frumoasă ştii, mă copilule ?

Am declamat atunci *Cînele soldatului :*

Rănit în războaie, soldatul căzuse,
Şi-n puţine zile chinuit muri,
Departe de-o mumă care-l crescuse
Şi care-l iubi...

Cînd am isprăvit, v-aţi apropiat de mine, mi-aţi pus mîna pe cap şi m-aţi întrebat : „Eşti orfan ?" Aţi scos o hîrtie de douăzeci de lei şi mi-aţi dat-o, zicînd : „Să-ţi cumperi o carte de poezii. Tu declami frumos." Mi-am cumpărat două cărţi, pentru care m-au invidiat toţi colegii. Le mai am şi acum. Poeziile lui Eminescu şi ale lui Coşbuc.

Cu glas blajin, domnul inspector Valeriu Seni, fără să trădeze cea mai mică înfumurare, a răspuns :

— Îmi erau dragi şcolarii silitori. Era după război, şcolile erau pline de copii necăjiţi. Eram şi eu mai tînăr şi mă mişcam uşor ; eram cînd într-un oraş, cînd într-altul. Am o mare bucurie că te cunosc. Am auzit vorbindu-se multe despre dumneata : şi bune, şi rele. Dar spune, a doua oară cînd ne-am văzut ?

— Cinci ani mai tîrziu. Se supărase directorul pe mine că am făcut o echipă de teatru. Voiam să cîştigăm bani, să facem un tablou de suvenire şi se întîmpla să întîrziem de la atelier, iar directorul nu numai că m-a bătut, dar, ca să nu-mi dea diploma, mi-a adunat absenţele pe cinci ani, şi nu erau puţine ! Fusesem bolnav de scarlatină opt săptămîni, dar el nu voia să ţină cont. Nu voia să-mi dea diploma. Drept pedeapsă, trebuia să lucrez la atelier încă două luni. V-am spus toate astea şi, sub ochii mei, aţi scris pe cererea mea să fiu iertat de pedeapsă. Las la o parte mîrşăvia directorului, care şi-a făcut urechea toacă.

Domnul Seni, uitînd că de atunci trecuseră o mulţime de ani, ridicînd glasul, a întrebat:

— Cum ? Te-a mai ţinut două luni peste ordinul meu ? Ce ticăloşie ! Cum îl cheamă ?

I-am spus, rugîndu-l să nu-i facă vreo supărare.

Am stat apoi de vorbă vreo două ceasuri bune şi i-am povestit cum am ajuns sculptor, neascunzîndu-i necazurile. Mă ascultă cu aceeaşi răbdare cu care mă ascultase altădată.

— Eu ţi-am văzut şi expoziţia din iarna trecută şi multe lucrări mi-au plăcut. Acum parcă ţi-ai schimbat felul de lucru. Nu-i nimic, eşti tînăr, ai vreme să treci prin toate încercările. Eu te-aş ajuta, dar nu ştiu cum. Am să mă gîndesc.

A doua zi a trimis la expoziţie un funcţionar, să-mi spună că voia să-mi vorbească şi mă chema la birou, la dînsul. M-am dus, fericit ca un copil. Domnul Seni a început să-mi spună :

— Să ştii că te trimit la Năsăud, în oraşul meu. Te numesc maestru de sculptură la Şcoala de meserii ! Te numesc azi, dacă vrei, şi dau ordin să ţi se pună la îndemînă o sală în care să-ţi faci atelier. Primeşti ?

— Aş primi, vă mulţumesc din toată inima, dar diploma mea de la Şcoala de meserii e de tîmplar, nu de sculptor.

— Nu-i nimic, pe răspunderea mea ! Dacă toţi maeştrii de sculptură de la şcolile de meserii ar cunoaşte meşteşugul dălţii, ca dumneata, nu m-aş plînge.

— Şi mai este o pricină, domnule revizor : sînt aşteptat la Bucureşti de nişte prieteni, cu care facem împreună o expoziţie.

— Nu-i nimic, îţi dau concediu o lună şi, dacă n-ai bani, dau ordin să-ţi dea salariul şi pe noiembrie.

Atunci mi-am spus : „Dacă sînt astfel de oameni, viaţa poate fi trăită".

Îmi închipuiam Năsăudul un oraş cu vile de lemn, împrăştiate pe sub munţi, şi-mi vedeam viaţa liniştită. Mă gîndeam că o să fie cald în atelier şi o să citesc seara, o să am lemne de cioplit şi piatră.

Îmi făceam planuri. Îndrăzneam chiar să cred că o să vină acolo şi Nora, o să ne căsătorim şi o să fie minunat. Să fiu şi eu „om în rînd", cum dorea Moşu. I-am spus Norei, dar ea a primit cu îndoieli planul meu. Zicea că, o dată ce o să ajung la Bucureşti, voi uita şi de ea, şi de Năsăud, că eram un om fără statornicie.

Au urmat un schimb de acuzații sentimentale, care dovedeau că între noi își făcuse loc sentimentul neîncrederii. Semn grav, din care ar fi trebuit să înțelegem că nu eram făcuți unul pentru altul.

Cîteva zile mai tîrziu am plecat spre București.

DECEPȚII ȘI ILUZII

Stam în vagon ghemuit, cu capul îngropat în fular, gol de gînduri. Sufletul îmi rămînea în Cluj, cu Nora, numai trupul călătorea. Cînd fluiera trenul, tresăream. Mi se părea că sufletul mă ajunge din urmă, ca un porumbel călător.

Pe banca din față sta o țărancă tînără, cu un copil în brațe. Îl alinta, vorbind încet cu el, să nu mai plîngă. Își desfăcea cămașa la piept și, aplecîndu-se deasupra lui, îl alăpta. I se închideau ochii de somn, iar gura îi rămînea întredeschisă. Lumina slabă cădea peste ea, luminîndu-i sînul alb și fața.

La celălalt cap al vagonului, niște flăcăi cîntau doine. Lîngă mine sta un om între două vîrste. Adormise și se rezema de mine, răsuflînd înăbușit. Nu mă mișcam, să nu-l trezesc. Aș fi vrut să pot dormi și eu, dar somnul mă ocolea.

Ca să uit de Nora, încercam să-mi amintesc vremea petrecută în București : zilele de foame, gîndul sinuciderii, podurile de pe Dîmbovița, Cișmigiul. Dar eram departe de vremea aceea. Întîmplările îmi treceau prin minte ca în film, parcă nu erau ale mele. Mă întorceam la întrebarea mea : cum se putea să te iubească o femeie și să se dea altuia ? Ce fel de iubire era aceea ? Nora spunea că din gelozie. Zicea că trebuie s-o iert, să uit, fiindcă ea n-a știut ce face. N-o puteam ierta, totuși o iubeam mai mult, dureros. Zadarnic mă întrebam de ce. Îmi era gol capul, nu mă mai ajuta, nu mai înțelegeam nimic.

Într-un tîrziu, țăranul de lîngă mine s-a trezit și a întrebat unde sîntem. Parcă eu știam ?! Undeva, într-o lume

fără liman. „De cînd venim, unde ne ducem, ce căutăm? Dracu ştie! Eu nu ştiu, nu mai ştiu nimic..."

Înspre ziuă am adormit, iar cînd m-am trezit ajunsesem la Bucureşti. Mă întrebam de ce nu mă bucur.

Miron locuia cu mamă-sa în două camere mici la subsol, triste. Trecea tramvaiul şi se zguduia casa, iar Miron scria poezii. Mamă-sa era o femeie mărunţică, negricioasă ca şi el. Fusese institutoare la Vălenii-de-Munte, iar acum era pensionară. M-a primit bucuroasă şi m-a găzduit de parcă aş fi fost al doilea copil al său. Chiar în seara aceleiaşi zile a încălzit apă într-o oală mare şi am făcut baie într-o văniţă de îmbăiat copiii. Dimineaţa ne da ceai şi vorbea cu noi familiar.

Miron era îndrăgostit de o fată de cincisprezece ani, subţire, cu ochi albaştri. Cînd o priveai, ţi se părea că se miră de tine. Vorbea despre puritatea ei, dar mamă-sa spunea pe ascuns că era o diavoliţă, ce se băga în inima copilului...

Lucrările mele ajunseseră, însă n-aveam bani să le scot. Nici Miron n-avea, şi am început să căutăm un om căruia să-i vînd paltonul, gîndindu-mă că o să-mi cumpăr altul, din banii pe care aveam să-i cîştig — fără doar şi poate, zicea Miron. Norocul a fost că, înainte de a face pasul, ne-am dus la patronul librăriei unde urma să facem expoziţia, un negustor iscusit, căruia Miron m-a prezentat.

— Şi sculpturile unde sînt? m-a întrebat el.

— La gară, o să le scot mîne, am răspuns cu îndoială.

— De ce mîne, şi nu chiar azi?

Cînd a auzit despre ce e vorba, a băgat mîna în buzunar şi a scos banii.

— Nu vinde paltonul, zicea el, că nu se ştie dacă-l mai poţi cumpăra.

Prevestirea nu era îmbucurătoare, dar Miron zicea că ştia el de ce mi-a dat banii.

— Ai să cîştigi cel puţin o sută de mii, bani gata! Auzi, Ioane?

Cunoşteam felul de a fi al lui Miron. Se entuziasma pe simple presupuneri, a căror realizare nu depindea de el, pregătindu-şi singur decepţiile. Nu suferea contraziceri, şi nu l-am contrazis nici acum. Pînă una-alta, eram bucuros că nu trebuia să-mi vînd paltonul. Mă aştepta însă o decepţie cu totul neprevăzută. Cînd am deschis lada, am văzut că aproape toate lucrările în lut erau sparte, şi atît de tare, încît puţine mai puteau fi reparate. Întregi rămăseseră numai *ritmurile* în lemn, şi eram foarte îngrijorat. Miron zicea să le expun rupte, să obţin un vot de blam împotriva C.F.R.-ului, dar un astfel de rezultat n-avea nici un rost şi am început să repar cel puţin lucrările din ghips, să nu stau în faţa oamenilor numai cu *ritmurile*. Am reparat o pasăre, una din mînile făcute în timpul grevei şi o vioară cu o mînă pe ea. Afară de acestea, rămăseseră întregi două măşti smălţuite şi un cap de studiu. Nu erau destule, dar n-aveam încotro. Accentul avea să cadă pe *ritmuri*, care, aşezate ici-colo, printre cărţi, încercau să aducă puţin din freamătul naturii, însă văzute în ansamblu, n-aveau putere expresivă. Eram amărît.

La vernisaj au venit cîţiva tineri, despre care Miron mi-a spus că erau poeţi. Păreau blazaţi, cu obrajii palizi şi răsfoiau cărţi. Erau multe cărţi străine, puse pe mese lungi şi pe lîngă pereţi. Deasupra lor, tablourile lui Miron păreau puse acolo de mult, să nu rămînă pereţii goi. Sub tablouri erau colajele lui W. Încă nu văzusem astfel de lucrări. Le-aş descrie şi nu ştiu cum. Un fel de figuri geometrice, cusute cu aţă, ori cu sîrmă, cu cîte un petic de ziar lipit pe ele. Nu aveau nici o ordine, de nici o natură şi, bineînţeles, n-aveau nici viaţă. Miron, de bine, de rău, lucra în culori de ulei, iar figurile erau omeneşti; cîteva femei cu ochi migdalaţi, cum îi avea el, şi cîteva teme abstracte, care aminteau estetica bizară a suprarealiştilor.

Am fost felicitaţi mai mult de formă, nu era greu de înţeles că vizitatorii noştri ne priveau cumva de sus. Nu mă simţeam bine.

L-am întrebat pe Miron de ce n-au venit mai mulţi vizitatori, şi el mi-a spus că nu era o sală populară, că la „Hassefer" (Hassefer e cuvînt ebraic şi înseamnă casa

cărții) veneau numai inițiații. Oricum, mi se păreau prea puțini, dar el zicea că vor veni în zilele următoare. Despre tinerii poeți mi-a spus că erau avangardiști, grupați în jurul a două reviste de stînga. A trebuit să mă mulțumesc cu atîta.

Mă duceam dimineața la expoziție, așteptînd să vină inițiații, dar aveam să aștept zadarnic. Veneau rar, cîte un om sau doi, aruncau o privire asupra lucrărilor, apoi cumpărau cîte o carte și plecau. Nu puteai ști ce gîndesc. Stam pe un scăunel și citeam o carte de chiromancie, încercînd să-mi ghicesc norocul în palmă. Se părea că în palmă am linii norocoase. Păcat că nu se potriveau cu viața.

Plecam în cele din urmă și vagabondam fără nici un rost. Băteau niște vînturi cu lapoviță, aspre și repezi, de te opreau din mers. Pe drumuri era mocirlă și, dacă nu băgai de seamă, te stropeau mașinile de la glezne pîn' la ceafă. Nu luam seama.

Locuința lui Miron era aproape de Parcul Libertății. Mă duceam acolo și stam pe o bancă udă, amintindu-mi de altă viață din București. Eram singur și acum, ca și altădată. Cine era de vină ? „Eu, și nimeni altul, îmi spuneam. Nu mă pot prinde de viață cum trebuie. Viața are rosturi hotărîte, iar eu bat cîmpii. Voi merge la Năsăud, să învăț școlarii să cioplească, să-i ajut să-și ia și ei un certificat de absolvire, cu care nu vor ști ce să facă, așa cum nu știu nici eu. Vor ajunge pe mîna patronilor, apoi la Căile Ferate, și acolo vor muri de tuberculoză, mai curînd sau mai tîrziu."

Stam acolo pînă înlemneam de frig, apoi mergeam acasă. Sunam și-mi deschidea mama lui Miron.

— Ai venit, Ion ? Bine c-ai venit. Miron nu vine ? Tu ești cuminte, nu-ți pierzi nopțile ca el. Am făcut foc, e călduț în cameră.

Mă întreba dacă am mîncat ceva și uneori îmi făcea un ceai, pe o lampă de gaz. Mă uitam la ea cu aceeași dragoste ca la Bunica și stam de vorbă ceasuri întregi. Era o femeie cultă, citise mult ; într-o vreme publicase ceva, dar viață o îngenunchease. Nu mai trăia decît pentru Miron. Cînd vorbea despre el, glasul ei prindea nuanțe duioase și uneori plîngea.

Mă retrăgeam în camera noastră şi citeam pînă venea Miron. Eu credeam că întîrzia cu iubita lui, dar mă înşelam. Miron se înscrisese în Partidul comunist. Îmi mărturisise în mare taină, ca un semn de încredere şi prietenie, dar nu-mi putea spune mai mult. Partidul comunist fusese pus în afara legii. Îţi trebuiau curaj şi stăpînire de sine. Am început să-l privesc cu alţi ochi. Cînd eram colegi la Academia din Cluj, avea un simţ al datoriei destul de redus. Nu mergea la cursuri, nu-şi lua examenele, astfel că s-a văzut constrîns să se retragă încă din al doilea an. De atunci nu-l mai văzusem, dar timpul făcuse din el alt om. Se înscrisese la liceu cu gîndul să-şi ia bacalaureatul, să urmeze Universitatea şi, în afară de asta, se angajase în lupta politică alături de muncitori. Citea, scria poezii şi picta, avea şi o iubită, cu care voia să se însoare, aşadar ajunsese la un echilibru. Mă miram tare, mai ales că era în stare să se scoale la ore fixe, uneori după miezul nopţii, se îmbrăca în grabă şi pleca. Unde, ce făcea acolo, nu puteam şti.

— Ai să te înscrii şi tu, îmi spunea el, şi-atunci ai să vezi ce înseamnă activitatea conspirativă.

Mi-am adus aminte că Dragnea voise să-mi dea un pachet şi nu mai venise cu el.

— Cine ştie, m-a lămurit Miron, poate l-au trimis prin altcineva, sau poate au vrut să te pună la încercare. Noi trebuie să ne luăm toate măsurile, fiindcă greşelile duc apa la moara duşmanilor.

Nu era greu de înţeles. El spunea că Baciu este omul care avea să-mi facă legătura cu partidul. Îl cunoştea şi el, fiindcă în tot timpul studenţiei noastre Baciu venea pe la noi, şi Miron îl iubea. Pe atunci Baciu încă nu se încadrase în mişcare, eram cu toţii doar nişte boemi revoltaţi. Eram şi prea tineri, abia trecuţi de douăzeci de ani, apoi împrejurările ne-au despărţit.

Îl ascultam pe Miron tot mai uimit de gravitatea cu care vorbea despre toate problemele, mai ales despre cele artistice. Se petrecuse o mare schimbare în felul lui de a fi, trebuia să recunosc. Pe vremuri îi plăcea chiar poezia lui Minulescu, acum îi rămăsese doar slăbiciunea pentru poezia lui Bacovia. Mi-a citit poeme scrise de el, foarte mu-

zicale, cu simţ al metaforei, dar cu idei destul de obscure, uneori de-a dreptul indecente.

Vorbea mereu despre sinceritate, despre curaj, despre viaţă, fără să băgăm de seamă că sinceritatea şi curajul nostru nu se răsfrîngeau activ spre viaţă, ci numai spre eul nostru, în care ne cufundam ca într-o mlaştină, ajungînd fiecare la forme de expresie prea individuale ca să fie înţelese şi de alţii.

Orgoliul nostru putea fi satisfăcut, dar noi voiam să cucerim admiraţia semenilor, să păşim în viaţă, altfel la ce bun să facem expoziţii şi să tipărim poezii ?

Miron era la prima încercare, nu e de mirare că nu-şi putea reţine entuziasmul, eu însă mă izbisem de pragul de sus şi aveam mari îndoieli. Îmi părea rău că venisem la Bucureşti şi nu-mi puteam face speranţe de nici un fel. Aşteptam cuvîntul presei, cu teamă.

ŢĂRAN NEELIBERAT

Ca orice expozanţi, aveam şi noi un catalog, bătut la maşină, adică mai mult decît modest ; titlurile însă întreceau orice măsură. Un autoportret al lui Miron era intitulat : *Eu însumi în scop de reclamă.* Portret foarte asemănător, dar pus într-un vîrf de telefon. Apoi, să nu te miri că unul dintre critici, încheindu-şi recenzia, a scris negru pe alb : „Halal de aşa reclamă !"

Cu mine erau ceva mai îngăduitori criticii, mă făceau scăpat cu cîteva fraze binevoitoare, dar cu Miron erau nemiloşi. De-al treilea expozant nici nu se ocupau, ca şi cînd n-ar fi fost.

— Am să-l iau de urechi pe cretinul ăsta, zicea Miron. Am să-l învăţ cum se scrie o cronică plastică. Ţi-a aruncat şi ţie o frază dulceagă. Nu vezi că e nesimţit ? Mă mir că nu te revolţi...

Nu mă revoltam.

— Eşti un provincial apatic. Vino cu mine, să-i tragem cîteva palme, continua Miron, îndîrjit.

— Nici prin minte nu-mi trece. Cum vrei să scrie? Nici eu nu sînt mulţumit de expoziţie.

— Ai o urîtă modestie provincială, meriţi să te îngropi la Bistriţa-Năsăud, în groapa comună a proştilor!

— E slabă, mă Miroane, asta nu e o expoziţie, trebuie să recunoaştem.

— Eşti bicisnic! Să comentezi un titlu, fără să te ocupi de lucrare, e o manieră critică? Despre pompieri scrie licheaua cu bale de admiraţie. Critica trebuie să fie obiectivă!

Fără îndoială, Miron avea dreptate în felul lui. Chiar dacă nu aşteptam numaidecît laude, am fi vrut să fie analizate lucrările cu seriozitate. Titlurile lui însă ofereau cu uşurinţă poante umoristice şi întunecau conţinutul lucrărilor, care nu lipsea. În mare, vorbind, expoziţia era închinată iubirii lui feciorelnice, cu destulă decenţă, aş zice chiar cu un lirism de factură intelectuală, poziţie nouă faţă de romantismul dulceag al pictorilor de flori. Dacă le-ar fi intitulat simplu, criticii poate ar fi fost înclinaţi să descopere aceste calităţi. Dar pictorul era şi poet, şi, fiindcă pe vremea aceea avea el ce avea cu fecioarele, a ajuns la astfel de titluri: *Femeia mea iubită era atît de frumoasă, fraţilor, ca un copac de frumoasă, ca un pahar cu apă de frumoasă.* Sau: *Geometrica descindere a Sfintei Fecioare în Cosmos.* Sau: *Sfînta Fecioară poartă roza vînturilor în degetele sale diafane.*

Citite, titlurile pot părea mistice, ele ascundeau însă o sfidare trimisă ortodoxiei, fiindcă în lucrări Fecioara era o adolescentă cu buze roşii, voluptuoase, cu priviri languroase, dornice de dragoste, aceiaşi despre care mama lui Miron zicea că e o diavoliţă, ceea ce nu l-a împiedicat ca nu peste mult s-o ia de soţie.

Aşa stînd lucrurile, supărarea lui Miron avea un temei,

Mai greu, sau aproape cu neputinţă de explicat, este al treilea expozant, care, în setea lui de a fi original, sărise peste cal. Las la o parte faptul că lipiturile lui păreau mai puţin chiar decît un simplu joc, titlurile, însă, întreceau orice măsură. Iată cîteva: *Turbinele retorice, Descinderea din infern, Superba maşină umană şi dialectica mişcărilor ei.*

Această lucrare o țin minte. Pe o foaie de hîrtie era desenat bustul gol al unui bărbat cu capul tăiat. Din acest gît pornea în jos un lănțișor de fier cusut cu ață. Un actor comic al timpului, privind-o, i-a șoptit expozantului la ureche :

— După întrebuințare, trageți lanțul !

Expozantul a făcut și el haz : haz de necaz, cum se zice. Avea și alte titluri originale, inspirate din cărțile de medicină : *Viața intrauterină și nașterea, Acuplarea părinților domnului cutare*, sau unele și mai gogonate, inspirate din lecturi străine : *Frumos ca întîlnirea neașteptată a unui lavabou și a unei clepsidre în infernul lui Dante.*

Era și el poet, poate nu voise să stea mai prejos decît Miron, în materie de titluri, destul că firma poetică nu era pe placul criticilor. Patronul librăriei telefona în dreapta și în stînga pe la amatori de tablouri, dar mergea greu. Trecuse o săptămînă, și abia a găsit doi cumpărători pentru două din lemnele mele, dar cu puțini bani. În cele din urmă s-a dat și el bătut, spunînd că e destul pentru început. Era destul ca să-i plătesc lui datoria. Nu greșea.

— Ar putea să le vîndă pe toate, zicea Miron, însă nu vrea. Are calcule rechinul capitalist, își menajează clienții pentru alte rosturi.

Asta putea fi adevărat, totuși, cauza pentru care ne ocoleau cumpărătorii era mult mai adîncă și, din păcate, n-o înțelegeam. Cel puțin eu continuam să cred că noi, și numai noi, eram de vină că nu izbutisem să facem lucrări mai ușor de înțeles.

— Vrei să fii pompier ? mă întreba Miron, scos din sărite. N-ai decît ! De altfel, *ritmurile* tale sînt prea decorative. Laudele care ți s-au adus nu te onorează.

Urma o tăcere încordată, apoi discuția se aprindea din alt loc.

Îl văd pe Miron explicîndu-mi estetica suprarealismului și mă văd și pe mine, încordat să nu-mi scape nici un gînd, nici o vorbă. Nu mi-ar ajunge o carte să închid în ea discuțiile noastre de atunci, și nici n-am de gînd. Ceea ce aș vrea să spun este că pînă la urmă Miron a ajuns la concluzia că eu, deși aveam talent, eram încă un *țăran neeliberat,* cu un psihic încărcat de prejudecăți.

Cuvîntul *eliberat* era ca un glob solar în jurul căruia curentele artistice de avangardă se învîrteau, împrumutîndu-i lumina.

Nopţi întregi i-au trebuit lui Miron să-mi explice estetica întortocheată a acestor curente, care toate, cu mici deosebiri de formă, îşi aveau izvorul în teoria psihologică a doctorului vienez Freud, potrivit căreia arta şi talentul erau privite doar ca nişte efecte ale unui psihic refulat.

Îl ascultam pe Miron cu smerenie, dar şi cu îndoială. Peste ani, ajungînd la Paris, nu mi-a fost greu să înţeleg cît de primejdioasă era această teorie a inconştientului, mai ales pentru un ţăran care se străduia să devină conştient. Deocamdată trebuia să înţeleg un lucru limpede : că, mai ales cu *ritmurile,* mă depărtasem prea mult de înţelesurile fireşti ale artei, deschizînd o prăpastie mare între mine şi oameni. Eram la un pas de a mă vedea înglobat în categoria avangardiştilor, chiar fără voia mea. Îmi venea să-i spun lui Miron că nu înţelegeam nimic, dar şi aşa el se îndoia destul de capacitatea mea de a gîndi. Mă certa mereu că nu învăţ limba franceză, pentru a citi mai mult, să mă cultiv.

Într-adevăr, nu eram cult, totuşi înţelegeam că, din moment ce nu eram bolnav de refulări, n-aveam de ce mă elibera. Aveam o dorinţă, un gînd, acela de a fi cu oamenii laolaltă, de a mă înţelege cu ei, asta era tot. Să fac ceva, să am un rost în viaţă.

— Eu nu sînt bolnav, mă Miroane. Am avut o copilărie chinuită, e drept, am mîncat multe bătăi, iar acum sînt chinuit sentimental, fiindcă iubesc o femeie care mă înşală. Ea zice că mă iubeşte, şi eu cred. Ce să-i fac, dacă mă înşală ?

— S-o baţi, să nu-ţi refulezi sentimentele.

I-am spus că am bătut-o, dar fără efect.

— Eu cred mai repede că nu ne potrivim. Aş vrea să înţeleg legea acestei potriviri, şi nu pot. Mi se pare ciudat că o femeie te iubeşte şi totuşi se dă altuia. De ce ?

— Pentru că e curvă !

În felul acesta, schimbul nostru de idei cobora din zonele abstracte.

Deşi Miron susţinea cu tărie estetica avangardistă, era şi el doar un aspirant şi, din fericire, un an sau doi mai tîrziu, avea să înţeleagă că drumul nu era bun. Curentul era însă destul de generalizat la Bucureşti, luînd forme diferite. Apăreau şi dispăreau reviste, se încrucişau spade şi idei confuze, apăreau nume şi grupări care dispăreau curînd, fără să lase urme. Tipărindu-se în tiraje mici, soiul ăsta de tipărituri nu prea ajungea în provincie, astfel că, pentru a le urmări şi înţelege, trebuia să trăieşti în Bucureşti. În biblioteca lui Miron erau sumedenie de reviste şi cărţi pe care le răsfoiam pînă simţeam că ameţesc. Ameţeala, de altfel, era singurul mod emoţional al acestor tipărituri.

Întîi l-am citit pe Urmuz, nume foarte trîmbiţat, mai ales în coloanele revistei aşa-zise *unu* (cu literă mică ; litera mare era scoasă din ortografie). Urmuz scrisese (nu mai trăia) nişte nuvelete bizare, cu eroi vicioşi, ale căror încurcături intime, destul de obscure, provocau umor absurd.

Îmi amintesc sfîrşitul versificat al unei astfel de nuvelete :

...Cică nişte cronicari
Duceau lipsă de şalvari
Şi-au rugat pe Rapaport
Să le dea un paşaport.
Rapaport cel drăgălaş
Juca un carambolaş
Neştiind că Aristotel
Nu văzuse ostropel.
— Galileu, o, Galileu,
Striga el atunci mereu,
Nu mai trage de urechi
Ale tale ghete vechi.
Şi Galileu scoate-o sinteză
Din redingota franceză...

Urmuz era privit ca un maestru de altă generație și era venerat — cum se întîmplă însă, tinerii vor să-și depășească maeștrii, să se afirme repede și, pînă una-alta, bat tobele mai tare, fac viciul originalității cu orice preț. Se scriau poeme libere, lungi, în care autorii făceau mărturisiri despre ei și despre viață, care te puneau pe gînduri. Voind să lupte cu simbolismul prozaic al lui Minulescu, sau cu al lui Bacovia, muzical, căzuseră în altul obscur, cu teme și idei atît de obscene, încît era de-a dreptul cu neputință să ghicești ce înțeles puteau avea. Dacă ar fi avut umor, ai fi zis treacă-meargă, bine c-am rîs, dar nu aveau.

Am să citez cîteva fragmente, cu bunul gînd de a se cunoaște profilul acestui moment literar în care unii scriitori tineri s-au înnămolit cu totul :

— femeie șchioapă, scoală-te am venit să te asasinez,
frații mi-au spus să te asasinez ca pe un cîine sau ca pe o cățea.
— bine.
pe mama o porecliseră cățea
era rea
și ținea o casă de toleranță în provincie
pe mine m-a făcut cu un cîine și de aia o porecliseră cățea.
— femeie șchioapă, frații mi-au spus să te asasinez
ca pe un cîine sau ca pe o cățea
— îmi place foarte mult noaptea asta și orașul,
— femeie șchioapă, te rog, fă-mi un bine, te rog, lasă-mă
să te asasinez ca pe un cîine sau ca pe o cățea.
— bine dar îmi place foarte mult noaptea asta și orașul.
— la revedere femeie șchioapă, te-am asasinat.

Titlul poemului era : *O crimă pe care nu mi-o explic încă.*

Era și greu de explicat.

Un alt poet mărturisea cum, îmbătat de vraja primăverii, își aruncase iubita în canal.

...Fata despre care vreau să vă vorbesc acuma e o
fată frumoasă de care m-am îndrăgostit ca un
copil, totuși azi fiind prima zi de primăvară
și fiindcă oamenii în prima zi de primăvară comit
faptele cele mai dezorientate
am luat fata de care m-am îndrăgostit ca un copil,

am scuipat-o
şi i-am dat drumul în primul canal care mi-a ieşit în cale.
Fata despre care vă vorbesc acum e fata frumoasă
de care m-am îndrăgostit ca un copil.
eu o iubesc enorm pe fata pe care am scuipat-o
şi pe care am mînjit-o cu toate murdăriile de pe stradă
şi mă doare mult faptul
că ea plînge singură în canal şi că mă strigă numai pe mine,
dar ce pot face eu
dacă astăzi este o zi de primăvară.

Aşa înţelegea acest poet să scrie un *poem de dragoste.* Un altul punea problema omului sub acest titlu: *oameni, vă simt în mine ca o piatră.*

...am alergat oameni în noaptea aceasta
noaptea tuturor dezastrelor
nu mă alungaţi şi nici nu mă bateţi cu bice
lăsaţi-mă să mă apropii de voi
nu vă fie frică de mîinile mele mîncate de viermi
şi de lepră
nu vă fie frică de ochii mei plesniţi şi scurşi
nu vă temeţi că-mi voi vîntura
carnea mea verzuie în bătaia vîntului
vă voi face tot ce veţi voi
mă voi culca cu fetele voastre, vă jur,
şi în pîntecele lor veţi simţi a doua zi zvîcnind
un prunc de molimă şi scîrnăvie
mă voi culca cu fetele voastre
iar nevestele le veţi găsi roase
ca de şoareci
nu vă înspăimîntaţi de mine, oameni, lăsaţi-mă
să mă apropii de patul vostru.

Ideea răzbunării atinge culmile ferocităţii demente într-un poem intitulat: *Nu strigaţi fiindcă nu are cine să vă asculte.*

...şi voi rîde groaznic văzînd cum nu ştiţi
cine e autorul
care a adus
nelegiuirea, catastrofa şi omorul,

și cînd voi vedea cum vă sfîrșiți
și muriți
de molimă și de delir
mă voi face lung ca un fir
și mă voi înnoda în jurul gîtului
în ceasul sfîșierii pămîntului
și nimeni nu-mi va putea face nimic
fiindcă în noapte voi suferi de un foarte bizar tic
de cîte ori am să prind cîte un prunc
am să-l calc în picioare și am să-l arunc
dacă am să întîlnesc vreun moșneag bleg
am să-l scuip și am să-l leg
în noaptea disperării voastre unanime
am să mă răspîndesc printre voi în dezastre și crime.

Citind aceste fragmente scoase dintr-un singur număr al revistei suprarealiste *alge*, ești gata să spui că astfel de mărturisiri sînt de neexplicat. Totuși ele au avut o explicație. În revista *unu*, scrisă de poeți mai vîrstnici, într-un articol intitulat *Profesie de credință pentru grupul «alge»*, se găsește această explicație :

Noi încă nu ne-am dezmeticit din catastrofa care a fost intrarea noastră în viață și trăind în spaima aceleia care va fi sfîrșitul nu avem timp să ne plasăm în nici una din organizațiile planetei. (Sîntem chinuitor de integrați în propriile noastre oase, sîntem prizonierii atmosferei și ai sistemului solar, de ce să subordonăm aceste cataclisme biologice unor meschine organizații de artificii ?) Nu avem timp decît să punem cîteva semne de întrebare universului, să trimitem cîteva strigăte în veșnicie, palizi în panică, dezorientați ca niște condamnați pe platforma unui eșafod.

Despre o astfel de explicație îți vine să zici că, lipsind, nu s-ar schimba nimic, și totuși este cea adevărată. Erau dezorientați și în conflict cu toate organizațiile sociale ale timpului, îmbolnăviți de spaima unui război trecut, ale cărui răni le simțiseră, și altul viitor, pe care-l presimțeau.
Amintirea nu mă ajută să pot reconstitui în întregime profilul tulbure al frămîntărilor acelei epoci, în care credințele și ideile se ciocneau haotic, cu intensitate dureroasă și cu o vrăjmășie care lua formele cele mai inumane.

Ştiu că, tot citind în acele nopţi, aşteptîndu-l pe Miron, mă cuprindea o nelinişte, o teamă ca în faţa unui rău necunoscut. Îmi aminteam viaţa mea din subsolul casei de nebuni, stările prin care trecusem, din care luaseră naştere lucrări ca *Viţelul de aur* sau *Asasinul din Düsseldorf* şi mi se părea că trecusem pe lîngă o prăpastie, de care încă nu mă depărtasem destul.

Mă bucuram că aveam să plec la Năsăud. Cît mai departe! Totuşi nu înainte de a-i cunoaşte şi ca oameni. Aşa, credeam că voi putea să-i înţeleg mai bine.

CAUZE

Am fost invitat într-o seară la directorul revistei *unu*, care în expoziţie mi-a admirat lucrările, spunînd că ar fi cumpărat una dacă ar fi avut bani. I-am dat-o fără bani, ca simplu răspuns la admiraţia lui exprimată în cuvinte mişcătoare.

Era un omuleţ nu tocmai tînăr, blonziu, cu ochelari, foarte amabil, cu ceva părintesc în felul de a se purta cu noi, adică plin de zîmbete şi cuvinte binevoitoare. Locuia într-un apartament modest, decorat cu tablouri foarte asemănătoare cu poemele citate. Era căsătorit cu o femeie frumuşică, şi în tot se simţea că este un om echilibrat. Era bine informat asupra mişcării de avangardă din Occident şi pronunţa cu familiaritate nume de pictori şi poeţi pe care eu le rosteam cu o stîngăcie care-mi da un aer de prost.

S-au spus anecdote şi s-au povestit întîmplări legate de poeţii din grupare, întîmplări în care admiraţia era amestecată cu un anumit spirit hilar, straniu, încît trebuia să rîd cam în silă, mai mult să nu se simtă cît de departe eram de felul lor de a fi.

Am aflat atunci că, pe lîngă revista *alge*, apăruse un supliment festiv de-a dreptul pornograf, cu fotografii, din care un exemplar i s-a trimis profesorului Iorga (apărător cunoscut al ortodoxiei), iar profesorul, indignat, a pus

mîna pe receptor şi, în aceeaşi noapte, poeţii au fost duşi la închisoarea Văcăreşti, unde au stat cinci luni.

Nu înţelegeam ce era de rîs într-o astfel de întîmplare. Totuşi ei rîdeau ca de o şotie îndrăzneaţă.

Să fi zis că erau neserioşi? Îmi venea greu, fiindcă ei erau culţi, rosteau cu uşurinţă titluri de cărţi şi nume de autori despre care eu nici nu auzisem şi, pe lîngă toate astea, ei vorbeau cu mare simpatie despre muncitori, cu care se simţeau umăr la umăr, revoltaţi de nedreptăţile sociale, care se înmulţeau zi de zi. Pe acest plan mă simţeam una cu ei, dar noi eram artişti, poeţi, scriitori, se cuvenea să exprimăm această atitudine în operele noastre. Fără îndoială.

Prinsesem un fir şi încercam să-mi explic propriile mele neizbînzi. Nu mai trebuia să fac deci *viţei de aur*, nici *cai năzdraveni*, nici *ritmuri*, trebuia să găsesc forme mai puţin exaltate, cu idei simple şi limpezi.

Era uşor de zis, dar legile se înăspreau zi de zi, trebuia, aşadar, să-ţi învălui gîndul, să-l camuflezi după cum te tăia mintea, să laşi descoperit numai un colţ al adevărului, după curaj şi pricepere.

În istoria artei se cunosc şi alte momente în care adevărul n-a putut fi exprimat direct. Mai ales în evul mediu, dar şi mai tîrziu, expresia artistică nu o dată a luat forme obscure, în care adevărul luminează sumbru printre gratii. Momente tragice în care talentul nu o dată îmbracă haina nebuniei, pentru a se salva.

Pictura lui Breughel, sau gravurile lui Goya sînt marile exemple ale istoriei, şi ar fi bine ca ele să nu se mai repete.

Trecuseră cincisprezece ani de la încetarea războiului mondial, însă ţara nu-şi găsea un echilibru politic. Poporul gîfîia, hărţuit de vechili guvernamentali care preluau puterea, se îmbogăţeau, apoi se retrăgeau, făcînd loc altora. În acest timp crescuse un tineret care bătea la porţile vieţii, cerînd drepturi. Acest pămînt proaspăt al tinereţii, în care vîrstnicii au datoria să sădească marile virtuţi, partidele burgheze îl sădeau cu ură.

Mulţi se întrebau unde au să ajungă lucrurile şi le era frică. Nu era de mirare, sălbăticia cu care fusese reprimată greva ceferiştilor din Bucureşti era încă vie în amintirea multora. Eu am simţit frica întîia oară citind poemele poeţilor avangardişti, frică de tînărul născut dintr-o femeie poreclită căţea, care vedea binele în asasinarea unei femei şchioape, ca şi de celălalt care, într-o frumoasă zi de primăvară, îşi aruncă iubita în canal. Cine erau aceşti tineri ? La cine se gîndea poetul cînd scria : *oameni, vă simt în mine ca o piatră ?* Cine erau pruncii pe care avea să-i calce el în picioare, moşnegii pe care avea să-i lege în noaptea disperării, rîzînd groaznic şi fericit că nimeni n-o să ştie cine adusese nelegiuirea, catastrofa şi omorul ?

Puteau fi oare înşişi poeţii ? Îi aveam în faţă şi, chiar dacă glumeau, păreau oameni cumsecade. Atunci ? Cine erau aceşti lugubri eroi de poezie ? Mă chinuia întrebarea asta şi-mi era ruşine să întreb, fiindcă eu eram încă un ţăran neeliberat, cu complexe, un predestinat stoicismului sentimental, cum zicea Miron, şi altele. Şi, ca de obicei, a trebuit să vină o întîmplare care să-mi deschidă mintea.

Ne aflam în expoziţie toţi trei. Stam într-un colţ şi vorbeam. W. citise un roman englezesc şi ne povestea conţinutul, făcînd sublinieri critice cu o erudiţie pe care nu i-o bănuisem. Îl ascultam cu interes, întrebîndu-mă cum se putea ca un om atît de inteligent să nu simtă cît de lipsite de substanţă erau colajele lui cusute cu aţă. (Eram numai noi în librărie. Patronul îşi meremetisea registrele în birou.) În timp ce vorbea, am văzut că intră trei tineri. Atunci W. s-a aplecat spre mine şi, vorbind în şoaptă, a spus :

— Sînt huligani. Au venit să spargă.

— Ce să spargă ? am întrebat eu, ca de pe altă lume.

— Lucrările ! Au fost şi în alte expoziţii, tu nu ştii.

Nu-mi venea să cred, dar obrazul lui palid, cît şi privirile fixe ale lui Miron dădeau un temei vorbelor.

I-am privit din nou pe cei trei tineri şi mi-am dat seama că putea să fie adevărat. Este o vorbă : pe omul rău îl cunoşti după pleoape, pe hoţ după cum păşeşte, iar pe prost după căciulă. Ăştia aveau toate semnele.

Eu nu m-am socotit niciodată un om destul de curajos, aveam însă pe atunci un fel de nepăsare copilărească

în fața primejdiei. Fără să mai aștept nici o clipă, m-am dus la ei și le-am spus dintr-o dată :

— Vă rog să nu vă supărați. Vreau să vă întreb ceva : ați venit să spargeți ?

A urmat o clipă lungă de tăcere, în care am avut răspunsul afirmativ fără cuvinte.

— Mi-au spus prietenii mei că, aici în București, niște tineri ca dumneavoastră au intrat într-o expoziție și au spart tablourile unui pictor. Eu nu cred. Sînt din Cluj, acolo nu se petrec astfel de lucruri.

Am tăcut, însă ei tot nu răspundeau. O clipă scurtă am simțit un fior. Parcă-mi venea să tac și eu, să mă supăr. Dar era în mine o încredere mare în oameni și, cu un ton a cărui căldură nu putea fi pusă la îndoială, am început să vorbesc din nou :

— Se face foarte greu un tablou, iar o sculptură și mai greu. Vă rog să priviți liniștit lucrările noastre și, dacă ceva nu vă place, sîntem bucuroși să vă cunoaștem părerile. Cînd sînt sincere, învățăm cîte ceva din ele.

Le-am întors spatele și m-am apropiat de colegii mei.

N-am nici o îndoială că ei își vor aminti acest moment. Și dacă spun că erau palizi, de frică, poate nu se vor supăra. Cauza era prea concretă pentru a nu-i simți efectul. Era timpul să-i înțeleg și pe ei, și pe autorii poemelor citate, care, deși vorbeau cu toții de originalitate, de curaj, nu îndrăzneau să spună deschis ce-i durea. Le era frică de închisoarea din care abia ieșiseră, și mai ales de teroarea fascistă, a cărei primejdie o simțeau mai intens și mai dureros decît alții, fiindcă se îndrepta înspre ei.

Nu pot încheia acest capitol fără să mă gîndesc că, în timp ce la noi statul și Partidul creează condițiile încrederii între oameni, sînt încă țări și neamuri unde boala fricii ia forme pe lîngă care cele descrise de mine pălesc. În astfel de condiții, frica este de neocolit. Statul manevrează frica cetățenilor, temîndu-se și el la rîndu-i de efectele ei și fac legi tot mai aspre, aplică pedepse tot mai mari, înrăind boala, în loc s-o vindece eliminînd cauzele.

...Şi în mijlocul unei lumi care se teme să rostească adevărul, artistul trebuie să găsească forme expresive, să oglindească în ele viața, frumusețea și cîntecul, pentru ca oamenii să învețe să cunoască confruntarea, să poată deveni înțelepți, buni, fericiți.

Acesta este adevărul pentru care artistul, poetul, muzicianul și toți creatorii îngenunche, rabdă foame, înfruntă închisoarea și uneori mor nebuni. Cînd amenințările și piedicile sînt prea mari, apar urmările fricii : scepticism, ură bolnăvicioasă, dispreț indiferent, obsesii lugubre. Acest vîrtej tragic al demenței, spre care unii lunecă vertiginos... Frica artiștilor, *angoasa*, cum e numită, a ajuns la apogeu.

E bine să nu ne înșelăm asupra succeselor acestor artiști, trîmbițate cu toate tobele. Succesul în astfel de împrejurări este doar o mască veselă pe obrazul clovnului, ale cărui lacrimi trebuiesc oblojite.

NU POȚI FACE TOT CE-ȚI TRECE PRIN CAP

Mă mîngîiam cu gîndul că eram numit maestru la Școala de meserii din Năsăud și că, pînă una-alta, n-aveam să mai rabd foame, dar iată că într-o zi primesc o înștiințare de la Ministrul Educației, că mi s-a luat slujba. Întîi m-am bucurat. M-am gîndit chiar să nu mai plec din București, să-mi închiriez un atelier și să mă apuc de lucru. Nu era rău gîndul ăsta, însă Nora îmi trimitea scrisori calde și mă chema la Cluj. Zicea că nu poate trăi fără mine. Trebuia să fac ceva, și nu știam ce. Stam amărît în librărie, privind în neștire *ritmurile* negre și *sfintele fecioare* ale lui Miron.

— Ce-i, maestre, ce s-a întîmplat ? mă întrebă patronul librăriei.

El credea că rămăsesem iar fără bani. I-am arătat înștiințarea primită de la minister.

— Atîta tot ? Asta se aranjează numaidecît. A pus mîna pe telefon. Alo ! Maestrul Minulescu ? Cu plecăciune, maestre ! Iartă-mă că te deranjez ! Vreau să-ți fac o plă-

cere : am primit chiar azi cărţile pe care ţi le-ai dorit. Da, le-am pus la o parte ! Cînd veniţi ? Am şi o expoziţie interesantă. Un sculptor de la Cluj, foarte talentat ! Da, da, cărţile sînt puse la o parte, vă aşteaptă...

Asta era modul de lucru al acestui librar. Ştia să împuşte cu un singur cartuş doi şi chiar mai mulţi iepuri.

Pe poetul Minulescu îl cunoşteam mai de mult, dar el mă uitase. Eram ceferist pe vremea aceea, urmam cursuri de după-amiază la Academia de Arte din Cluj. Voiam să scap de tîmplărie şi am plecat la Bucureşti, să dau examen la Academia de Arte Frumoase. Nici prin gînd nu-mi trecea că nu voi reuşi. M-am dus la Direcţiunea Artelor şi i-am spus păsul domnului director Minulescu, rugîndu-l să-mi dea o bursă.

— De ce nu stai la Cluj ? m-a întrebat poetul, morfolindu-şi ţigara de foi între buze.

— Vreau să scap de atelier, să am mai mult timp liber.

— Ce meserie ai tu ?

— Sînt tîmplar.

— Dacă ai o meserie, de ce nu te ţii de ea ?

— Nu mai pot. E prea greu. Am să mă îmbolnăvesc.

— Şi vrei să te faci artist ?

— Vreau să mă fac profesor de desen.

— Sînt prea mulţi. Vezi-ţi de meserie !

A început să scrie ceva într-un carnet, şi eu aşteptam.

— Ce mai aştepţi ? m-a întrebat el într-un tîrziu.

N-am ştiut ce să mai zic, am tăcut. El a sunat şi, intrînd servitorul, a spus tare :

— Altul ! Cu el am terminat.

Servitorul a deschis uşa, privindu-mă de sus în jos.

Pe scurt, m-a dat afară. Ştiu că, ajuns în stradă, mă simţeam căzut de undeva de la o mare înălţime şi parcă-mi era ruşine nu numai de mine că îndrăznisem să-mi fac speranţe, dar şi de el. Nu cunoscusem niciodată un poet în carne şi oase, crezusem că poeţii sînt înţelegători, şi mă înşelasem. N-aş fi vrut să-l mai văd niciodată, şi iată că viaţa mă adusese iarăşi în faţa lui, pe alt drum, cu altă doleanţă.

Am avut atunci o zi de mare amărăciune, dar între timp uitasem. Cînd a intrat poetul a doua zi la „Hassefer“, părea de nerecunoscut.

Gras și cu obrajii bucălați, cu ochelari mari, negri și cu havana spînzurată între buze, părea un om de afaceri, căruia îi mergeau bine treburile. În orice caz, era un gen de poet puțin obișnuit. Scria *Romanțe pentru mai tîrziu*, care pe vremea aceea erau foarte citite, mai ales de cuconițe franțuzite, care-l adorau, de elevi și mai ales de eleve.

A intrat în librărie fără să închidă ușa, librarul l-a luat de braț și, după ce i-a dat cărțile, a venit vorba despre mine. I-a arătat sculpturile, iar poetul mormăia cîte un :

— Mda ! mda ! Are talent ! Hai cu mine, mă, să vedem ce facem.

Am plecat cu mașina la Ministerul Educației, la un director, care-a sărit de pe scaun de parcă avea arcuri :

— Să trăiți, coane Minulescule ! Luați loc ! Cu ce vă putem servi ?

— Nu pe mine, uite aici, băiatul ăsta. Un mare talent ! Să vii la „Hassefer", să vezi ce lucrări face. Are mînă de maestru. Îi trebuie și lui o pîne, să nu moară de foame...

„A fost tîmplar, avea și el o meserie, i-am spus să stea acolo, și nu m-a ascultat, ca să-mi dea mie de lucru, să umblu cu el pe la ministere, în loc să scriu romanțe !"... În timp ce vorbeau, îmi treceau prin cap, fără voia mea, astfel de reflecții.

— Artist înnăscut, să vii să vezi. Are o hîrtie : scoate-o, mă, ce te uiți ca vițelul la poarta nouă ? Uite-o ! A fost numit în postul de maestru la Școala de meserii din Năsăud, și voi ați numit pe altul. Ce putem face ?

Domnul director aruncă ochii pe hîrtie.

— Cunosc cazul, coane Minulescule ! S-a făcut ! Anulăm adresa !

— Îți mulțumesc, dragă Porcarule (ăsta era numele de familie al directorului). Mă duc, că am treabă· Spune-i atunci ce să facă, îi dai altă hîrtie ?

— Trimit o adresă la școală și-i dau una s-o aibă la mînă. Să vie mîine, s-o ridice !

Directorul a dat mîna cu poetul Minulescu, apoi cu mine, și am ieșit.

În timp ce coboram scările, tuşind din pricina norilor de fum pe care poetul romanţelor îl lăsa în urmă, îmi veneau în minte versuri pe care Miron le recita adeseori:

Mi-a bătut azi-noapte toamna-n geam,
Mi-a bătut cu degete de ploaie...
Şi la fel ca-n fiecare an,
M-a rugat s-o las să intre în odaie,
Că-mi aduce o cutie de Capstan
Şi ţigări de foi din Rotterdam...

„Ale naibii ţigări, îmi spuneam, parcă miroseau mai bine în poezie!"

Ajunşi în stradă, poetul începu să vorbească:

— Să fii liniştit, nu te mai mişcă nimeni de acolo. Dar să nu crezi că-i adevărat tot ce i-am spus despre tine. Dac-ar veni să vadă ce-ai făcut, ţi-ar lua din nou slujba. Ai tu ce ai: talent! Dar nu poţi expune tot ce-ţi trece prin cap. Eu te înţeleg, ştiu că-ţi vine să treci peste opinia publică, dar nu se poate! N-am păţit-o şi eu, cînd am dus un pat pe scena Teatrului Naţional? Toţi dormim în paturi, dar publicului nu-i place să le vadă la teatru. Aşa şi tu! Fă-le pentru tine, dar la expoziţie să vii cu lucrări pe înţeles. Ai mînă bună, Am vorbit şi cu sculptorul... ăsta, cum îl cheamă? El zice că-i place *cum faci*, da nu *ce faci*.

I-am mulţumit şi ne-am despărţit.

Mergeam spre expoziţie cu capul plecat, fără să văd pe nimeni. Vedeam numai mocirla străzii prin care călcam, zicîndu-mi că Bucureştiul era numai din mocirlă făcut şi din minciună. Totuşi ceva mai înainte, în timp ce zburam într-o maşină largă, cu scaune pluşate, o clipă mi s-a părut că Bucureştiul avea o frumuseţe fantomatică, în care eu pluteam ca într-un vis...

Acum păşeam încet, tot cîte un pas, şi parcă stam pe loc. Casele păreau mai negre şi mă priveau cu duşmănie. Viaţa mi se părea că se depărtează de mine înspre undeva, într-un paradis al poeţilor care fumează havane, iar eu rămîn singur, să lupt cu mocirla şi cu vîntul care mă biciuia... Nu era un vînt cunoscut de prin Lechinţa sau de prin Ogra. Era altfel de vînt. Cînd eram mic şi începeau vînturile cu zăpadă, mai ales seara cînd tremurau feres-

trele şi se auzea vuietul în rugii popii, mă gîndeam la iepurii de pe hotar şi-i vedeam fugind speriaţi, de frica lupilor...

Aşa mă simţeam eu acum. N-aveam nicăieri un culcuş al meu, nu eram nicăieri acasă. Viaţa mea depindea de semnătura unui oarecare Porcaru, de-o vorbă a unui librar. Aveam mînă bună, talent! Dar dacă Porcaru ar fi văzut lucrările mele, adio slujbă!... Îngrozitoare concluzie! Mă durea binele care mi se făcuse, mă simţeam jignit şi parcă-mi părea rău că n-aveam adresa la mine, să mă duc cu ea la maestrul romanţelor, s-o rup în faţa lui şi să-i spun:

— Mi-e ruşine tare, nu ştiu de ce, şi vreau să mor de foame!

Ajunsesem lîngă cafeneaua Capşa, vestita cafenea literară a Bucureştiului, şi am intrat înăuntru cu gînd nelămurit. Poate să mă încălzesc. Înăuntru, încă de la uşă, am dat cu ochii de Minulescu. Sorbea cu un pai cafea la gheaţă, zisă mazagran. Îi era prea cald. L-am salutat, înclinîndu-mă tare. A ridicat o clipă ochii asupra mea şi i-a lăsat iar, ca şi cînd ar fi spus: tot tu eşti? Nu putea fi nici o îndoială — pentru librar, pentru el şi numai pentru el intervenise. Dacă l-aş fi rugat eu, m-ar fi dat încă o dată afară din birou.

Mi-am adus aminte de revizorul Seni, din Cluj. Erau rari oamenii cu adevărat buni.

De la o masă vecină, sora lui Coroiu, ziaristă pe care o cunoscusem la Cluj, mă strigă pe nume şi-mi făcu loc alături de ea, prezentîndu-mă celor de faţă. Stam şi eu acolo, uitîndu-mă peste mese, mirîndu-mă că puteau fi atîţia poeţi. Citisem antologia întocmită de Perpessicius, ştiam că erau mulţi, însă văzuţi aşa, cu coatele pe masă, păreau cumva nelalocul lor. „Beau cafea, fumează, discută, pe pe urmă se duc acasă şi scriu poezii. Poate că nu era rău..."

Eu aveam să plec la Năsăud, în oraşul proştilor...

Nu-i nimic, să rămînă aici Bucureştiul, cu înţelepţii lui.

— Am văzut în *Cuvîntul liber* reproduse patru lucrări de ale dumitale, spuse într-un tîrziu unul dintre ziarişti. Sînt interesante. Ai viziune...

Mă întreba dacă la Cluj există o mişcare artistică, dacă erau amatori, dacă se putea trăi din artă. Aflînd că aveam să merg la Năsăud, a izbucnit în rîs.

— Îl auziţi ? se adresă celorlalţi. Se duce la Năsăud !

Parcă Năsăudul ar fi fost o groapă de maimuţe. Ei nu ştiau că în Năsăud se născuse domnul Seni. Hm !

— Să nu faci una ca asta, mă sfătuia el, ai să te pierzi, e păcat de talentul dumitale.

— Nu am nici un talent, vă înşelaţi, cum m-am înşelat şi eu.

Le-am povestit întîmplarea cu Minulescu.

— Aoleo ! mă întrerupse unul, păi, dacă eşti atît de susceptibil, nici să nu rămîi aici. Ce-ţi pasă ? Ăsta e felul lui, dar să ştii că e un om drăguţ, un *bonhomme !*

„Cuvîntul de mijloc al bunătăţii, eufemism", mi-am spus fără să mai răspund.

Cînd m-am întors la expoziţie, patronul librăriei m-a prezentat unui arhitect foarte cunoscut, care a cumpărat un *ritm* făcut la Geoagiu. Vorbea ca un om priceput, dar nu-şi putea explica de ce ezitam între o viziune abstractă şi una realistă.

I-am spus că *ritmurile* sînt numai studii, că *ritmul* asimetric, în esenţă, este realist.

— Nu e nimic realist în ele. Realism înseamnă natură concretă, zicea el. Eu admir arta nefigurală.

— Intenţia mea a fost să mă familiarizez cu esenţa artistică a naturii.

— În orice caz, sînt frumoase, a încheiat el discuţia, dacă aş avea bani, aş cumpăra două, de altfel sper că le vei vinde pe toate.

Ştiu că după ce a plecat mă gîndeam cît de rari sînt oamenii dispuşi să înţeleagă gîndurile unui artist. Criticii au vorbit şi ei despre „ritmuri originale", despre „curaj", despre „interpretare", dar nici unul n-a ţinut să vorbească cu mine, să mă întrebe ce gînduri mă frămîntă, să-i în-

treb și eu, să ne cunoaștem, să fim prieteni. Nici n-am știut cînd trecuseră prin expoziție. Poate că nu le plăcuseră de loc lucrările și scriseseră din *bonomie*, să-i facă o reclamă librarului. (Reclamă cu efecte neprevăzute, care i-a atras pe huliganii teroriști...) Curioase extreme: de o parte indiferență, de altă parte violență, și între acestea un spațiu gol. Lipsea elementul de echilibru, categoria omului bun la propriu, înțeleptul. Erau numai deștepți și proști. Prea mulți și de-o parte și de cealaltă, iar la mijloc cîțiva disperați, care visau un paradis al libertății, luptîndu-se cu morile de vînt, între care ajunsesem și eu... „Nu trebuia să viu la București, îmi spuneam, nu așa. Aici trebuie venit cu arme grele, nu cu sculpturi, cu tunuri și cu mitraliere." Indiferența și prostia mi se păreau mult mai crescute ca la Cluj. Acolo, de bine, de rău, se mai auzea cîte-un glas curat, îți putea ieși în cale un om bun, aici caracterele se estompau.

Astfel de gînduri nu erau cu totul departe de adevăr, dar ele trădau și un grav pesimism, izvorît dintr-o lipsă de încredere în munca mea. Nu-mi rămînea altceva decît să cred că nu izbutisem să-mi realizez gîndurile cu destulă expresivitate și limpezime. Lucrările îmi păreau niște mărunțișuri bizare, niște sărăcii lustruite. Numai atîta putusem eu face?

IA, NEAMULE, RITMURI!

Mi se învolburau în suflet fel de fel de porniri. Primeam de la Nora în fiecare zi o scrisoare și-i scriam și eu. Ne despărțisem prea repede. Erau prea multe lucruri neexplicate între noi. Și zilele treceau încet. În expoziție era frig. Singurătate. Tăcere. Miron întîrzia misterios după miezul nopții. Ziua, venea la el fecioara cu ochi albaștri, și era bine ca în acel timp eu să fiu plecat de acasă.

Mă duceam la un cinematograf, unde rămîneam două ore, privind ca prin ceață albul și negrul ecranului, apoi

ieşeam în stradă, gîndindu-mă la serile de iarnă ale copilăriei, cu atmosfera fantastică a basmelor. Intram într-un restaurant cu miros de mititei şi mă amăgeam, ascultînd un lăutar răguşit. Beam singur o sticlă de vin, apoi ieşeam iar în stradă. Erau mulţi oameni, se vînzoleau în sus şi în jos, vorbeau tare, se înghesuiau — oameni mulţi, văzuţi laolaltă, din afară, din singurătatea ta... Tu eşti sculptor, ai o expoziţie. Ai vrea să le spui tuturor că este în natură un principiu dinamic, ceva ce seamănă cu felul lor de a se mişca, de a vorbi : *ritmul,* unitate plastică din care rezultă echilibrul şi frumuseţea mişcării. Da, o literă a alfabetului plastic, pe care tu ai descoperit-o azi-vară la Geoagiu, privind arborii... Ce copilărie ! Oamenii aleargă în sus şi în jos, se urcă în tramvai din fugă, se îmbrîncesc, se înjură. Ce cauţi tu aici ?

Intram la *Dalles,* cea mai mare sală de expoziţii, şi priveam lucrările expuse. Erau multe peisaje şi naturi moarte, colorate deschis, ca nişte fulare. Treceam de la unul la altul, reveneam, le priveam de departe, de aproape, întrebîndu-mă ce era în ele frumos. „Sînt senine, îmi spuneam, au un lirism... Cum pot fi pictori atît de senini ? Nu ! Nu sînt senini, sînt *bonomi !* Pictură *bonomă ?* Parcă nu sună bine... Cum poate să fie o natură moartă, cu pipă şi mănuşi, *bonomă ?* Foarte bine ! *Bonomia* se potriveşte peste tot, chiar despre un tramvai poţi spune că este *bonom,* fiindcă duce bine oamenii... Tramvaiul are deci un conţinut uman, ca şi pipa şi mănuşile pe care le poartă bine oamenii. *Ritmurile* mele n-au conţinut uman nici cît o pipă. Miroane, Miroane, de ce nu s-a rătăcit pe drum cartea ta poştală ?"

Ieşeam în stradă.

Claxoanele maşinilor, strigătele vînzătorilor de ziare, de castane şi tot felul de mărunţişuri îmi atingeau urechea de departe. Fumam ţigară după ţigară şi uneori mă opream în faţa unei vitrine colorate, apoi porneam iar. Mă urcam în tramvai şi coboram la capătul liniei, în vreo mahala, de unde mă întorceam pe jos, întîrziind prin pieţe. Aici viaţa părea mai de înţeles şi parcă mă învioram. Vînzătorii îşi strigau mărfurile pe toate glasurile.

O ţigancă sta turceşte şi, în timp ce-şi purta ochii negri peste mulţime, striga cu voce caldă, ademenitor :

— Osăria, pieptănăria ! Cumpără piepteni, domnule ! De buzunar, de poşetă, de casă, piepteni de os, domnule ! Mai am şase, domnule ! Cu dinţi mici, cu dinţi mari, pentru cozi de fete mari !

— Gutuile mari şi coapte, le vindem ieftin pe toate ! Ia gutui, neamule !

— Verdeaţă vindem ! Avem şi verdeaţă ! striga de alături un copil, care avea cîteva legături de pătrunjel.

— Mai avem şi varză, varză pentru nuntă ! Varză creaţă şi praz... Vindem pe bani, nu pe obraz !

— Ouă, la Piteşteanul ! Aici ! Făcute cu cocoşi voinici... Numai proaspete vindem !

Îţi venea să cumperi unul.

— Ia uite ce vinde ţăranul !

Ăsta vindea ceapă.

— La Gheorghiţă-n prăvălie, se vinde pe veresie !

Gheorghiţă avea în mînă două frînghii de usturoi.

— Avem roşcate, moţate, aduse din şapte sate !

Era vorba despre găini.

Un ardelean rătăcit printre olteni striga şi el, apăsînd pe silabe cu necaz :

— Să-pun de ru-fe !...

Poate răcise în trenul care-l adusese peste noapte, cine ştie din ce sat. Era şchiop şi, cum păşea strigînd răguşit, îmi era milă de el.

Dar nu te puteai opri mult asupra unuia, alte strigăte îţi ajungeau la ureche şi te furau. Florăresele îşi cîntau florile, dansînd pe loc, suflîndu-şi în palme.

— Uite-aşa, uite-aşa, cumpără şi dumneata ! Şi pune banii colea ! Ha-ha-ha ! Ha-ha-ha !

Mă mişcam de colo-colo, încercînd să-mi fac şi eu o strigătură :

— Ia, neamule *ritmuri,* că-s negre ! *ritmuri* răsucite, cu raşpelul potrivite ! Ritmuri de stejar, de fag, de nuc... Ia, că altele nu mai aduc...

Erau multe crîşme, în faţa cărora erau grătare din care se ridicau mirosuri de fleici şi mititei cu usturoi. Plăcin-

ţării, mustării, simigerii cu uşile deschise, tarabe puse la iveală te ademeneau să guşti din toate. Treceam dintr-o stradă în alta, privind mereu la dreapta şi la stînga, ca şi cînd n-aş fi găsit ce căutam.

Un copil de moţ, cu o traistă de fluiere, cînta doine care se amestecau cu strigătele oltenilor, armonizîndu-se ca într-o simfonie.

— De unde eşti, mă ? l-am întrebat.

— De la munte, domnule ! răspunse el, scoţînd o clipă fluierul dintre buze.

— Cine te-a adus pe-aici ?

Nu înţelegea o astfel de întrebare şi schimbă vorba zicînd :

— Cumpără, domnule, o fluieră !

A întins straiţa spre mine, să-mi aleg. Mi-a spus că venise pe jos din Munţii Apuseni. Făcuse sute de kilometri, zile şi nopţi, pe drumuri necunoscute, un copil de 10—12 ani. M-am gîndit la Horia, la drumurile făcute la Viena, cu jalbele moţilor. Ceruse dreptate la împărat, şi împăratul l-a minţit şi pe el, cum avea să-l mintă şi pe Iancu. Dreptatea împăraţilor...

Mergeam cu fluierul în mînă şi-mi veneau în minte frînturi din baladele ţărăneşti :

...Ca să mă îngroape
Aici pe aproape,
În strunga de oi,
Să fiu tot cu voi...
Astea să le spui,
Iar la cap să-mi pui
Fluieraş de fag,
Mult zice cu drag,
Fluieraş de os,
Mult zice duios...
Vîntul cînd o bate
Prin ele-a răzbate...

Mă gîndeam atunci să scriu un roman intitulat vînzătorii de fluiere. Erau pline drumurile ţării de ei. Copiii moţilor, săraci...

Într-o seară, Miron m-a luat cu el la o serată. Au fost pe puţin zece perechi. Tot căutam pe cineva cu care să pot vorbi aşezat, dar acolo nu era o atmosferă prielnică pentru discuţii. Se glumea, se dansa. Respectivii veniseră cu iubitele lor, pe care le pipăiau nestînjeniţi, ca un fel de a-şi arăta bărbăţia.

Mă simţeam cam stînjenit ; noroc că era acolo şi o studentă pe care o cunoscusem la expoziţie şi, din vorbă în vorbă, am înţeles că nici ea nu se simţea bine. Am îndrăznit deci să-i spun că poate ne-am simţi mai bine dacă am pleca. Să ne plimbăm, să vorbim nestînjeniţi.

Am mai stat puţin, apoi ne-am strecurat, fără să se simtă.

Îmi amintesc acel Bucureşti de după miezul nopţii cu strîngere de inimă. Muzica din localuri răbufnea pe uşi ca un strigăt cald după viaţă, dar eu eram rece.

— Eşti trist, îmi spunea Atena, ai ceva pe suflet ?

Întrebarea era pusă cu căldură, cu un ton de prietenie şi i-am povestit impasul sentimental în care mă adusese Nora.

Ea m-a ascultat cu mare atenţie, întrerupîndu-mă uneori să-mi pună cîte o întrebare, iar la sfîrşit mi-a spus :

— Eu cred că o iubeşti, dar nu destul de convingător.

— N-am iubit pe nimeni mai mult, am răspuns.

— Asta nu e tot. Ascultă, Ion, femeile sînt absolute în dragoste. Poate ea simte că poţi oferi mai mult. Te pune la încercare.

— Ca pe un cobai ?

— Nu fi orgolios.

— Sînt convins că a vrut să se răzbune, să mă vadă suferind.

— Judeci copilăreşte. Mijloacele de seducţie ale femeilor sînt destul de obscure. Eu sînt convinsă că te iubeşte şi ea. Modul acesta de răzbunări e, fără îndoială, detestabil, dar se obişnuieşte. E clasic !

— Mulţumesc pentru stil. Nu-mi convine !

Atena s-a întors spre mine şi, rîzînd cu un fel de franchetă cochetă, mi-a spus :

— Nu zău, eşti drăguţ! Eu ţi-aş spune mai multe, dar mă tem să nu te superi.

Ţineam să vorbească şi o stimulam, căutînd voit să defăimez femeile, pastişînd anumite expresii de ale lui Miron. Ea a simţit însă şi mi-a spus :

— Faci şi tu pe teribilul, cum fac toţi tinerii ăştia. Nu i-ai văzut? Ei încă n-au început să trăiască. Frauda şi cinismul în dragoste sînt boli urîte. Apără-te! Tu ai un suflet, în fond, generos, păcat că eşti prea sentimental.

— În multe feluri se poate iubi. Unii sînt mai sentimentali, cum sînt eu, alţii nu sînt de loc, cum crezi că e mai bine?

— Foarte simplu! Iubirea este o necesitate şi trebuie respectată ca atare. Trebuie să iubim echilibrat, cu căldură şi seriozitate. Cu inima, cu sufletul nostru nu trebuie să ne jucăm. Aşa cred eu.

Mă întrebam, prin ce întîmplări trecuse pentru a vorbi cu atîta liniştită convingere? Îmi spusese că era studentă. I-am pus diferite întrebări, ea însă nu părea înclinată să mă lase să intru prea mult în viaţa ei. Mi-a spus că şi ea scrie, dar nu prea avea timp. Vorbea cu mare respect şi chiar cu simpatie despre Camil Petrescu, autorul pe atunci al cîtorva romane în care era o tendinţă spre o mai adîncă analiză psihologică. Citisem şi eu unul dintre romanele sale şi, ascultînd ce spunea Atena despre literatura acestui autor, mă miram cu cîtă pricepere distingea frumosul de urît. Felul ei deschis de a privi problemele mă îndemna să-i pun şi alte întrebări care mă apăsau. Am întrebat-o ce credea ea despre literatura aşa-numită de avangardă.

Întîi a rîs, ca şi cînd ar fi vrut să întîrzie în căutarea răspunsului. Cunoştea pe cei mai mulţi dintre scriitorii şi poeţii la care mă refeream, din care se aflau cîţiva la serata de care noi fugisem.

— Am cunoscut cîţiva din aceşti copii teribili, cum cred ei că sînt, de ce nu i-ai întrebat pe ei? vorbi Atena, oarecum contrariată.

— Am vorbit cu Miron şi am înţeles eu ceva, nu destul. El crede că poziţia lor este revoluţionară în înţelesul cel mai mare al cuvîntului. Este revoluţionară, fără îndoială, dar felul lor de a scrie e prea ascuns, necomuni-

cativ, cum sînt şi *ritmurile* mele, de altminteri. Tocmai de aceea sînt neliniştit şi aş vrea să ştiu ce crezi.

— Cauţi un apărător, sau un critic? Mă pricep mai puţin în plastică, aş spune însă că *ritmurile* tale nu pun probleme decît de formă, rezolvate sau nu, rămîne de văzut. Problema creaţiei, literară sau artistică, poate primi multiple soluţii, eu cred însă că nu poate fi adînc rezolvată decît legată strîns de problemele vieţii.

— Asta cred şi eu. Să zicem că lucrările mele, *ritmurile*, pun doar o problemă de formă, de măiestrie, un moment în munca mea, ei însă par statornici în ermetism şi frondă etică.

— Să-ţi spun drept, eu cred că nici ei nu ştiu bine încă ce vor. Ceea ce e clar este că sînt duşmani înveteraţi a tot ce este vechi şi au curajul de a arunca cu pietre în toate geamurile. Citesc tot ce scriu ei şi, te asigur, cu multă răbdare. Nu lipseşte din scrisul lor intenţia satirică, chiar o critică, aş zice, a unor tare sociale, dar, cum ai spus, exprimate confuz : ideile lor nu pot avea un ecou larg în masele cititorilor. Or să-şi dea ei seama, important este că, în viaţa lor de toate zilele, unii cel puţin, sînt alături de clasa muncitoare, cred că ţi-ai dat seama. Dacă te-au primit cu simpatie, este şi fiindcă ai fost muncitor. Să ştii că în fond sînt băieţi buni, dar nu le-ar strica ceva mai multă cultură, şi cu timpul au să şi-o facă.

— Cel puţin în cazul lui Miron, cred că nu ai dreptate. Miron cunoaşte limba franceză de mic şi a citit foarte mult.

— Aproape toţi citesc franţuzeşte, poate de aceea îi imită pe francezi prea mult. Suprarealismul e un curent decadent şi cred că la noi e doar o modă trecătoare. Ai să vezi că nu trece mult, şi or să-şi bage şi ei minţile-n cap. Se petrec evenimente prea importante, le vor simţi şi ei ; dacă integrarea logică a faptelor în literatură întîrzie, este de vină şi cenzura. Nu ştiu cum e la Cluj ; dacă ai să te stabileşti la Bucureşti, vei înţelege. Ei au mari greutăţi, de multe naturi, nu e de mirare că nu îndrăznesc să critice deschis, deşi ar fi bine s-o poată face.

I-am spus că am mai fost la Bucureşti şi cunoşteam întrucîtva neajunsurile unui tînăr care voia să rămînă sincer. I-am arătat chiar unul din podurile de pe Dîmboviţa

sub care dormisem multe nopţi, spunîndu-i că eram destul de încercat.

— Nu cred că ai învăţat destul din experienţa asta, îmi spuse ea privind înainte, ca şi cînd la orizont ar fi văzut nişte monştri îngrozitori, pe care eu nici nu-i bănuiam.

I-am cerut voie s-o ţin de braţ, fiindcă ajunsesem pe un drum pietros, şi ea păşea greu.

— Bine că ţi-ai adus aminte, mi-a spus ea glumind. Mă gîndesc că poate eşti prea timid.

O clipă m-am gîndit că în cuvintele ei puteam citi o chemare a inimii şi, privind-o, mi s-a părut că pînă atunci n-o văzusem. Era frumoasă.

— Timiditatea nu e un păcat, am răspuns, continuînd s-o privesc cercetător.

O vedeam din profil. Fruntea avea o linie dreaptă. Cînd vorbea, buzele făceau mişcări mici, caracteristice oamenilor care cîntăresc cuvintele.

— Nu mă mai examina, mi-a spus ea, fără să se întoarcă. Nu sînt frumoasă.

— Frumuseţea e de multe feluri, i-am spus. Capul unui om este frumos cu adevărat cînd seamănă cu modul lui de-a fi. Nu-mi plac capetele seci.

A izbucnit în rîs şi m-am grăbit să spun că obrazul ei avea trăsături ferme, de om care îndrăzneşte. Cred că nu i-au făcut o plăcere deosebită constatările mele ; neaşteptat, a schimbat vorba, întrebîndu-mă dacă am fost la Cluj în timpul grevei ceferiştilor şi dacă ştiam cum s-au petrecut lucrurile. I-am spus că, înainte de a fi plecat, aflasem de la un fost tovarăş de atelier că, între timp, aproape tot comitetul de conducere al grevei fusese arestat.

— Mai păstrezi legătura cu ei ? Vă întîlniţi des ? mă întrebă, privindu-mă iscoditor.

— Nu prea des, am fost mereu hărţuit. Am stat puţin la Cluj.

— Anul ăsta, spuse ea, mişcarea muncitorească a primit lovituri grele, dar proba solidarităţii e dovedită. Ce crezi despre politică ?

— Nu mă prea pricep. Ceea ce se vede este că viaţa e tot mai neliniştită, mai săracă.

Ajunsesem pe lîngă Cişmigiu, vechea grădină publică a Bucureştiului, şi, amintindu-mi zilele cînd piroteam ceasuri întregi pe vreo bancă, i-am povestit cîte ceva, spunîndu-i că mă simţeam atras să intru.

— Nu, lasă, a răspuns ea, e urît iarna. Mi-e şi frig, trebuie să ne despărţim. Apoi, ca şi cînd n-aş fi întrerupt-o, a început să vorbească iar despre muncitori. Anii care vin vor fi grei, creşte şomajul în mod îngrozitor. Se întăreşte fascismul. Ai văzut ? Gem pieţele de oameni fără muncă. Aş vrea şi eu să iau un serviciu, şi nu găsesc.

Nu i-am răspuns. Îmi dădeam seama că se simte singură. M-a prins o duioşie, aş fi vrut să pot face ceva pentru ea. Aş fi vrut să-mi fie soră şi i-am spus.

— Pot să-ţi fiu, a răspuns liniştită. Dacă ai să rămîi la Bucureşti, ne vom vedea mai des, acum însă ne despărţim. Nu trebuie să mă conduci, stau foarte departe.

Pe drum, mă urmăreau cuvintele şi felul ei de a vorbi aşezat, fără umbră de cochetărie. Mi-am adus aminte de clujanca venită de la Paris şi încercam s-o compar pe Nora cu ele. Nora era o romanţioasă senzuală. Nu putea iubi fără conflicte. Studenta de la Paris era calculată şi frivolă. Era gata să mă iubească în triunghi cu un soţ. Atena căuta un tovarăş de viaţă pe care să-l respecte. „Dac-aş rămîne la Bucureşti, ea m-ar ajuta s-o uit pe Nora, îmi spuneam. Ea poate mi-ar reda liniştea pe care Nora mi-a luat-o.“

Au trecut mulţi ani de atunci şi m-am gîndit de multe ori la tot ce mi-a spus Atena, în noaptea aceea ceţoasă. Mai ales optimismul cu care vedea rezolvarea frămîntărilor spirituale ale unor tineri care, în căutarea unui drum spre oameni, dibuiau adevărul pe cărări primejdioase, ca şi mine, m-a urmărit mereu ca un îndemn. Sentimentul grav şi cuminte cu care sta în faţa vieţii, dăruirea prietenească într-o convorbire întîmplătoare m-au făcut să-mi amintesc de ea de cîte ori am încercat să compun în gînd profilul moral al unei femei de care să-mi leg viaţa. Aveam s-o mai întîlnesc prin ani şi eram bucuros să constatăm împreună că speranţele ei în tinerii avangardişti fuseseră întemeiate. Mulţi dintre ei aveau să renunţe chiar foarte

curînd la felul păsăresc de a se exprima în scris, devenind cu timpul exponenţi de vază ai ideilor progresiste, fiind alături de poporul muncitor, în lupta lui grea pe drumul dreptăţii.

Ştiu că, ajuns acasă, i-am spus lui Miron că Atena e mai echilibrată decît noi toţi la un loc.

— Mă bucur că-ţi place, a răspuns el, adăugînd cu oarecare întîrziere : e o fată bună. O tovarăşă serioasă.

— Cum adică ?

— E militantă. Nu ţi-a spus nimic ? De altfel, eu fac o greşeală că-ţi spun.

M-am întors cu faţa la perete. Miron a stins lumina. Aş fi voit să adorm, dar tonul cu care Miron spusese că făcuse o greşeală mă durea.

Sufletul tînăr e plin de mîndrie. El simte că viaţa are lipsă de căldura lui. Vrea să se dăruie. E o sete de pace, de frumuseţe şi bine. Dimensiunile vieţii le pipăie cu setea lui de iubire, de încredere în semeni. Vrea să fie cu ei, umăr la umăr, şi într-o zi îşi dă seama că oamenii, chiar cei mai apropiaţi, au o parte ascunsă. Aşa se naşte sentimentul de îndoială şi uneori de frică. Simţi că nici un sprijin nu este destul de solid. Acesta e momentul cel mai greu al tinereţii. Ţi se pune întrebarea simplă : oamenii îţi sînt prieteni, sau duşmani ?

Putea fi oare un gînd bun, un sentiment frumos, o îndrăzneală, pe care eu să nu le înţeleg, cu care să nu vreau să mă contopesc ?

Azi nu e greu să înţeleg că era la mijloc o disciplină severă şi gravă care-i împiedica, disciplină cu alte limite etice decît ale prieteniei, singura după care mă orientam în acel timp. Dar aceşti tineri membri ai partidului muncitoresc păşeau dintr-o lume sentimentală în altă lume, a voinţei şi a stăpînirii de sine. Prietenia, tinereţea, cu setea ei de confidenţă, trebuiau să tacă.

CREDEAM ÎN EXPERIENŢĂ

Treceau cele din urmă zile de expoziţie, totuşi cînd nu ne mai aşteptam la nimic nou, o întîmplare mică avea să

pună vîrf nemulţumirii lui Miron, mai cu seamă ; eu îmi încheiasem socotelile.

S-a deschis uşa încet şi a intrat un domn cărunt, nici înalt, nici scund, cu o încruntare de zile grele la rădăcina frunţii.

— Uite-l pe Stere, a spus Miron, îl cunoşti ?

Nu-l cunoşteam, dar citisem un volum din romanul lui biografic.

— Bine că mai vin şi oameni la expoziţie, a adăugat Miron, apăsînd pe cuvîntul oameni.

Stere intră, trece pe lîngă mesele ticsite de cărţi, privind copertele colorate, ajunge apoi într-un colţ, se opreşte o clipă şi, scoţîndu-şi pălăria, o atîrnă în vîrful unui *ritm*, uitîndu-se mai departe la cărţi.

Foarte indignat, Miron ia pălăria şi o întoarce cu scăfîrlia într-o mare scrumieră de alături.

Stere nu vede, n-aude. Ia mereu cărţi, le răsfoieşte, iar le aşază, şi noi aşteptăm.

— Miroane, o să se supere !

— Îţi sparg capul, dacă faci o mişcare, se răsti el. Ai să vezi ce-i fac dacă zice ceva.

Stere citea puţin, apoi punea cărţile cu mare grijă la loc, cu răbdare şi timpul trecea... În cele din urmă a ajuns lîngă scrumieră şi, fără nici o mirare, şi-a luat pălăria, ca şi cînd el ar fi pus-o acolo. A scuturat-o încet de scrum şi a plecat, trecînd pe lîngă noi, fără să ne privească.

— Să ştii că s-a isprăvit cu Stere, declară Miron, cu tristeţe, aprinzîndu-şi nervos o ţigară, e senil.

Aşa e într-o expoziţie, intră oameni de toate soiurile, uneori din întîmplare. Privesc puţin sau de loc şi uneori, la plecare, te roagă să le spui cît e ceasul. E greu să ştii cine şi cum simte. La concerte, la teatru, se bate în palme şi poţi ghici emoţia ascultătorilor, te poţi orienta. Pictorul şi sculptorul trebuie să ghicească interesul vizitatorilor din mişcări. Puţini sînt aceia care ţin să-şi facă cunoscute impresiile, fiindcă e greu să vorbeşti despre artă, iar cei care ştiu sînt zgîrciţi la vorbă. Criticii, artiştii încercaţi, dacă trec pragul expoziţiei unui tînăr, îl felicită. Tu te-ai stră-

duit luni şi ani să-ţi potriveşti în culoare şi formă sufletul. Vrei să afle oamenii că trăieşti şi tu printre ei şi vrei să faci ceva frumos. Nu ştii cît ai reuşit şi cît nu. Ai vrea să ţi se spună unde greşeşti, şi ei tac, te întreabă cît e ceasul sau îşi atîrnă pălăria în sculptura ta. Ah, viaţă nesimţitoare...

Rareori se întîmpla să ne aflăm toţi trei în expoziţie. Se întîmpla totuşi. Întîi ajungeam eu, schimbam cîteva cuvinte cu patronul librăriei, apoi aruncam o privire asupra lucrărilor. Păreau din ce în ce mai mici, mai lipsite de înţeles : simple naturi moarte. De departe, în închipuire, le vedeam frumoase. Văzute aici, în librăria cu mese lungi, pe care cărţile părea nişte păsări colorate, *ritmurile* negre aveau o răceală.

Venea Miron, păşind apăsat, vrînd parcă a spune că simţea pămîntul sub picioare. Nu-şi lua pălăria din cap. Patronul librăriei îl întîmpina :

— Bine-ai venit, coane Miron ! Vii rar. Nu te interesează expoziţia !

Mie îmi spunea maestre. Lui Miron îi spunea coane ! Lui W. îi spunea domnule ! Ştia să pună degetul pe punctul sensibil al fiecăruia. Miron crescuse la Vălenii-de-Munte, regiune cu producători de ţuică al căror vocabular era pitoresc şi tradiţional. W. era student, la medicină, fiu de mic negustor. Titlul de „domn" avea o rezonanţă distinsă. Titlul de „maestre", cu care mă încondeia pe mine, era un semn de ospitalitate.

— Maestrul Vlasiu, sculptor din Transilvania, din Cluj !

Acestea erau cuvintele cu care mă prezenta unor vizitatori. Modul de a fi al acestui librar nu era întîmplător. Avea o străveche etică negustorească, moştenită din generaţii, care nu da greş. Tată, bunic, străbunic, se pare că toţi fuseseră negustori. Dacă acest librar de a patra generaţie, ajuns pe calul istoriei mare burghez, snob şi sionist, ar fi vrut, nu i-ar fi fost greu să fie om de valoare. Ca librar, el înţelesese un lucru extraordinar : cartea era o

taină ! Ar fi putut găsi o prăvălie într-un loc cu mare circulaţie, totuşi el se aciuase într-un loc dosit după Calea Victoriei. Adică nici departe de freamătul vieţii, dar nici în front. Iar cartea pe care o vindea el venea şi ea de departe, din ţări străine, nu primea decît puţine tipărituri indigene. Pe rafturile lui străluceau noutăţile literare şi ştiinţifice occidentale. Înainte de a-şi anunţa telefonic marfa literară, se informa asupra conţinutului. Capul lui era un fişier imens cu titluri de autori şi opere. Nu era scriitor şi savant în Bucureşti pe care să nu-l cunoască. El ştia mai înainte cui ce-i trebuie. Comenzile lui erau precise. Expoziţiile nu-l interesau. Nu înţelegea nici pictura, nici sculptura. El era un literat. Avea însă modurile lui de a arunca punţi spre cititori. În loc să plătească reclame la gazetă, pe care să nu le citească nimeni, găsea mai potrivit să facă loc unor expozanţi, chiar debutanţi, pentru ca ziarele să suscite curiozitatea vizitatorilor. În felul acesta, el îşi organiza o reclamă care nu numai că nu-l costa nimic, dar îi aducea şi un venit mai mare decît chiria pe care o plătea el pentru prăvălie.

Era un capitalist rafinat.

„Maestre, coane, domnule ! Să trăiţi !" Aceste cuvinte simple el le transforma în monezi sunătoare. Fiecare compliment ştia că este aducător de bani. Iată de ce Miron răspundea la salut fără să-şi scoată pălăria.

— Lasă, coane Miron, nu fi supărat. Succesul e cochet. Nu ştii cînd îţi cade-n braţe.

— Sabotaj ! spunea Miron. Sabotajul tăcerii. Parcă s-au înţeles să nu treacă nici unul pe la expoziţie.

— Care nici unul ?

— Ei, bulibaşii !

Se referea la cîţiva consacraţi, pomeniţi în cartea poştală.

— Sînt invidioşi, coane Miron. Nu-i nimic, sînteţi tineri.

— Da ! se lega Miron cu desperare de cuvîntul din urmă. Sîntem singurii care îndrăznim să fim tineri. Îi doare !

Mai erau puţine zile pînă la închidere şi era limpede că expoziţia n-a avut succes. Tristeţea era ascunsă. Cînd ne întîlneam, vorbeam despre fapte diverse şi chiar rîdeam.

— Ion e mohorît că pleacă la Năsăud, glumea W.
— În groapa proştilor, adăuga Miron, s-a zis!
— Te las pe tine în Bucureşti. Între pompieri şi cabotini.
— Mai şi rîde! E inconştient!
— *Ca un lavabou, În infernul lui Dante...*
Rîdeam. Era un fel de a ne face curaj.
Pornisem la drum cu un steag simplu: desen, pictură, sculptură, aceste armuri ale spiritului.
Cine sînteţi voi şi ce vreţi?
Oameni, simpli oameni. Căutăm oameni. Îi iubim.
Aţi apucat pe un drum greşit.
Nu cunoaştem drumul. Îl căutăm. Credem în experienţă.
De ce nu mergeţi pe drumurile cunoscute?
Nu credem în ele! Căutăm un drum mai drept.

Au trecut de atunci foarte mulţi ani. Altă expoziţie n-am mai făcut împreună. Poate ei au crezut că platoşa cuvintelor era mai potrivită să înfrunte cu ea nepăsarea. N-au mai desenat, n-au mai pictat. Au schimbat drumul, şi amîndoi au ajuns în lumea poeziei şi a literelor.

E destul de ciudat că sarcina evocării acestui trecut mi-a revenit mie. Poate odată cîndva, cu talentul lor şi poate cu mai vie amintire, ei vor izbuti să găsească alte adîncimi şi înţelesuri, cu ecouri intime proprii fiecăruia, pe care nici prietenia, nici altă calitate nu le-ar putea scoate la iveală fără să le întunece cît de cît suflul lăuntric, semnificaţia şi frumuseţea.

Înainte de a pleca la Cluj, tatăl lui W. mi-a cumpărat o lucrare: mod deschis de-a arăta prietenie unui oaspe trecător prin Bucureşti.

Miron m-a condus pînă la staţia de tramvai şi ne-am despărţit liniştit, ca şi cînd o doua zi urma să ne vedem iar. Lucrările nevîndute le-am lăsat în comision. Ce rost

ar fi avut să le duc cu mine? La Năsăud aveam să fac altele. Nu *ritmuri*, altfel de sculpturi!

La Geoagiu mi s-a părut că *ritmul* era însăşi esenţa vieţii. Mă înşelasem. Tot privindu-mi lucrările timp de două luni, am înţeles că *ritmul* era doar un mod, un fel al ei de a vorbi. Unde nu este ritm nu este viaţă. Totuşi viaţa e altceva. Ce altceva? „Este o iubire mare, o căldură care se împreună şi se desparte în fel şi chip..."

Ţin minte că aceasta, cea dintîi definiţie pe care am dat-o vieţii, mi s-a părut grozavă.

Bucureşti — 1942

CARTEA A CINCEA

OMUL PRINTRE ARBORI

În același compartiment se urcaseră un băiat și-o fată, să tot fi avut douăzeci de ani. După îmbrăcăminte erau țărani din jurul Bucureștiului. Poate el vînduse ceva marfă, praz sau altceva, și-i cumpărase fetei o broșă strălucitoare, pe care ea și-o prinsese în dreptul inimii și, din cînd în cînd, o privea. Cînd își lăsa ochii în jos, avea ceva din frumusețea plină a picturilor lui Leonardo. Cînd își ridica pleoapele, ochii aveau o strălucire din care porneau scîntei luminoase înspre tînărul din fața ei. El a scos din buzunar o sticlă cu bere, a desfăcut-o și i-a dat să bea. A întins mîna cu oarecare încetineală, s-a aplecat puțin înainte, privind-o învăluitor. Ea a luat sticla surîzînd, apoi și-a înmuiat buzele, le-a șters ușor cu vîrful limbii, iar a surîs și, cu același gest cald, i-a dat sticla să bea și el. În felul acesta beutura era ca un sărut.

În fața mea era o băbuță cu o desagă, asupra căreia s-a aplecat și a scos o jumătate de franzelă, din care, rupînd cu mîna cîte o bucățică, mînca încet, privind în sine, cu o bucurie în care obrazul ei se învăluia ca într-o lumină. „Fericiri simple, bucurii ale vieții, peste tot se simte fiorul vostru, și eu sînt trist. Am căutat înălțimile tale, viață, și m-am înstrăinat de înțelesuri simple. În gesturi mici te ascunzi, în nuanțe. O broșă, o sticlă de bere, o pîne albă... Aceste bunuri ale zilei, minunate și simple... Cauți o fericire deasupra tuturor, pe care poate n-ai s-o

ajungi, şi în vremea asta pierzi gustul albei pîni şi înţelesul simplu al dragostei de viaţă..."

De obicei astfel de gînduri anunţau stările mele de îndoială. Ce-am făcut, de ce aşa şi nu altfel, la ce era bună strădiunţa mea, ce şi cum trebuia să fac în viitor, să fie mai bine? Întrebări care, în loc să devină mai limpezi, se înceţoşau, atrăgîndu-mă în chinuitoare speculaţii logice şi ilogice.

Ajunsesem la concluzia că *ritmul* era doar un înveliş al naturii, unul din obrazele ei, alături de formă, de linie, elemente despre care se vorbea curent. Dacă cineva cu mai adîncă înţelegere mi-ar fi spus: „Forma, linia, ritmul sînt numai mijloace de a stăpîni materia, ai ajuns să le cunoşti în parte pe fiecare, dar încă nu ştii să le echilibrezi, să le îmbini în vederea exprimării unui conţinut", ar fi fost spre binele meu.

Crezusem că în Bucureşti aveam să găsesc oameni care să mă ajute să înţeleg mai adînc legile artei, şi mă simţeam chiar mai întunecat. Trebuia să fac ordine în spirit şi nu ştiam de unde să încep.

Privind înspre tinerii de lîngă fereastră, mă întrebam: „Dacă aş vrea să-i sculptez, oare aş putea? Să fac o sculptură în care să se simtă dragostea lor mare, nespusa căldură şi duioşie cu care se privesc, frumuseţea chipurilor, cu luminozitatea şi tinereţea lor." Cum se puteau pune toate astea la un loc şi la ce bun? Cui îi trebuia o astfel de sculptură?

Întrebarea mergea spre valoarea socială a artei. Nu ştiam s-o încadrez cultural. Îmi treceau prin minte fel de fel de idei, dar nu le puteam aduna în principii simple. Crezusem că scopul artei era acela de a reda viaţa frumos. Fără îndoială, frumosul nu putea lipsi. Greu era de ştiut însă unde începe şi unde sfîrşeşte semnificaţia frumuseţii. Trebuia stabilită limita între frumos şi urît, dar asta nu era cu putinţă decît cunoscînd limita între bine şi rău. Încercam să spun că arta era deasupra tuturor noţiunilor, că artistul trebuie să lucreze cum cîntă pasărea. Aceasta era de altfel judecata comună în acel timp, dar nu mă mulţumea.

Se făcuse întuneric în vagon şi cineva a aprins lumina. Am tresărit şi parcă m-am mirat că nu eram singur.

În locul bătrînicii sta acum o fată cu o basma galbenă, iar lîngă fereastră, în locul îndrăgostiţilor, erau doi soldaţi. Trenul mi se păru un lac miraculos în care viaţa îşi arăta obrazele ei felurite vertiginos ca şi mersul trenului. Ne apropiam de Sinaia. Aş fi voit să adorm, să mă trezesc dimineaţa la Cluj strigat de Nora, să scap de gînduri care se ţineau de mine ca un stol de păsări flămînde.

Viaţa petrecută la Bucureşti, cu toate întîmplările ei, cu oamenii, cu gîndurile şi cu felul lor de a fi, se depărta de mine ca un vis ceţos. Încercam să mă gîndesc la viitor, şi-l vedeam la fel de ceţos. Limpede şi simplu nu părea decît satul. O lume între cîteva dealuri, cu bolta cerului deasupra, cu soarele care răsărea din pădurea Oancei şi apunea după coasta Dateşului. Dimineaţa, cînd ieşeai din casă, ochiul întîlnea aceleaşi lucruri în aşezarea lor neschimbată. Chiar norii şi vînturile erau la fel. Cînd se schimbau puţin, ştiai că se schimbă şi vremea. Furtunile veneau dinspre rugii popii ; se întuneca cerul în partea aceea, deasupra rîpii, cîrîiau cioarele şi se foiau spre cuiburi. Ziua bună o ghiceam în lumina asfinţitului, care-şi întorcea ochii aurii peste Lechinţa. Chiar pe oameni îi puteai simţi de departe ce inimă aveau. Cînd păşeau mocnit, era bine să-i iaşi în pace. Călcau îndesat, privind înainte, cînd se duceau la lucru. Spre tîrg păşeau repede, să poată ajunge sub seară înapoi. Era în toate astea o ştiută ordine, din care eu păşisem într-o lume cu prea multe lucruri neînţelese. Vînturile băteau din toate părţile şi toate-mi păreau reci.

Mă urmărea mereu gîndul că în oraş viaţa nu e sinceră. „Totul e făcut de pe o zi pe alta, nimic nu e durabil", îmi tot spuneam, fără a-mi da seama că tocmai în schimbările acestea, în puterea oraşului de a se împrospăta mereu, dînd vieţii forme tot altele, în problemele de tot felul care îşi ciocneau fruntea se ascund bogăţia şi frumuseţea vieţii orăşeneşti. Eram prins şi eu în ea, mă atrăgea cu putere, dar setea de linişte şi hibernare mă atrăgea spre o viaţă simplă, nediferenţiată de problemele mari, pe care oraşul mă constrîngea să le înţeleg, să-mi dau obolul meu. He, he, tinere din Lechinţa, drumurile înapoi se strîmtează, se deschid înainte, dar nu singure... „Năsăudul, îmi ziceam, ca să-mi împac sufletul, e şi el un fel de oraş, sînt

şcoli acolo. Năsăudul nu e închis ca un sat. Nu e un oraş mare, totuşi e un oraş. Am să lucrez cum n-am lucrat niciodată, n-am să mă pierd. Voi fi eu cu gîndurile mele, n-o să mă încurce nimeni cu teoria refulării. Poate, lucrînd, am să mă vindec şi de amintirea Norei, să mă limpezesc puţin. Într-un oraş mare luneci pe nesimţite de colo-colo ! Trebuie să ştiu ce vreau"...

Cu astfel de gînduri ceasurile treceau, dar, pe măsură ce mă apropiam de Cluj, amintirea Norei mă tulbura. Mi se părea că sînt un osîndit, care se întorcea la locul păcatului, peste voinţă, împins de un farmec căruia nu mai încercam să mă împotrivesc.

Deschideam fereastra din cînd în cînd, să respir. Mi se părea că cineva îmi strîngea inima în pumni.

LIBERI SÎNT LIBERALII

La Cluj era frig, parcă ajunsesem în altă ţară. Nu-mi venea să mai ies din casă şi nici să mai plec la Năsăud, dar Nora mă îndemna să nu mai întîrziu. Zicea că-mi pierd postul şi se întreba cu ce aveam să trăiesc. Auzi vorbă, aveam să trăiesc ca şi altădată ! Mi se păreau ciudate graba şi grija ei. Mi se părea chiar că se bucură. Poate se gîndea că acolo, nemaiîntîlnind-o pe Simona, puteam fi numai al ei, cine ştie la ce se gîndea ea, destul că eu credeam ce e mai rău : că nu mă iubeşte.

M-am întîlnit cu Andrei, căruia i-am mărturisit impasul în care ajunsesem. El mi-a spus :

— Pentru femei, dragostea e o lege pe care ele o urmează cu ochii închişi. Procesele morale le-au inventat bărbaţii. Poate la Năsăud ai să poţi lucra şi ai să uiţi. Treci printr-o criză, e numai un aspect, ai să vezi...

Totuşi aş mai fi stat la Cluj, dar n-aveam cum. Primisem un aconto din salariu, se cuvenea să mă prezint fără întîrziere la post. Stam la hotel, cheltuindu-mi puţinii bani pe care-i aveam. Mă întîlneau prietenii şi mă întrebau despre Bucureşti, despre expoziţie : dacă am avut succes,

dacă am vîndut, şi le spuneam adevărul, dar cam cu strîngere de inimă. Mă consolau cu toţii în fel şi chip. Unora le părea rău că mă duc la Năsăud, alţii ziceau că e bine. Nu mai ştiam ce să cred.

— Nu asculta ce spun ei, mă îndemna Nora. Trebuie să te duci. Eu am să te iubesc şi am să viu la tine, am să-ţi fiu credincioasă şi o să ne scriem mereu.

Trebuia să mă mulţumesc cu atît.

La Năsăud am ajuns într-o seară. Am luat o cameră la hotel, m-am culcat şi nu m-am trezit pînă a doua zi pe la zece. Cînd m-am sculat, m-am uitat pe fereastră. Casele şi dealurile dimprejur erau îngropate în zăpadă. Oraşul părea un cimitir peste care cineva a întins un giulgiu alb.

Plin de încredere, am pornit spre şcoală, să mă prezint directorului.

Mergeam pe strada largă, înzăpezită. Ciocîrlani cenuşii şi sticleţi culegeau boabe prin balegile înzăpezite. Nu era departe şcoala. Nimic nu părea departe. Ningea uşor şi orizontul se pierdea. Peisajul abia se putea bănui. Mă gîndeam că domnul Seni poate vorbise cu directorul şcolii şi el îmi pregătise un atelier, în care eram dornic să mă aşez. O să mi se dea şi un pat, o masă... Un pat şi o masă adevărată şi un scaun. Celelalte aveam să mi le rînduiesc cu încetul iar bancă de cioplit mi se va împrumuta una din atelierul de sculptură. Lemn şi piatră aveam să găsesc, de bună seamă...

Aveam să-i scriu Moşului o scrisoare: „Dragă Moşule, m-am aşezat. Sînt maestru de sculptură şi cîştig trei mii de lei pe lună... (În fiecare lună, cîte trei mii de lei, face treizeci şi şase de mii pe an. Ce-am să ştiu face cu atîţia bani ? Am să fac nişte sculpturi mari cît casa. Da, da, aşteaptă tu, Bucureştiule !) Dragă Moşule şi dragă Bună, mă simt bine de tot aici în Năsăud, iar la vară mă însor cu o profesoară... (Am s-o duc la Ogra pe Nora, poate că o să facem nunta chiar acolo. Naş o să fie învăţătorul.) Şi, dragă Moşule şi Bună, vă trimit şi dumneavoastră o mie de lei, că am pus la o parte nişte bani. Cînd viu, vă mai aduc o mie. Aveţi grijă să nu-mi strice copiii sculpturile din şo-

pron, că am mare lipsă de ele. Să-i spuneţi lui Nelu să le acopere cu ceva. Cînd viu, îi aduc şi lui o pălărie..." Aş putea să-i duc şi o pereche de bocanci, niciodată nu i-am dus nimic, nici lui, nici lui Moşu. S-ar bucura tare, s-ar mira...

Ah, ce bine era să faci astfel de planuri! Trecusem de liceu şi a trebuit să mă întorc. Directorul şcolii era un om cam mărunţel, cu un cap lunguieţ ca o sticlă şi, nu-mi amintesc bine, era din natură saşiu, sau mi s-a părut mie. I-am spus:

— Sînt numit maestru de sculptură la şcoala dumneavoastră.

I-am arătat adresa. A luat-o, aruncîndu-şi ochii pe ea cu neîncredere, întorcînd-o şi pe dos, ca şi cînd acolo s-ar fi aşteptat să fie scris altceva.

— Bine, a zis el, accentuînd silabele, hai după masă, să-ţi dau atelierul în primire.

M-am întors la hotel şi m-am culcat iar. Se strînsese în mine o oboseală: aş fi tot dormit. Cînd m-am sculat, m-am simţit odihnit şi cîntam. Parcă eram la Ogra, într-una din dimineţile bune. E drept că directorul nu părea a fi bucuros că făcuse cunoştinţă cu mine, dar îmi ziceam că mă voi împrieteni eu cu el. Aveam să-i fac un portret. Directorul ăsta era însă cam şiret. Cînd m-am dus la el mai tîrziu, zicea că ar fi fost mai bine să amînăm preluarea atelierului pentru a doua zi, că maestrul vechi era bolnav şi... Nu-şi găsea cuvintele.

— Trebuie oare să aşteptăm pînă ce se face sănătos?

Cînd am pus această întrebare, el a ridicat un ochi spre mine, cu un fel de teamă, dar pe urmă s-a hotărît să mă prezinte elevilor, rămînînd să primesc inventarul mai tîrziu. Bine. Ne-am dus în atelierul de sculptură, iar el a chemat elevii împrejurul nostru, spunîndu-le că de-acum eu am să fiu maestrul lor. Elevii mă priveau duşmănos şi m-am gîndit că poate le părea rău după maestrul celălalt. Trebuia să le spun cîteva cuvinte, însă mi-era teamă să nu fiu stîngaci, să mă fac de rîs de la început.

— Măi băieţi, eu o să fiu acum maestrul vostru, să vă învăţ să ciopliţi lemn. Dacă vă pare rău după maestrul care s-a dus, să-mi spuneţi. Eu vreau să vă învăţ ce ştiu: să ciopliţi. Aş vrea să nu vă fie urît de mine, să putem fi

prieteni. Cînd îţi avea vreo supărare, să mi-o spuneţi şi mie. Am să vă dau ajutor. Mie mi-s dragi copiii. O să cioplim împreună şi o să ne simţim bine. Să nu credeţi că sînt om rău. N-am să vă bat pentru nimic în lume! Aţi înţeles?

Au strigat într-un ton că au înţeles. Nici nu m-am îndoit.

— Aţi mai fost maestru? mă întrebă directorul.

— Am suplinit o catedră de desen şi caligrafie pe vremuri, la Cluj.

— Hm! Îmi pare bine c-o să vă avem printre noi, îmi spuse el cu multă întîrziere în glas.

Am ieşit împreună şi mergeam prin curte, spre direcţiune. În drum ne întîmpină secretarul şcolii, care venea cu răsuflarea la gură. Îi întinde directorului o hîrtie, venită chiar atunci de la Bucureşti. Directorul citeşte, iar eu îl privesc. Peste faţă îi trece un zîmbet, nici rău, nici bun, un zîmbet la mijloc, care, desenat, s-ar exprima printr-o linie dreaptă oprită cu cîte un punct la capete. Un zîmbet nedecis, care cuprinde tot. Îmi întinde hîrtia, pe care o iau şi-o citesc.

Se făcea cunoscut direcţiunii că în postul de maestru de la Şcoala de meserii din Năsăud a fost numit vechiul maestru...

— Nu-i nimic, domnule director, încerc eu să spun ceva, dar parcă îmi căzuse un trăsnet în cap.

Mă uit la director şi nu mai ştiu ce să-i spun, parcă sînt străin şi nu mai cunosc limba.

— De, politica, domnule! ia vorba directorul, cumva de departe, privindu-mă saşiu. N-avem ce face... Să-ţi spun drept, vechiul maestru nici n-avea calitatea, dar face politică: e liberal. Au venit iar la putere.

„Atunci nu e greu de înţeles, mi-am spus: de bună seamă, unul din ei i-a dat un telefon domnului director Porcaru, dîndu-i ordin să-l numească la Năsăud pe vechiul maestru imediat!“

Poate că pe obrazul meu se putea citi cît de rău mă simţeam. Directorul, ca să mă consoleze, începu să-mi spună că el auzise de mine, iar domnul Seni îi trimisese chiar vorbă că sînt un bun sculptor, că el s-ar fi bucurat să rămîn, deşi pînă la urmă... Pînă la urmă zicea că n-am

pierdut mare lucru, că Năsăudul era mai rău ca un sat. Dacă totuşi voiam cu orice preţ să-mi recapăt postul, zicea el că nu-mi va fi greu, cu ajutorul domnului Seni...

— Da ? îmi găsesc eu glasul, am să plec la Bucureşti chiar acum !

Am dat mîna cu directorul şi am plecat, păşind semeţ, de parcă Bucureştiul era la doi paşi.

Mergînd spre hotel, mă întrebam de ce oare politicienii aceştia de care te izbeai la tot pasul îşi ziceau liberali. Cine era liber ?

Mergeam cu mîinile în buzunar pe strada înzăpezită şi, căutînd răspuns, mă uşuram de supărarea cu care mă despărţisem de directorul şcolii, pe care îl lăsam în urmă cu atelier cu tot. Numai ochii vii ai elevilor veneau după mine ca nişte puncte negre, întrebătoare.

„— Cine e liber, domnule ?"

„— Vreţi să vă spun ? Uite cum vine asta. Vă spun, pentru că şi eu am fost elev la Meserii. Într-un fel, noi sîntem din aceeaşi plămadă. Sîntem copii de ţărani, copiii poporului ăstuia necăjit, care de mii de ani se zbate să ajungă la o viaţă liberă. Pentru libertate au murit Horia, Cloşca, Crişan ; pentru libertate s-au răsculat Iancu de la Ţebea, Tudor Vladimirescu şi alţii ; au luptat cu toţii, dîndu-şi viaţa pentru ca poporul să fie liber de orice asuprire, să fim noi stăpînii noştri. Şi-acum sîntem ? Da ! S-a întîmplat şi minunea asta. Sîntem o ţară liberă. Ţara e liberă, condusă de un partid liberal, dar poporul geme..."

„— Cum vine asta, domnule ?"

„— Trebuie să vă spun : liberi sînt liberalii ! Ei fac ce le trece prin cap. Mai cu seamă fură ! Pentru asta li se mai zice şi «hoţi de liberali» ! Cunoaşteţi şi voi zicala asta. Aşadar, ei sînt liberi să fure, iar poporul să asude... V-am spus, pentru că m-aţi întrebat. Îmi pare rău că a trebuit să începem şcoala cu o astfel de lecţie. Aş fi vrut să vă învăţ cum se ascute o daltă, să ştiţi alege lemnul bun de cioplit, să desenaţi o floare. Poate că domnul revizor Seni la asta s-a gîndit cînd m-a trimis în oraşul lui de naştere... E un om cinstit domnul Seni, vrea să facă binele acolo

unde poate. Între atîția ticăloși care fac răul cu bună-știință, e odihnitor să întîlnești un om care vrea să facă binele. Oamenii adevărați, să știți, nici nu au alt semn după care să-i poți cunoaște. Au în priviri o flacără ce strălucește mai viu decît toate decorațiile. Rar întîlnești cîte unul, dar atunci începe să-ți placă viața și întrevezi libertatea... Acuma v-am spus tot. Nu vă mai uitați la mine. Îmi pare rău că n-am să vă mai văd."

MĂ ELIBEREZ...

Ajuns la hotel, unde era destul de frig și urît, m-a apucat o tristeță vecină cu nebunia, o disperare de copil ajuns într-o peșteră. Mergînd spre Năsăud, ridicasem toate punțile în urmă. Să mă fi întors la București, la Miron? Să fiu o povară pentru mama lui? Să mă fi dus la Ogra, la Moșu, să-i spun că nu mai știu încotro să apuc, să mă țină el? Cu neputință. Atunci? „Întoarce-te la Nora, îmi spunea un glas ascuns, ea o să fie fericită..." Îmi vîjîiau urechile și am deschis fereastra. Am adunat un cocoloș de zăpadă, l-am îndesat bine, apoi mi l-am pus pe frunte, apăsînd încet. Mi se prelingeau picături de apă pe obraz ca niște lacrimi reci. „Nu mai este nici o scăpare, îmi ziceam, drumul se înfundă. Trebuie să aștept norocul. Poate la noapte o să mi se arate dracul în somn, să-mi șoptească un sfat, să mă ajute el să ies din impas... «Lasă-te în voia soartei. La urma urmei, ți-e totuna. Ai putea chiar să mori. Ieși din hotel și pornești înainte, te tot duci și ieși din oraș, te duci înainte prin nămeți, te afunzi în păduri; zăpada o să fie tot mai mare, vîntul o să sufle turbat, o să te învăluie nămeții, nici n-ai să simți. O să auzi lupi urlînd și tu ai să rîzi, n-o să te temi. De ce să te temi, dacă ești gata să mori? O să-ți fie cald și somn, n-ai să simți că îngheți. Te lași în nămeți ca în pat, nici lupii nu te-or mai găsi. Și o să ningă, o să ningă pînă la primăvară, să crească zăpada de nouă coți ca în povești...»"

Închisesem fereastra şi, întins pe pat, mă lăsam în voia gîndurilor, visîndu-mi o moarte poetică. Se înnoptase de mult, fără să-mi dau seama. Murisem acolo sub nămeţi, şi-acum gîndul meu se întorcea la Nora, care, bineînţeles, n-avea să afle de moartea mea decît tîrziu, cîndva în primăvară, şi va plînge...

Nu mai scrisesem poezii din iarna trecută. Schimbasem, fără să simt, jocul cuvintelor cu al formelor, dar acum n-aş fi putut sculpta. Ciocan, daltă, lut, acum aceste unelte mi se păreau aspre, greoaie. Sculptura mi se părea de neînţeles. Obiecte reci, grele, pe care trebuie să le împachetezi în lăzi, să le vinzi, să le laşi amanet... !

„N-ar fi trebuit să mă apuc de meseria asta, avea dreptate Bunica, eu am «scrisoare frumoasă», aş putea fi notarăş..." Un surîs trist îmi trecu peste obraz. Am aprins lumina şi, cu meticulozitatea unui notarăş ajuns la birou, am început să scriu poezii...

Ninge peste lume, ningă,
Să mă-ngroape neaua mai curînd.
Voi muri cu amintirea Ei în gînd,
Nopţile cu lună să mă plîngă.

Pe mormîntul meu proaspăt săpat
Lacrimi calde vor topi zăpezi.
Pe colină brazii vor fi verzi...

O să tacă gîndul, liniştit,
Vînturi calde vor sufla mereu,
O să-mi fie somnul tot mai greu...

...Şi pe urmă ? Că somnul va fi tot mai greu, fără îndoială. Că Nora avea să plîngă, asta era firesc, dar pe urmă ? Simţeam că lipseşte ceva, încă o strofă, două, dar îmi lipsea ideea.

„Dacă vrei să mori, mori, şi pace, nu mai scrie poezii. Tu vrei să trăieşti, dar nu poţi, nu-ţi găseşti locul."

Am sărit la altă idee, ceva mai aproape de starea mea :

...Focuri mai aspre caut,
Mă bate vîntul singurătăţii.
Apele negre ale nedreptăţii
Le cînt pe buze de flaut.

Afund în viaţă păşesc,
Neguri sure mă împresoară.
Pasărea morţii prin aer zboară,
Drumul spre oameni nu-l găsesc.

Ca melcul înaintez, încet,
Întîlnesc pe drum numai năluci.
Pentru cine s-au scris zece porunci ?
Bietul Moise, şi el era poet...

Potriveam versurile cu oarecare uşurinţă, dar nu găseam tonul intim în care să mă recunosc. Mă gîndeam totuşi că meseria poetului ar putea fi mai uşoară decît a sculptorului. Atîta numai, că nu era nici ea o meserie...

„E drept, nu-ţi trebuie daltă, nici ciocan, nici lemn, nici piatră, nici lăzi, pe care să nu le poţi scoate la gară, nici atelier. Îţi porţi atelierul în buzunar, eşti acasă la tine chiar într-un hotel..."

Mă întrebam ce-ar fi zis Miron dacă i-aş fi citit una dintre aceste poezii. El scria poeme în care imaginile se desfăşurau muzical.

Am recitit poeziile ca şi cînd ar fi fost Miron de faţă. Mi s-a părut că-l aud spunînd :

— Sînt prozaice, n-au imagini, Ioane. Nu e poezia de tine.

— Vreau să exprim idei, i-am spus în gînd lui Miron.

— Ideile, lasă-le pe seama filozofilor, poezia e cîntec.

Mi-am aprins o ţigară şi am pus iar mîna pe creion, cu oarecare semeţie, cu încredere în talentul meu, ca şi cînd aş fi vrut să-i dovedesc lui Miron că poezia nu e certată cu ideile.

Roata lui Horia acolo-i, la muzeu,
La Alba-Iulia rugineşte.
Poporul asudă şi geme din greu,
După viaţă mai bună tînjeşte...

An de an se schimbă stăpînii,
Alţii mai răi vin la rînd !
Asudă din greu poporul,
Cu amintirea lui Horia în gînd.

Albastre rîuri doinesc pustiu,
Lupi flămînzi urlă pe creste...
Închisă-i dreptatea în sicriu,
Libertatea e doar în proveste.

Zăpada se aşternea pe muchia ferestrei, cîntau cocoşii şi-mi aduceau aminte de Ogra mea. Ogra din vacanţele de demult, cînd îl citeam pe Coşbuc la lumina lămpii. He, he ! Cîte mii de ani au trecut de-atunci ! ?

Începusem să scriu un poem, pe care nu-l voi transcrie fiind prea lung, şi parcă mă miram că pot scrie fără oprire. Veneau cuvintele şi se aşezau dintr-o dată. „Acum mă eliberez, îmi spuneam. Scrie, scrie..."

Trecuse de mult miezul nopţii, mă usturau ochii de fum şi am deschis fereastra. Respiram adînc şi-mi era sete. Îmi era cerul gurii uscat, aş fi beut nişte lapte rece, şi n-aveam. Ţineam mîna să cadă fulgi pe ea şi-i lingeam. Parcă aveam în mine un deşert uscat. „Poate aşa e cînd te eliberezi", mi-am spus, apoi am închis fereastra, m-am lăsat pe pat şi am adormit, dar prin somn mi se părea că scriu. Tot căutam o hîrtie curată, şi toate erau scrise : *vă facem cunoscut că în locul de maestru a fost numit un liberal, drept care...*

M-am trezit destul de dimineaţă, m-am smuls din somn, să scap de coşmar. Paginile scrise se împrăştiaseră pe jos şi, stînd pe marginea patului, ridicam cîte una şi le citeam. Le-am adunat apoi şi le-am închis laolaltă cu alte lucruri în geamantan, am coborît la portar, căruia i-am spus păţania mea de profesor, rugîndu-l să mă ierte că nu-i puteam plăti. Am vrut să-i las legitimaţia pînă aveam să-i trimit banii, dar n-a primit-o. S-o fi gîndit omul că nu era vorba de o sumă prea mare sau, cine ştie, aşa, din bunătate, destul că m-a lăsat să plec, spunîndu-mi să mă grăbesc, să nu scap trenul. Bucuros şi mirat, i-am mulţumit.

N-aveam bani nici pentru bilete, dar asta nu mă îngrijora. Mă gîndeam că în toamnă plecasem din Ogra cu clasa a doua, crezînd că mi se deschide lumea întreagă cu toate bucuriile ei. Acum nici Năsăudul nu mă primea. Cînd a venit trenul, l-am luat la o parte pe conductor şi i-am

spus şi lui ce-am păţit, rugîndu-l să mă ia în grijă pînă la Cluj. I-am oferit mănuşile mele de piele, marca „nappa", cumpărate din bani cîştigaţi la Tîrgu-Mureş, şi el s-a învoit. Erau frumoase mănuşile. Zicea să stau în clasa întîi, că în a treia era cam frig. Minunat! Mi s-a părut că oamenii, toţi oamenii erau nespus de buni şi m-a apucat o bucurie din senin, o iertare.

Mă uitam pe fereastră, îmi treceau locurile pe dinaintea ochilor, se legănau şi parcă mă îmbiau să le iau cu mine, să le duc unde m-oi duce şi eu. Mă duceam la Cluj, dar nu cu strîngere de inimă, cu fericire mare, copilărească. Ce dacă n-aveam bani?! „La dracu, Teo spune că nu banii hotărăsc acţiunile omului... Voi fi stăpîn pe viaţa mea, şi de foame n-oi muri! Am să lucrez. Ştiu ce am de făcut: o sculptură simplă ca bună ziua, şi nimic mai mult, care să-mi placă şi mie, şi altora."

DESTIN ŞI VOINŢĂ

În Cluj am închiriat o cameră lată de doi metri şi lungă de trei. Tîmplarul din curte mi-a împrumutat o tejghea, pe care puteam să şi dorm. Gazda mi-a dat o lampă cu petrol, şi dinspre partea asta m-am simţit mulţumit. Prietenul Paul mi-a cumpărat o sculptură, dîndu-mi în schimb un avans de patru sute de lei, cu care mi-am putut plăti camera pe o lună. Acolo am început să lucrez. Cînd a venit Nora şi a văzut pereţii igrasioşi, s-a uitat la mine şi ochii i s-au umplut de lacrimi.

— N-avea nici o grijă, i-am spus, n-am să mor. Uite fîntîna din curte, o vezi? Am să fac duşuri reci şi nici guturai n-o să am. Şi pe urmă am să cioplesc. Parcă la Căile Ferate lucram în căldură? Lucram afară, în ger şi fum. Montam şi demontam vagoane, fără nici o tragere de inimă. Aici fac ce vreau, şi pe urmă sîntem în acelaşi oraş, te pot vedea oricînd.

Îşi ştergea lacrimile, zîmbind.

— Tu cînţi, tu descînţi! Cînd ai plecat, vedeai Năsăudul în culori frumoase, îţi făureai nişte planuri cu care ai speriat lumea de pe-aici.

În aceeaşi zi l-am întîlnit pe Andrei. Cînd m-a văzut, a făcut ochii mari :

— Am demisionat, i-am spus eu semeţ.

— Da ? Să ştii că ai curaj !

Andrei spuse vorbele astea rar şi parcă voia să le dea un înţeles mai adînc decît puteau ele cuprinde.

— Şi dacă ţi-aş mărturisi că m-au dat ei afară, atunci ce-ai spune ?

— Atunci aş spune că ai noroc.

Da. Fugea norocul după mine ca bota după cîne...

Mergeam în sus spre strada Haşdeu, cu Andrei, ascultîndu-l ce frumos vorbea :

— Întîmplarea ta cu Năsăudul, auzi, Ion, te va convinge încă o dată că este destin, însă pentru a crede în el trebuie să ne izbim de ceea ce nu e destin...

Era un fel de a filozofa obscur, nu prea ştiam ce să înţeleg din vorbele lui, totuşi îl ascultam, simţind că el voia să mă încurajeze. Credea că eram predestinat să fiu sculptor şi că viaţa la Năsăud m-ar fi putut moleşi, îndepărtîndu-mă de ceea ce numea el destin.

Era zăpadă mare, călcam apăsat, dar piciorul îmi luneca.

— Totuşi, dacă rămîneam la Năsăud, eram om în rînd. Înţelegi, Andrei, ce vreau să spun ? Tu ştii cum trăiesc eu, cum am trăit şi anul ăsta. Un tîmplar e mai în rînd decît mine. În mersul vieţii, el este o treaptă. Tîmplarul, ciubotarul, profesorul, brutarul se caută unii pe alţii. Dacă tu l-ai putea auzi pe Moşu cînd spune : „Aşază-te şi tu, să fii om în rînd !“ Asta înseamnă că viaţa omului trebuie să se supună unei legi simple : să ai o meserie recunoscută, să-ţi cîştigi pînea, să nu trăieşti la întîmplare. Destin, nedestin, să ai ce-ţi trebuie, cîştigat de tine prin muncă. Asta înseamnă să fii în rînd cu oamenii. Cu gîndul ăsta am plecat la Năsăud. Îmi cădea de pe umeri grija zilei de mîne. Acum iată-mă ca şi mai înainte. Am lucrat toată vara ca orice lucrător, poate mai mult decît toţi, am făcut două expoziţii, una la Cluj, alta la Bucureşti. N-am dormit nopţile, am avut griji de tot felul. Acum e miez de iarnă, şi

eu n-am nimic. Sînt pe dinafară, şi tu spui că am avut noroc. Noroc e ăsta?

— Este, cu o condiţie: să fim de acord că destinul tău este să fii sculptor. E şi acesta un mod de a fi în rînd. Poate nu chiar în înţelesul Bunicului tău, tristeţe pe care ţi-o ştiu, însă în înţelesul mai larg, şi sculptura este o meserie, tu ştii...

În faţa Institutului de psihiatrie ne-am despărţit. El a apucat la dreapta, spre casă, eu mă duceam în sus, spre locuinţa Norei. Sta undeva la marginea oraşului. Îţi pierdeai răsuflarea pînă ajungeai acolo.

Mergeam, şi paşii îmi lunecau deasupra zăpezii. „Nu, nu trebuie să-mi lunece paşii, trebuie să-i aşez bine, să se ţină, să calc drept! (Andrei vorbeşte frumos, e inteligent, a citit multe cărţi, îşi găseşte cuvintele fără multă bătaie de cap.)“ „Fiecare îşi simte destinul, nu e greu. Greu e să-l urmezi, să nu te abaţi dacă simţi că e bun, să te ţii, uite-aşa! Păşeşti drept, apăsat, să nu-ţi lunece pasul. Totul e să vrei, să vrei tare! Nu e destul să crezi. Credinţa e numai începutul. Voinţă mare trebuie să ai ca să-ţi urmezi destinul. E mult mai greu ca drumul ăsta prin zăpadă... Întîlnirile cu Andrei îmi aduc gînduri ciudate, în care eu mă încurc uneori. E greu să gîndeşti. Să simţi e mai uşor. Pentru asta îl iubesc, el mă ajută să gîndesc. Toţi prietenii mei gîndesc bine. Simţirea e înşelătoare. Ce-ţi place azi, mîne nu-ţi mai place. Aşa sînt eu, uneori îmi sînt dragi toate lucrurile şi toate fiinţele, ca Bunicii, alte dăţi mi-e silă şi de mine, şi de viaţă. Dacă aş gîndi bine, aş putea să-mi stăpînesc voinţa. Se zice mereu că viaţa şi-o face omul, singur. «Ai puţin talent, dar poate ţie ţi-a fost dat să ajungi plugar în Lechinţa. Lechinţa a rămas în urmă, ai ajuns la oraş, cum-necum, se zice că eşti sculptor. S-ar părea că ai schimbat drumul, şi nu ţi se potriveşte întocmai... Trebuie să vrei, să-ţi întăreşti voinţa, îmi şopti o voce gravă, cu răbdare, aşa cum şlefuieşti piatra, lemnul. Nu te grăbi, nu lua un loc la întîmplare. Îţi plac orizonturile largi, mişcările libere, fă-ţi loc, nu te lăsa»....

Parcă Bacu vorbea. Vorbea ca întotdeauna, de undeva dintr-un adînc, dintr-un străfund îndepărtat al sufletului meu.

De fiecare dată ajungeam la înțelesul că nu-mi rămînea decît sculptura. Din păcate, sculptura nu era o carieră. Începeam să înțeleg vorbele maestrului meu. Dacă erai actor, dansator sau muzician, era ceva mai ușor, dar nu mult. Găseai un loc la un teatru și, de bine, de rău, primeai un tain lunar. Pentru pictori și sculptori greutatea venea de acolo că trebuia să stai mereu cu mîna întinsă în fața cumpărătorilor, care-ți cîntăreau talentul în monedă cît mai măruntă.

Statul avea un Minister al Educației, pe lîngă care, o direcțiune a artelor plastice avea sarcina să organizeze o expoziție anuală, unde, dacă trimiteai lucrări, puteai căpăta, după multe încercări, un certificat de *expozant la salonul oficial,* cu care puteai răbda de foame mai departe.

Drumuri lăturalnice ar fi fost ele, dar nu eram făcut pentru ele. Bătrînele partide politice așteptau tinerii cu ușile deschise și, dacă știai să-ți apleci frumos spinarea, ușor puteai ajunge la titlul de *băiat bun,* și din clipa aceea îți cădeau și ție cîteva firimituri din coliva națională a conducătorilor. Nu mă ademeneau. Ceea ce s-a și văzut. Orașul avea antene nebănuite, cu care te pipăia chiar noaptea prin somn, nu te puteai ascunde, iar eu vorbeam în gura mare, ca un țăran la tîrg.

Scrisesem negru pe alb, în *Herald,* că urăsc cameleonii, am sculptat *Vițelul de aur,* și toate astea în plină lumină a zilei, sub ochii unor oameni pe care numai războiul, cu ciudățeniile lui, îi ridicase în fruntea societății. Acel război, numit *de întregire națională,* de pe urma căruia eu și alții rămăsesem copiii nimănui, să batem drumurile țării și să nu fim acasă nicăieri.

Erau case unde se spunea despre mine că eram un țăran necioplit. Că eram țăran, asta fără doar și poate. Nici prea cioplit nu eram. Eu ciopleam lemnul și piatra, n-aveam vreme să mă cioplesc pe mine. Eram și eu cum putea fi un copil de țăran care se ținea la oraș din truda lui. Totuși, astfel de vorbe mă dureau, simțind în ele toată îngustimea morală a societății, de care voiam să mă apropii, dîndu-i lucrări frumoase. Că nu izbuteam să răspund

gustului acestei societăţi, asta se vedea uşor. Cît greşeam eu şi cît nu, era greu de ştiut atunci, destul că, pînă una-alta, trebuia să plătesc cu lipsuri şi foame.

Jurcan primise o catedră de profesor de desen la gimnaziul din Şimleul Silvaniei, scăpînd astfel şi el de casa nebunilor. Plecase cu gîndul că poate acolo va putea lucra mai liniştit. Cine putea şti ce linişte era acolo? Nu-mi scrisese şi nu-i scriam nici eu. Poate ne îndoiam unul de altul. Îmi era totuşi dor de el. Prietenia lui n-o puteam înlocui cu alta.

M-am dus într-o zi la Atelierele Căilor Ferate şi am stat pe acolo vreun ceas, trecînd dintr-un atelier în altul. Am întîlnit cîţiva dintre prietenii de demult: păreau îmbătrîniţi înainte de vreme.

— Nu-i bine, zicea Gliga. Ameţim cu mîna pe strung. Feştania ei de meserie! Dacă n-o faci cu inimă bună, e prea grea.

Aşa era, sufletul omului îşi cere drepturile după un cod al dreptăţii absolute. Zadarnic îmi spuneam eu că trebuie să fiu mulţumit, sufletul meu lăcrima.

Uneori plecam din atelier şi mă depărtam de oraş. Mă lăsam cuprins de reverie gîndindu-mă că într-o zi, pe care o vedeam foarte aproape, voi avea un atelier frumos, cu un geam sus, cu o curte în care blocuri de piatră colţuroasă să aştepte pline de taină, iar alături o cameră fără praf, cu o bibliotecă în care să am albume de artă şi un aparat de radio, să pot asculta cîntece din toată lumea.

Uitam cu totul camera pe care-o locuiam, dar, cînd mă întorceam acasă, mă izbea mirosul de igrasie şi strîngeam buzele. Fiecare gură de aer mi se părea otrăvită.

Înaintea mea a stat acolo o moaşă. Pe uşă era o barză pictată naiv, cu un copil în cioc. Am luat-o şi am acoperit cu ea un geam spart. Era un fel de tablou care, în lipsa de decor a camerei mele, avea o viaţă ciudată. Cînd eram mai vesel, închipuirea mea se rotea în jurul copilului.

Într-o zi a venit moaşa şi l-a luat. Ca să nu intre frigul, am pus un carton în geam, şi camera mi s-a părut mai pustie ca înainte.

La Cluj era iarnă afurisită. Îngheţau geamurile. Uneori, noaptea, ieşeam gol în curte şi mă frecam pe trup cu ză-

padă, pînă mă încălzeam. Cînd lucram, ţineam lampa în mîna stîngă şi lucram cu dreapta. Cîteodată, vreun prieten îmi aducea o sticlă de vin. Atunci camera mi se părea atît de caldă, încît puteam lucra chiar în cămaşă, simţindu-mă bine de tot. Mai rău era cu mîncarea. Noroc că prietenul Paul l-a convins pe fratele lui să-mi pozeze. În schimb, luam masa la ei.

A trecut aşa vreo lună, şi mi-am dat silinţa să-i fac un portret asemănător, să-i placă, însă nu i-a plăcut. Chipurile, el se credea mai frumos, calitate ce nu prea se vedea în sculptură. Deci n-a vrut să-mi dea bani pentru a o turna, şi atunci am stricat-o, cu părere de rău, că în felul acesta se putea zice că le-am prădat mîncarea. Paul mă îndemna să nu-mi bat capul, că pînă la urmă eu îmi făcusem datoria.

Dormeam îmbrăcat, acoperit cu paltonul şi tuşeam toată noaptea. Într-o dimineaţă a venit Nora la mine pe neaşteptate şi, cînd m-a văzut aşa, a început să plîngă, să mă dojenească :

— Tu îţi prăpădeşti viaţa, îţi îmbolnăveşti plămînii, vrei să mori aicea, să degeri de frig ? O să-ţi coacă urechile şi o să trebuie să te duci la spital, să nu mai poţi lucra niciodată ! Tu nu asculţi de nimeni, faci numai de capul tău, eşti mîndru şi încăpăţînat !

Se aşezase pe marginea scîndurii pe care dormeam şi mă plîngea de parcă aş fi murit. Lucrul gingaş era că ea vedea o singură ieşire din impas, şi anume să mă mut la ea. Asta-mi venea cam peste mînă, dar în cele din urmă am primit. Mai greu a fost mai apoi, decît înainte. Însemna că mă ţinea o femeie ! Îmi intrase gîndul ăsta în cap şi trăiam cu el. Era ca un cui care-mi sfredelea creierul.

Ea sta undeva pe deal, deasupra Grădinii botanice, şi urcam vreme de-un ceas pînă acolo. Îmi degeraseră degetele la picioare, iar ea mă ungea cu alifie, înfăşurîndu-mi-le cu vată, gingăşindu-mă ca pe un copil. Era bună, dar eu mă simţeam rău de tot. Nu demult mă gîndisem să mă

despart de ea, iar acum stam împreună într-o casă, pentru care ea plătea chirie din meditaţii. Cum m-aş fi putut simţi bine ? Preda limba franceză la copiii unui avocat, care avea şi un cîne lup. Cînele a sărit într-o zi şi i-a rupt paltonul. Nora îl ţinea în mînă, îl întorcea pe o parte şi pe cealaltă, vorbind printre lacrimi :

— Acum nu mai am palton, şi ce frumos era ! Cine-mi cumpără altul ? Că tata-i rău şi nu-mi trimite alţi bani. Bată-i Dumnezeu de domni şi pe cînii lor !

Îmi era milă de ea şi am început s-o iubesc iar, dar cu altă iubire. Mă vedeam de acum trăind cu ea toată viaţa, să fim soţ şi soţie. Poate şi ea se gîndea. Din păcate, după două săptămîni am început să mă simt atît de rău, încît nu mă prindea somnul. Într-o dimineaţă i-am spus că n-am să mai dorm acolo.

— Cum vrei tu. Eşti îndărătnic. Eu am vrut să te simţi bine. Ce nu-ţi place ?

Ce să-i fi spus ? Nici eu nu ştiam bine. Să zic că-mi era ruşine, era şi asta. Ea zicea că sînt mîndru. E drept că nu-mi plăcea cu ce ochi se uita gazda la mine. Apoi chiar prietenii, cînd le-am spus, aveau un zîmbet ciudat, în care, dacă se putea ghici îngăduinţa lor, se vedea şi mila. Ştiam că nu mă dispreţuiau, dar asta nu era de ajuns ca să pot dormi liniştit.

— De ce nu stai barem pînă trece frigul ? Să ştii, dacă te muţi, eu nu mai viu la tine, mi-a spus Nora.

— Nu-i nimic, am să vin eu ! O să ne simţim mai bine.

— Minţi ! Zici numai aşa, dar nu mă iubeşti. Dacă m-ai iubi, nu ţi-ar păsa de lumea ceialaltă.

Mi-am luat lucrurile şi am plecat. Mă simţeam mai bine la atelier şi am început să lucrez cu rîvnă sălbatică, lăsînd să treacă zilele una după alta fără să mă duc la Nora. Într-un tîrziu a venit ea, ca din întîmplare, şi se făcea că despărţirea asta nici n-a luat-o în seamă. Cînd a văzut însă că eu eram cu totul schimbat şi că mă simţeam bine, a izbucnit în plîns, şi iar m-a înduioşat. Astfel, iubirea noastră nu putea avea un sfîrşit, deşi de la o vreme îl dorea şi ea, şi eu. Ne iubeam împotriva voinţei noastre. Gîndul îmi spunea nu, sufletul îmi spunea da, şi uite-aşa

trăiam între două lumi. Una din trăiri, calde și bune, în care duioșia și tandrețea mă făceau să uit grijile și neplăcerile vieții, alta, rece și aspră, cu bucurii neînțelese de nimeni !

CUVINTE NEGRE...

„Trebuie să mă încordez, îmi spuneam mereu. Nu e bine să te lași la voia întîmplării. Dacă visezi prea mult, te duci la fund. Ajungi să dormi pe sub poduri, și te gîndești la moarte. Am făcut un pas în viață, trebuie să-l fac și pe-al doilea. Iubirea? Trebuie să mă gîndesc la vorbele lui Valerie. El zicea că femeile sînt niște sălbăticiuni. Nu știu ce sînt. Încă nu știu, dar văd că ele mă fac să-mi pierd capul."

Venea Leon pe la mine și mă spovedeam lui, dar el rîdea de mine, spunînd că sînt un papă-lapte.

— Știi, Ivan, dragostea, dacă se învechește, nu te mai vindeci de ea. Femeile toate sînt la fel, schimbă-le.

— Spui prostii. Cum sînt toate la fel? Nu-ți dai seama ce îngrozitor lucru spui.

— Ai să vezi. Ajungi tu la vorbele mele. Ești sentimental, nu vrei să accepți lucrurile cum sînt. Ai să ajungi la balamuc, Ivan !

Eu judecam altfel. Ziceam că femeile sînt slabe, că sînt copleșite de simțuri. Trebuiau apărate, dar cum? Turcii au făcut harem cu paznici, tiranii din evul mediu au inventat centurile de castitate, și nu le-a folosit la nimic. Așadar, îmi rămînea o singură cale deschisă : resemnarea. Să iubești resemnat, cum vine asta? Nu era în firea mea. Trebuia să mă zbat, să mă las sfîșiat de porniri contrarii, să mă îndoiesc și să sper.

Alături de mine, în camera în care locuisem în studenție, cu Stoian și cu Lanu, locuia acum o studentă. Cînd pleca la cursuri, trecea pe lîngă fereastra mea, și eu o salutam. Ea îmi răspundea cu un zîmbet rece, mereu același. Părea cufundată într-un gînd al ei, ascuns, care-o înfru-

museţa. Uneori, obrazul său avea o paloare transparentă, iar împrejurul ochilor cearcăne vineţii, adînci.

Am aflat de la portăreasă, care venea din cînd în cînd să-mi curețe atelierul, că era îndrăgostită de un profesor, care o înşela.

— Aşa sînt bărbaţii, nişte porci ! a adăugat ea, în timp ce aduna aşchiile cu făraşul.

Felul ei de a rosti cuvîntul „porci" m-a înfiorat. Mi s-a părut că o supapă nevăzută s-a deschis atunci, şi dispreţul tuturor femeilor din lume a ţîşnit brusc, ca un izvor tulbure.

Cînd Leon sau Miron rosteau cuvîntul „curvă", tonul era cam acelaşi. Două cuvinte ca toate celelalte, dar îngrozitoare la auz dacă sînt rostite într-un anumit fel. Două cuvinte ca două cărţi negre, în care vremea a scris toate nemulţumirile, toate urile, toate trădările îndrăgostiţilor. Nici nu-ţi venea să crezi că din iubire puteau naşte astfel de cuvinte.

Într-o zi, studenta s-a oprit la fereastra mea şi m-a întrebat din senin :

— Eşti supărat pe mine ? De la o vreme te faci că nu mă vezi.

Era nespus de palidă, dar nu era frumoasă. Era tulburătoare prin liniştea palorii sale.

— Nu sînt supărat, dar nu-mi place cum zîmbeşti. Ştiu că eşti geloasă, şi eu sînt gelos, dar trebuie oare să zîmbim fals ?

— Mă faci să rîd. Să ştii că de mult doresc să stăm de vorbă împreună. Rozalia mi-a spus că eşti un om bun. Cred că un artist nici nu poate fi altfel. Probabil că îţi vorbeşte şi dumitale despre mine.

S-a oprit puţin, s-a uitat la ceas, apoi a spus că mai poate întîrzia şi, dacă nu m-aş supăra, ar intra puţin la mine.

— Stau cu paltonul, e destul de frig aici. Cum poţi trăi fără foc ?

— Am un foc mare în suflet.

I-am făcut loc să şadă, dar ea a rămas în picioare.

— Zici că eşti gelos ? Bărbaţii nu recunosc niciodată. Oare de ce ?

— Din mîndrie, am răspuns. Gelozia e boala celor umiliţi în dragoste.

— Ai dreptate. Am şi eu o poveste, cred că o ştii. Mi se pare că o ştie toată lumea. Ce sînt eu de vină că iubesc un om care nu mă iubeşte? Spune-mi, ce să fac? Cred că am să înnebunesc. Cînd mă uit în oglindă, nu mă mai recunosc. Ştii ce frumoasă am fost, îţi aminteşti, nu?

Îmi aminteam.

— Nu ştiu cine mi l-a scos în drum pe omul ăsta. Mi-am pierdut minţile, nu mai ştiu ce fac. Dă-mi un sfat.

— Stăpîneşte-te.

— Vezi, dac-ai fi gelos, n-ai vorbi aşa. Ai înţelege că tocmai asta nu poţi cînd eşti gelos. Îţi pierzi voinţa. De altfel, voi, bărbaţii, sînteţi şi în gelozie ca şi în iubire. Vreau să spun că vă opriţi la mijloc. Nu, altceva vreau să spun: că nu ştiţi ce e iubirea!

— Ce să fie? O fugă de singurătate.

— Da, ai spus foarte bine. Vă trebuie o maimuţă pe care s-o chinuiţi. E îngrozitor ce uşuratici sînteţi! Dac-aş avea putere, v-aş pune în lanţ pe toţi şi v-aş biciui pînă la sînge.

— Eşti aprigă. Aşa vorbeşti şi cu iubitul dumitale?

— Dar cum? În cîte feluri poate vorbi o femeie? Eu nu sînt actriţă şi nu mă joc de-a iubirea.

— Poate că el vrea să se joace...

— Tocmai. El se joacă, şi eu înnebunesc.

— Nu cunosc decît puţin povestea dumitale. Nu ştiu ce să-ţi spun.

— Am crezut că mă iubeşte, dar e un porc! Şi-a bătut joc de mine. Acum îmi întoarce spatele.

— Şi ce-ai de gînd să faci?

— Asta mă întreb şi eu. Îmi vine să mă omor.

— E uşor de zis. Şi eu am vrut, mai demult, însă cînd eşti gata să mori, totul îţi devine indiferent, chiar moartea, şi-atunci trăieşti.

— Nu pot fi indiferentă.

— Înseamnă că nu eşti hotărîtă să mori.

— Sofisme! Nu ştii nimic! Cînd aştepţi dragostea ani de zile şi te păstrezi pentru unul, nu te poţi învăţa cu gîndul să fii a altuia. Pentru că nu mai poţi, înţelege-mă! Iubirea, fără credinţă absolută, e o murdărie!

— Eu iubesc o fată care nu este la întîia dragoste și se pare că nici la a treia nu s-a oprit.

— Pentru asta ești gelos. Nici nu se poate altfel, ea nu-ți mai poate da încrederea, fiindcă nu o mai are. A dat-o întîiei iubiri. Acum poate iubi pe oricine. Eu nu mă pot obișnui cu gîndul ăsta.

Fermitatea ei mă îngheța. Rostea cuvintele cu o ușoară mișcare a buzelor, și uneori pleoapele se apropiau ca și cînd ar fi privit un punct fix. Neclintita ei voință de a nu renunța la întîia ei dragoste o înfrumuseța.

— Ești foarte tare. Mă întreb dacă ai plîns vreodată...

— Plîng destul, dar nu în fața lui. Poate mai vorbim, acum trebuie să plec. Ce lucrezi aici ?

— Încerc să fac ceva.

— Încerci ? Nu trebuie să fii foarte hotărît, cînd începi o operă de artă ?

— Uneori e de ajuns să ai un sentiment. Dacă e puternic, atrage și voința în joc. E ca în iubire. Nu vrei să iubești de la început. Te legi pe nesimțite...

— Ai dreptate, nu-ți dai seama că ți se întinde o cursă, din care voința nu te mai poate scăpa.

Cuvintele din urmă aveau un accent de tristețe rece.

— Ești prea inteligentă. Mă mir că te-ai lăsat atrasă în iubire de un om despre care zici că e un porc.

— El e mult mai inteligent ca mine. A știut să-mi adoarmă conștiința : Cred că-l cunoști. În orice caz, ne-ai văzut împreună. Nu e un bărbat frumos, dar știe să fie teribil de simpatic. Și nici nu e vorba de simpatie. Altceva : știe să pară sincer și simplu. Răspîndește încredere în jurul lui. Nu mai stau. Mi-a făcut bine spovedania asta.

Să fi tot avut douăzeci și șase de ani, adică tot atît ca și mine, însă tonul și stăpînirea de sine erau ale unei femei coapte. În două cuvinte, ea îmi explicase de ce eram eu gelos : pentru că Nora nu mai avea puterea de a-mi întreține credința, fiindcă a mai iubit o dată. Pînă una-alta, putea fi și asta o explicație.

Aveam să mă mai gîndesc de multe ori la tot ce-mi spusese vecina mea îndrăgostită. Mărturisirea ei venea tocmai la timp, să nu cred că numai eu eram nefericit în dragoste.

Înainte de a fi vorbit cu ea, mă întorsesem tocmai de la un matineu muzical. A venit Sandi la mine şi m-a luat mai mult pe sus.

— Vino, zicea el, că se cîntă *L'après midi d'un faune* al lui Debussy, despre care ţi-am vorbit. O să-ţi placă foarte mult.

Sandi ghicise : nu numai că mi-a plăcut, m-a copleşit şi, întors acasă, mi se părea că tot universul cîntă, că muzica este esenţa ultimă a lumii.

Tîmplarul îmi dăduse o scorbură de nuc, pe care el n-o mai putea folosi. O scorbură urîtă cu un nod buburos, negru ca un ogor nelucrat. În partea de sus, lemnul avea o parte mai alburie, o ciocnire de culori cu un ecou cald, ca în muzica pe care o ascultasem. Încleştarea instinctului, dureroasă, din care faunul lui Debussy se zbate, să se smulgă, mă gîndeam că s-ar fi putut prinde în scorbura neagră.

Am tras cîteva linii cu un creion, numai că în scorbura mea de nuc nu încăpea faunul cu întreaga lui anatomie. În partea de jos întrevedeam rînjetul, crisparea tragică, deci se putea schiţa o mască. Atît însă nu era destul. Partea albă a lemnului mi-a sugerat nişte mîini. Mi s-a părut că sentimentul copleşitor cu care mă întorsesem de la concert cade pe lemn. Începusem să fredonez fragmente din melodiile auzite, lovind apăsat cu ciocanul. Se părea că e vară, că se face cald, şi am deschis fereastra. Lumina cădea acum pe dungile lemnului negru, poleindu-l cu argint.

Venise deci momentul să mă folosesc de munca din vara trecută. *Ritmurile* abstracte trebuiau ţesute acum în forme sensibile. Era un moment nou în meseria mea şi destul de greu. Greutatea venea de acolo că de astă dată porneam la lucru de la un conţinut bine definit. Pentru ca forma să exprime cît mai plastic ideea mea, trebuia să pot face legătura între materia lemnoasă şi figura faunului. Acest fel de a gîndi problema sculpturii nu era încă destul de clar în mintea mea, dar cu timpul aveam să înţeleg că materia în care lucrează sculptorul are o semnificaţie asemănătoare cu aceea a limbii unui popor, pentru

un poet. Fără această înţelegere, formele nu au putere de expresie, nu emoţionează.

Multă vreme s-a crezut că sculptura nu era genul potrivit pentru exprimarea stărilor sufleteşti, dar Rodin, prin opera lui adînc umană, atît de zbuciumată, a înlăturat pentru totdeauna această prejudecată estetică. Sculptorii români, Paciurea şi Brâncuşi, au făcut şi ei unele lucrări pătrunse de spiritul înnoitor al înaintaşului lor din Franţa. Legătura între ei era aceea că materia era înţeleasă ca o matcă stilistică hotărîtoare. Drumul meu spre această înţelegere avea să mi se deschidă, totuşi, nu privind opera lor, care mă fascina fără să-i fi putut găsi cheia interioară, taina, ci în faţa naturii, în grădina cu meri din Geoagiu, privind arborii atît de expresivi.

În timp ce lucram, gîndul meu da tîrcoale acestor probleme, cînd a trecut studenta. Mi-a întrerupt meditaţia, rostind şi ea cîteva cuvinte îngrozitoare. Cuvinte negre. Se vede că îndrăgostiţii nu se puteau lipsi de ele, le foloseau ca pe nişte arme, unii împotriva altora, ceea ce însemna că între bărbat şi femeie se dă o luptă neiertătoare. Dar pentru ce ? Nu puteam răspunde şi mi-am întors gîndul la sculptură.

Cioplind, mi se ridicau în conştiinţă stările sufleteşti trăite în grădina cu meri a Geoagiului, dar lemnul era dur. În jurul nodului, fibrele se ţeseau în adîncime, păreau de fier, şi-am rupt o daltă. Îmi venea să mă dau bătut. Închisesem fereastra, dar aşa îmi era prea cald. Am redeschis-o.

Lumina cădea acum mai viu pe lemn, iar cele cîteva forme dezgolite păreau sălbatice. Mi s-a părut că plînge lemnul. Era bine început, dar îmi era foame. Aş fi mîncat ceva, aş fi beut o sticlă de vin şi n-aveam nici ţigări. M-am dus alături, la portăreasă, şi am rugat-o să-mi dea ceva de mîncare.

Avea nişte friptură rece şi mi-a făcut şi un ceai.

I-am mulţumit, spunîndu-i :

— Am să-ţi fac o casă cu verandă şi-ţi voi cumpăra o vacă cu lapte, Rozalia, cînd voi fi bogat, te rog să-mi cumperi şi nişte ţigări.

— Aşa zicea şi domnul Stoian. Acum nici nu mai dă pe-aici. Vă ştiu eu pe voi...

Mi-a adus și țigări. Acuma nu-mi mai lipsea nimic, dar se însera. Am aprins lampa și am atîrnat-o în dreptul ferestrei. Formele prindeau relief mai puternic. Crăpătura din nod rînjea satanic, parcă gîlgîiau în ea cuvintele urii din dragoste.

Mi-am ascuțit dălțile, lucrînd cu mare așezare lăuntrică, neluînd seama că orele treceau. Se-auzeau din cînd în cînd pașii Rozaliei, care se ducea să deschidă poarta, apoi s-a făcut o liniște în care loviturile de ciocan păreau stranii.

Lumina lămpii pîlpîia ușor, mișcînd umbrele cioplitu-rilor mărunte. În dreapta sus, scorbura mai avea coaja pe ea. Am dat-o ușor la o parte, cu grijă, ca pe un bandaj lipit de rană. O ușoară ondulare pe trupul lemnului, sus, amintea suferința lui trecută, și am lăsat-o cum am găsit-o. Am ridicat lemnul în lumină, privindu-l ca pe un mort înviat. Era viu, dar cioplitutile îi dădeau un aer deco-rativ, de lucru făcut. Trebuiau înlăturate urmele dălților, mă simțeam însă obosit.

„Ehe! Ți-e somn, omulețule, ți-e somn, rînjea faunul din lemn, te dai bătut, omulețule!“

Mînile creșteau ca niște spice de grîu în lumină. Albul lemnului întregea sensul liric al acestei creșteri.

Fumam, înghițind fumul ca un soldat care-a cîștigat o bătălie, dar liniștit nu eram. Lipsea ceva ca lucrul să fie întreg și nu știam ce. Am luat lampa în mînă și o purtam în jurul lemnului. Îmi tremura mîna. Lumina lămpii părea un amurg, sub al cărui foc faunul înălța spre cer țipete și rugi aprinse.

Mă întrebam cum putea fi intitulată această lucrare, dar nu găseam cuvîntul de care s-o pot lega. Era o frămîntare acolo, dar era și-o liniște. Mi s-a părut chiar că era prea multă liniște. Ceva nu era bine aici. Rîsul faunului pierduse din demonismul pe care-l avea în crăpătura încă necioplită.

L-am culcat iar pe tejghea, l-am prins puternic în scoabe și am început să lucrez mai departe.

Eram obosit, nu mai gîndeam. Mi se mișcau mînile de la sine, ca și cînd lemnul se ciopl ea singur, dintr-o voință a lui, pe care muzica o pusese în mișcare. Îmi vîjîiau urechile, iar picioarele îmi erau țepene de frig. Numai mînile

îmi erau calde. Atunci am auzit nişte bătăi în poartă, bătăi neobişnuite, cu piciorul, cu pumnii. Mă gîndeam că Rozalia o fi adormit şi nu mai auzea soneria. Am lăsat lemnul şi am plecat să deschid. Pînă la poartă era un coridor lung, pe care l-am străbătut repede, apoi am deschis liniştit. Era studenta, vecina mea, în braţele unui tînăr. A deschis ochii, m-a privit o clipă şi i-a închis iar. Luase otravă. Era un medic cu ea şi tînărul profesor de care era îndrăgostită. Au dus-o în casă, iar eu am intrat în atelier.

Mă gîndeam la ea şi ciopleam înainte. Îmi sărise somnul şi nici frig nu-mi mai era. Parcă-mi era frică, şi nu ştiam de ce. Mă gîndeam că voinţa care te împinge spre moarte nu e bună. „Oare cînd eşti mai curajos? Cînd vrei să mori, sau cînd vrei să trăieşti?"

Faunul parcă-mi asculta gîndurile. Mi s-a părut că-l aud hohotind, în timp ce mîinile lui albe, ca nişte spice în lumină, invocau milă pentru studenta îndrăgostită.

INTERPRETARE

Sandi iubea cu tot sufletul, cu exaltarea şi cu naivitatea lui o femeie măritată, o brună cu ochi calzi, cu mînuţe moi, albe, cu gura ca o floare de foc. Era soţia unuia dintre magnaţii de la club, mamă a doi copii sau trei, nu mai ştiu. Într-o zi au venit împreună la atelier şi Sandi m-a rugat să-i fac un portret. Doamna avea o blană de astrahan, pe care şi-a dezbrăcat-o încet, de parcă era vie. Prin rochia subţire i se simţea trupul ademenitor. Erau în ea o linişte şi o bunăstare care mă întărîtau. Sandi îmi spusese că-l chinuie, că nu-i înţelegea dragostea, că-i era mai de preţ liniştea conjugală decît fericirea lui.

Am început să lucrez şi, cum se întîmplă de obicei, ochii sculptorului se întîlnesc cu ai modelului. Privirea ei părea liniştită, dar întrebătoare. Mă învăluia cercetător, ca şi cînd ea era sculptorul. Poate voia să ştie ce credeam despre frumuseţea ei...

— Ești foarte frumoasă, doamnă, mi-e milă de Sandi. Iubita mea nu e frumoasă de loc, și totuși sufăr pentru ea prea mult.

Și-a ridicat sprîncenele și, surîzînd cu mirare, mi-a spus :

— Voi, artiștii, cereți prea mult unei femei.

M-am oprit o clipă din lucru și am privit-o în ochi de aproape, voiam să văd cîtă tristețe adevărată ascundeau vorbele ei. Ea a simțit scrutarea mea și, lăsîndu-și genele în jos, a mai adăugat :

— Facem și noi ce putem.

— Știi, se amestecă Sandi, el caută o iubire absolută.

— E firesc, a răspuns ea, toți bărbații caută.

„Toți bărbații..." Ea știa bine acest lucru, totuși voia să rămînă pentru Sandi o simplă ademenire. În clipa aceea mi s-a părut urîtă, mult mai urîtă decît Nora.

Sandi mă rugase s-o fac așa cum era, cum o vedea el, cu obrajii rotunzi, cu gura voluptuoasă, cu toată viața aceea din care porneau poftele simple ale femeii. Asta însemna că trebuie să lucrez multe ședințe, dar voiam să-l mulțumesc. Cît dinspre partea mea, îmi ziceam că nu strică să fac un studiu de natură, văzută cu ochi simpli, așa cum o vedea toată lumea.

A venit doamna la atelier de mai multe ori, totdeauna însoțită de Sandi, care ardea ca un chibrit în jurul ei. Ea era liniștită, grăsuță și parfumată. Lucram fără tragere de inimă, din meserie.

— Seamănă, zicea Sandi, dar n-are viață. Aș vrea s-o sculptez eu.

— Cînt-o într-o sonată, i-am spus.

— Toate cîntecele mele sînt pentru ea, a răspuns el, dar imaginea, înțelegi tu ? Vreau să am imaginea ei !

Pentru Sandi trebuia să fac totul. Doream să-l mulțumesc.

Am continuat să lucrez, însă, cu fiecare întîlnire, doamna îmi părea tot mai urîtă. Venea în fiecare zi îmbrăcată în altă rochie și se mișca prin atelier, răspîndind în aer parfumuri care mă îmbătau. Sandi se topea privind-o. Îmi era foarte milă de el. Nu mai puteam lucra. Nu puteam, fiindcă arta nu se face din milă. Se face din sentimente puternice de admirație sau de repulsie. Dacă totuși lucrezi

fără sentiment, din meserie, cum ziceam eu, atunci se nasc acele lucrări reci, intitulate *studiu*. Sandi voia o operă de artă, în care să se ghicească admiraţia lui pentru iubită. Eu însă n-o admiram. Mai mult, ajunsesem să-mi fie silă de ea. Că era frumoasă ? Era, dar felul ei de a fi îmi repugna. Ce trebuia să fac ?

Îmi spusesem de multe ori că sculptorul nu trebuie să se mulţumească a reproduce mecanic imagini din natură, că aveam dreptul să leg de aceste imagini gîndurile şi sentimentele mele, iar acum ezitam să mă exprim cu sinceritate, dorind să fac un portret pe gustul lui Sandi. Îndrăgostit fiind, el era robit de frumuseţea ei fizică, eu căutam însă frumuseţea morală, portretul intim, la care nu ajungi decît interpretînd formele, dîndu-le sensuri expresive în direcţia unui conţinut intuit.

Mi-am adus aminte că, lucrînd în atelierul din subsolul clinicii portretul unui medic neamţ, mă lăsasem influenţat de el şi făcusem un portret asemănător, ca un mulaj, apoi mi-a părut rău. Nici nu-l pusesem în expoziţie. Acum eram pe cale să mai fac unul, să mai am o lucrare pe care să-mi fie ruşine s-o expun... „La dracu ! Nu vreau să mint !“ (Îl uitasem pe Sandi.)

În clipa aceea mi s-a părut că înviez. Am început să modelez cu violenţă, să dau formelor expresie conformă cu sentimentele şi gîndurile mele.

Sandi citea liniştit, doamna fuma ţigară după ţigară. Nu ştiu cît a trecut, vreun ceas, nu mai mult, şi m-am oprit. Am privit lucrarea. Era hidoasă.

Am luat caietul de note, în care de mult nu mai scrisesem nimic. Caiete în care paşii mei sînt însemnaţi ca într-un răboj zgîriat cu unghia. Am scris astfel : *Frumosul şi urîtul îl recunoaştem prin ura şi prin iubirea noastră.*

Am scris aceste rînduri cu un sentiment de uşurare, ca şi cînd pentru ele, şi nu pentru portret în sine, mă trudisem atîtea şedinţe.

Nu ştiam să-mi organizez bine concluziile, de aceea toate însemnările mele despre artă, din vremea aceea, rar treceau de cîteva rînduri.

Mi-am aprins o ţigară şi am spus :

— E gata portretul.

Amîndoi s-au apropiat cumva miraţi, s-au uitat o clipă, apoi Sandi s-a întors spre mine: obrazul lui devenise o mască palidă, rece...

— E o bătrînă vrăjitoare. Nu înţeleg.

Am răspuns :

— Nu este bătrînă, e numai vrăjitoare.

— Ai vrut să mă jigneşti ? a întrebat doamna, cu un ton uşor afectat.

— Nu. V-am privit o clipă cu ochii mei. Il rog pe Sandi să mă ierte. Acum voi încerca să prind imaginea pe care mi-o cere el.

Am pus degetul şi am lăsat mult peste ochi pleoapele, arcuind puţin sprîncenele, ştergînd dunga dintre ele, apoi am şters dungile din colţul buzelor, îngroşînd mult buza de sus. Am înclinat capul puţin spre stînga, iar gîtul l-am împins înapoi.

— Acum e duioasă şi tandră.

— Extraordinar ! a exclamat Sandi, mirat.

— Îmi pare bine că mă apropiu de imaginea întrevăzută de tine, dar e numai o teză.

— Nu înţeleg ce vrei să spui.

— Eu înţeleg, vorbi doamna. Vrea să spună că în realitate eu semăn cu o vrăjitoare.

— Nu în realitate, în relaţiile cu Sandi.

— Vezi, Sandi, eu ţi-am spus... (Nu ştiu ce-i spusese.) Să plecăm, e rău cu mine prietenul tău.

Şi-a pus paltonul şi a plecat, dîndu-mi mîna mai mult de formă. Sandi m-a privit, clipind repede din gene, vădit intrigat, şi a ieşit în urma ei, fără să-mi dea mîna

S-ar fi putut crede că pleca supărat. Avea de ce, nu m-am mirat că multă vreme n-a mai venit la mine.

A venit o lună mai tîrziu şi m-a rugat să-i arăt portretul, dar eu îl aruncasem în ladă.

— Ai fost foarte rău, mi-a spus el, dar mult bine mi-ai făcut. Era o mică burgheză. Am scăpat de ea.

— Cum mică, era mare burgheză !

— Vreau să spun că avea un suflet mic...

Cuvintele... Fără ele nu se poate.

Oare eu cu ce cuvînt aveam să mă despart de Nora ?

Într-adevăr, aruncasem portretul în ladă, furios ca și cînd el ar fi fost de vină. Vina însă era a mea. Îmi făgăduisem, nu demult, să fac o sculptură simplă, pe care s-o înțeleagă toată lumea, și nu mă puteam ține de cuvînt. Asta însemna că voința nu mă asculta, și lunecam spre forme exagerat romantice, cum se poate vedea și din cugetarea însemnată în caiet.

Mă plimbam prin atelier, căutînd un punct de sprijin, voiam să nu mă las pradă îndoielilor. „O sculptură simplă... Hm! Cum putea fi aceea? Simplă ca bună ziua! Ușor de zis..."

Îmi venea să plec, m-aș fi dus undeva, să scap de întrebări. „Trebuie să încep o temă cu un conținut puternic, să nu mă las furat de jocul formelor și al materiei, îmi spuneam. *Eminescu, Moise...*" Parcă mă temeam să-i încep din nou. Mi-am adus aminte că Moșu mă întrebase de ce nu l-am făcut pe Mihai Viteazul. Parcă nu mă atrăgea. Și deodată mi-a venit Horia în gînd. Citisem despre răscoala țărănească o cărțulie. Mă întrebam ce conținut se lega de figura lui Horia. „Revolta, mi-am spus. Trebuie să ardă o flacără în chipul lui..."

Am luat lut și am început să lucrez. Aveam o fotografie cam ștearsă, dar se vedeau trăsăturile. Obraz lunguieț, frunte înaltă, ochi care privesc în sine așezați la mijlocul craniului, nas și bărbie ascuțite, buze strînse, voluntar, cu amărăciune, părul înnodat... Ce putea fi mai simplu?

Lucram cu vădită înclinare de a nu lăsa nimic necontrolat. Căutam proporțiile cu răbdare, dar asta mergea încet. „Nu-i nimic, îmi spuneam, nu trebuie să-l fac repede. Trebuie să lucrez stăpînit, cum a fost el, cu buzele strînse."

Îmi treceau prin minte viața lui, drumurile făcute pe jos pînă la Viena, cu jalbele iobagilor. Drumuri zadarnice...

Îmi treceau prin minte versuri populare, auzite în sat:

Cît o fost Horia-mpărat,
Domnii nu s-or descultat,
Nici în pat nu s-or culcat.
Ca lupii fugeau lătrînd,
Asudînd și spumegînd.
Horia sta și poruncea
Și cînta cu fluiera...

De-ar fi-mpărăţit un an,
N-ar mai fi murit şuhan.
Hore, Hore, cum te-ai dus,
Grofii iar în lanţ ne-au pus...

„Poporul îl vedea împărat. Avusese o măreţie. Şi cînta cu fluiera... De aceea l-au numit Horia. Pe el îl chema Ursu Nicola"...

Mă gîndeam la el şi lucram. Aş fi voit să am şi o fotografie din profil. De unde s-o fi luat? Trebuia să ghicesc profilul cu mijloacele logicii plastice, să-l deduc din trăsăturile care se vedeau, dar era greu. Trebuia să caut la bibliotecă, şi am acoperit lucrarea. Era şi tîrziu.

Am găsit a doua zi la Biblioteca Universităţii o reproducere după un profil sculptat şi am continuat să lucrez. Am lucrat zece zile, fără oprire, şi am făcut un portret asemănător. Aşadar, m-am ascultat. Am lucrat stăpînit şi am făcut o sculptură pe care o putea înţelege oricine.

I-am chemat pe tîmplarul din curte şi pe tinichigiu, să-l vadă.

— Un ţăran sălbatic, spune tinichigiul.

Cam asta era şi părerea tîmplarului, apreciere care nu mi-a plăcut. Însemna că pusesem accent prea intens pe expresie. Am început să înmoi trăsăturile, să-l îmblînzesc. Două zile mai tîrziu, i-am chemat din nou. A venit şi Leon, iar el a spus nişte vorbe care aveau să mă chinuie nespus. Zicea că seamănă cu un erou din *Trei muşchetari*.

M-am făcut că nu bag de seamă, mai ales că tîmplarul şi tinichigiul ziceau că acum era bine.

Totuşi nu era. Nu era de loc bine. Horia nu trebuia să semene cu un muşchetar! Am controlat proporţiile cu meticulozitate inginerească, am făcut corecturi încă o zi, două, totuşi aerul de muşchetar stăruia. Unde putea fi greşeala? Priveam lucrarea cu scrutare dureroasă, însă nu puteam ajunge la nici un înţeles. „Trebuie să fac altul, mi-am spus. Trebuie, dar dacă nu înţeleg în ce constă greşeala, am să fac altul la fel."

Înainte de a mă culca, luminam portretul din toate părţile, îl priveam de aproape, de la distanţă, doar-doar mi se va deschide mintea. Adormeam şi mă trezeam cu el în gînd.

L-au văzut şi alţi prieteni şi spuneau că e frumos. „Frumos cum? Ca figură, ca un muşchetar? Ce fel de frumuseţe văd ei? Horia trebuia să fie revoltat." Asta era frumuseţea pe care voisem să i-o dau.

Coroiu spunea că e prea romantic. Pas de te descurcă. Am început să citesc din nou cartea vieţii lui Horia, simţind că acolo se află adevărul pe care nu-l puteam exprima.

Aveam să aflu un lucru pe care-l ştiam, dar îl uitasem: că Horia pentru revolta lui fusese tras pe roată. Deci în orizontul conţinutului se cuprindeau şi înfrîngerea, drama, martirajul. Era, ca să mă exprim curent, o temă cu conflict, ca şi tema *Eminescu*. Am început alt portret, cu ciudă, cu necaz, fără să mai privesc documentele. Mi se părea că-l ştiu pe dinafară. În două zile am închegat altă lucrare, foarte deosebită de cealaltă. Am început iar o lungă confruntare, să înţeleg ce le deosebea. Cînd venea cineva, le acopeream. Nu voiam să se ştie cît de nehotărît puteam să fiu. Treceau zilele, şi concluziile la care ajungeam se încîlceau tot mai mult. Mi se părea că şi cel făcut pe urmă, deşi mai viu, mai focos, avea încă aerul acela de bravadă muşchetărească. În cele din urmă mi-am spus că pletele erau de vină. Le-am dat jos, dar fără ele Horia părea un călugăr papistaş. I-am pus iar pletele şi l-am acoperit. Trebuia să las timpul să treacă, să-i uit pe amîndoi, şi i-am lăsat o săptămînă sub cîrpele ude.

Ieşeam pe stradă şi mi se părea că în fiecare om îl vedeam pe Horia muşchetar. Într-o seară, la un pahar de vin, l-am întrebat pe Leon ce înţelegea el prin muşchetar, şi mi-a povestit romanul lui Alexandre Dumas. Am rămas cu înţelesul că muşchetarii erau nişte aventurieri romantici, ceea ce ştiam mai dinainte.

Întors acasă, am descoperit lucrările şi, cu cea dintîi privire, am făcut o constatare. Anume că în cea dintîi variantă era mai senzual, mai călduţ. Asta însemna că pusesem prea mare accent pe forma exterioară. Expresia se desprindea de la suprafaţă, prea fizionomic, naturalist. În cel făcut mai pe urmă, formele erau mai unghiulare, obrazul părea mai osos, aproape uscat. Comparat cu fotografia, era mai puţin asemănător, totuşi prin expresie era mai apropiat. Erau bune observaţiile astea şi am tras o con-

cluzie pe care am scris-o în caiet. *Forma prea senzuală duce spre stil naturalist. Personalitatea lui Horia nu poate fi redată cu forme călduţ avîntate. Horia trebuie să sugereze neclintirea stîncii.*

Suna bine în scris, dar trebuia făcut. Nu-mi mai rămăsese decît puţin pămînt şi am dărîmat lucrările, am înmuiat pămîntul şi, cîteva zile mai tîrziu, am făcut altă variantă, pe care n-am mai stricat-o, şi cu timpul aveam să mai fac multe, pînă aveam să înţeleg limita şi direcţiile spre care se poate dezvolta interpretarea unei teme.

Aveam să păşesc încet spre acest moment, cu ocoluri mari şi numai după ce aveam să înţeleg în profunzime ce este stilul.

Acum înţeleg bine, viaţa te învaţă ea ce n-ai ştiut, totul e să nu-ţi ceară un preţ pe care să nu-l poţi plăti. Eu eram bogat : îmi era caldă inima, ardea în mine un foc mare. Setea de viaţă mă făcea să uit loviturile, mi se vindecau rănile pe nesimţite. Primejdia era că voiam să ştiu totul prea repede, şi săream treptele, trebuind mai apoi să iau totul de la cap.

TRISTEŢI, CONFLICTE

Toţi prietenii mei erau îndrăgostiţi, ceea ce însemna că fără dragoste nu se poate trăi. Iubea fiecare în felul lui, numai Leon era singur. Venea pe la mine foarte des şi sta ore întregi. Nu mă simţeam rău cu el. Îmi povestea vreo intrigă din culise sau cînta, şi trecea vremea fără să băgăm de seamă. Cînd venea Nora, devenea sarcastic. I se adîncea cuta dintre sprîncene, punea întrebări şi da răspunsuri răutăcioase.

— De ce-l iubeşti tu, Nora, pe Ivan ? o întreba el, neaşteptat. Alt gîscan n-ai găsit ?

Nora răspundea cu gingăşie uşor afectată :

— Îl iubesc fiindcă mi-s tînără şi proastă, dar el îi rău. Nu mă iubeşte. Dracu să vă ia pe toţi bărbaţii, că nu în-

țelegeți dragostea unei femei. Eu vreau să mă mărit cu un om simplu, cu un muncitor.

— Auzi, Ivan? Tu ești o dragoste de ocazie. E cazul să rîdem...

— Taci mă, ce rîzi ca un idiot? Mă iubește fiindcă și eu o iubesc.

— Ivan, tu minți! Nici tu nu crezi. Ești un catîr cu gușă! Te joacă Nora pe degete ca pe-un sfîrîiac.

— Nu-i drept, sărea Nora, el îi stăpînul meu. De ce-l necăjești? Totdeauna te găsesc aici. Vreau să stau numai cu el. Du-te acasă!

Felul acesta de sinceritate ținea de arta ei de a se face simpatică. Leon însă nu se da bătut.

— Mergem să bem ceva, zicea el, vino și tu, Nora.

— Nu mai vin, că mă compromiteți. Io mi-s fată cuminte, și voi vă îmbătați. Duceți-vă singuri. Să știi că nu mai viu cînd ești tu aici.

Pleca și rămîneam singuri.

— N-ai să scapi de ea niciodată, Ivan.

— Nici nu vreau, mă lăudam eu.

— Vrei, dar nu poți. Ești slab, Ivan, trebuie să te întărești cu o stacană de vin. Am bani, vino să bem. Eu sînt artist cu leafă, nu ca tine. Cînt pentru bani...

Izbucnea într-un rîs monstruos, apoi continua să fredoneze. Glasul lui avea atîta forță, încît te cuprindea o stare tulbure.

Plecam prin cîrciumi și, dacă ne înfrunta cineva, Leon răbufnea ca un uragan, înspăimîntînd lumea. Spărgea pahare, arunca scaune și nu-l puteam potoli nicicum. O dată, l-am prins de piept și am răcnit la el. Atunci m-a apucat de subsuori și m-a ridicat cu capul în grindă, hohotind sinistru:

— Ivan! Sparg plafonul cu tine! Nu știi cu cine ești prieten.

M-a lăsat jos și, sărutîndu-mă, a început să plîngă, zicînd că el știe de ce plînge.

Iubise o fată din Iași, care l-a lăsat pentru altul. Acum încerca să uite. Beția îi răscolea însă amintirile.

— Iubește pe alta, îl îndemnam eu, asta-i folozofia ta, de ce nu te asculți?

— Nu mai este alta ! Sînt numai altele ! Ivan, îţi spun eu, nu poţi iubi de două ori. Tu simţi, Ivan, pentru asta n-o laşi pe Nora. Te ţii şi tu de-un fir de aţă. O să se rupă într-o zi. Te duci dracului şi tu, ca şi mine !

Înţelegeam că Leon era mult mai chinuit decît eram eu. Cînd începea să bea, întîi se întuneca. Tăcea, înghiţind pahar după pahar, apoi începea să cînte. Spre ziuă plîngea. Scara asta credeam că e comună tuturor beţivilor, şi nu greşeam. Nu ştiam însă că toţi beţivii aveau o tristeţe în suflet, o durere adîncă, pe care conştiinţa lor nu era în stare s-o vindece altfel. Leon mai avea totuşi speranţe. Se gîndea la o femeie care să-l iubească cu ochii închişi.

Ciudat este că viaţa avea să-l pună faţă în faţă cu această femeie : femeia care moare, pentru a sădi în celălalt sentimentul iubirii.

Primăvara era în toi. În parc cîntau lăutarii, iar restaurantul gemea de studenţi. Mă duceam şi eu cu Leon. Nopţile petrecute împreună cu el erau pentru mine ca nişte plecări pe alte tărîmuri. Cînd mă întorceam, tîrziu după miezul nopţii, acasă, scriam. Începusem al treilea roman, intitulat *Bestia,* roman de dragoste, cu trădări şi sinucideri. Scriam şi poezii, iar caietul cu note nu mai avea pagini.

Erau zile cînd îmi vîjîia capul ca un motor, nu mă puteam linişti cu nimic. Uitasem insuccesul de la Bucureşti şi eram gata să-mi fac alte iluzii. Numai trădarea Norei n-o puteam uita. Mă gîndeam la o femeie cum era vecina mea. Mă urmăreau cuvintele ei, aş fi dat orice s-o mai aud vorbind, dar ea plecase din Cluj. Au venit părinţii ei şi au dus-o acasă. Acum locuiam eu în camera ei, în care mai erau cărţi şi lucruşoare pe care nu le luase. Rămăsese şi o fotografie, după care făcusem multe desene.

Într-una din aceste zile, cînd m-am întors, fotografia nu mai era pe perete. Venise tatăl ei, un învăţător bătrîn, de undeva dintr-un sat de munte, a adunat toate lucrurile ei, luînd şi fotografia. Am pus pe locul acela unul din desenele făcute de mine.

Învăţătorul i-a spus Rozaliei că fata lui era bolnavă, că rămăsese cu arsuri la stomac şi abia în toamna viitoare se va întoarce la Cluj, să-şi ia teza de licenţă.

Mi-o imaginam stînd în grădină cu o carte pe genunchi, mai palidă ca în trecut, gîndindu-mă că e foarte greu să mori, chiar mai greu decît să trăieşti...

Veneau prietenii la mine, dar nu îndrăzneam să-i citesc decît lui Leon, căruia îi plăceau romanele psihologice, gen Dostoevski. Cam aşa ceva trebuia să fie şi romanul meu. Uneori mă apuca ziua scriind, totuşi romanul înainta greu.

Ziua sculptam şi desenam, iar la Nora mă duceam foarte rar. Venea ea uneori pe la mine şi se tînguia :

— Tu nu mă mai iubeşti de loc, iubitule, şi eu stau şi te tot aştept, şi tu nu mai vii niciodată. Mă laşi să te aştept prea mult ! Să ştii că mi-s cuminte, nu mă mai gîndesc la rele. Poţi să vii, că mă găseşti totdeauna acasă.

Erau zile cînd îmi era dor de ea şi porneam, dar nu ajungeam. Mă întîlneam cu vreun prieten şi o uitam, apoi, cînd ajungeam acasă, îmi aduceam aminte. O vedeam aşteptîndu-mă şi simţeam un vînt rece peste inimă. Îmi era milă de ea, fără să-mi dau seama că acesta era cuvîntul cu care aveam să ucid iubirea mea şi a ei. Mila, platoşă iezuită a neputinţei noastre...

Răul era că, fără să bag de seamă, mila mea se schimba într-un sentiment de dispreţ pentru toate femeile. Criza mea sentimentală lua astfel o formă primejdioasă de tot, îndreptîndu-mă spre conflicte şi mai mari.

Aveau şi prietenii conflicte, poate mai mari ca ale mele, dar nu se vedeau din afară. Aşa cum nu puteau ei simţi truda mea sufletească, n-o puteam simţi nici eu pe a lor. Dintre toţi, Andrei părea cel mai liniştit, dar avea şi el umbrele lui sufleteşti. Era, fără îndoială, prea intelectual, pentru a se lăsa atras în meandrele temperamentului, însă acest fel de a fi putea ascunde un soi de tristeţi chiar mult mai adînci. Mai agitat era Paul. Se îndrăgostise de Tamara, pricinuindu-i nemărturisite păreri de rău poetului Alecu, care o iubise şi el cîndva, punîndu-i la picioare impetuoasa lui tinereţe, iar acum o plîngea în taină. Pentru Tamara, neliniştită şi originală cum era, dragostea era doar

o punte de trecere în lumea visului, lume pe care Alecu o alimentase din belşug cu fantezia lui poetică, dar Paul era cerebral şi practic. Conflictele erau scrise astfel de la început în dragostea lor.

Venea Tamara prin atelier şi vorbea mult, neîntrerupt, cu explozii de entuziasm, fără şir. Spunea că nu-l iubeşte pe Paul, că el nu ştie iubi, că în dragoste trebuie să fii inspirat, să te înalţi şi să cazi, să nu-ţi fie frică, pentru ca să poţi iubi mai mult, cum face ea cu prietenul ei nedespărţit, Canis !

Canis era porecla lui Erik. Se împrietenise cu ea fiindcă era îndrăzneaţă şi originală în prietenie, ca şi în iubire, gata oricînd să salte din realitate.

— Aseară m-am plimbat cu Canis prin parc. A fost grozav ! Avea o fantezie nebună ! Zice că m-ar iubi, dacă aş fi un tablou de Velasquez, la Louvre. M-ar fura şi m-ar ascunde în magazia cu cărbuni a unui vapor, am naufragia şi vaporul s-ar trînti de o stîncă. Atunci mi-ar cădea în genunchi şi m-ar ruga... să-l salvez !

Cînd o auzeam vorbind astfel, făceam piele de găină. Ea pricepea că nu mi-e pe plac şi se oprea indignată.

— Tu nu mă iubeşti. Te admir, dar eşti indiferent şi bănuitor. Vă urăsc pe toţi bărbaţii, şi pe tine în fruntea tuturor, fiindcă eşti orgolios. Nu ştiu ce găseşte Nora la tine, e o proastă ! Eu nu ţi-aş da nici bună ziua. Plec !

O lăsam să plece, dar ea se întorcea şi continua pe acelaşi ton :

— Ai putea să fii cavaler, dar nu vrei. Eşti un ţăran stricat. Nici nu te urăsc, te dispreţuiesc, şi-ţi doresc cel mai mare rău. Ascultă, dacă vine Paul, spune-i să mă evite douăzeci şi patru de ore, că nu vreau să văd bărbaţi în ochii mei. Dacă nu se poate stăpîni, atunci să vină la ora şapte şi un minut la poarta căminului, şi am să-i trag nişte palme, să vadă stele verzi. Cu Canis nu doresc să te întîlneşti, că-l strici.

Un alt prieten pe care Tamara nu-l putea suferi era Coroiu, care-şi bătea joc de ea, nemilos. Şi Andrei rîdea de ea, dar cu fineţe. Pe el îl admira totuşi, zicea că era mai inteligent decît toţi, numai Canis îl întrecea. Canis al ei, genialul Canis, frumosul Canis, drăguţul şi originalul Canis !

Într-o zi, Paul a dus-o pe Tamara să i-o prezinte mamei sale, ca pe o viitoare noră.

— Trebuie să vă sărut mîna? a întrebat Tamara. Eu am crescut într-o școală de maici, și maica stareță, care semăna leit cu dumneavoastră, m-a bătut fiindcă i-am spus cotoroanță!

După ce a plecat Tamara, Paul a fost amenințat de mamă-sa că o să fie dezmoștenit dacă o va lua de nevastă.

Totuși Paul avea să se însoare, și încă în aceeași primăvară.

ÎNCĂ UNUL CA NOI

Se făcuse cald și puteam lucra cu ferestrele deschise. Dimineața, cînd mă trezeam, pe acoperișul de tinichea din fața camerei pisicile jucau comedia dragostei fără greșeli, ca într-o sală de teatru. Alături pe creanga salcîmului, încă umedă de amintirea iernii, vrăbiuțele jucau și ele aceeași comedie, cu alt ritm, dar cu replici și răspunsuri asemănătoare. În felul acesta, diminețile mele aveau o poezie rurală, care mă ajuta să mă simt la Ogra. M-aș fi simțit cu totul la largul meu, dar la cîțiva metri de fereastra mea se afla atelierul de tinichigerie al unui mic patron bețiv, care neluînd în seamă poezia rurală, răcnea la ucenicii lui, pomenind numele tuturor sfinților catolici. Cam în același timp, deasupra atelierului, servitoarea proprietăresei începea bătutul covoarelor. Era momentul sportiv, ca să zic așa, al diminetilor mele.

Ieșeam în curte, dezbrăcat pînă la brîu, și mă spălam încet, frecîndu-mă cu ștergarul pînă mă încălzeam bine. Luam apoi o mătură și adunam gozurile de pe jos.

Într-una din astfel de dimineți, cînd ajunsesem la făraș, mă pomenesc în ușă cu un coleg de la academie. Nu ne mai văzusem de cîțiva ani, timp în care și el, ca și mine, se schimbase la față.

— Eu mi-s, strigă el, Ganza! Am venit să te văd, Iuane! Să-mi iau pălăria gios, ori să nu mi-o iau, că aici

îi ca și afară! Fain atelier ai, n-am ce zice. Cum l-ai putut găsi?

Avea o pălărie neagră, ștearsă de ploi, cu marginile răsfrînte în jos, sub care chipul lui palid se ascundea ca ceva ce nu mai avea rost să fie văzut.

Nu și-a dat pălăria jos.

— Aici nici n-ai unde șădea! Lasă, că nici nu vreau. Am vinit să te văd ! Tu vrei să mă vezi?

— Vreau, cum să nu?

— Noa, atunci să ne vedem, dragul meu, că multă vreme o trecut de cînd nu ne-am văzut. Uită-te la mine, că și io mă uit la tine. Mă uit și nu-mi vine să cred... Ie, zo : te-ai făcut artist!

Se uita pe pereți, la desene și la sculpturi.

— Eștea toate tu le-ai făcut? Faine-s dragul meu, las', că-i bine! Lași-mă să duhănesc o țigară?

Și-a scos dintr-un fund de buzunar o cutiuță de tinichea și, răsucindu-și o țigară, se tot uita pe pereți. Nu puteai ști ce gînduri anume îi treceau prin cap.

Voia să se depărteze, să vadă mai bine lucrările, și n-avea cum, fiindcă se izbea de tejghea.

— Iuane, dragul meu, fain copil ești, de ce nu te muți într-un castel, unde să se vadă mai bine chipurile eștea frumoase? Zo nu glumesc! Io am un văr cu trei camere, tu di ce n-ai un văr, să stai la el fără nici o grijă? Să vii numai să vezi că și io piftoresc... Cai verzi, ca și tine! adăugă el rîzînd.

Vorbea o limbă țărănească, șugubeață cum îi era și făptura. Cînd eram la academie, îi spunea Genucu, nume cu rezonanță familiară, pe care, tot glumind, el avea să-l schimbe cu acela de Ganza, care venea de la Gîscă, numele lui de familie. Desenele lui aveau o căldură, o emoție și un simț al naturii, neașteptate la un elev. Profesorii îl lăudau. Într-o vacanță a fost trimis cu colonia școlară la Baia-Mare, unde s-a întîlnit cu studenți din București, și nu s-a mai întors la Cluj. A plecat la București, dar nici acolo n-a stat mult. A plecat la Iași, unde avea să studieze cu Șt. Dumitrescu și cu Tonitza, maeștri foarte respectați și mari pictori.

Am vorbit despre toate astea, pe scurt. S-a mai uitat el pe la lucrări, apoi a plecat, spunîndu-mi să mă duc și eu

la el, la vărul lui minunat, care avea acasă toate beuturile imaginate şi neimaginate, pe care era silit să le bea el singur pe toate, fiindcă vărul lui minunat era copil de popă şi se uita la beuturi ca la dracu...

Nu mai ştiu dacă m-am dus a doua zi sau mai tîrziu, destul că, apropiindu-mă de uşa casei, l-am auzit cîntînd. Sta jos, turceşte, în faţa unei tăvi cu multe păhărele pline cu drojdie aromată. Pe jos era un covor, iar pe pereţi tablouri multe.

— Noa, bine c-ai venit, Iuane ! strigă el. Dragul meu ! De azi-dimineaţă mă chinuiesc cu păharele şi nu le poci da de cap ! Cînd se goleşte unul, se umple altu ! Cînd se goleşte altu, se umple unu ! Hai, dragul meu, şi scapă-mă de chinul ăsta. Şăzi aicea gios, că chiar te-am aşteptat să vii. Credeam că nu vii ! Da' tu ai vinit, mişelule !

Mi-am luat un scaun, însă el s-a răstit la mine :

— Noa ! Să nu te văd ca domnii ! À la turca, bre ! Pe covor, că se bea mai uşor !

Îi străluceau ochii, iar paloarea obrajilor avea ceva de hîrtie incoloră. Cînd rîdea, se vedea că era ştirb. Căsca tare gura, izbucnind într-un rîs grotesc, ca şi cînd ar fi speriat pe cineva.

— Noa, Iuane, uite, am făcut dreptate : ţie trei pahare, şi mie patru, că io-s gazdă şi beau şi pentru vărul meu, care-i copil cuminte. Zice el că un inspector la beuturi nu trebuie să fie şi beutor. Bine zice, ţine-i, Doamne, obiceiul în veci ! Ia un pahar, îl ridică încet şi strigă pe alt ton : Noa ! Servus, Iuane. Ţucu-ţi ochii tăi, că fain copil eşti ! Ficior de pe Mureş, ca şi mine. Să trăim ! A trimis repede beutura pe gît, apoi s-a aplecat spre mine : Hai să te ţuc, să fim per tu ! Bine-i ? Place-ţi aici ? Credeam că nu vii, dar tu ai vinit, mişelule !

Repeta foarte des anumite cuvinte şi fraze, ca un actor care uită rolul. Mai ales cuvîntul mişel îl rostea cu diferite intonaţii, nu puteai şti dacă se foloseşte de el să te alinte, ori să te hulească. Mişel înseamnă ticălos sau cam aşa ceva. Popa din Lechinţa, cînd eram mic, mă blagoslovea adeseori cu acest cuvînt.

Gîscă era copil de învăţător, crescuse adică în tagma nădrăgarilor, chiar liceul şi l-a făcut la Blaj, era de mirare că n-avea nimic din ifosul cultural al blăjenilor, care

spuneau : *peie* în loc de cheie. Se născuse la Grindeni, mai jos de Ogra mea, pe Mureş, nu departe de Turda, deci eram pămînteni, ne scăldasem în aceeaşi apă. Era şi el orfan, îl crescuse un unchi, preot în Ciuci, alt sat pe Mureş, unde se mai ducea din cînd în cînd, cum mă duceam şi eu la Ogra, „să se spele de mîzga oraşului", cum zicea el.

Am început să bem, golind, unul după altul, cîte trei pahare şi m-am încălzit şi eu, povestindu-ne pe sărite întîmplările şi păţaniile. Plecase la Bucureşti îndrăgostit, cum n-a mai fost, zicea el.

— Aşa eram de îndrăgostit, Iuane dragă, că nu mai ştiam unde mi-i capu, nici picioarele. M-am dus la Bucureşti, şi dus am fost !...

Dragostea asta i-a pus capul, pentru că :

— Era mişea ! (De la mişel.) Se întîlnea cu unul şi cu altul, aşa că am văzut io că nu mere... Hai să bem, Iuane ! 'Tu-i trăjnitu ei de viaţă ! Am gătat cu şcoala, faşem piftură, că sîntem piftori ! Servus ! Hai să te ţuc ! Mînca-te-ar mama, că drag îmi eşti. Bea, mişelule, nu te giuca cu paharele, că io beau cu patru, să nu mă păcăleşti ! Vă ştiu io pe voi, scrintitorii... (adică sculptorii).

Nu-l păcăleam. Începusem să mă dedau cu beutura, nu trebuia să fiu mult îndemnat. Umpleam paharele şi le goleam, fără să le numărăm.

— Să bem, că mai avem ! Uite-aici, Iuane ! striga el, ridicîndu-se şi deschizînd un scrin ghiftuit cu tot felul de beuturi. Pe toate să le bem, pînă la fund, că aduce văru altele ! Fain copil de popă, n-am ce zice ! Să trăiască ! Zi şi tu să trăiască !

— Să trăiască vărul, strigam amîndoi.

Punea mîna pe chitară şi intona arii stîlcite din opere, cu voce răguşită, întrerupîndu-se din cînd în cînd, să mai bea un pahar. Uşor ai fi putut crede că era vesel, dar nu era.

Într-un tîrziu a venit vărul lui, un vlăjgan de doi metri, cu un cap de copil blajin, care, văzîndu-ne, a început să rîdă.

— Hai, vere Romi, că m-am săturat să tot beau cu paharul tău ! Ie şi tu, dragul meu, bea ca dintr-al tău, că nu-i păcat ! Ridică un pahar şi strigă în gura mare : Tră-

iască inspectorul financiar! Trăiască! Şi noi să trăim în vecii vecilor! Să tot bem, să nu se gate şohan! (adică niciodată).

A gustat şi Romi puţin, apoi l-a pus jos, zicînd:

— Beţi, dragii mei, numai să nu vă îmbătaţi.

— El îi ficior de popă, ţucă-l mama pe el! Ui' ce fain îi! Şi-i amator de pifturä! Auzi, Iuane! Ori n-auzi? La ce te gîndeşti? La Ogra? Acolo-ţi stă mintea? Las', că ne ducem noi. Mai bem un pahar, dragul meu, bea, că-ţi dau cu dragă inimă.

Dar Romi trebuia să doarmă, că venea de la birou ostenit de cifre.

— Hai să-l părăsim, zicea Gîscă. Hai dincoace: în *aftelier!*

Abia atunci am văzut că alături mai era o cameră, pe care vărul lui, inimos, i-o dăduse să-şi facă atelier.

Aici era o dezordine, de nu mai ştiai cum să te întorci. Era plin de rame, de cartoane şi hîrtii pictate, împrăştiate peste tot, într-o neorînduială cumplită. A început să-mi arate picturile una cîte una. O frumuseţe nouă venea spre tine, din albastruri calde, din imagini întrevăzute ca printr-o ceaţă surie, galbenă uneori, care da aerului o vibraţie fosforescentă, o vrajă. Nimic nu amintea aici că ar fi fost la vreo şcoală, şi încă elevul lui Resu! Avea pictura lui o căldură poetică, o gravitate caldă, care te învăluia pe nesimţite, molipsindu-te de tristeţe şi nostalgie.

Ştiu că, plecînd de la el, nu mai simţeam trotuarul sub picioare, neştiind dacă eram beat de beutură, sau de culori irizate.

Încă în aceeaşi zi m-am văzut cu Andrei şi cu Coroiu, cărora le-am spus că Clujul are un nou pictor, cu fantezie şi cu umor rural, foarte expresiv.

Aveau să-l cunoască şi ei în aceeaşi săptămînă, apoi şi ceilalţi prieteni, şi, după căldura cu care vorbeau despre el, după ce l-au cunoscut, am înţeles că Ganza îi cucerise. Aveam iar un pictor între noi, care ştia să guste şi o poezie, să asculte cu interes o discuţie despre o carte citită şi să se emoţioneze ascultînd chitara vibrantă a lui Andrei. Ne întîlneam foarte des şi nu băgam de seamă că alţii ne ocoleau.

Baciu era deținut la Curtea Marțială. Sta acolo, în așteptarea judecății, care se amîna mereu. Nu se grăbeau să-l judece.

Nora cunoscuse, printr-o întîmplare, pe soția căpitanului însărcinat cu paza lui Baciu, și acesta s-a arătat dispus să-mi înlesnească o întrevedere. În schimb, eu trebuia să-i fac soției sale un portret.

Ceea ce e ciudat este că, în timp ce mă duceam spre închisoare, parcă mă duceam la o întîlnire, dinainte pusă la cale, să scriem piesa noastră de teatru, începută șase ani mai înainte. I-am spus sentinelei cine sînt.

— Da, să trăiți ! Domnul căpitan a ordonat să vă deschid.

Se părea că eram cineva. Baioneta și pușca lui nu mai făceau două parale. „A naibii și meseria asta de sculptor, mi-am zis : deschide orice ușă, ca iarba-fiarelor..."

Baciu era într-o cameră cu gratii la fereastră. Gratiile ți se așezau pe ochi, peste trup și te strîngeau. Cît am stat cu el de vorbă, nu m-a părăsit starea asta. Eram stînjenit, ca și cînd din pricina lor nu-i puteam vorbi cu destulă dezlegare de inimă. În schimb, el părea liniștit. M-a strîns în brațe, apoi m-a întrebat :

— Ce-i cu tine, mă ?

— Nu-i nimic, am vrut să te văd.

— Să mă vezi ? Tot sentimental ai rămas ? Sînt tot cum mă știi. N-am putut veni să-ți văd expoziția. Cred că tu nici n-ai auzit de greva noastră. Nu m-aș mira, din norii fanteziei tale... Spune drept, nu-i așa că n-ai știut ?

Tonul ăsta, deși îl cunoșteam, nu-mi plăcea. Te silea să-l înfrunți, ca omul care e pornit să se bată.

— Ia spune, ce mai faceți voi, intelectualii ?

— Vegetăm și noi, ca și tine, am răspuns ocolind întrebarea.

— Ăsta-i felul tău de a vorbi, nu știi ce s-alegi. Eu nu vegetez. Gîndesc.

Dac-ar fi spus că sparge pietre, n-ar fi apăsat pe cuvînt atît de tare.

— Faci şi tu ce poţi, nu te mai lăuda. Ce gîndeşti ?
— Mă gîndesc la probleme mari, ce ştii tu ?
— Multe nu ştiu. Aş vrea să înţeleg, de ce eşti aici ?
— De ce să fiu ? Se tem de muncitori, asta e ! Dar am să scap. M-au închis abuziv ! Dacă mai întîrzie procesul, fug de-aici !
Instinctiv, m-am uitat la gratii, dar el a băgat de seamă şi a zîmbit cu înţeles.
— L-am încercat ! Nu le mai trebuie decît o smîcitură, dar mai aştept. Trebuie să mă achite la proces, fiindcă n-au dovezi împotriva mea. M-au bătut, porcii, mi-au pus ouă fierbinţi subsuori, mi-au aprins aşchii sub unghii. Le-am spus că-s proşti, că se poartă ca nişte brute. Io nu-s hoţ, să-mi ascund faptele. Mai voiau să le şi povestesc ! Greva au făcut-o muncitorii, şi eu cu ei laolaltă. Să-i aresteze pe toţi, dacă le dă mîna !
— Am fost la ateliere, acum vreo lună. Am vorbit cu cîţiva tovarăşi. Ei mi-au spus că eşti aici.
— Ce-i pe-acolo ?
— Cum ştii. Te-aştepţi să se schimbe ceva ?
— O să se schimbe, n-avea grijă. Capitalismul e în declin. Porcu'ăla de Hitler mai ţine discursuri ?
— Ce ştiu eu ce face Hitler ? N-am radio.
— O să-i iasă pe nas războiul, nu va izbuti să împiedice mişcarea proletară.
Vorbea cu multă convingere, cu linişte, încît nu-ţi venea să crezi că se află într-o cameră cu gratii la ferestre.
Mi-a pus şi alte întrebări, voia să ştie ce lucrez eu.
— Multe, de toate, i-am spus. Am făcut un portret al lui Horia, care seamănă cu tine.
— Frumos subiect pentru un sculptor. Îmi pare rău că nu ţi-am văzut expoziţia. Mai scrii ?
— Mai scriu, dar tu ?
— Aş scrie, dar nu mă lasă, nu vor să-mi dea hîrtie. Se tem de cuvîntul scris, ca de foc. Dar ia ascultă : cum ai intrat aici ? Nu cumva te-au trimis să mă iscodeşti ?
— Îi fac nevestei căpitanului un portret ! Pare om de înţeles, să nu-ţi fie teamă.
— Om de înţeles ! Un laş ! A venit într-o zi şi a început să mă ia cu binele. Se vedea cît de colo maimuţa.

„Vezi-ţi de treabă, domnule căpitan, i-am spus, du-te mai bine la frizer, dumneata n-ai conştiinţă! Eşti slugă lustruită! Mai bine bate-mă, e mult mai cinstit." Mă mir că, cu toate astea, ţi-a dat voie. Spune drept, ce angajament ţi-ai luat?

— Nu fi măgar. Nora o cunoaşte pe soţia lui. I-am spus că mi-e dor de tine, că sîntem vechi prieteni. Atîta tot.

— Nu te supăra. Îmi pare bine că ai venit. Cînd am să ies, ne vom vedea mai mult. Am scris o piesă, o s-o citim atunci. Tu ce scrii? Proză, ori poezii?

— Mă Baciule, lasă astea. Spune-mi, cum te-au prins?

— Mare lucru că m-au prins! La proces am să le-o spun că-s nişte monştri. Ce cred ei? Cu baioneta nu se poate conduce un popor. Munca nu se plăteşte cu închisoare şi cu mizerie, trebuie respectată şi retribuită omeneşte! Despre asta-i vorba. O să-i facem să priceapă, berbecii.

Vorbea cumpănit. De sub sprîncenele stufoase, ochii lui verzi te fixau, voind să-ţi pietruiască în minte înţelesurile. Musculatura buzei de sus, bombată ca o margine de gutuie, umerii obrajilor, ca două muchii de piatră, îi dădeau înfăţişarea unui om de luptă. Stam pe patul de fier, iar el îmi ţinea mîna în mîinile lui. Mă simţeam ca un frate mai mic, căruia i se citeşte un testament.

Deodată se deschise uşa şi intră căpitanul, zîmbind:

— Ei, Baciule, te bucuri că a venit prietenul tău?

— Ai făcut şi dumneata o faptă bună şi-o trîmbiţi înainte de vreme. Cît sînt între gratii, vii să mă întrebi dacă mă bucur?

Spunea toate astea cu surîsul lui, în care scîrba era accentuată de dispreţ.

— Dacă mai staţi, schimbă vorba ofiţerul, vorbiţi mai încet.

— Ar putea fi un om, dar e ticăloşit de educaţia cazonă. Nu ştie mai mult decît că trebuie să mă păzească. Spune-mi mai bine ceva despre tine. Eşti îndrăgostit?

Întrebarea venea cu totul neaşteptate şi i-am răspuns cu îndoială.

Îmi venea greu să trec dintr-o dată la lucrurile din viaţa mea, care, privită de-acolo din închisoare, mi se părea măruntă.

— Da, o iubesc pe Nora, uite, ea mi-a dat să-ţi aduc două mere. Era să le uit.

Le-am scos din buzunar şi i le-am dat.

Baciu a deschis palma largă şi le-a luat, privindu-le lung, apoi a spus :

— Femeile. Ele simt căldura vieţii... A urmat o clipă de tăcere, apoi a schimbat vorba. Tu ai aflat cine a mai fost arestat ?

I-am spus numele celor de care auzisem.

— Pe ăştia îi ştiam şi eu. Despre alţii n-ai auzit ?

Nu auzisem.

Aflînd că am fost cu o expoziţie la Bucureşti, m-a întrebat despre Miron, şi i-am spus că atît el, cît şi alţi intelectuali tineri pe care-i cunoscusem cu acel prilej aveau mare simpatie pentru mişcarea muncitorească, iar unii activau în Partidul comunist.

— Intelectualii, luă el vorba, sînt foarte necesari în mişcare. Mă bucur cînd aud că cercul simpatizanţilor creşte. O să crească tot mai mult. Aruncă ochii spre uşă, apoi continuă, vorbind ceva mai încet : Du-te şi caută-l pe Gliga. Spune-i să nu vie la proces. Mă vor achita, că n-au încotro. M-au ţinut închis pe nedrept.

Aveau vorbele lui ceva pentru totdeauna. Îţi venea să zici că închisoarea făcea parte din el, din destinul lui. Cînd l-am întrebat dacă are lipsă de ceva, mi-a răspuns ca un stăpîn cu hambarele pline :

— Am tot ce-mi trebuie, n-avea grijă.

Calmul şi stăpînirea de sine pe care şi le păstra în dosul gratiilor mă mirau. Baciu, cu care pe vremuri voiam să scriem *Narcis* şi nu-i veneau ideile, se schimbase. Acum nu numai că avea idei, dar era gata să înfrunte stăpînirea pentru apărarea lor. Mă urmărea figura lui şi, ajuns acasă, am modelat o mască, pe care am intitulat-o *Omul din închisoare.*

O priveam şi mi se părea că are acelaşi conţinut pe care îl avea şi bustul lui Horia. Durerea şi revolta, sentimente pe care încercasem cîndva să le exprim în figura

lui Eminescu, păreau de astă dată mai bine legate, dar mulţumit nu eram.

În caietele mele de atunci sînt nişte pagini care amintesc aceste zile.

Am început iar să lucrez şi nu mai am timp să gîndesc. Mă las furat de lucru şi ajung la forme şi expresii necontrolate. Am făcut un bust al lui Horia, care nu mă lasă să dorm. Poate e mai bine, dar cum pot să ştiu? Mă îndoiesc.

Citesc Istoria esteticii universale în texte alese, *de Tudor Vianu, o carte din care înţeleg cît de greu este să explici arta. Am sentimentul că am ajuns la marginea unei lumi în care lumina luminează mai tare, adevărul e mai curat, iar binele mai frumos.*

Nelu, îmi scrie că nu se mai poate înţelege cu Moşu. Zice că vrea să vie la oraş, să-i găsesc un loc. El vrea să vină aici, iar eu aş vrea să mă duc acolo. Zice că au plecat şi Ion şi Petrea lui Miluc, Niculiţă Răzeşul şi Gheorghe al lui Simion... Toţi prietenii noştri din copilărie. Îi împinge mizeria afară din sat. Drumurile, gările gem de ţărani. Pleacă dintr-un loc în altul, caută de lucru, şi nicăieri nu-i loc pentru ei. Foamea, ca o seceră, se mişcă şi ea în urma lor.

Ce să-i scriu? Să-i spun că rabd foame ca să-l speriu, sau cum să fac? Ori să-l las să încerce?

Am fost la Baciu, iar acum îl văd mereu printre gratii. Întorc şi pe dos, şi pe faţă cuvintele lui. Poate că anii viitori vor aduce schimbări în viaţa noastră. Mă încordez să văd viitorul. Poate va fi mai bun decît prezentul.

Învăţ să cunosc oamenii după prietenii mei. Nu seamănă nici unul cu altul. Oare ce ne leagă? Ce este acel ceva pe care-l simt cînd le strîng mîna, cînd vorbim? Cuvintele sînt mereu aceleaşi, dar fluidul lor e tot mai proaspăt. Dacă n-ar fi ei, n-aş simţi viaţa. Eu înţeleg lucrurile numai de aproape, ca primii oameni.

Gliga și Radu au fost la mine. Se mirau că n-am scaune.

— Am scaun la cap, le-am spus, glumind.

Le-am povestit despre Baciu, și ei s-au mirat c-am putut ajunge la el. Mi s-a părut că mă ascultă cu neîncredere. Au cu toții o liniște în felul lor de a fi, o stăpînire de sine pentru care îi invidiez. Dacă rămîneam la atelier, eram și eu ca ei. Sînt calmi fiindcă sînt mulți laolaltă. Eu m-am însingurat. Mă văd scriind pe tejghea... Pe jos, pe lîngă pereți, lucrările întoarse spre mine mă privesc fiecare altfel. E o liniște mare împrejur, un pustiu.

Ar trebui să mă culc și nu mi-e somn. În fereastră, într-o hîrtie, am puțină brînză și pîine. Umblă furnicile pe hîrtia albă.

E o mare tăcere. Mă simt singur. Ce-ar fi dacă nu s-ar face ziuă niciodată ?

UN OM DISTRUS

Într-una din acele zile de primăvară a venit la mine Matei. Nu-l uitasem, dar nu mă așteptam să mai vină. Mă mutasem, credeam că nu mă va mai găsi. Parcă nu-i venea să creadă. Se putea citi pe obrazul lui că se aștepta să mă vadă într-un atelier luminos, încăpător.

În lumina lămpii, obrazul lui părea vinețiu. Între buze avea un muc de țigară stinsă.

— Ce-i cu tine, Matei ? De ce n-ai venit mai de mult ?

Căuta un loc să se așeze, dar peste tot era plin de așchii și mărunțișuri. Și-a făcut loc dîndu-le la o parte.

— Te-ai gîndit la mine ? mă întrebă el, mutînd mucul de țigară dintr-o parte a gurii în alta.

— M-am gîndit, cum să nu ! De ce n-ai venit ?

— Nu știu, a răspuns el cu mișcare din cap, ca și cînd întrebarea nu i-ar fi plăcut, apoi adăugă : Nici acum nu știu de ce-am venit. Nu vreau să mai văd pe nimeni. Sînt distrus. Nu vezi ?

Arăta mult mai rău și părea bătrîn.

— Bine, Matei, eu nu înţeleg. Tu nu lucrezi ?

— Întrebi şi tu. Am vrut să mă omor, uite !

Mi-a întins mîna, pe care se vedea urma roşie a unei cicatrice.

A deschis gura, vrînd să mai spună ceva, apoi a oftat scurt. Pe urmă a aruncat mucul de ţigară într-un colţ.

— Ascultă, Matei, nu-mi pot da seama ce se petrece cu tine, nu te silesc să-mi spui, dar vreau să te înţeleg.

— Pot să-ţi spun... Cînd te-am întîlnit, mă duceam, mi se pare, s-o înmormîntez pe mama. M-am întors zdrobit, nu mai ştiam ce fac, şi într-o noapte, înspre ziuă... A întors capul şi a scuipat jos. Cînd m-am întors, am găsit-o închisă în casă cu unul. Tu ce-ai fi făcut ?

Îşi însoţi întrebarea cu un rînjet sec. (Vorbea de soţia lui.)

— Nu ştiu, am răspuns în doi peri. Cred, totuşi, că nu trebuie să te laşi pradă amărăciunii. Te desparţi de ea, sau, dacă nu poţi, o iubeşti aşa cum e.

— Da, aşa am făcut şi eu, dar să ştii că nu e bine aşa. Ar fi trebuit să mă omor atunci. Avea o fetiţă de la alt bărbat şi a vîndut-o. O copilă fragedă de zece ani. Auzi ? Eu m-am lovit de multe praguri, nu ştiu cum ai trăit tu, dar asta n-am putut s-o rabd. Într-o zi am găsit-o pe copilă plîngînd. Soţia nu era acasă şi copila mi-a spus tot. O dusese de mînă la o adresă ştiută. Nici eu n-am fost un sfînt, făcut-am păcate cu duiumul. Ce să-ţi mai spun ? Înţelegi tu ! Cînd a venit soţia acasă, am întrebat-o liniştit de ce făcuse una ca asta.

— Pentru că n-aveam ce mînca, mi-a răspuns.

O duceam greu, e drept. Nu găseam nimic de lucru. Începusem să fac tîmplărie şi cîştigam ceva : cînd da, cînd nu. Cu alte cuvinte, eu eram de vină. Am ieşit trîntind uşa, blestemînd ceasul cînd mi-am legat viaţa de ea. M-am dus şi m-am îmbătat. Cînd m-am întors, ea era moartă. Ce să-ţi mai spun ? Am vrut să mor şi eu. Ar fi fost bine, dar oamenii nu m-au lăsat. Nu te lasă nici să mori, nici să trăieşti !

M-am aşezat lîngă el şi-l mîngîiam. A izbucnit în plîns.

„Dacă plînge, îmi spuneam, nu e totul pierdut. Sufletul lui mai are căldură, trebuie ajutat, dar cum ? Cum poate fi întors omul de pe marginea prăpastiei ?“

— Ascultă, Matei, acuma toate astea au trecut. Tu trebuie să lucrezi, şi eu îţi găsesc de lucru. Să ştii că-ţi găsesc ! Bani n-am, că ţi-aş da. Îţi dau un costum de haine, uite-l. E cam vechi, dar e bun.

I-am dat şi două schimburi pe care le aveam curate şi nişte sandale. I-am adus un lighean cu apă, s-a spălat, s-a ras şi s-a îmbrăcat. Era ceva mai mic decît mine, îi erau cam largi hainele, dar de bine, de rău era îmbrăcat.

— Şi ce lucru îmi găseşti ? întrebă el, cu un zîmbet amar în colţul gurii.

Îmi veni în minte că un doctor, care era şi sculptor amator, îmi ceruse să-i reproduc în lemn o lucrare. Pentru Matei ar fi fost o jucărie.

— Am să vin mîne la tine şi-ţi spun atunci, lasă-mi adresa.

Mi-a lăsat-o, apoi s-a dus, cam neîncrezător. Îmi venea să cred că hainele le-a primit mai mult să nu mă supere.

Era înspre seară. M-am apucat să scriu, dar cuvintele nu mă ajutau. M-am dus la Leon şi i-am povestit tot. Leon m-a ascultat, aruncînd colaci de fum, şi la sfîrşit mi-a spus :

— Tu vrei să-l ajuţi, dar ăstuia nimeni nu-i mai poate reda încrederea în viaţă.

A doua zi m-am dus la acel doctor şi i-am spus că eram gata să-i cioplesc lucrarea, însă trebuie să-mi dea toţi banii înainte, iar el mi i-a dat bucuros. Trei mii de lei, sumă mare şi nu prea, dar eu eram fericit. Am luat lucrarea subsuoară şi am pornit spre Matei. L-am găsit fără greutate. Sta în cel mai urît loc, nu departe de tîmplarul la care lucrasem un an în urmă, într-una din cocioabele acelea afumate. Dormea.

— Ţi-am adus de lucru ! am strigat din prag. Uite, trei mii de lei ! Trebuie să reproduci ghipsul ăsta în lemn.

S-a ridicat în cot şi număra banii meticulos, privind hîrtiile pe rînd, voind parcă să-i simtă, să vadă că erau chiar bani, nu altceva. După ce i-a numărat, a ridicat ochii spre mine şi a început să rîdă.

În clipa aceea a intrat o fetiţă cu obrajii rotunzi, cu ochii mici, negri, desculţă, cu o rochiţă roşie care curgea pe ea în fîşii.

— Ea e, mi-o arătă el. Anuşca, de ce nu dai bună ziua ?

— Bună ziua, a spus ea monoton, fără să mă privească.

— Anuşca, îţi cumpăr pantofi şi rochie. Mă îmbrac şi mergem. S-a uitat apoi la mine şi mi-a spus : Te-aş săruta, bobocule, şi mi-e ruşine. Eu sînt o secătură.

— Vino şi lucrează la mine la atelier. Mai rămîn încă vreo lună în Cluj. Pe urmă...

— Mă duc la un tîmplar. Am mai lucrat acolo. Nu stă departe de aici.

De mult nu mai făcusem un bine cuiva şi am plecat mulţumit. Îmi părea totuşi rău că nu l-am putut convinge să lucreze în atelierul meu. L-aş fi convins că de la temele decorative, pe care le cioplea el cu atîta măiestrie, n-ar fi fost greu să treacă la forme plastice.

Mă întorceam în jurul acestui gînd, încercînd să scrutez legile artei, să înţeleg de unde pornea impulsul ei mare : dinăuntru, sau din afară ? Era de ajuns oare să vrei ? Pornind pe panta asta, am ajuns iarăşi să mă întreb ce e talentul.

Aveam multe definiţii în caietele mele de note, încercam să mi le amintesc, şi nici una nu semăna cu alta. În cele din urmă mi-am spus că talentul e o punte spre viaţă, o lumină care te leagă de oameni cînd toate celelalte s-au întunecat.

O definiţie făcută să i se potrivească lui Matei, aceeaşi care mi se potrivea şi mie, dar se vede că loviturile pe care le primise el îi uscaseră cu totul sufletul. Aveam să înţeleg curînd. O săptămînă mai tîrziu, m-am dus la el şi l-am găsit într-o stare prea tristă. Sta întins pe pat, cu ochii închişi, palid ca un om mort, iar pe jos erau multe sticle goale. Fetiţa lui mi-a spus că, de cînd îi dădusem banii, bea într-una, fără să mănînce. L-am strigat, dar se părea că nu mă aude. I-am pus mîna pe frunte, şi era rece. O clipă mi-am spus că poate murise într-adevăr, totuşi era viu. Trebuia să înţeleg însă că Leon avusese dreptate : Matei era un om pierdut.

Jos lîngă perete am văzut sculptura prin care credeam că s-ar fi putut sădi în el încrederea în viaţă. Erau sculp-

tați doi tineri îmbrățișați. Mi s-a părut că atunci îi văzusem întîia oară. M-am aplecat și, ridicînd-o, am pus-o pe scaun și o priveam. Era compusă cu îndrăzneală și chiar cu oarecare fantezie, cu un echilibru statuar în triunghi. Formele aveau un ritm boltit, astfel că sentimentul de intimitate te atrăgea în adînc. Pe muchia unor forme curbe, lumina făcea un vîrtej pe loc, ca un mic soare oprit asupra tinerilor îmbrățișați. Mi se părea greu de reprodus : greu pentru mine, pentru Matei însă, pentru dalta lui, ar fi fost o jucărie, dar...

Am întors capul spre el și am văzut că el se trezise. Mă privea ca pe un străin, de departe. A ridicat greu mîna înspre lucrare și mi-a spus :

— Ia scîrnăvia aceea, du-o de-aici !

Au trecut mulți ani de atunci, dar nu pot uita nici tonul, nici privirea lui. Am luat sculptura și, fără să găsesc un cuvînt potrivit, am ieșit în stradă și mergeam în neștire. Cuvîntul „scîrnăvie" parcă umpluse strada de mirosuri urîte, care mă împrejmuiau, și pășeam mai repede, căutînd parcă un luminiș să respir, să-mi adun gîndurile, să înțeleg. Trebuia să înțeleg că tonul și privirea cu care Matei mă alungase erau ale morții, iar sculptura pe care o duceam în brațe era imaginea vieții calde pe care el n-o mai înțelegea.

Nu l-am mai văzut de atunci. Am aflat un an mai tîrziu că s-a sinucis.

Cînd i-am spus lui Leon, el m-a întrebat :

— Și crezi că s-a pierdut un geniu ?

— De ce nu ?

— Pentru că un geniu învinge, declară el grav.

Asta era credința lui, dar se înșela. Credința asta mai dăinuie și azi, din păcate, și multora le este fatală, cum avea să-i fie și lui Leon, care, fără să-și dea seama, se apropia de un sfîrșit asemănător cu al lui Matei.

Ceea ce nu înțelegea nici el, nici eu este că artistul, chiar genial, este om ca toți oamenii, dar mult mai expus, fiindcă e mai sensibil, iar loviturile pe care le primește îl dor mai tare, și uneori îi sînt fatale.

În Cluj era un muzeu etnografic și erau adunate acolo multe cusături și icoane pictate pe sticlă de mîna iscusită a țăranilor, la care unii se uitau chiorîș. Pe mine mă atrăgeau, amintindu-mi satul. Frumusețea lor simplă îmi da o liniște pe care n-o găseam în altă parte. Era și un plug străvechi, făcut dintr-un trunchi de corn ca o rădăcină întoarsă, care semăna cu sculpturile mele. De mult ce se plugărise cu el, se lustruise ca un dinte de fildeș.

Mă întrebam mereu dacă eu aș fi în stare să fac astfel de icoane, și într-o bună zi am încercat. Mi-am cumpărat niște pasteluri, și în curînd pereții mei igrasioși s-au schimbat la față.

Nu mi-am dat seama atunci, dar munca din acele zile, cu timpul, avea să mă ajute să găsesc moduri de expresie mai puțin himerice. Mă uitam la desene și înțelegeam că munca de acum nu semăna cu ce făcusem mai înainte. Era un drum nou, dar altfel început. Formele erau mai rigide, vorbeau mai puțin pentru ochi, și mai mult pentru gînd.

Mi se părea că fug, printr-un coridor lung și întunecat, pe urma unei raze mici de lumină care se tot îndepărta. Am lăsat pastelurile și am început să modelez. Am lucrat vreo lună, sculptînd vreo zece reliefuri mici, dar din păcate înaintam greșit, în sensul că mă încăpățînam să învăț și ceea ce nu se putea : să redau expresia de sinceritate pe care o aveau icoanele țărănești. Și bineînțeles că n-am reușit.

Prietenii veneau pe la mine și rîdeau, zicînd că biserica o să mă excomunice pentru blasfemie.

— Mă ! strigam la ei, voi nu vă dați seama ce învățătură mare este aici !

— Ești caraghios, răspundea Coroiu. Ce ai tu cu icoanele, ce învățătură poți găsi în niște mîzgălituri primitive ?

— Învăț să mă exprim mai direct, mai simplu.

— Simplu, da ! Dar prea decorativ !

Coroiu izbutea să mă încurce, atacînd problemele pe neașteptate, ca și acum.

— Și ce ai tu împotriva decorativismului ?

— Nu am nimic. Dar tu trebuie să înţelegi că frumosul decorativ e numai pentru ochi. Tu vrei să faci o artă cu conţinut adînc.

— Păi, tocmai asta se poate învăţa de la iconari. Ei pun accent pe conţinut, nu pe formă.

— Da, dar conţinutul icoanelor e exterior, nu te încăpăţîna.

Îl chinuiam mereu şi pe Andrei, punîndu-i unele întrebări. El avea fel de fel de dicţionare, istorii şi enciclopedii, unde găsea definiţii scurte pe care le dezvolta apoi, vorbind uneori atît de frumos, încît pierdeam firul, lăsîndu-mă vrăjit, de plăcerea de a-l asculta. Vorbea liniştit, alegîndu-şi cuvintele potrivite fără cazně. Coroiu era mai impulsiv, nu-şi da timp să dezvolte o idee cu destule argumente, astfel că trebuia să se întoarcă mereu şi s-o ia de la început.

L-am chemat pe Andrei să vadă şi el icoanele, dornic să aflu ce credea.

— Te întorci înapoi cu sute de ani. Nu înţeleg.

Astea au fost primele lui vorbe.

— Caut un mod mai simplu de expresie. M-am săturat de *ritmuri*. Încerc să spun deschis ceea ce simt ca om...

Continua să le privească, fără să spună nimic. Într-un tîrziu, l-am văzut că rîde.

— Cum, şi tu rîzi ? Ce v-a apucat pe toţi ?

— Au umor, ceea ce nu trebuie să te supere, a spus el. Mă întreb, de unde vine ?... Da ! Cred că înţeleg : se simte un dezacord între real şi ireal.

— Cum adică ? Vorbeşte mai simplu !

— Uite cum. Aici l-ai făcut pe *Isus umblînd pe mare*, idee biblică, pe care tu, fiindcă n-o crezi, te-ai văzut constrîns să împingi ideea spre genul satiric, singurul în stare să împace estetic conflictul...

Asta însemna pentru Andrei să se exprime simplu. Era simplu, dar nu de toate zilele. Totuşi, de astă dată l-am înţeles şi am stabilit că, aşa stînd lucrurile, biserica pe bună dreptate m-ar excomunica.

— Dacă am trăi pe timpul lui Goya, spunea Andrei, ţi s-ar scoate pe rînd ochii şi ţi s-ar pune în vîrful degetelor mari de la picioare, iar cu lucrările s-ar face o pro-

cesiune la care ar trebui să ia parte toţi pictorii, purtînd în spate o pensulă în formă de cruce, să ia aminte că a rîde de minunile lui Isus Cristos este un păcat de moarte...

Astfel de viziuni cinice îl obsedau pe Andrei. El, care în viaţa de toate zilele se purta cu o fineţe desăvîrşită, în spirit se lăsa pradă unor atrocităţi, pe care le şi desena fără greutate. Scotea stiloul şi, între două replici, îţi vîra sub nas o caricatură.

— Bineînţeles, umorul tău, continuă el să vorbească, nu e caustic la nivelul caricaturii. În rîsul tău, sigur inconştient, apare umorul ţărănesc, de snoavă. Spiritul nostru ne atrage uneori în astfel de farse.

Mă simţeam pus la zid, fără putinţă de apărare.

— Ce să fac cu ele, să le distrug ? l-am întrebat.

— Doamne, fereşte ! Cîndva istoria va scrie o pagină despre ele : se va ilustra cu ele slăbirea spiritului religios.

Am început să rîdem. Nu se putea altfel.

Curajul meu de atunci putea să pară copilăresc şi greşit, totuşi scriitorii şi poeţii făcuseră de mult acest pas înapoi, spre învăţătura poporului, deschizînd literaturii porţile de aur ale prospeţimii poetice. Alecsandri, Eminescu, Creangă, într-un moment de mare cumpănă a limbii româneşti, pe care unii voiau s-o orienteze spre forme artificiale, au îndrăznit să se exprime în limba doinelor, a basmelor şi a proverbelor, înlăturînd încîlcitele forme de împrumut.

Dacă fapta lor ar fi fost clară în conştiinţa mea, aş fi găsit un punct de sprijin al muncii mele de atunci, aşa însă trebuia să înaintez încet, dibuind cu mare ocol. Greutatea venea din aceea că în arta noastră populară, atît de bogată în genuri şi forme, sculptura n-a mers mai departe de ornamente. Singurul gen în care apare figura umană era al icoanelor. Religia, cu îngustele ei canoane, i-a împiedicat pe ţărani să dea formă figurii umane în materie. Poate asta era primul pas pe care trebuia să-l fac. De aici pornise şi Brâncuşi. Unele lucrări ale sale cioplite în unghiuri continuau estetica populară, căreia el îi dăduse valenţe monumentale de altă valoare, impresionante pentru

ochi, dar fără viață sensibilă. Eu voiam să învăț cum se putea exprima un conținut, să știu ce să fac în fața unei teme cum era *Horia*.

Andrei și Coroiu erau și ei de părere că experiența putea fi interesantă, dar, spuneau ei, că forma unghiulară ar fi fost mai proprie lemnului. Astfel de observații țineau de problema tehnică, a materialului. Se mai ridica și problema ritmului care, împletit geometric, era mai rigid. Eu învățasem în natură să simt ritmul unduios, dinamic. Putea *ritmul* să fie și simetric, și asimetric ?

Ajunsesem la încrucișarea unor mari întrebări și stam între ele nehotărît. Ritmul simetric părea mai ușor de stăpînit, însă te ducea la expresii reci. Ritmul asimetric, involt, părea mai cald, mai viu.

Puneam o icoană alături de o pasăre sculptată în lemn. De o parte ritm simetric, de altă parte ritm asimetric. Care erau mai vii ? Îmi era greu să răspund. În icoane, deși erau oameni, expresia era rece. Pasărea era mai vie, cu toate că imaginea nu era reală.

Pînă la urmă am ajuns să mă întreb dacă nu cumva ritmul geometric era o simplă invenție a intelectului. Parcă simțeam nevoia să mă întorc iar la Geoagiu, ca și cînd natura n-ar fi fost peste tot.

Am ieșit în pădurea de lîngă Cluj și priveam stejarii cu alți ochi. Mi se părea că vedeam pentru întîia dată un stejar. Creșteau masiv în trunchiuri drepte, apoi porneau crengile împrejur, cu o asimetrie echilibrată geometric. Așadar, la Geoagiu privisem natura numai cu un ochi și cu nasul, cum ar fi spus Coroiu.

Mi s-a părut că înțelegeam de ce formele sculptate de mine erau prea moi. Le lipsea echilibrul arhitectonic. Erau prea mișcate, materia se destrăma ca o masă nefixată în tipar. Așadar, nu era rău ce învățasem la Geoagiu, dar nu era destul. Descoperisem încă un aspect al naturii, miezul ei arhitectonic.

Acum drumul meu avea să se lărgească. Aș fi vrut să am în față toate lucrările pe care le făcusem, să le pot judeca, să știu ce-am făcut și ce n-am făcut. Se părea că sarcina asta îmi revenea mie întreagă. Prietenii mă înnebuneau cu argumente și teorii.

Poate trebuia să vorbesc mai puţin şi să lucrez mai mult? Mă gîndeam să plec la Ogra, să stau acolo pînă în toamnă, să nu mai am grija zilei de mîne, să pot lucra fără griji. Era un gînd bun, însă n-aveam să mi-l împlinesc curînd.

CEA MAI FRUMOASĂ EXPOZIŢIE

A venit într-o zi Dinu Ilea de la Timişoara şi mi-a adus o veste. Zicea că profesorii Academiei de Arte Frumoase hotărîseră să facă o expoziţie retrospectivă cu lucrările tuturor absolvenţilor. Era o hotărîre prematură, fiindcă abia trecuseră zece ani de la înfiinţarea academiei, şi absolvenţii, cîţi erau, încă nu ajunseseră să se simtă la largul lor ca artişti. Cei mai mulţi ajunseseră profesori de desen şi caligrafie. La ce te puteai aştepta?

— N-am lucrări academice, i-am spus. Mă fac de rîs în Banat, dacă aduc tot ce am aici!

— Nu-i nimic, răspunse Dinu, să vadă şi bănăţenii *Calul năzdravăn*. Sînt şi acolo nişte primari şi nişte prefecţi mai burtoşi decît ăştia din Cluj. Eu zic să vii. Avem o sală foarte bună.

Felul lui de a mă încuraja nu era cel mai potrivit, şi i-am spus că nu mă duc. După ce-a plecat, însă, am stat şi m-am gîndit mai bine. „Adică de ce să nu mă duc? Mi-e frică?“ Nu, frică nu-mi era, dar icoanele erau neînrămate. Aş fi putut să-mi fac eu ramele, eram tîmplar, totuşi parcă ceva mă ţinea în loc.

A venit atunci Nora la mine şi, cînd a auzit de expoziţia de la Timişoara, s-a luminat la faţă.

— Ştii, spunea ea, din Timişoara pînă în satul meu nu-i departe, o să mergem şi la Belgrad, să vezi lucrările lui Mestrovici. Te găzduiesc eu. Avem o căsuţă la vie şi o să stăm acolo.

Toate acestea mă ademeneau şi, încă de a doua zi, am început să fac rame pentru tablouri. Se mişcau rindeaua şi ferăstrăul în mîna mea, ca şi cînd ieri aş fi plecat din

Atelierul C.F.R. Într-o săptămînă, totul a fost gata. Le-am pus sticlă, apoi le-am atîrnat pe pereți în trei rînduri.

Atelierul părea mai larg, mai luminos. Sculpturile erau pe jos, cam înghesuite, dar în neorînduiala lor aveau o frumusețe care te îndemna să te apleci spre ele.

Cînd a venit Leon și a văzut schimbarea, mi-a spus:

— Ivan, asta e cea mai frumoasă expoziție pe care ai făcut-o. Am să-ți aduc niște cumpărători.

Sandi, uitîndu-se la icoane, se tot ștergea la ochi.

— Este o impresie de mistic, dar nu e același lucru. E foarte modern și decorativ. Prefer totuși lemnele. Voi aduce vizitatori, dacă-mi dai voie.

N-aveam de ce mă împotrivi și astfel au început să vină grupuri de intelectuali, unii care mă cunoșteau, alții necunoscuți, așa că atelierul era plin de dimineață pînă seara, spre mirarea locatarilor din casă, care, în timpul iernii, văzîndu-mă că mă spălam la fîntînă, nu o dată crezuseră că eram ordonanța ofițerului de la etaj. Acum trebuia să înțeleagă că greșiseră. Se simțeau atrași și ei. Proprietarul mi-a cumpărat chiar o lucrare (Sfînta, cioplită la Ogra), în contul chiriei pe care i-o datoram. S-au vîndut și alte lucrări, acelea în lemn, pe care nici n-aveam de gînd să le duc la Timișoara.

În cîteva zile am primit atîția bani, încît, după ce-am plătit toate datoriile, uitasem cu totul sărăcia prin care trecusem. Se bucurau mai ales portăreasa și tîmplarul, care se lăuda în gura mare că el m-a ajutat numai din prietenie, că mai demult fusesem tîmplar, ca și el. I-am plătit și lui datoriile cu vîrf și îndesat și, pe deasupra, am făcut un chef împreună, la care au luat parte tinichigiul și Rozalia, căreia îi întăream credința că odată am să-i fac multfăgăduita casă. Ea credea și nu credea, dar tîmplarul întărea făgăduințele mele, zicînd și el că odată voi avea atîția bani, încît va fi un moft pentru mine să zidesc o casă cu două-trei camere. Portăreasa se îmbujora de plăcere, totuși zicea că nu e vrednică de așa ceva.

— Ba da, întăream eu, am să-ți fac o casă pe care o să scriem sus *Vila Rozalia.* Ai să te împaci cu bărbatul și o să trăiți ca doi porumbei.

Tinichigiul rîdea, sorbind vinul cu zgomot.

— Aşa meserie înţeleg şi eu, zicea el. Ai cîştigat cu o singură lucrare cît nu cîştig eu într-o lună. Mai bine mă făceam sculptor.

— Ce crezi, răspundea tîmplarul, că sculptura se face cu foarfeca ?

— Tu să-ţi ştergi cleiul de pe degete, îl repezi tinichigiul, vădit usturat.

— Apoi, şi domnul Ionel a fost tîmplar ! Din tîmplar poţi ajunge sculptor, dar din tinichigiu nici croitor nu poţi ajunge.

Foarte smerită, Rozalia zicea că pentru a ajunge sculptor nu hotărăşte dacă ai fost tîmplar sau tinichigiu. Trebuie să fii născut cu talent.

— Păi, ce e şi talentul ? sări tinichigiul. Eu cred că am talent, dar dacă fac burlane de cînd mă ştiu, mi s-a dedat mîna cu ele. Dacă făceam şi eu bazaconii de astea timp de treizeci de ani, de cînd fac burlane, le făceam şi mai bîrzoiete. Am făcut eu într-o zi o cruce pentru o biserică : zburau razele din ea ca din praştie.

— Aia-i nimica, sări tîmplarul, tu nu înţelegi că aici nu e numai meşteşug, e simţirea omului, sufletul ! Nu-i aşa, domnule Ionel ? Trebuie talent !

Ca să-l înţeleg mai bine, Balog începu să vorbească româneşte, dar tinichigiul nu aştepta să răspund eu. Trînti o înjurătură, trase din ţigară, apoi, scuipînd, vorbi cu scîrbă :

— Eu avut şi talent ! Cu carul ! Toţi oamenii iestem talent, dar nu iestem noroc ! Dacă născut copil sărac, nu putut umblăm şcoală ! Cînd făcut cruce ăla de care spunem, corporaţie vrut trimite la expoziţie. Dracu pe el !

Trase încă un fum din ţigară, mai scuipă o dată şi tăcu. El avea mai mult de spus, dar nu găsea cuvintele româneşti.

— Vorbeşte ungureşte, Kaşai baci ! Te înţeleg.

Îl încurcase Balog cu talentul, se vede că între ei erau unele vechi neînţelegeri. Balog era tîmplar de lux, făcea mobile fine pentru un magazin foarte căutat. Kaşai, cum zicea el, făcea burlane şi rareori cîte o cruce. Bani cîştiga însă destui. Ţinea ucenici şi avea mereu comenzi. Avea un atelier destul de mare, dar întunecos, pe fereastra că-

ruia ieşeau mereu nori de fum şi înjurături. Balog lucra în atelierul firmei, salarizat modest, totuşi purta un halat alb, pe care i-l spăla nevasta în fiecare săptămînă. Era şi ceva mai tînăr decît Kaşai, care avea tîmple cărunte.

Între ore, tinichigiul ieşea în curte şi citea ziarul.

— Ia vezi, că-l ţii întors, îl înţepa tîmplarul.

Tinichigiul, fără să ridice ochii, răspundea printre dinţi :

— Şterge-ţi cleiul de pe degete.

Nu erau pricini mari între ei, mai mult nişte hîrjoneli prieteneşti.

Kaşai începu să vorbească ungureşte, trebuia să-l pună odată la punct pe tîmplarul ăsta încrezut.

— Ascultă aici, mă ! Tu zici că trebuie să te naşti cu talentul. Cum să te naşti cu talentul ? Cînd ne naştem, toţi sîntem cu mucii la nas. Talentu-i o meserie care se învaţă ca toate meseriile !

Balog zîmbi superior, întrerupîndu-l tocmai cînd Kaşai ridicase o mînă în aer, să rostească alt gînd.

— Asta s-o crezi tu cu breasla burlănarilor !

Kaşai se înroşi tare, răsturnă paharul pe gît şi, negăsind un răspuns pentru Balog, se întoarse spre mine :

— Domnule Ionel, şi dumneata ai fost tîmplar, dar nu toţi tîmplarii sînt proşti. Spune-mi dumneata dacă meseria nu e şi ea un talent...

Trebuia să-i dau dreptate.

— Este, Kaşai baci !

— Auzi, mă frunte goală ?! Dacă nu eram copil sărac, ajungeam sculptor mai mare decît Ştrobl ! (Celebru sculptor maghiar.)

Balog începu să rîdă îngăduitor, iar Rozalia a intrat şi ea în vorbă :

— Ei, dar şi domnul Ionel e sărac ! El trăieşte mai rău ca tine. Tu cîştigi destul, dar bei banii !

— Cîştig fiindcă lucrez pînă văd stele verzi !

— Te lauzi ! Lucrează ucenicii, şi tu stai în crîşmă.

— Ce-ţi pasă ţie unde stau ? Beau banii mei !

— Nu schimbaţi vorba, striga Balog, noi vorbim despre talent.

A urmat o lungă discuţie. Rozalia, fiind adventistă, era înclinată să creadă că talentul era de esenţă divină, însă tinichigiul, deşi era catolic, era certat cu divinitatea. Rozalia cunoştea din doască în doască *Noul Testament* şi încercă să aducă în sprijinul punctului ei de vedere pilda cu talanţii, ceea ce l-a scos cu totul din sărite pe Kaşai.

— Lasă-mă cu *Biblia* ta, nu mă ameţi de cap, că ştiu io ce ştiu!

— Ai să te duci în iad, beţivule!

— Mă duc cu plăcere, zicea el. Crezi că-i mai rău decît aici? Acolo barem scap de Balog şi de tine. Să nu te mai văd cu *Biblia* în mînă şi cu gîndul la slănină...

Rozalia, simţind încotro băteau vorbele tinichigiului, s-a înroşit pînă în vîrful urechilor, spunîndu-i să-i fie ruşine, apoi a plecat.

— Talentul e un vis, ceva ca o amintire, mă burlănarule, îl luă Balog iar în primire pe Kaşai.

— D-aia n-au ce mînca artiştii! Stau seara şi visează cai verzi, iar ziua mîncă răbdări prăjite. Nu-mi bat io capul cu ei, că nici ei nu-şi bat capul cu mine. Nu te supăra, domnule Ionel, dumneata eşti vecinul nostru. Bine că ai găsit clienţi pentru marfă. Mai toarnă-mi un pahar de vin!

Nu-i pot uita. Cînd scriu îi văd bine. Tîmplarul avea ochi negri, calzi şi un obraz lunguieţ. Cînd vorbea, faţa i se deschidea într-un surîs care te îndemna să-l asculţi. Umbla cu paşi molatici, ca un filozof împăcat cu sine. Avea şi un copil, despre care spunea că e frumos ca un porumbel. Tinichigiul era gras, cu sprîncene aspre, răsfrînte peste ochi, gata oricînd să se războiască pentru nimicuri cu oricine. Atras în lupta meschină a concurenţei, îşi pierduse treptat bunul-simţ şi respectul pentru familie, dar mai ales pentru cei doi ucenici, Peter şi Gyuri, copii săraci, cărora le era dat să-şi înceapă drumul vieţii sub cele mai năstruşnice şi vulgare sudălmi şi blesteme pe care le-am auzit cîndva.

Nu ştiu dacă mai trăiesc aceşti copii. Poate ei ar fi în stare să-i facă un portret mult mai expresiv acestui patron, care nu era nici mai bun, nici mai rău decît alţii.

Într-o după-masă au venit Baciu cu Scorobete, cu Gliga și cu Radu. Erau toți îmbrăcați curat, ca în zi de duminică.

Între timp se ținuse procesul lui Baciu și fusese condamnat la un an și jumătate închisoare, pe care o făcuse în prevenție.

Erau Leon și Nora la mine.

— Uite, aici lucrează ceferistul nostru! strigă Gliga încă din curte.

Baciu parcă ezită să intre. Am ieșit în întîmpinarea lor și ne-am sărutat.

— Tare ești pupăcios, zise Baciu, strîngînd mîna Norei și a lui Leon.

Au început apoi să privească lucrările, dar Leon le-a pus repede cîte-un pahar în mînă, le-a umplut cu vin, apoi, ridicînd paharul, a început să cînte, improvizînd un toast de bun sosit.

— Dumneata cînți mai bine decît Ujeicu, a spus Gliga.

Ujeicu era un bas mai în vîrstă, cu care Leon își disputa întîietatea talentului, astfel că Gliga pusese degetul, din întîmplare, pe coarda inimii lui Leon, cea mai sensibilă.

— Auzi, Ivan! Să iei aminte, vorbi el solemn, acesta e glasul poporului, galeria! Ți-am spus eu că, dac-ar fi numai parter și loji, n-aș mai cînta. Îl prinse în brațe pe Gliga și-l sărută. Ivan, cu Gliga ăsta prevăd că vom face niște chefuri năprasnice.

Prevedere care avea să se și întîmple.

Baciu vorbea încet cu Nora, mai la o parte. Radu privea fiecare lucrare pe rînd, foarte de aproape, ca și cînd n-ar fi avut lumină destulă.

Scorobete m-a întrebat ce făcusem cu lucrările pe care le văzuse în toamnă. Avea un fel de a pune întrebări, ridicînd sprîncenele în sus, ca și cînd ar fi auzit răspunsul mai dinainte.

— Uite la Radu cum le studiază. Mă Radule, să-ți dau niște ochelari? îl întrebă Scorobete, rîzînd.

Radu se întoarse spre noi şi, văzînd că rîdem, s-a înroşit.

— Mă Ionel, spuse el apropiindu-se de noi, pe toate tu le-ai făcut ? Şi cu vopsele, şi cu dalta ? N-aş fi crezut.

Se simţea o bucurie în cuvintele lui, o sfială de frate mai mic care se bucură fără să ştie de ce. Ajungea că le făcusem eu.

Nu puteam vorbi din pricina lui Leon, care începuse iar să cînte.

— Ascultă, Leon, aici nu-i Operă, mai bine să-l rugăm pe Radu, să cînte el nişte doine.

— Să cînte, strigă el, ridicînd paharul, dîndu-i şi lui Radu unul.

Radu îşi lăsă ochii în jos, privind lung buza paharului.

— Cîntă, Radule, nu te lăsa intimidat de basul ăsta. Cînt-o pe a lui Iancu, l-am rugat eu.

— Cîntă, mă ! se răsti Gliga. Ce, eşti fată mare ? Ori ţi-ai pierdut glasul ?!

Radu gustă puţin vin, privi iar în jos, apoi, cînd îşi ridică ochii, începu deodată simplu, fără să-şi dreagă vocea :

Pe dealul Feleacului
Merg carăle Iancului...
Nu merg cum merg carăle,
Strălucesc ca soarele.
Boii-s cu coarne de ceară,
Om ca Iancu nu-i în ţară...

Pe Iancu nu-l sculptasem niciodată. Cum de nu mă gîndisem ? Ascultîndu-l pe Gliga cum cînta, mi se părea că-l văd. Asta însemna că, chiar dacă ţăranii n-au sculptat oameni, i-au văzut totuşi în spaţiu... Poate viziunea plastică a ţăranilor putea fi urmărită în cîntece, în basme...

Boii-s cu coarne de spume,
Om ca Iancu nu-i în lume.
La brîu cu pistoale mari,
Înfruntă pe ghinerari...

. . . .

N-avea rezonanţă camera mea, era prea mică, poate pentru aceea Radu cînta în surdină, reţinînd vocea. Era însă atîta caldă simţire în cîntecul lui, încît Leon, care ştia

cîte ceva despre meseria cîntecului, îl ascultase fără să clipească.

— Cînt-o şi pe-a lui Horia, mă Radule, strigă Gliga, dacă n-ai uitat-o.

— Cum s-o uit ? răspunse Radu, mirîndu-se de astfel de întrebare.

Totuşi nu mai voi să cînte.

— Dac-aş fi ştiut că aveţi vin, îmi aduceam flautul, spuse Scorobete.

Ar fi vrut să cînte, să-l audă Leon.

— Stai, că-ţi dau un fluier, i-am spus.

Aveam mai multe, dar erau cam uscate.

— Moaie-l în vin, strigă Leon.

L-au muiat în vin, şi Scorobete a cîntat el ce-a cîntat şi deodată s-a oprit.

— Astea-s ciobăneşti, ştie oricine. Aduc mîne flautul, zicea el, dar Leon îl îndemna să cînte din fluier.

Din cînd în cînd Gliga chiuia. Radu a început şi el să cînte cu vocea. Pe scurt, s-a făcut o veselie mare, dar se isprăvise vinul.

— Am să aduc o vadră de cotnar, a strigat Leon. Ivan ! Auzi ? Nu pleacă nimeni de aici ! Răspunzi cu capul !

Dar nici nu voia să plece cineva. Scorobete găsise glasul fluierului şi continua să cînte ca la şezătoare. Atunci a intrat Sandi cu o fată înaltă, pe care n-o cunoşteam.

— Ce-i aici, întrebă el, audiţie muzicală ? Are ureche bună, mai spuse el, arătîndu-l pe Radu.

— Are două, strigă Gliga, şi cu amîndouă aude ! Ştim şi noi ceva, mă artiştilor ! Ce, credeţi că numai cu ciocanul ştim să trăim ?

Vinul îl încălzise pe Gliga şi deschidea guşa glumelor, cum îi era obiceiul, dar Baciu îl puse la punct, zicînd :

— Taci, mă, iar te lauzi ! Altă dată nu te mai luăm cu noi.

A venit repede Leon cu cotnarul şi am beut pînă tîrziu.

Radu a cîntat toate doinele pe care le ştia, a cîntat apoi şi Leon tot nişte doine, zicea el, ca să uite rolul Filozofului.

Sandi, într-un tîrziu, m-a luat la o parte şi mi-a spus în şoaptă :

— Ştii, Marga este fiica celui mai bogat om din Cluj. Proprietarul unei fabrici de ghete. E o fată cultă. Îi dau lecţii de pian. Vrea să cumpere de la tine ceva

M-am apropiat de fată şi am întrebat-o cum se simte.

— Minunat! a răspuns ea.

— Nu e de ajuns, strigă Leon, trebuie să respectaţi, stimată domnişoară, şi vinul! Cine nu respectă vinul nu e sincer.

I-a umplut un pahar, pe care l-au beut împreună.

Baciu bea puţin şi vorbea mai mult cu Nora.

— Nora e o fată bună, zicea el. Am să fac din ea o activistă. Auzi, Vlas, să nu te superi. Ţi-o fur!

Repeta ameninţarea ca pe cea mai frumoasă formă de a face complimente unei femei.

— Nu trebuie s-o furi. Vine ea singură. Tot caută ea un om cu inima mare.

— Vrea să se scape de mine, mizerabilul, sări Nora, aprinsă la faţă, dar eu fac ce vreau! Şi pentru ca să ştii (eu trebuia să ştiu), pe el (pe Baciu) l-am iubit înaintea ta. De altfel, ţi-am spus mai demult.

— Ivan! strigă Leon, e cazul să spargi un pahar. Bravo, Nora, să înveţe minte gîscanul! Dacă te măriţi cu Baciu, primesc să fiu naş!

Cavaleri de onoare aveau să fie Gliga şi Scorobete.

— Şi eu cu cine rămîn? am întrebat.

— Cu sfinţii, hohoti Leon.

N-am spart un pahar şi nici nu era cazul. Am rîs, continuînd să bem şi să glumim.

Cînd am ieşit din atelier, se făcuse noapte. În jurul lunii, cîţiva nori mici primeau o lumină în dungă: păreau nişte căsuţe albe la marginea unui sat. Mi s-a părut că Ogra se ridicase de pe pămînt, s-o pot vedea şi să mă vadă şi ea pe mine, mulţumit.

DISCUŢIE CU UN FILOZOF

Ceea ce mi se părea cu totul nou în expoziţia aceea şi mă bucura peste măsură era că vizitatorii nu puteau intra şi pleca fără să aflu ce impresie făceau lucrările asupra lor. Le puteam pune întrebări, iar ei răspundeau fiecare

în felul lor, dîndu-mi astfel prilejul mult dorit de a şti ce simte unul, ce simte altul şi, fiindcă veneau mulţi, se încingeau discuţii, încît era de ajuns să ascult, dar bineînţeles că vorbeam şi eu, chiar cu destulă îndrăzneală, simţindu-mă ca la mine acasă.

Profesorul Papilian, care nu văzuse expoziţia din toamnă, spunea că acum nu se mai simţea în lucrările mele nici o influenţă, că eram personal (foarte personal) şi că *Faunul* în lemn era o capodoperă, drept care a şi cumpărat lucrarea.

În schimb, un alt profesor, de curînd întors de la Paris, unde îşi ţinuse teza de doctorat, susţinea că viziunea mea era asemănătoare cu a lui Brâncuşi. Poate el voise să mă măgulească, şi aş fi putut fi, pe drept cuvînt, fiindcă pe Brâncuşi îl cunoştea o lume, în timp ce eu abia încercam marea cu degetul, cum se zice. Tinereţea însă nu vrea să ştie, ea vrea să măsoare lumea cu aripile ei, nu e de mirare că l-am contrazis de la început, spunîndu-i că numai într-un fel se pot face paralele între doi artişti : pornind de la forma sau de la conţinutul operei, care împreună dau ceea ce se numeşte stil.

Filozoful a făcut ochii mari.

— Te ascult, spuse el, poate să nu am dreptate, eu nu sînt estetician, dar mă interesează problemele artei.

— Eu însă, ţin să vă spun, nu sînt nici estetician, nici filozof, vreau să fiu sculptor, atîta tot. Nu zic că n-am citit cîte ceva, prea puţin, dar încep să ştiu să deosebesc o sculptură de altă sculptură. O sculptură, ca orice lucru din materie, are un fel al ei de a sta în spaţiu, o aşezare, formă, proporţii, ritm, culoare şi tărie. Aceasta e fereastra prin care ochiul ne ajută să privim şi să înţelegem frumosul plastic.

Leon, care era de faţă, a pus mîna pe sticlă şi, umplîndu-mi paharul, părea că mă îndeamnă să mai spun. Încercasem să vorbesc despre ritm ca unitate de măsură a spaţiului plastic, care-l ajută pe sculptor să dea operei monumentalitate şi viaţă intensă, dar nu putusem închega fraze destul de limpezi şi, temîndu-mă să vorbesc fără înţeles, m-am oprit. Atunci am început să vorbesc prin exem-

ple, bucuros că profesorul avea răbdare să mă asculte, și chiar Leon asculta smerit.

— Să luăm exemplu un stejar și un plop care, măsurați cu metrul, au aceeași înălțime, dar plopul pare mult mai înalt decît stejarul...

— Da, sigur, mă întrerupse profesorul, proporțiile sînt relative.

— Nu sînt de loc relative, vreau să spun doar că ritmul modifică vizual (nu structural) proporțiile unei forme în spațiu, îi dă cuprins și întindere virtuală. Înțeles ca element de construcție, ritmul te ajută să situezi o temă în spațiu plastic propriu, să-i dai monumentalitatea și sensul dorit. De exemplu, sculptura egipteană trăiește în spațiul orizontal, al așteptării, al viitorului, în timp ce pictura bizantină trăiește vertical, înspre cer. Aici am vrut s-ajung...

— Minunat ai întors-o, Ivan, dar tot nu te înțeleg. Vreau să înțeleg și eu, porunci Leon.

— Problema ritmului e destul de gingașă, artiștii îl simt fără să și-l explice, încheie profesorul, vrînd să ne dea dreptate la amîndoi. Pentru dumneata a devenit însă o cheie care te ajută să te orientezi ; mărturisesc că-mi plac lucrările, îmi surîde să cumpăr una.

— Așa înțeleg și eu, adăugă Leon, zîmbind cu subînțeles, iată un filozof cu idei practice, de care artiștii duc mare lipsă. Devenind apoi deodată grav, se adresă profesorului : Domnule profesor, eu nu mă pricep la filozofie, deși cînt rolul Filozofului din *Boema*, cînd mă îmbăt, însă, mi se pun fel de fel de întrebări, mai ales una mă chinuie : este Dumnezeu, ori nu este ?

— Nu se poate dovedi, e o chestiune de credință, a răspuns scurt filozoful.

L-am simțit pe Leon că înghite în sec. Ar fi vrut să mai spună ceva, dar profesorul a început să se miște de la o lucrare la alta, zicînd :

— Ce greu e cînd vrei să alegi ! Toate-mi plac. Unele suferă mai mult, altele mai puțin...

— Pentru că în unele este mai multă simțire, iar în altele mai puțină. *Faunul* pe care îl priviți este în cumpănă. Este cumpăna vieții mele de acum. Nu mă pot ridica deasupra conflictelor.

— Toate lucrările dumitale au conflict.

— Încă un argument că asemănarea cu Brâncuşi e neîntemeiată. Sculptura lui Brâncuşi este senină.

— Fără îndoială, Brâncuşi se exprimă în forme pure, este un *apolonic*. În lucrările dumitale spiritul e încătuşat, se zbate tragic, eşti un *dionisiac*. În portret, mi se pare, vrei să exprimi personalitatea... Ca să încheie discuţia, a adăugat : Să ştii că avem afinităţi de gîndire ; acum ştiu de ce-mi plac lucrările dumitale.

Profesorul a scos portmoneul şi mi-a dat două mii de lei, alegîndu-şi una din lucrările în lemn.

— Bravo, a strigat Leon, aşa-mi plac mie filozofii. Păcat că nici acum n-am aflat dacă este sau nu este Dumnezeu. Să bem aldămaş...

Ajunsesem să mă pot exprima şi în cuvinte ; dacă mă aprindeam, puteam vorbi, dar cînd încercam să adun ceva în caietul meu, parcă mi se oprea mintea în loc. În cele din urmă am înţeles că scrisul e o meserie cu care trebuie să te dedai pe îndelete. Învăţasem să gîndesc mai mult stînd de vorbă cu mine însumi sau cu alţii. Mai ales cu Teo, care avea multă răbdare. Îmi da el şi cărţi, însă toate erau pline de cuvinte pe care nu le înţelegeam. Mi le notam pe-o hîrtie şi-l întrebam despre înţelesul lor, totuşi îmi era frică să le întrebuinţez, parcă-mi ardeau limba. Numai cînd vorbeam cu Leon le dam drumul fără sfială.

După ce-a plecat profesorul, mi-a spus :

— Ivan, vezi, tu zici că-mi eşti prieten, dar eu mă îndoiesc. Cum poţi fi tu prieten cu un prost ca mine ?

— Prietenia nu pune condiţii, i-am răspuns.

— Nu-i adevărat. Prietenia pune cele mai mari condiţii. Mă simt rău, Ivan. Aş fi vrut să iau şi eu parte la discuţie, şi tu m-ai lăsat să stau ca viţelul la poarta nouă. Asta nu e prietenie. Tu vorbeşti cu mine numai despre femei. Ce sînt eu, berbec ?

— Eşti un mare cîntăreţ !

— Minţi ! Tu ştii că un artist nu e mare, dacă n-are gîndire profundă. Te întreb : cum pot eu cînta rolul unui filozof, dacă nu ştiu filozofie ?

— Poate că a ştiut compozitorul, ale cărui note tu le citeşti.

— Nu e destul, tu crezi că un cîntăreţ e patefon ? Ivan, nu spune prostii, fii prietenul meu, ajută-mă să gîndesc ca tine. Tu poţi sta de vorbă cu un filozof care a dat examen la Sorbona, asta e grozav, Ivan ! Aşa trebuie să fie un artist. Să ştie ce face, să nu-i poată da cu tifla nici profanii, nici filozofii. Ivan, lasă-mă să te sărut. sînt mîndru că te cunosc.

Sărutarea lui era semn că se îmbătase. Cînd era treaz, nu mă săruta niciodată. Ochii îi străluceau de lacrimi. Asta însemna că, nu peste mult, începea să mă blesteme. Trebuia să-l liniştesc, dar, oricîtă bunăvoinţă aveam, nu eram în stare să-l fac să înţeleagă anumite lucruri.

— Uite, Leon, filozofii privesc lumea cum priveşti tu un rol, înţelegi, ca pe o lucrare pe care ei trebuie s-o explice.

— Aşa, Ivan, înţeleg, zi mai departe !

— Dar asta nu e uşor, fiindcă lumea nu e pusă pe note, e prea mare, nu i se vede decît o margine, cît o unghie. Din puţinul ăsta trebuie ghicit întregul, cum ai ghici oceanul într-o picătură de apă.

— Se poate una ca asta, Ivan ? Iartă-mă că te întrerup.

— Unii spun că se poate, alţii zic că nu se poate.

— Dar tu ce crezi, Ivan ?

— Eu zic că se poate.

— Cum, Ivan ?

— Înnozi un gînd de altul, cauţi firul logic al fenomenelor.

— Ivan, fără cuvinte păsăreşti, că mă prinde ameţeala.

— Un fir al faptelor ! Aşa înţelegi ?

— Înţeleg, Ivan, lasă-mă să te sărut. Sînt fericit, auzi, Ivan, sînt fericit cînd te aud vorbind. Ziceai că unii se duc pe firul logic al fenomenelor. Şi unde ajung, Ivan ?

— Ajung la înţelesul că lumea este în sine, că se face singură. Cam aşa.

— E cu putinţă, Ivan ? Ceilalţi ce cred ?

— Că e făcută de cineva.

— De Dumnezeu...

— Dumnezeu este înţeles de filozofi în mai multe feluri. Unii spun că este raţiune. Unii spun că este în afară de lume, alţii că este în ea, materie şi mişcare, atîta tot.

— Bine, Ivan, mă întrerupse Leon, supărat, asta e tot ? Atunci nu merită să ne mai batem capul cu filozofia. Îţi spun eu : lumea a făcut-o Dumnezeu. Înăuntru ori în afară, raţional sau altfel, îţi spun eu că singură nu s-a putut face.

În felul acesta el punea punct şi, ca de obicei, cînd putea să se lege de o convingere care nu se bătea cap în cap cu ortodoxia lui, era mulţumit. Aşa şi acum. A umplut paharele cu vin şi a început să cînte aria Filozofului, apoi oprindu-se neaşteptat a spus :

— Filozoful ăsta al meu era cam pesimist. N-am să-l pot cînta bine. Ce crezi tu, Ivan ?

Felul lui Leon de a înţelege lumea era cu totul laic. Pornind de la ideea că fiecare lucru este făcut de cineva, trebuia să-i găsească şi lumii un naş.

OMUL PRINTRE ARBORI

În tot timpul acela s-a beut mult vin în atelier. Veneau prieteni, iar eu le dam un pahar. Tejgheaua o scosesem afară, să fie loc. Scaune erau puţine, stam mai mult în picioare. Sculpturile erau pe jos şi, din cînd în cînd, Leon lăsa pe ele cîte-o picătură de vin care se prelingea încet, îmbogăţindu-le patina.

Beam şi ne lăsam atraşi în discuţii pe care le încurcam şi le descurcam după voia inimii. Unii au scris articole pe care mi le-au adus să le citesc, alţii au scris poeme şi poezii. Fiecare în felul lui de a înţelege, cu însufleţirea şi cu dragostea de care era în stare.

Iată un astfel de poem scris de Tamara :

OMUL PRINTRE ARBORI

În purpura amurgurilor de vară, sculptorul reînvie sufletele arborilor. Ademenit de chemarea lor, se afundă în pădure, adînc, tot mai adînc. Dorul străbun al humei plăs-

muieşte în fibre visul desăvîrşirii. Crengi înnodate, rădăcini fluierătoare visează slobozirea în avînturi.

Cine ar pătrunde prin pasivitatea vegetală pînă la cîntecul sevei? Noi ne-am mulţumi cu sugestii statice, ignorînd forţa cauzelor, de dragul unei viziuni desprinse de la suprafaţă. El aude clocotul chinuit al formelor care zămislesc în sevă. În rana crepăturii, El vede zîmbetul faunului, lubric reflex al materiei voluptuoase.

Cu un gest din sevă izvorît, El articulează estetic ritmul creşterii. Din zbaterea chinuită a sevelor, desprinde legea mişcării dintru început; seva se desăvîrşeşte prin sevă, voinţa lemnului n-a suferit nici un viol.

Faunul sculptat în nuc este eternul Său simbol. Mînile fluide, abia schiţate, n-au încetat să fie ondulaţii de trunchi, iar surîsul animalic s-a copt sute de ani, din ploi şi fulgere, sub scoarţă. A crea înseamnă pentru El înglobarea în ritmul cauzelor, înţelegerea adîncilor feţe ale naturii şi conducerea lor spre întîlnire cu viaţa noastră în continuă devenire.

. . . .

Poemul scris de Tamara l-am prins cu o pioneză alături de acela scris de Coroiu, în pauza dintre două cursuri, cu creionul. Cînd alţi prieteni au adus alte pagini scrise, cîteva tablouri au coborît din perete, să le facă loc, şi astfel poezia îşi da mîna cu plastica, pentru a lărgi spaţiul mic al unei camere în care ochii cameleonilor nu mai puteau iscodi.

În felul acesta, *Herald* continua să existe fără tipar, scrijelat în materie cu mîna, ca în preistorie.

Eram puţini, dar noi ne credeam aleşi. Credeam într-un viitor mai bun şi încercam să-i ghicim profilul o clipă mai devreme.

Poemul scris de Coroiu, în care cuvintele „mişcare", „revoluţie" erau scrise cu litere mari, l-am păstrat ca şi pe celelalte, cu credinţa că va veni un moment în care semnificaţia lor va putea fi înţeleasă pe deplin.

Forma, întregire a liniei,
Linia, întregire a formei.
În frumos, concentrarea simultană
a particularului cu universalul

În univers, supremul efort, țintă și mijloc,
MIȘCAREA.
„Ritmul“, legătura de la „tot“ la „parte“.
Aceasta nu este o disertație, este un poem :
Pentru TORSURILE lui Vlasiu,
Pentru MÎNILE lui Vlasiu.
Pentru optimismul omului închis,
reprezentat într-o MASCĂ.
Pentru o VIOARĂ, pentru o PASĂRE,
Pentru BUSTUL LUI HORIA,
Simbolul grav al REVOLUȚIEI.

Deși se spune că ceea ce trebuie să facem este cuprins în noi, oamenii se apropie unii de alții, se caută și, înfrățindu-și gîndurile, merg împreună. Prietenia este legea mare a înfrățirii oamenilor, ceea ce eu înțelegeam încă de atunci : Coroiu, Tamara și toți ceilalți prieteni simțeau și ei că fără prietenie viața ar fi fost prea goală. Unii au murit între timp. Alții au urcat culmile îndrăznețe ale vieții, ocupînd locuri și răspunderi după virtutea lor. Unii au greșit, și viața i-a dat la o parte.

Încercările, suișurile și căderile lor m-au bucurat și m-au durut, ca și cînd ar fi fost ale mele. În ceasul amintirii, ori încotro deschid ochii, ori încotro întind mîna, îi simt. Dar povestea fiecăruia o voi spune la timp. Drumul este la început...

FRUMOASĂ MESERIE !

Se făcuse vară de-a binelea. Peretele atelierului dinspre soare se usca. Printre icoane apăruse un fel de lînă albcenușie. Din plafon se dezlipeau bucățele de tencuială și cădeau. Venea Rozalia cu un făraș, cu o găleată, cu mătura, spăla pe jos, ștergea fereastra. În curte, tinichigiul cu ucenicii băteau cu ciocanele. Pe acoperișul magaziei, pisicile își prăjeau lenea la soare.

Începusem să fac o ladă. O ladă mare cu despărţituri, în care să încapă toate lucrările. Să le trimit la Timişoara. Nu cunoşteam oraşul. Mă gîndeam că mă voi întîlni acolo cu alţi colegi. Avea să vină şi Gîscă, care între timp plecase la Bucureşti, şi Jurcan din Şimleu. Să ne întîlnim cu toţii, să ne confruntăm munca în faţa maeştrilor noştri.

Aşezam icoanele una lîngă alta, încercînd să le văd cu ochii maestrului meu. Îl auzeam spunînd : „Tot nu te-ai lăsat de fantasmagorii ?"

— Poate la Timişoara oamenii sînt mai evlavioşi ca la Cluj, zicea tinichigiul, ai să le vinzi pe toate. Dacă primeşti numai o mie de lei pe fiecare, şi tot faci treizeci de mii. Cu burlanele nu fac suma asta nici în zece luni. Mai bine mă făceam artist !

Proprietarul se plimba prin curte, cu mînile la spate : ar fi stat de vorbă cu mine.

— N-am ştiut, zicea el, că am un chiriaş atît de talentat. Dacă te mai întorci în Cluj, îţi dau o cameră la etaj, o cameră uscată.

Nu ştiam dacă mă mai întorc. De fiecare plecare legam gînduri mari. Îmi spuneam : „Dacă la Timişoara cîştig bani, plec la Belgrad, stau acolo cu Nora o lună, apoi plec mai departe... Roma, Paris !" Nu ştiam bine cam pe unde erau aşezate oraşele astea, mi se părea că le văd în zare, luminoase.

În cîteva zile, lada mea a fost gata. Am pictat o adresă roşie pe ea, apoi, înainte de a o duce la gară, împreună cu Leon, cu Balog, cu Kaşai, am botezat-o cu vin : să-i fie drumul cu noroc !

Am încărcat lada într-o trăsură şi am dus-o la gară.

— Ce-aveţi aici ? m-a întrebat magazionerul.

— Treizeci de picturi, i-am spus.

— Sînteţi pictor ? mai întrebă el, muindu-şi creionul în gură.

— Pictor sînt !

— Frumoasă meserie, domnule !

Era un elogiu care mi se da pe nevăzute de un om simplu, unul dintre cei mulţi care pe vremea aceea nu prea intrau prin expoziţii ca acum... Oamenilor simpli ca maga-

zionerul, ca Rozalia, a căror viață se petrecea atunci la periferia vieții, astăzi li s-au deschis porțile muzeelor, unde se găsesc pe ei oglindiți în opere, după care învață să se cunoască și să simtă că nu mai sînt simpli roboți, ci oameni în înțelesul cald al cuvîntului. Nu poți să nu te gîndești la toate astea...

Întorcîndu-mă pe drum, simțeam o bucurie copilărească și mă lăsam în vraja ei. Nici o îndoială nu-mi brăzda sufletul. „Au trecut iarna și Năsăudul, îmi spuneam, toate au trecut. Am vîndut cinci sculpturi. O să fie bine, tot mai bine."

Am ajuns în piață. Piața aceea, pe care altădată o ocoleam, acum mi se părea că-și deschide pentru mine toate porțile. Îmi cădea pe obraz și pe mîini lumina soarelui, îmi venea să mă ridic, să plutesc deasupra orașului, să-l văd mai bine, înainte de a porni la drum, să nu-l uit niciodată. „Clujul, îmi spuneam, e orașul meu, o Lechința mai mare, în care m-am născut a doua oară. Am suferit, am îndurat lipsuri, dar aici nu sînt străin. Aici am simțit prietenia, arta, iubirea. Cum să-l uit ?"

Trecînd pe lîngă statuia lui Matei Corvinul, cum privea departe peste acoperișuri, semeț, cu lauri pe frunte, mi s-a părut că tot Clujul se ridica mai sus, că fără statuie te-ai simți în oraș ca într-o groapă. „Fără îndoaială, îmi spuneam, asta e puterea sculpturii, să dea spațiului alte dimensiuni. Sculptura înfruntă spațiul, îi dă conținut uman, îl supune, îl apropie de euritmia vieții noastre. Chiar magazionerul din gară știe că arta e un lucru mare. Un om care simte frumosul începe să fie om cu adevărat. Magazionerul e un om. Ah, oamenii... Trebuie să fac o sculptură din care să-i pot privi veacuri de-a rîndul, peste depărtări, cum îi privește Matia"...

Mă oprisem în fața unei librării și priveam prin sticla de cristal ca prin oglinda unui rîu fermecat. Cărțile păreau straturi de flori ; titlurile, scrise mereu cu altfel de litere și cu alte înțelesuri, te îndemnau să le pătrunzi cu un singur gînd. Aveam să-mi cumpăr multe cărți, citisem prea puține. „La toamnă, da, la toamnă o să fie cald în atelier, vor veni prietenii, vom vorbi"...

Alții trecători se opreau și ei, priveau tăcuți o clipă, apoi plecau și, cum stam acolo între două lumi, lumea frumoasă a cărților și lumea cea de toate zilele a ființelor, mă întrebam care este cea mai adevărată. „A cărților, fiindcă e nemuritoare", îmi spuneam, dar atunci s-a oprit în fața vitrinei o fată cu o bluză atît de vaporoasă, încît, privită în contra luminii, sînii ei se văzură ca niște fructe în frunzarul unui pom. Nu știu, o fi simțit privirea mea, fiindcă s-a întors spre mine, m-a privit o clipă și mi s-a părut că zîmbește. Cineva din adînc mă îndemna să-i spun că frumusețea simțitoare, vie e mai frumoasă decît toate frumusețile, ea însă a plecat. Am întors capul după ea, privind-o cum se pierde în mulțime. „Nu-i nimic, mi-am zis, am s-o cunosc cîndva, poate la toamnă, și-i voi spune atunci. Acum sînt prea aprins, poate nu m-ar înțelege."

Priveam mai departe luciul vitrinei, în care imaginea ei rămăsese ca într-un ochi adînc de fîntînă. „Da, fată din vitrină, sînt două frumuseți, eu știu : una trecătoare, a trupului, și una spirituală, legate cum este ziua și noaptea, iar tu îmi amintești acest adevăr simplu, să nu-l uit. Aș fi vrut să-ți spun că cele mai frumoase zile din viața omului sînt acelea în care se simte alături de oameni, cu tot ce este în el bun și frumos, iar oamenii îl cred. Poate ar fi trebuit să te opresc să-ți spun, dar acum n-aș putea, deși nu-mi lipsește curajul și știu că m-ai crede. Cînd m-ai privit, lumina albastră a ochilor tăi m-a atras înăuntru spre suflet, dar eu trebuie să plec. Te-aș duce și pe tine ca să nu uit frumusețea adevărată. Dacă mă întorc, te voi căuta și am să-ți povestesc pe unde am umblat"....

Dacă mă întorc : era o întrebare pe care de obicei nu mi-o puneam. În clipa aceea aș fi vrut să mă întorc la Cluj, nu în sat, ca altădată, mereu în sat, din care trebuia să plec iar, să tot plec.

Făcusem la Cluj trei expoziții și simțeam că-mi cîștigasem dreptul unei cetățenii de orășean. Nu mai eram drumeț rătăcit între sat și oraș. Aveam o meserie frumoasă, aveam prieteni cu care puteam întoarce lumea pe față și pe dos, s-o facem și s-o desfacem în visele noastre ca pe o jucărie, să-i cunoaștem tainele și înțelesul.

Ajuns la atelier, unde Leon mă aştepta continuînd să bea cu tîmplarul şi cu tinichigiul, m-am aşezat pe un butuc, cu sentimentul unei depline linişti.

— Ivan, sticla asta am păstrat-o pentru tine, altfel tinichigiul ar fi sorbit-o. Are o sete de parcă bea cu burlanul, m-a dat gata şi pe mine.

Îmi umpluse paharul, dar stam cu el în mînă, mirat că ajunsesem să-l văd pe Leon într-o stare de modestie.

— Ivan, acum ce-ai de gînd să faci, bei ori nu bei, că eu nu mai pot aştepta. De cînd cu expoziţia asta, s-a aprins în mine o sete care mă sperie, şi mă tem. Dacă tu pleci, am să rămîn numai cu burlănaru. N-ar fi de mirare să ajung ucenic la el, să fac burlane şi cruci !

Am început să rîd, dar el nu glumea. A început să blesteme ziua cînd a intrat la Operă, unde zicea el că, pentru a cînta o arie de trei minute, trebuia să meargă la repetiţii opt luni, şi pe urmă alte opt să aştepte o nouă distribuţie pentru altă arie de trei minute.

— Am să fac astmă, Ivan, de atîta muzică, am să asurzesc ascultîndu-i pe guşaţi în rolurile mari. Du-mă cu tine, Ivan ! Numai tu crezi în talentul meu... Spune-mi, Ivan, spune-mi ce crezi tu, merită să trăiesc ?

— Leon, tu ştii, dacă aş avea bani, aş face o Operă cu o boltă ca a Vaticanului, să cînţi *Faust* şi *Boris Godunov*. Ţi-aş face o statuie în faţa Operei, din granit negru...

— Da, Ivan, o statuie neagră, ca inima mea. Ivan, ştiu că am să mor, simt ! Nici nu trebuie să mai trăiesc. Am să mor de astmă şi de surzenie, nici nu-mi pare rău. Ivan, dacă-mi eşti prieten, trebuie să faci un jurămînt !

Mă punea să jur că mă voi întoarce la Cluj, şi, cu cea mai sinceră dorinţă de a-l revedea, am jurat.

Apoi a venit Nora cu o trăsură şi, cu inima împăcată, am plecat toţi trei la gară. Cînd i-am dat cheia Rozaliei, mulţumindu-i pentru găzduire, ea a strigat din urmă :

— Complimente lui Stoian !

În felul ăsta mi-am adus aminte că Stoian era la Timişoara profesor de desen şi poate aveam să stau la el. Aşa-

dar, puteam pleca fără nici o grijă. Eram îmbrăcat frumos, aveam şi bani, trimisesem o ladă cu munca mea, era vară şi era cald. Nora era alături de mine, trandafirie şi fericită că vom călători împreună. Nu chiar într-o călătorie de nuntă, dar poate s-o fi gîndit şi ea, ca şi mine, că n-aduce anul ce aduce ceasul.

Era înspre amiază, moment în care soarele parcă se oprise în faţa Clujului, să-l lumineze pînă în zare, ca şi cînd ar fi vrut să-mi spună că trebuia să-l văd bine înainte de a pleca.

Acum Clujul e un oraş plin de viaţă, dar pe atunci părea un oraş patriarhal, care-şi preţuia liniştea mai mult decît orice. Frumos mi se părea numai cîteva zile pe an, cînd ningea sau cînd veneau vremuri tari. Atunci, dacă te aflai în piaţa aceea pătrată, cu biserica gotică şi cu statuia ecvestră a lui Matia, ţi se părea că te afli pe scena unui teatru fantastic din evul mediu. Ninsoarea, cu albul ei rozalbăstrui, învăluia treptat orizonturile, albind casele cu acoperiş de tinichea ruginită, în care rămîneau negre doar ferestruicile din acoperiş, ca nişte ochi sălbatici deschişi spre călăreţ. Laurii lui Matia şi coama calului deveneau albe, iar soclul statuii dispărea. Nu trebuia să ai fantezie prea mare, să ţi se pară că semeţul călăreţ se întorcea chiar atunci din văzduh, să-şi joace rolul în acest teatru deschis, avînd decor o biserică, ale cărei contraforturi parcă se mişcau şi ele, al cărei turn creştea înalt ca un vîrf de munte pierdut în zăpezi. Şi în atmosfera asta de tainică feerie, se auzea bătaia ceasului, gravă, solemnă, încît te aşteptai ca zidurile bisericii să se dea la o parte şi, la un semn al lui Matia, să păşească în ritm maşinal nişte armate ale dreptăţii...

Cînd veneau ploi mari, spectacolul era chiar mult mai impresionant şi mereu altfel, fiindcă norii schimbau decorul şi lumina de la o clipă la alta.

O dată a căzut piatră (de bună seamă, clujenii nu vor fi uitat acea zi de pomină), într-o primăvară, la *maialul braşovenilor*, după cît mi-aduc aminte. A venit o furtună din spatele pădurii, parcă ar fi aşteptat dosită după stejari.

Norii s-au înălţat acoperind cerul şi s-a făcut un întuneric prin care se auzea un vuiet prelung. Cu un zăngănit uriaş, vuietul s-a revărsat apoi peste oraş. Din turnul bisericii s-au auzit trei bătăi ca un semnal scurt. Vîntul se răsuci apoi brusc şi îngropă deodată piaţa cu un strat de gheaţă, parcă cineva ar fi scuturat un pom uriaş, încărcat cu mere sticloase. O clipă mi s-a părut că văd biserica prăbuşindu-se, iar în jurul lui Matia sărind scîntei. Furtuna se răsucea pe loc, trîntindu-şi dosul de ziduri, ca şi cînd din greşeală ar fi nimerit în piaţa aceea mică, în care un călăreţ cu nas acvilin îndrăznea să-i înfrunte tăria...

Era frumos Clujul şi toamna, la Ziua morţilor, cînd parcă era un înţeles mai dinainte făcut cu sfîntul Ilie, să nu vie o ploaie prea mare, ci mai mult să bureze, aşa cum le place morţilor, şi mai ales rudelor care trebuiau să le aprindă lumînări pe morminte.

Bineînţeles, şi această sărbătoare era patronată tot de Craiul Matia, dar în aceste zile părea cu totul schimbat la faţă. Părea mai posac şi asculta cu oarecare ipocrizie dangătul clopotelor, care în ziua aceea îşi făceau de cap. Cînd ieşeai din casă, încă din zorii zilei, piaţa avea un freamăt mut. Femei îmbrăcate în negru ieşeau ca din pămînt, cîte două, cîte trei, cu şaluri negre, cu basmale negre, cu rochii negre, cu pantofi negri, avînd în mîini crizanteme albe.

În piaţa Clujului se intră pe nouă străzi, prin care în zile obişnuite trec, cînd şi cînd, cîte o pereche, două. La Ziua morţilor însă nu era chip să umbli în sens contrar. Chiar dacă nu aveai un mort al tău, trebuia să te laşi dus de cortegiul îndoliat înspre piaţă şi, tot aşa, să intri înghesuit pe poarta înaltă a bisericii şi să asculţi orga. De acolo, porneai tot fără voia ta, împins de mulţime, înspre cimitir, unde ajungeai mai mult mort decît viu, pomenindu-te într-o mare de lumînări aprinse.

Chiar nejelind pe nimeni, te pomeneai aşa, tam-nisam, cu lacrimi în ochi. Ajuns în cimitir, nu mai puteai face calea întoarsă şi trebuia să găseşti o spărtură prin gard, să te poţi întoarce...

Totuşi şi asta era una din zilele în care Clujul mi se părea frumos. Poate fiindcă mă înduioşam, nu ştiu, de fapt era o zi tristă, singurul aspect care mă amuza ca sculptor

era nemaipomenita asemănare pe care o avea Matia cu el însuşi, mai ales nasul lui cel lung se părea că-i domină întreg obrazul şi, cum se scurgea apa pe el, parcă se lungea şi mai mult, gata-gata să pice în capul generalilor de la picioarele lui, dintre care unul (nu ştiu la ce s-o fi gîndit sculptorul cînd l-a pus într-o astfel de atitudine) stă cu capul în sus, ţinînd în mînă o căciulă.

Nu stă în felul meu să iau în derîdere o operă de artă şi n-aş face-o pentru nimic în lume, totuşi nu-mi puteam stăpîni un zîmbet şi un regret cînd mă gîndeam ce renghiuri neaşteptate îi poate juca natura unui sculptor...

Toate astea-mi treceau vag prin minte, dar nespus de repede, în timp ce mergeam cu trăsura prin Piaţa Unirii. Nici n-aş fi putut să mă opresc prea mult asupra lor, fiindcă Leon, ca şi cînd liniştea Clujului de la ora aceea l-ar fi indignat, a început deodată să cînte, dar în toată legea, ca pe scenă, şi nu un cîntec oarecare, ci aria Paltonului din *Boema* : nici mai mult, nici mai puţin.

N-aş putea spune că era ceva cu totul neobişnuit să cînte cineva pe stradă, dar nu ziua în amiaza mare, într-o trăsură trasă de un cal în galop.

— Spune-i să tacă, şopti Nora, trăgîndu-mă de mînecă. Ne facem de rîs, se uită oamenii.

Puteau să se uite, Leon nu-i vedea şi nici mie nu-mi venea să-l întrerup. Cînta cu o intonaţie atît de patetică, cu o tristeţe care parcă voia să învie zidurile reci ale oraşului.

A cîntat aria întreagă, apoi i-a spus birjarului să oprească. A coborît, fără să spună un cuvînt. Crezusem că a văzut pe cineva, dar el mergea liniştit. Atunci l-am strigat. S-a întors şi, ridicînd mîna, a repetat sfîrşitul cîntecului :

Noi ne spunem adio,
Bunul meu prieten,
Adio, adio...

— E nebun, spuse Nora, lăsîndu-şi încet mîna pe mîna mea, ca şi cînd ar fi vrut să mă facă să înţeleg că, în sfîrşit, eram numai noi...

Cine sînteţi voi ?
Sîntem tineri
La ce vă gîndiţi ?
La nimic.
Sînteţi fericiţi ?
De ce să nu fim ?

În zare se vedeau viile Clujului, cu pomi şi creste verzi, scăldate în lumină. Dincolo de ele era viitorul. În spatele nostru era trecutul, de care ne depărtam, ca şi cînd n-ar fi fost.

Bucureşti — 1943

CUPRINS

Cartea a treia

CASA NEBUNILOR

Cartea a patra

RITMURI

Cartea a cincea

OMUL PRINTRE ARBORI

Redactor: IOANA ANDREESCU
Tehnoredactor: IONEL GHEORGHIU

Apărut 1970. Format 540×840/16. Coli ed. 20,59 Coli tipar 24. A. nr. 18.885/1969. C.Z pentru bibliotecile mari și mici 859–31

Tiparul executat sub comanda
nr. 224 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București
Republica Socialistă România

EDITURA EMINESCU

VOL. I, II, III, LEI 32